

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAZAN TATAR TÜRKÇESİ
FERİT YAHİN - UMIRZAYA
(METİN - DİL İNCELEMESİ - SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif ÇAVDAR

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

KAZAN TATAR TÜRKÇESİ
FERİT YAHİN-UMIRZAYA
(METİN - DİL İNCELEMESİ - SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif ÇAVDAR

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya SAVRAN

Balıkesir, 2019

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 201412511003 numaralı Elif ÇAVDAR'ın hazırladığı "KAZAN TATAR TÜRKÇESİ FERİT YAHİN-UMIRZAYA (METİN-DİL İNCELEMESİ-SÖZLÜK)" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 31/05/2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar ile OY BİRLİĞİ/~~OY ÇOKLUĞU~~ ile karar verilmiştir.

Başkan

Üye (Danışman)

Prof. Dr. Hülya SAVRAN

Üye

Doç. Dr. Hüseyin DURGUT

Üye

Dr. Öğ. Üys. E. Erdem ÖZBEK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

26.06/2019
Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

ÖN SÖZ

Dil, bir milletin millî benliğini yansıtan en önemli unsurdur. Tarihî Kıpçak Lehçesinin dil özelliklerini barındırması bakımından Kazan Tatar Türkçesi, Türk dilinde önemli bir yere sahiptir. İdil Bulgarlarının ve Kıpçak Türklerinin bakiyesi olan Kazan Tatar Türkleri, İdil – Ural bölgesinde özerk olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Sovyet Rusya'nın dağılması ve Kazan Tatarlarının özerkliği ile birlikte Türkiye sahasında söz konusu Tatar halkının tarihi, dili ve edebiyatı hakkında yapılan çalışmalar artış göstermeye başlamıştır. Biz de bu çalışmamızla Kazan Tatar Türkçesiyle ilgili araştırmalara katkı sağlamayı amaç edindik.

Çalışmamızda, Çağdaş Kazan Tatar yazarı ve şairi Ferit Yahin'in "Umırzaya" (Kardelen) adlı eserinin dil incelemesi yapılmıştır. F. Yahin'in söz konusu eseri 2010 yılında kaleme alınmış ve 2014 yılında yayımlanmıştır, eser 141 sayfadan oluşmaktadır.

Çalışmamız; giriş, inceleme, sonuç, metin ve sözlük olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Öncelikle çalışmamızda Kiril alfabesiyle yazılmış olan metnin, yazı çevirimi (transkripsiyon) ile Latin alfabesine aktarımı yapılmıştır. Transkripsiyon metninde sayfa numaraları koyu karakterlerle belirtilmiş ve dil incelemesinde kolaylık sağlaması için satır numaraları verilmiştir. Metnin Latin alfabesine aktarımından sonra eserde yer alan kelimelerin bir sözlüğü oluşturulmuştur.

Tezimizin giriş kısmında, çalışmamızın amacı ve kullandığımız yöntemden bahsedilmiş; daha sonra sırasıyla Tatar Adı, Kazan Tatar Tarihi, Kazan Tatar Türkçesi ve Çağdaş Kazan Tatar Edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Bu başlıklardan sonra tezimizde incelediğimiz eserin yazarının hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında gerekli bilgilere yer verilmiş, son olarak konu aldığımız eserin içeriğinden bahsedilmiştir.

Çalışmamızın inceleme bölümünde, Kazan Tatar Türkçesinin çekim ekleri bakımından incelemesi yapılmıştır. Dil inc

elemesinin ardından metin ve sözlük kısmı yukarıda belirttiğimiz şekilde ele alınmıştır. Çalışmamızın sonunda faydalandığımız kaynaklara dair bir kaynakça bölümü verilmiştir.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca her konuda benimle bilgi ve deneyimini paylaşan, bu çalışmada danışmanlığımı yürüten saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hülya SAVRAN'a, beni bu alanda çalışmaya yönlendiren ve üzerimde emeği bulunan Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarıma ve özellikle de kapısını her çaldığımda hiçbir zaman yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Hüseyin DURGUT'a teşekkürü borç bilirim. Tezimizde kullandığımız eserin temin edilmesinde yardımcı olan ve gerektiğinde yazar hakkında kaynaklara ulaşmamı sağlayan Prof. Dr. Birsal ORUÇ ARSLAN'a ve Feride AGİROVA'ya teşekkür ederim. Yüksek Lisans eğitimimde bana yol arkadaşlığı yapan ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca yanımda olan aileme minnettar olduğumu bildirip ve ne yazık ki bu süreçte aramızdan ayrılan sevgili babam Ali ÇAVDAR'ı rahmet ve minnetle anıyorum.

Elif ÇAVDAR

ÖZET

KAZAN TATAR TÜRKÇESİ FERİT YAHİN-UMIRZAYA

(METİN - DİL İNCELEMESİ - SÖZLÜK)

ÇAVDAR, Elif

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hülya SAVRAN

2019, 283 Sayfa

Dil, bir milletin millî benliğini yansıtan en önemli unsurdur. Tarihi Kıpçak Lehçesinin dil özelliklerini barındırması bakımından Kazan Tatar Türkçesi, Türk dilinde önemli bir yere sahiptir. İdil Bulgarlarının ve Kıpçak Türklerinin bakiyesi olan Kazan Tatar Türkleri, İdil – Ural bölgesinde özerk olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada, Çağdaş Kazan Tatar edebiyatında yer alan Ferit Yahin'in "Umırzaya" (Kardelen) adlı romanı dil malzemesi olarak belirlenmiştir. Söz konusu eserden hareketle Kazan Tatar Türkçesinin, çekim ekleri kategorisi bakımından dil incelemesi yapılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde, Kazan Tatar Türklerinin dili, tarihi, edebiyatı ve yazar hakkında gerekli bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde, şekil bilgisinin önemli bir kategorisini oluşturan çekim ekleri, metindeki örneklerden hareketle açıklanarak verilmiştir. Üçüncü bölümde, yaptığımız incelemeye dayalı olarak ulaştığımız sonuçlar ortaya konulmuştur. Dördüncü bölümde, incelediğimiz eserin transkripsiyon metnine yer verilmiştir. Beşinci bölümünde ise çalışılan metin için hazırlanan sözlüğe yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazan Tatar Türkçesi, Dil İncelemesi, Şekil Bilgisi, Çekim Ekleri, Sözlük, Ferit Yahin, Umırzaya.

ABSTRACT

KAZAN TATAR TURKISH FERIT YAHIN – UMIRZAYA (TEXT - LANGUAGE ANALYSIS - DICTIONARY)

Çavdar, Elif

Master Degree, Turkish Language and Literature Department

Counselor of Thesis: Prof. Dr. Hülya SAVRAN

2019, 283 Pages

Language is the most important element that reflects the national self of a nation. Kazan Tatar Turkish has an important place in the Turkish language in terms of the historical features of Kipchak dialect. Kazan Tatar Turks, the balance of Idil Bulgarians and Kipchak Turks, continue to exist autonomously in Idil - Ural region.

In this study, the novel “Umırzaya” (Kardelen) by Ferit Yahin, who is a part of the contemporary Kazan Tatar literature, has been identified as the language material. From this work, Kazan Tatar Turkish was examined in terms of grammatical suffixes category.

In the introduction part of the study, the necessary information about the language, history, literature and author of Kazan Tatar Turks is given. In the second part, gravitational affixes, which form an important category of morphology, are explained by giving examples from the text. In the third section, the conclusions we have reached based on our analysis are presented. In the fourth chapter, the transcription text of the work we have examined is given. In the fifth part, the dictionary prepared for the text is given.

Key Words: Kazan Tatar Turkish, Language Analysis, Morphology, Inflectional Attachments, Dictionary, Ferit Yahin, Umırzaya.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Yöntem.....	1
1.3. Tatar Adı	2
1.4. Kazan Tatar Türklerinin Genel Tarihi.....	5
1.5. Kazan Tatar Türkçesi	6
1.6. Çağdaş Kazan Tatar Edebiyatı	9
1.7. Ferit Yahin Hakkında.....	12
1.7.1. Ferit Yahin’in Hayatı ve Edebî Kişiliği	12
1.7.2. Yazarın Basılı Eserleri	14
1.7.3. “Umırzaya” Romanı Hakkında	15
2. DİL İNCELEMESİ	17
2.1. Çekim Ekleri.....	17
2.2. İsim Çekim Ekleri.....	17
2.2.1. Çokluk	17
2.2.2. İyelik.....	18
2.2.3. Aitlik.....	20
2.2.4. Hâl Ekleri	21
2.2.4.1. Yalın Hâl	21
2.2.4.2. İlgi Hâli	21
2.2.4.3. Yükleme Hâli	22
2.2.4.4. Yönelme Hâli	23
2.2.4.5. Bulunma Hâli	24
2.2.4.6. Ayrılma Hâli.....	24
2.2.4.7. Eşitlik Hâli.....	25
2.2.4.8. Vasıta Hâli.....	26
2.2.4.9. Yön Hâli	27
2.2.4.10. Sebep Hâli.....	27

2.2.4.11. Sınırlama Hâli	28
2.2.5. Soru	28
2.3. Fiil Çekim Ekleri	29
2.3.1. Şahıs Ekleri	29
2.3.1.1. Birinci Tip Şahıs Ekleri	29
2.3.1.2. İkinci Tip Şahıs Ekleri	30
2.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri	31
2.3.2.1. Bildirme Kipleri	31
2.3.2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman	31
2.3.2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman	32
2.3.2.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman	32
2.3.2.1.4. Kesin Gelecek Zaman	33
2.3.2.1.5. Geniş Zaman	34
2.3.2.2. Tasarlama Kipleri	35
2.3.2.2.1. Şart Kipi	35
2.3.2.2.2. İstek Kipi	35
2.3.2.2.3. Gereklilik Kipi	36
2.3.2.2.4. Emir Kipi	36
2.3.2.3. Cevher Fiili	37
2.3.2.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri	40
2.3.2.4.1. Hikâye	40
2.3.2.4.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikâye	40
2.3.2.4.1.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Hikâye	41
2.3.2.4.1.3. Kesin Gelecek Zamanda Hikâye	42
2.3.2.4.1.4. Geniş Zamanda Hikâye	42
2.3.2.4.1.5. İstek İşlevli Şekillerde Hikâye	42
2.3.2.4.1.6. Gereklilik İşlevli Şekillerde Hikâye	42
2.3.2.4.2. Rivayet	43
2.3.2.4.2.1. Şimdiki Zamanlı İfadeli Geniş Zamanda Rivayet	43
2.3.2.4.2.2. Kesin Gelecek Zamanda Rivayet	43
2.3.2.4.2.3. Geniş Zamanda Rivayet	44
2.3.2.4.3. Şart	44
2.3.2.4.3.1. Geçmiş Zamanda Şart	44
2.3.2.5. Soru	44
3. SONUÇ	46
4. METİN	48
4.1. Transkripsiyon Metni Hakkında	48
4.2. “Umırzaya” Romanının Transkripsiyon Metni	49
5. SÖZLÜK	187
KAYNAKÇA	281

KISALTMALAR

age.	: Adı geen eser.
agm.	: Adı geen makale.
bk.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
ev.	: eviren.
haz.	: Hazırlayan.
İA	: İslam Ansiklopedisi.
krş.	: Karşılığı.
S	: Sayı.
s.	: Sayfa.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı.
TA	: Türkler Ansiklopedisi.
TDK	: Türk Dil Kurumu.
TDTEA	: Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi.
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğerleri.
Yay.	: Yayınevi.
yy.	: Yüzyıl.

1. GİRİŞ

1.1. Amaç

Günümüzde Kuzey Avrupa’da, Rusya sınırları içerisinde özerk olarak varlığını sürdüren Kazan Tatar Türkleri, İdil Bulgarlarının ve Kıpçakların mirasçısı olarak kabul edilir. Kazan Tatarlarının tarihine baktığımızda, 1552 yılından itibaren Rus himayesi altına girdiğini ve yüzyıllarca millî benliklerini korumak için mücadele ettiğini görürüz. Bu mücadelede Kazan Tatarları; insani, millî ve dinî değerler açısından büyük kayıplara uğramıştır. Kazan Tatarları, bu zorlu geçmişe rağmen varlıklarını koruyup diline, kültürüne, edebiyatına ve dinine sahip çıkmayı başarabilmiştir.

Dil, bir milletin millî benliğini yansıtan en önemli unsurdur. Tarihî Kıpçak Lehçesinin dil özelliklerini barındırması bakımından Kazan Tatar Türkçesi, Türk dilinde önemli bir yere sahiptir. Kazan Tatarları ile ilgili yapılan çalışmalar diğer Türk halklarında olduğu gibi Sovyet Rusya Dönemi boyunca kısıtlanmıştır. Bu çalışmalar Sovyet Rusya’nın dağılmasının ardından doğan serbestlikle özellikle 2000’li yılların başından itibaren artış göstermiştir.

Bu çalışmada, Kazan Tatar Türkleri üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla dil malzemesi olarak seçtiğimiz eser ile Kazan Tatar Türkçesinin, çekim ekleri kategorisi bakımından dil incelemesi yapılmıştır.

1.2. Yöntem

Kazan Tatar Türkçesi üzerine hazırlanan bu tezde kapsam, Ferit Yahin’in “Umırzaya” adlı romanının çekim ekleri bakımından incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamıza başlamadan önce bu zamana kadar Türkiye’de Kazan Tatar Türkçesine dair yapılan çalışmalar incelenmiş, gerekli literatür taraması yapılarak bir temel oluşturulmuştur. Bu çalışmaların beraberinde metnin incelenmesi aşamasında, Ferit Yahin’in Umırzaya adlı romanı öncelikle Kiril alfabesinden Latin

alfabesine aktarılmıştır. Transkripsiyon metni tamamlandığında gerekli sözlüklerden yararlanılarak metne ait bir sözlük hazırlanmıştır. Sözlük çalışması yapıldıktan sonra metnin kelimeleri fişlenerek çekim ekleri kategorisinin incelenmesi için gerekli malzeme elde edilmiştir.

1.3. Tatar Adı

Tatar adının kökeni üzerine geçmişten günümüze farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu konuda pek çok çalışma yapılmakla birlikte günümüzde hâlâ bir fikir birliğine varılabilmiş değildir. Tatar adının kökeni hakkında; Moğol ve Türk kavmi olduğuna dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu konuda karara varabilmek için kayıtlara geçen yazılı belgelere bakmak gerekmektedir.

Tatar adını yazılı belgelere dayalı olarak incelediğimizde ilk olarak karşımıza Orhon Yazıtları çıkmaktadır. Kül Tigin Yazıtı'nın doğu yüzünde "Otuz Tatar"lardan, Bilge Kağan Yazıtı'nın da doğu yüzünde "Tokuz Tatar"lardan bahsedilmektedir.¹ Yazıtlarda bulunan bu boyların kimler olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bahaeddin Ögel, Dokuz - Tatarların Türk olma ihtimalinin büyük olduğunu, Otuz - Tatarların da muhtemelen Moğol olduğunu ifade eder.² V. Thomsen ve W. Barthold abidelerde geçen Tatar adının Moğol kabilelerinden birisine ait olduğu görüşünü savunmaktadır.³

Çin kaynaklarında Tatar adı, 9. yüzyıldan sonra farklı dönemlerde "Ta-tan" veya "Da-dan" şeklinde anılmaktadır.⁴ Ünlü tarihçi Reşidüddin, Çin kaynaklarında geçen bu halkın ayrı bir kavim olduğunu ve dillerinin de Moğolca olduğunu belirtmiştir. Tatar adı, bazı kaynaklarda ise Cengiz Han'ın 1206 tarihli buyruğundan sonra istila edilen bölgelerdeki halklara verilmiştir. Bu bakımdan kayıtlara "Tatar" sözü, "istila edilmiş bölge halkı" olarak da geçmiştir.⁵

Tatar adı, Divanü Lügati't-Türk'te "Bir Türk kavmi." olarak geçmektedir. Kaşgarlı, Türk halkları haritasında Tatarları Başkurtlarla birlikte, Hazar denizinin kuzeyinde, Bulgarların kuzeydoğusunda, aşağı yukarı bugün oturdukları İdil – Ural

¹ Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2012, s.18-22.

² B. Ögel – A. Temir – F. Sümer "Tatar" maddesi, İA, 12/I. C., s.51.

³ Ayşe Azade Rorlich, Volga Tatarları (çev. M. Süreya Er), İletişim, İstanbul 2000, s. 29.

⁴ Ahmet Caferoğlu, Türk Kavimleri, Enderun Kitabevi, İstanbul: 1988, s. 73.

⁵ Rorlich, *age.*, s. 27-30.

bölgesinde gösterir.⁶ Dede Korkut Hikâyelerinde de boy adı olarak geçmektedir.⁷ Bu kaynakların dışında, Kabusnâme’de Tatarlar dokuz Türk kavminden biri olarak gösterilmektedir. Tarihçi Fahreddin Mübarekşah’ın Türklere ait listesinde, Tatar adı da bulunmaktadır.

Tatar adı, çeşitli kaynaklarda “dağ kişisi, tatar, barbar, vahşi, okçu halk, put (ongun), defter, su Moğolu, yabancı” gibi anlamlarda açıklanmıştır.⁸ Tatar adının, Hazar, Bulgar, Balkar, Sabir, Mişer gibi Türkçe bir söz olduğu, “yabancı, başka kabileye mensup” anlamına gelen “Tat” kelimesiyle, kişi anlamına gelen “er” sözünün birleşmesiyle ortaya çıktığı yolunda da bir görüş bulunmaktadır.⁹

Tatar adı, asıl Altınordu döneminde meşhur olmuştur. Ancak bu adlandırma bu dönemlerden itibaren Ruslar ve batılı araştırmacılar tarafından Asya’da bulunan tüm Türkleri kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Rus sömürgeciliğinin güçlü olarak hissedildiği dönemlerde Kazan ve Kırım Türkleri, Tatar adlandırmasını tam olarak kabul etmemişlerdi. Bu ismin Ruslar tarafından verildiğini düşünerek Kazan Türkleri, Kazanlılar; Kırım Türkleri, Kırımlılar gibi ifadeleri daha çok kullanmışlardır.¹⁰ Kazan ve Kırım Türkleri, Tatar adını kabul etmedikleri dönemde ayrıca dinî kimliklerini korumak için kendilerini Müslüman olarak adlandırmışlardır. Bu durum Sovyet Rusya’nın yıkılışına kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devletinde Tatar adı, önceleri Moğol kavmi olarak bilinirken XVI. yüzyıldan itibaren Kuzey Türkleri için kullanılmıştır. Arap tarihçilerden İbnül Esir, İbn Kesir, İbn Haldun; Cengiz Han ve ordusu için Tatar sözünü kullanmışlardır. Bu adlandırma günümüzde de değişiklik göstermeyip Tatar adı hâlâ İslam dünyasında Moğol kavmi yerine kullanılmaktadır.¹¹

Altın Ordu Devletinde ve ondan sonra kurulan hanlıklarda üst düzey yöneticilerin kendisine Tatar demesi, bu ismin halk arasında benimsenmesine yol açmıştır. Ancak halkın büyük bir kısmının karşı çıktığı bu isim, XIX. yüzyılda

⁶ T. Tekin ve M. Ölmez, Türk Dilleri, T.C. Kültür Bakanlığı Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 20, Ankara: 1995, s.74

⁷ Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, TDK Yay., Ankara, 2011, s. 168. st. 2-3.

⁸ Nevzat Özkan, Türk Dilinin Yurtları, Ankara Akçağ Yay., Tarihsiz, s. 210-211.

⁹ M. Z. Zakiyev ve diğerleri, Tatar Grammatikası C. 1, Tatarstan Fenner Akademiyası, Kazan, 1998, s. 15-17.

¹⁰ Reşit Rahmeti Arat, “Kazan”, İA C. 6, s. 518.

¹¹ Ahmet Buran ve Ercan Alkaya, Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3, Akçağ Yay., Ankara: 2014, s. 26.

gelişmeye başlayan Tatar şuuru ve özellikle, Şahabettin Mercani'nin gayretleriyle bugünkü anlamda kabul edilmiş ve yerleşmiştir.

Günümüzde daha çok Rusya sınırlarında yaşayan Türk kavmini ve Kırım bölgesinde yaşayan Türk kavmini adlandırmada kullandığımız Tatar adı, bu iki bölge dışında başka coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarını da kapsamaktadır. Bugün Tatar adını taşıyan Türk toplulukları beş grupta toplanmaktadır:

I) İdil – Ural Tatarları:

1. Kazan Tatarları: a)Tipterler, b)Perm Tatarları, c) Nukrat Tatarları, ç)Besermenler.

2.Mişerler

3. Kreşinler

4. Kasım Tatarları

İdil – Ural bölgesi dışında Tatar adıyla anılan Türk toplulukları da şunlardır:

II) Astrahan Tatarları:

1. Yurt Tatarları

2. Nogaylar

3. Karagaşlar

III) Sibiryta Tatarları:

1. Baraba Tatarları

2. Tomsk Tatarları

3. Tobol Tatarları

4. Tümen Tatarları

5. İşim Tatarları

6. Yalutorovski Tatarları

7. Tara Tatarları

IV) Kırım Tatarları:

1. Nogaylar (Çöl Tatarları)

2. Tatlar

3. Üskütler

4. Dobruca Tatarları

V) Litvanya ve Polonya Tatarları ¹²

1.4. Kazan Tatar Türklerinin Genel Tarihi

Kazan Tatarlarının kökeninin Bulgarlara ve Kıpçaklara ait olduğunu iddia eden farklı görüşler bulunmaktadır. Bulgar tezini savunanlar, 8. yy başlarında Arap seferlerinden dolayı Orta Asya'dan göç etmek zorunda kalan Orta İdil ve Kama Bulgarlarının bakiyeleri olduğunu söylerler. Kıpçaklara bağlayanlar ise doğrudan doğruya Altınordu'nun torunları olduklarını iddia ederler. Ancak genel kabul olan görüşe göre Kazan Tatarları; Kıpçakların, Bulgarlar ve İdil-Ural bölgesindeki yerli halk ile kaynaşmasıyla meydana gelmiştir. Bu nedenle de yazı dili, Türk diline bağlı olan Kıpçak kolunun bir lehçesi olarak kabul edilmektedir (Kanlıdere, 2002).

İdil Bulgarlarına ait bilgiler bazı mezar taşlarından ve İbn-i Fadlan'ın Seyahatnamesi'nde geçen kısa bilgiden ibarettir. İdil Bulgarları, 922 yılında Almış Han döneminde İslamiyeti kabul etmiş ilk Türk devletidir. İslamiyet o dönemden bu günlere kadar onların millî kimliklerini korumasını sağlayan önemli bir değer olarak kalmıştır. Bulgarlar, 13. yüzyılda gerçekleşen Moğol istilasıyla yıkılmış ve bu dönem itibariyle bölgede Moğolların bir kolu olan Altın Ordu Devleti kurulmuştur. Ruslar ile Tatarlar arasındaki ilişkiler bu dönemlerde başlar ve Ruslar Moğol ordularının istilalarından dolayı Moğollar ile Türk kavmini Tatar adı altında tek bir topluluk olarak kabul etmişlerdir (Kanlıdere, 2002).

Timur'un işgaliyle Altın Ordu zayıflamış ve sonunda bu devletin bölünmesine sebep olmuştur. Bu bölünme sonucunda, İdil-Ural bölgesinde Altın Ordu Devleti'nin bir kolu olan Kazan Hanlığı kurulmuştur. Ancak yöneticilerin zayıf olması nedeniyle Ruslar kısa zamanda Kazan Hanlığına son vermişlerdir. 1552 yılında Kazan'ın işgalinden itibaren günümüze kadar Ruslar baskıcı politikalarını uygulamaktan hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Başlangıçta Hristiyanlaştırma politikasıyla Tatarların büyük kısmını zorla kendi dinlerine geçirmişler ve devam eden süreçte dil ve kültür üzerine yaptıkları asimile politikaları ile Tatarların millî ve manevî kimliklerini yok etmeye çalışmışlardır. Tatarlar açlık, sürgün, baskıyla din ve kimlik değiştirme gibi zorlukların etkisiyle çok geniş coğrafyaya yayılmışlardır. Bu

¹² Nevzat Özkan, **age.**, s. 210-211.

duruma bağılı olarak farklı bölgelere dağılan Tatar Türklerinin demografik yapılarını kesin bir şekilde tespit etmek de oldukça zordur (Devlet, 2002).

Tatarlar bazı dönemlerde Rus politikalarına karşı direnişte bulunmuşlar ancak başarılı olamamışlardır. XIX. asrın sonu ile XX. asrın başı itibariyle Bahçesaray’da Gaspıralı önderliğindeki, Ceditçilik hareketini örnek alarak öncelikle kültürel alanda yenileşme çabalarına girişerek millî kimliklerini korumaya çalışmışlardır. Rusya’da 1917’de çıkan Bolşevik İhtilali’nden sonra karışıklıklardan faydalanarak 27 Mayıs 1920 tarihinde özerkliklerini ilan etmişler, ancak Sovyet döneminde yeniden Rusya’ya bağlanmışlardır (Kurat, 1965).

Tatarlar, Rusya’daki ihtilal sonrası dönemde, özellikle de Stalin döneminde çok ağır cezalara çarptırılmış ya da haksız yere öldürülmüşlerdir. 1960’lı yıllardan itibaren savaşın etkisinin yavaş yavaş geçmesi ve Rusların daha ılımlı yaklaşımlarıyla yeniden Tatar uyanışı başlamış ve 1990 yılında Sovyet Rusya’nın dağılmasıyla yeniden özerkliklerini ilan etmişlerdir. Kazan Tatarları günümüzde hâlâ iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde Rusya güdümünde yaşamaya devam etmektedirler.

1.5. Kazan Tatar Türkçesi

Tatar Türkçesinin temelini İdil Bulgarcası oluşturur. İdil Bulgarları, Türkçenin iki büyük dil grubundan bugünkü Çuvaş Türklerinin devam ettirdikleri “r – l” grubuna dâhildir. Ancak 920 yılında Bulgar hanı Almış Silke’nin halkıyla İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte Bulgar Türkleri Arap alfabesini kabul etmişler ve dillerinde meydana gelen değişimle de “z-ş” grubuna geçmişlerdir. Zengin bir kültür hayatı bulunan İdil Bulgar Türklerinden günümüze kalan kitabeler, İdil Bulgar Türkçesi, Tatar Türkçesi ve Arapça olarak yazılmış mezar taşlarıdır.¹³

Türk dili tarihinde 11. yy. başları itibariyle bir bölünme meydana gelmiştir. Orta Asya’dan kuzeydoğu ve batıya doğru yapılan göçlerle Türk dili; Doğu Türkçesi (Karluklar), Batı Türkçesi (Oğuzlar) ve Kuzey Türkçesi (Kıpçaklar) olmak üzere üç ana kola ayrılmıştır.

Kuzey Türkçesi, 11 yüzyılda İdil nehrini aşır Rus knezlikleriyle komşu olan Kıpçakların dilidir. Kıpçaklar, mezkur yıllarda Balkaş Gölü’nden Tuna boylarına

¹³ Nevzat Özkan, *age.*, s.149.

kadar uzanan ve Avrasya’da Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Bozkırı) olarak ünlenen alana hâkim olmuşlardır (Ercilasun, 2011).

Tatar Türkçesi, Türk dilinin üç büyük kolundan (Karluk, Kıpçak, Oğuz) biri olan Kıpçak grubu içinde yer alır (Temir, 1992). Kıpçak dönemi eserlerinden 1303 tarihli (kopya ya da yazıldığı tarih) Codex Cumanicus üzerine araştırma yapan Gabain, eserin dili hakkında günümüz Tatar Türkçesi ile önemli benzerlikler taşıdığı tespitinde bulunmuştur. “Codex Cumanicus”ta eserin dili “Tatarçe, Tatar til” olarak geçmektedir. Bu sebeplerle CC’un dilini eski bir Tatar ağzı olarak değerlendirmek yerindedir (Ercilasun, 2011).

Samoylaviç’in tasnifine göre Tatar Türkçesi “Kuzeybatı, Kıpçak, tav grubu” içinde yer almaktadır. L. Ligeti kavimlere göre yaptığı sınıflandırmada Tatar Türkçesini “Kıpçak dilleri” arasında göstermektedir. N. A. Baskakov, Tatar Türkçesini “Türk Dillerinin Batı Hun Dalı” başlığında “Kıpçak grubu” içinde yer aldığını belirtir. T. Tekin, Tatar Türkçesini diğer Kıpçak grubu dilleriyle birlikte “tavlı” grubuna dâhil etmektedir. Dil tasniflerinde son olarak R. R. Arat ise ses özelliklerine göre “tav grubu” içinde ve bölge olarak “Şimal Şiveleri” arasında göstermektedir (Arat-Temir, 1992). Görüldüğü gibi Tatar Türkçesi kavimlere göre Kıpçak grubunda, coğrafi gruplandırmaya göre “Kuzey – Kuzeybatı” grubunda, ses özelliklerine göre ise “tav – tavlı” grubunda yer almaktadır.

Kuzeybatı Türkçesi olarak adlandırılan bu gruptaki lehçeler; Kıpçak kökenli lehçelerdir. Tatar Türkçesinin de yer aldığı Kıpçak grubu içerisinde şu lehçeler girmektedir:

- I. Karadeniz – Hazar Bölgesi: 1. Karaim (Karay) 2. Kırım Tatar 3. Karaçay – Balkar 4. Kumuk
- II. İdil – Ural Bölgesi: 1. Tatar 2. Başkurt
- III. Aral – Hazar Bölgesi: 1. Kazak 2. Karakalpak 3. Nogay 4. Kırgız (Öner, 2013).

Bugünkü Kıpçak lehçeleri içinde, yazı dili geleneği en eski olan Kazan Tatar lehçesidir. Bu bölgedeki edebi gelenek, Rus işgali ile bir kopukluk yaşasa da Türkistan ve daha sonra Osmanlı tesirleriyle devam eden klasik bir yazı dili, XIX. asra kadar devam etmiştir. Bu asrın sonlarında Kayyum Nasiri ve Şahabettin Mercani

gibi aydınların öncü olduğu millî kimlik arayışları ve yenileşme hareketi esnasında, bilhassa yeni dille, geniş halk yığınlarına ulaşım eğitim - öğretim ve basın faaliyetini yaymak maksadından ötürü, mahalli unsurlar yavaş yavaş eski yazı diline girmeye başlamıştır (Öner, 2013).

Bugünkü Tatar Türkçesinin üç ayrı ağzı bulunmaktadır. Bunlar Orta, Batı (Mişer) ve Doğu ağızlarıdır:

1. Orta Ağız: Tatar Türkçesinin bugünkü edebi dilini oluşturan merkez ağızdır. Bu ağzın temsilcileri Kazan Türkleridir. Bunlar çoğunlukla Tataristan, Başkurdistan ve Ural dağlarının batısındaki bölgelerde yaşarlar.
2. Batı (Mişer) Ağız: Batı ağzının temsilcilerini Mişer Tatarları oluşturur. İdil grubu Tatarlarına dahil olan bu ağzın temsilcileri Samara, Ulyanovsk, Sarıtaş (Sarıtaş), Penza, Ryazan, Tüben Novgorod, Orenburg, Volgograd, Astrahan bölgelerinde ve Tataristan, Mordov, Çuvaşistan, Udmurt, Başkurdistan cumhuriyetlerinin bazı kesimlerinde yaşarlar.
3. Doğu Ağız: Bu ağzı konuşanlara Sibiryâ Tatarları denir. Doğu ağzının temsilcileri Batı Sibiryâ'nın Baraba, Tomsk, Tümen, Tobol ve Tara bölgelerinde yaşarlar (Ganiyev – Ahmetyanov – Açıköz, 1997).

Tataristan'da resmi dil olarak Kazan Tatar Türkçesi kullanılmaktadır. Kazan Tatarlarının kullandığı alfabelere bakıldığında özellikle Sovyet Rusya döneminde oldukça zorlu bir süreçle karşılaşmaktadır. Tatarlar neredeyse bin yılı aşkın bir süre Arap alfabesini kullanmıştır. Bolşevik İhtilalinin ardından doğan serbestlikle 1927 yılında Latin alfabesini kabul etmişlerdir. Ancak Türkiye'nin 1928'de Latin alfabesini kabul etmesiyle tedbir alınması maksadıyla 1939 yılında Kiril alfabesine geçirilmişlerdir. SSCB dağıldıktan sonra Rusya Federasyonu içinde özerk devlet durumuna geçen Tataristan Cumhuriyeti 2001 yılının Eylül ayında Latin alfabesine yeniden dönüş yapmıştır (Şahin, 2003). Ancak 2002 yılında Rusya Federasyonu tarafından alınan kararla zorunlu olarak Kiril alfabesine geçmiş ve hâlen aynı alfabe kullanmaya devam etmektedirler.

1.6. Çağdaş Kazan Tatar Edebiyatı

Tarihi süreç içerisinde milletlerin yaşadığı siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylar mutlaka edebiyata yansımaktadır. Kazan Tatarları da yaşadıkları bölge nedeniyle zaman içerisinde hem çeşitli Türk boylarıyla hem de pek çok yabancı toplulukla karşı karşıya gelmiştir. Bu etkileşimler olumlu veya olumsuz olarak siyasi, sosyal ve kültürel hayatlarına yansımıştır.

Kazan Tatar edebiyat tarihinin ilk dönemleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Bütün Türkler gibi, Tatarlar da kendilerine ait olan söz sanatının başlangıcı olarak Runik yazı ile kaydedilen Orhun – Yenisey Kitabelerindeki “Kültigin ve Tonyukuk Kitabeleri”ni (VI.-VIII. yüzyıllar), “Fal Kitabı”nı (IX.-X. yüzyıllar), Balasagunlu Yusuf’un “Kutadgu Biligi”ni (XI. yüzyıl), Kaşgarlı Mahmud’un “Divanü Lügati’t-Türk” adlı eserini (XI. yüzyıl), Ahmet Yükneki’nin (XII. yüzyıl), Ahmet Yesevi (XII. yüzyıl) ve Süleyman Bakırgani’nin (XII. yüzyıl) eserlerini saymaktadırlar.¹⁴ Kazan Tatarları sayılan bu âlimlerin ve ediplerin geleneklerini sonraki dönemlerde de devam ettirmeye çalışmışlardır.

Rusların 1552 yılında Kazan Hanlığını yıkmasıyla Tatar edebiyatı uzun bir dönem baskı nedeniyle yazılı edebiyattan yoksun kalmış ve sözlü edebiyat ile varlığını sürdürmüştür. 1710 yılında Rusya’da Arap harfli matbaanın kuruluşuyla yazılı eserlerin sayısında artış olmuştur. 1785 yılında Petersburg’ta açılan Asya Matbaası’nda ve Kazan’da çalışmaya başlayan birkaç matbaada dini eserlerle beraber edebi eserler de basılmıştır. Neşredilmiş ilk edebi eser olarak “Seyfülmlük Kıyssası” (1807) sayılmaktadır.¹⁵ Rus baskısının hafiflediği dönemlerde özellikle dinî kitaplar basılmıştır. Sosyal ve kültürel anlamda yeniden canlanma 18. yy. ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu dönem itibariyle edebiyat alanında da bir hareketlenme başlamıştır.

Avrupa medeniyeti ile Türk edebiyatı aracılığıyla tanışıyor, diğer taraftan, onları Rus edebiyatı Avrupa ve Dünya edebiyatı meydanına çıkarıyor. Büyük Rus şairleri ve yazarları Puşkin, Lermontov, Krılov, Tolstoy, Gogol eserleri Tatar Türkçesine çevriliyor. Dünya klasikleri Defo, Grim Kardeşler, H. Andersen kahramanları da Tatarca konuşmaya başlıyor. Rus okullarında eğitim gören, Rus ve

¹⁴ Çolpan Zaripova Çetin, Tatar Edebiyatının Gelişimi, Akademik Bakış, 2006, S. 9, s. 139. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/pdfs/9/tatar.pdf>, Erişim tarihi: 25.12.2018.

¹⁵ Ç. Zaripova Çetin, **agm.**, s.143.

Avrupa kültürleri ile iyi tanış olan Musa Akyığıtzade ve Zahir Bigiyev uzun hikâye, roman türlerini ortaya çıkarmaya başlıyorlar. Fatih Halidi, Abdurahman İlyasi ise ilk Tatar piyeslerini yazıyorlar. ¹⁶

XX. yüzyıl başında modern Tatar edebiyatının Musa Akyığıtzade'nin "Monla" (Molla, 1886) adlı romanı ile başladığı kabul edilir. M. Akyığıtzade'den sonra R. Fahreddin, Sadri Maksudi, M. Ayaz İshaki gibi önemli aydınlar modern Tatar edebiyatının ilk örneklerini vermişlerdir.

Yeni Tatar edebiyatı ise iki büyük tarihi döneme ayrılıyor:

1)Ekim ihtilalinden (1905) önce ve 2) 1917 sonrası Tatar Sovyet edebiyatı.

İki ihtilâl arası dönemde; G. İshaki, Fatih Emirhan, N. Dumavi, Abdullah Tukay, Dermend, Galimcan İbrahimov, M. Gafuri gibi yazar ve şairler Tatar edebiyatını geliştirmek için çalışmışlardır. Bu isimlerin arasından en önemlisi Abdullah Tukay'dır. Tukay adına mektep açılıp onun ekolünde pek çok kişi yetiştirilmiştir. Ayrıca Tukay'ın Şinasi, Namık Kemal, A. Hamid Tarhan gibi Tanzimat Dönemi sanatçılarından etkilenecek Anadolu'daki gelişmeleri örnek aldığı bilinmektedir.

1905-1917 yılları arası dönemde değişik görüş ve eğilimleri temsil eden ana dilde 36 gazete, 31 dergi ayrıca Rusça ve Arapça olmak üzere de 13 gazete neşredilmiştir (Devlet, 2002). Tataristan'da 1917-1920 arasında totaliter rejim güçlendikçe Tatar halkının millî ve manevi değerlerini zayıflatmak için çeşitli yollar denenmiştir. Devam eden süreçte önce 1926'da Arap alfabesinden Latin alfabesine geçilmiş, 1939 yılında ise Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçirilmiştir.

1920'den 1991'e kadar olan süreçte Sovyet Rusya döneminde güdümlü bir basın yayın politikası yürütülmüştür (Devlet, 2002). Yazarlar, parti düzenleyen ideolojik savaşta araç olmaya başlamışlardır. Totaliter rejim, Tatar halkını millet olarak zayıflatmak için kısa vakit içinde iki alfabe değiştirip, halkı bin yıllık medeniyetinden ayırmıştır. Çeşitli merkezlerde Tatarca matbuat organları kapatılmıştır.¹⁷

Sovyetlerin ilk yılları ve Stalin dönemindeki 'etiketlemeler', 'açığa çıkarmalar', 'ihbarlar', 'suçlamalar', 'cezalandırmalar' ve 'sürgünler' Tatar

¹⁶ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 2001: 180.

¹⁷ Ç. Zaripova Çetin, **agm.**, s.147.

edebiyatının tabi gelişimini aksatmış, hatta durdurmuştur. Bütün bu olumsuzluklar sebebiyle, ölmeden, tutuklanmadan, sürülmeden kalan şair ve yazarlar, demokratik ruhu, konulara özgür ve nesnel bakışı kaybetmişler, sanat imkanlarından tamamen yararlanamaz olmuşlardır (Şahin, 2007).

Stalin döneminde uygulanan tasviye faaliyetleriyle tek ideolojili, tek dilli, tek yazılı, tek edebiyatlı, tek bilimli bir birlik ve bunları temsil eden vatandaşlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu uğurda, ülkenin maneviyatını temsil eden düşünce ve kalem sahiplerinin bir bir hatta bazen de topluca yok edilmeye girişilmiştir (Şahin, 2007). Bu döneme ait şairler ve yazarlar Sovyet Dönemi'nin öncü isimleri olup ya çalışma kamplarına sürülmüş ya da trajik bir şekilde öldürülmüşlerdir.

1920-1940 yılları arasındaki dönemde genel olarak eserlerde korku hâkim olduğu için millî, dinî ve tarihî konular arka plana itilmek zorunda bırakılmış. Komünist ideolojiye hizmet etmeyen hiçbir eser basılmamıştır. Bu ideoloji doğrultusunda İslamiyeti horlama ve onunla mücadele etme, tarihi konuları yazmama, sosyalizmi ve onun uygulamalarını övmek zorunda bırakılma gibi uygulamalar edebiyatın tabi gelişimini engellemiştir. Bu dönemde edebiyat sahasını kontrol altına almak adına 1934 yılında Tataristan Yazarlar Birliği kurulmuştur.

1941-1945 arasındaki II. Dünya savaşı toplumdaki ve edebiyattaki ruhi kuraklığı ikinci plana attı. Tatar edipleri vatani savunmak için hep beraber ayağa kalktılar, savaşın en ön saflarında yerlerini aldılar.¹⁸ Edebiyat tekrar günlük hayata girdi. A. Yeniki, İ. Gazi, F. Hüsni, A. Şamov, A. Apsalamov, A. Kutuy hikayelerinde, M. Amir'in Benlikamal dramında, F.Kerim, A. Feyzi, S. Hekim, Ş. Mudarris şiirlerinde savaş dramatizmi verildi.¹⁹

XX. yüzyılın ikinci yarısındaki tüm Tatar Şiiri, Tukay, Celil ve Tufan'ın şiir dünyasında yaptıkları keşiflere dayanmaktadır.²⁰ 1960'lı yıllardan itibaren Sovyet rejiminin az da olsa yumuşamasıyla Tatar halkının tarihe olan ilgisi artmaya başlamıştır. Bu dönemde yazılan pek çok tarihî roman dikkat çekmektedir.

1960'lı yıllarda şiire yeni kuşak şairler – felsefi ve lirik şiir ustaları R. Fayzullin, R.Gataş, S.Süleymanova, G.Rahim, R.Haris geliyorlar. Onlardan sonra R.

¹⁸ Ç. Zariyova Çetin, **agm.**, s.147.

¹⁹ Ç. Zariyova Çetin, **agm.**, s.148.

²⁰ Ç. Zariyova Çetin, **agm.**, s.148.

Ahmetcanov, F. Yarullin, Zülfet, M. Aglamov, L. Şakircan, İ. Möheminova, R. Minnulin, K. Bulatova, daha sonra R. Zaydulla, H. Eyüp, N. Gambar, L. Zülkerney, Z. Mansurov, G. Murat, R. Rahman kuşağı geliyor. Şiirde genelde her zamanlar için ortak konular işleniliyor; köy, doğa, insan gönlünün güzelliği, halk ahlakını kurtarma yolundaki endişeler, aşk, arkadaşlık.²¹

1980'li yılların sonunda Tatarlara devlet hakkında farklı fikir sürdürme imkânı sunuldu. Kazan Hanlığı devrine dikkat arttı. Her şeyden önce, birçok ediplerin ve alimlerin 1917 Ekim ihtilaline kadar veya Sovyet döneminde mühaccirlikte Kazan Hanlığı hakkında yazılan eserleri ve hizmetleri yayınlandı (H.Atlasi, G.Battal, Z.Velidi, R.Fahretdinov, A.İshaki hizmetleri).²²

1990 yılı sonrasında Tatar yazarları daha özgür bir ortama kavuşmuş, millî ve dinî konuları yeniden yazmaya başlamışlardır. 1999-2010 yılları arasında yaklaşık 1500 edebi eser neşredilmiştir. İdil, Meydan ve Kazan Utları bu yıllarda yayımlanan en önemli edebiyat dergileridir. Zölfet, R. Muhammediyev, Z. Zeynullin, N. Gıymetova, A. Helim, L. Badiykşan, F. Yahin, G. Ahunov, F. Ziyaddinov gibi kişiler son dönemin önemli şair ve yazarları arasında bilinmektedir.

Günümüz Tatar edebiyatı büyük sosyal değişiklikler ve ideolojik arayış dönemini yaşıyor. Geçmişteki zengin edebi geleneklerini koruyup zamana uyum sağlayan ve geleceğe umutla bakan Tatar edebiyatı bugün de gelişmekte ve derin içerikli eserler ile zenginleşmektedir. Tatar yazarlarının hayatı, ayrıca millî gerçeklik ile bağlantıları sağlamlaşıyor. Tatar edebiyatı, halk hayatının bugününü ve geçmişini daha geniş, daha dolu bir şekilde yansıtarak, millî ruhunu ve fikrini koruyarak uluslararası edebi harekete daha aktif bir şekilde katılarak yükselmeye devam etmektedir.²³

1.6. Ferit Yahin Hakkında

1.6.1. Ferit Yahin'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

Şair, yazar ve edebiyat âlimi olan Zekican oğlu Ferit Yahin, 2 Ocak 1961 tarihinde Tataristan'ın Sarman şehrinin Düsım köyünde doğmuştur.²⁴

²¹ Ç. Zaripova Çetin, **agm.**, s.149.

²² Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 2001: s. 125.

²³ Ç. Zaripova Çetin, **agm.**, s.150-151.

²⁴ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, Ediplerimiz: Biobibliografik Bêleşmelék, 2. C., Kazan: Tatar Kitap Neşriyat, 2009, s. 728.

F. Yahin, Leşevtamak'ta orta öğretimini tamamladıktan sonra 1978-1983 yılları arasında Kazan Devlet Üniversitesi, Tarih Dil Fakültesinde eğitim almış ve devam eden süreçte Galimcan İbrahimov Enstitüsünde eğitimini tamamlamıştır. 1988 yılında Tatar edebiyatının gelişmesi konusunda "Elasiri'l-Cedid ve Oklar Dergilerinin Rolü" üzerine yüksek lisans çalışmasını, 2000 yılında ise "Tatar Şiirinde Dini, Mistik ve Mitoloji" konularında doktora tezini hazırlamıştır. 1986-1992 yılları arasında Galimcan İbrahimov Dil Edebiyat ve Tarih Enstitüsünde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Eski Tatar edebiyatı yadigârları, el yazması ve basma kitaplar, XX. yüzyıl başı Tatar epik şiirinin öğretimi yönünde çeşitli bilimsel ve tarihi araştırmalar yapmıştır.²⁵

1993 yılının başından 1999 yılının Ağustosuna kadar F. Yahin Kazan'daki Abdullah Tukay müzesinin müdürlüğünü yapmıştır. Burada çalıştığı dönemde müzede değişikliklere giderek müzeyi yeni örneklerle zenginleştirmiştir. Ayrıca "Tukay Okumaları" adı altında tanınmış edebiyat-sanat insanları için özel günler düzenleyerek Kazan'da kültürel hayatı canlandırmaya çalışmıştır. 1999 yılında bir dönem Tatar Devlet Üniversitesi Beşeri Enstitüsünde Edebiyat kürsüsü başkanlığı yapmıştır.²⁶

Yazar, edebiyat dünyasındaki ilk tecrübelerine 1970'li yıllarda başlamıştır. Bu dönemde "Sarman Tañnarı"na üye olup burada hikâyeler ve şiirler yazmıştır. Üniversite de "Ellüki" edebi grubuna katılıp günlük haberleri ve makalelerini yayımlamıştır. 1980'li yıllarda edebi tenkit işine yönelmiştir. 1990'lı yılların başından itibaren edebiyat alanındaki önemli isimlerin başında gelip, dini meseleleri aydınlatan edebi ve bilimsel çalışmalarda bulunmuştur. Peygamberler Tarihi (1992), İman (1993) diye adlandırılan ilk kitapları ile geniş çevreler tarafından tanınmıştır. Onları, 1994-1998 yılları arasında, ayrı ayrı üç kitap şeklinde "Peygamberimiz Muhammed" ismi ile yeniden bastırmıştır. F. Yahin 1994 yılından beri Tataristan Yazarlar Birliği üyesidir. Edebi eserlerinin dışında F. Yahin'in eski Türk-Tatar edebiyatı yadigârları yazısı olarak bilinen bilimsel çalışmaları Tatar edebiyatı için önemlidir. Yahin, son yıllarda basılan Ahmet Yesevi Hikmetleri, Seyyadi'nin Destan-ı Babahan'ı, Allahyar'ın Acizlere Destek eseri, Meclisi'nin Seyfü'l-Mülk Kıssası, Bakırgan Kitabı gibi önemli eserleri basıma hazırlamıştır.²⁷

²⁵ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, *age.* s.728.

²⁶ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, *age.*, s.728.

²⁷ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, *age.*, s. 729.

F. Yahin, şu anda Galimcan İbrahimov Dil Edebiyat ve Tarih Enstitüsünde profesör unvanıyla öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.²⁸

1.6.2. Yazarın Basılı Eserleri

Basılmış olan eserleri; Peygamberler Tarihi (1992), Ulu Peygamber Kıssası II Cilt (1994-1998), Mucizeli Yıl Fasılları veya Kelebek Kız Hikâyesi (1994), İman (1993), Mezara Kadar Saklanan Sevgi (1995), Şafak Vaktine Dönmek (1996), İslam Dininde Gelenek ve Edep (1996), İslam Dininin Esasları (1997), Rüya Yorumlama Kitabı (1997), His Kirpiğimdeki Göz Yaşın (1998), Peygamberler-Melekler-Ahiret (1999), Peygamberimiz Muhammed (1999), Tatar Şiirinde Dini Mistik ve Mitolojik Ögeler (2000), İhtiyar Kadınların Duası (2000), Orta Asırlar Tatar Edebiyatı (2003), Sevimli Kemik (2004), Umırzaya (2014), Saylanma Eserler: Proza - IV Cilt (2014-2015), Şıgırlar hem Poémalar: Poéziya - IX Cilt (2015-2016).²⁹

Saylanma Eserler

Saylanma Eserler: Proza (Birinci Cilt): Bu ciltte yazarın bazı düzyazı eserleri bulunmaktadır. İlk ciltte, 2000 yılında Tataristan Kitap Neşriyatında basılan “Ak Ebiyeler Dogası” mecmuasındaki hikâye ve kısa hikâyeleri toplamıştır. Bu ciltteki bazı kısa hikâye ve romanları ilk defa yayımlamıştır. Yazarın sanat eserleri başlangıç devrini bütünüyle okuyucunun göz önüne getirmesine yardım eder. Yazar sanatının özgünlüğü, temalarını seçmesi ve açıklaması ile ustalığı kendi üzerine çekmiştir. Onun eserleri, Tatar edebiyatında yeni edebiyat görünüşünü yansıtmaktadırlar (Yahin, 2014b).

Saylanma Eserler: Proza (İkinci Cilt): Bu ciltte yazarın 1994-1997 yıllarında yazdığı iki bölümden oluşan “Ağustos Ayı” ve 1997-1998 yıllarında yazdığı “Közgé Kader Yaңırta Kader” (2008) romanları bulunmaktadır. Birinci eserinde XX. yüzyılda devletin siyasi-sosyal durumlarının insanın kaderine etkisi okurun gönlüne ulaşarak tasvirlenmiştir. İkinci romanında bilim ve medeniyet dünyasına bağlı olan sonsuzluğu belirtmektedir. Eserler metafizik kıssalardan oluşan,

²⁸ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, *age.*, s. 729.

²⁹ R. N. Davtov ve R. F Rahmani, *age.*, s. 729.

hayatı öğretme, onu dürüst, gerçekçi bir şekilde değer biçerek yazılmıştır (Yahin, 2015a).

Saylanma Eserler: Proza (Üçüncü Cilt): Karmaşık hayatın güzel ve hayran kalınan taraflarını görebildiği için yazarın başka yazarlardan her zaman ayrı bir yeri bulunmaktadır. Onun usta yazar olması okuyucular tarafından iyi bilinir. Eserlerinin daha çok özgün olması yanında, burada onlar halkın, memleketin, dünyanın gelecek yazgısı hakkında düşünmeye mecbur etmektedir.

Hayatın manası herkes için gereklidir, bu ciltte verilen hikâyelerin kendi söylemlerinin ve nesirlerinin hepsi içeriği işte bu doğrultudadır. Onlar “Basit Yumak”ın yuvarlanması değil, belki fikirler yumağının hayatımızı meydana getirmesidir (Yahin, 2015b).

Saylanma Eserler: Proza (Dördüncü Cilt): Bu ciltte yazarın yeni asrın güç yıllarında “Marca Yemi” ismi altında toplanarak oluşturulan kısa hikâyeleri, masal, öz söylem gibi düzyazılarından oluşmaktadır. Bunların bir bölümü ilk olarak “Tuz Tadı” diye adlandırılan hikâyelerin toplamından, kalan bölümü ise çeşitli yazılardan oluşmaktadır.

Bunlarda yazar, Tatar hayatı ve yaşayışı hakkındaki fikirlerini, ibretli hayatları ve dünya barışını edebi olarak anlatmıştır. F. Yahin edebi yönü ve manalı fikirleri ile her zaman okuyucuyu etkilemeyi başarmıştır (Yahin, 2015c).

1.6.3. “Umırzaya” Romanı Hakkında

Ferit Yahin’in Umırzaya adlı romanı Sovyet Rusya’nın Stalin döneminde yaşanan olayları konu edinen bir eserdir. Eser, 2014 yılında Tataristan Kitap Neşriyatı tarafından *Kuş Alınlığı* adlı roman ile birlikte basılmıştır. Umırzaya, 141 sayfa ve beş bölümden oluşmaktadır. Eserin sonunda bulunan “Epilog” bölümünde yazarın romanı nasıl, ne zaman ve ne amaçla yazdığına dair bilgiler yer almaktadır.

Umırzaya romanında başkahraman Kerime Dulatova’nın hayat hikâyesi ile birlikte onun yaşadığı olaylar üzerinden Stalin döneminde yaşanan olaylara vurgu yapılmaktadır. Yazarın bu eseriyle bu dönemde yaşanan sürgün, baskı, zulüm gibi durumlara ve haksız yere infaz edilen insanlara dikkat çekilmiştir. Romanın kurgusal yönü kabul edilmekle birlikte, romanda konu edinilen Musa Celil, Derdmend, Hadi

Taktaş, Sibgat Hekim ve Hesen Tufan gibi o dönemin önemli aydın ve yazarları romanda gerçeklik payının da olduğunu göstermektedir.

Eserde 1950 - 1960 yılları arasında Sovyet Rusyanın Stalin dönemindeki eğitim hayatı, insanların yaşayış tarzı, ekonomik durumu ve o dönemde yaşayan aydın, yazar ve eğitimci sınıfında yer alan insanların çektiği sıkıntılardan bahsedilmektedir. Kazan Devlet Üniversitesinin ihtişamlı bir şekilde tasvir edilmesi okulun Tatar tarihi ve kültüründeki önemine vurgu yapıldığını göstermektedir.

Kerime Dulatova, şairliğe olan tutkusu ve okuma hevesiyle eserde umudu temsil etmektedir. Ayrıca eserde başkahraman olarak kadın karakterin tercih edilmesi de dikkat çekicidir. Eserde K. Dulatova'nın şiire olan merakı o dönemin önemli aydınları içinde yer alan Fehri Hisami'ye olan hayranlığı yüzünden bir gece ansızın NKVD tarafından kaçırılması, devlet düşmanlığı ve vatan hainliği gibi suçlamalarla sorgu esnasında uygulanan işkence sırasında hayatına son verilmesi anlatılmaktadır. Romanın başkahramanı Kerime, genç yaşta ölümüyle eserde bir kardelene benzetilmiş ve yazar bu benzetme yoluyla romana *Umırzaya* (Kardelen) adını verdiğini belirtmiştir.

2. DİL İNCELEMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde Kazan Tatar Türkçesinin çekim ekleri ele alınmıştır. Çekim ekleri başlığı altında, isim çekim ekleri ve fiil çekim ekleri sırasıyla gerekli açıklamalar yapılarak verilmiştir.

Çalışmamızda, dil malzemesi olarak Çağdaş Kazan Tatar edebiyatında yer alan Ferit Yahin'in "Umırzaya" (Kardelen) adlı romanı esas alınmıştır. Söz konusu eser fişleme yöntemiyle çekim ekleri kategorilerine göre incelenmiştir. Metnin dil özelliklerini yansıtmak için kelimelerin yeri kolaylık olması bakımından satır numaralarıyla belirtilmiştir.

2.1. Çekim Ekleri

Çekim eki, sözcüklerin kökleri ve gövdeleri arasında ilişki kuran, onların sözcük grupları ve cümle içerisindeki görevini belirten eklerdir.

2.2. İsim Çekim Ekleri

Tatar Türkçesi çalışmalarında "*İsémnéñ Gramatik Kategoriyeleré*" (İsmin Gramatik Kategorileri) olarak geçen bu bölümde; çokluk, iyelik, aitlik, hâl ekleri ve soru kategorileri yer almaktadır.

2.2.1. Çokluk: isim +lar/+ler (> +nar/+ner)

Çokluk eki, bir nesneyi karşılayan ismin sayı bakımından birden fazla olduğunu belirtmek için kullandığımız ektir.

Çokluk eki için Tatar Türkçesi gramerlerinde, *Küplék Kategoriyesé* (Çokluk Kategorisi) terimi kullanılmaktadır. Genel Türkçede olduğu gibi Tatar Türkçesinde de çokluk belirsiz bir çokluğu ifade etmektedir (Zekiyev vd., 2002).

agay+lar ‘ağabeyler’ (2316), apa+lar+ga ‘ablalara’ (507), avıl+lar ‘köyler’ (1027), bala+lar ‘çocuklar’ (2065), baskıç+lar ‘merdivenler’ (337), başmak+lar ‘ayakkabılar’ (487), baylık+lar ‘zenginlikler’ (1199), borçak+lar ‘burçaklar’ (2088), çıpçık+lar ‘serçeler’ (423), divar+lar ‘duvarlar’ (356), duhtır+lar ‘doktorlar’ (3715), éskemiye+ler ‘iskemleler’ (140), galamet+ler ‘alametler, izler’ (3031), gasır+lar ‘asırlar’ (1765), karaş+lar+nı ‘bakışları’ (3266), kulyazma+lar ‘el yazmalar’ (4014), kunak+lar ‘misafirler’ (3894), milletçé+ler ‘milletçiler’ (3229), sugış+lar ‘savaşlar’ (1446), süz+ler ‘sözler’ (2880), tavık+lar ‘tavuklar’ (2030), taviş+lar ‘sesler’ (2848), umırzaya+lar ‘kardelenler’ (3347), ut+lar ‘ateşler’ (3352), yul+lar ‘yollar’ (1657), yoldız+lar ‘yıldızlar’ (1626).

Sonunda “*m, n, η*” geniz konsonlarının bulunduğu sözcüklere çokluk eki nazal benzeşmeye uğrayarak “*+nar, +ner*” şeklinde getirilir:

beyrem+ner+né ‘bayramları’ (518), can+nar ‘canlar’ (1371), gıylém+ner ‘ilimler’ (860), ħatın+nar ‘hatunlar’ (349), imtiħan+nar ‘sınavlar’ (279), isem+ner ‘isimler’ (3131), kanun+nar ‘kanunlar’ (1378), kön+ner ‘günler’ (659), kügerçén+ner ‘güvercinler’ (2347), méñ+ner ‘binler’ (1541), ölken+ner ‘büyükler’ (154), Kéréşén+ner ‘Kreşinler’ (1100), roman+nar+da ‘romanlarda’ (605), sörgén+ner+den ‘sürgünlerden’ (1026), şaytan+nar ‘şeytanlar’ (691), tolım+nar+nı ‘saç örgüleri’ (2840), tön+ner ‘geceler’ (655), uram+nar ‘sokaklar’ (93), yakın+nar ‘yakınlar’ (706), zaman+nar ‘zamanlar’ (217).

2.2.2. İyelik

İyelik ekleri, ismin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu belirten eklerdir. İyelik kategorisi için Tatar Türkçesi çalışmalarında *Nisbet Kuşımçası* (Nisbet Eki) terimi kullanılmaktadır. Tatar Türkçesinde iyelik eklerinin yuvarlak ünlülü şekilleri yoktur (Hisamova, 2015).

İyelik ekleri, teklik ve çokluk olmak üzere altı şahsa bağlanarak incelenir:

Teklik	1. şahıs: +ım/+ém
	2. şahıs: +ıñ/+éñ
	3. şahıs: +ı/+é, +sı/+sé

Çokluk 1. şahıs: +bız/+béz

2. şahıs: +gız/+géz

**3. şahıs: +ları/+leré, +narı/+neré (nazal benzeşmelerde), +ı/+é,
+sı/ +sé**

Teklik 1. şahıs +ım/+ém: biçarakay+(ı)m ‘zavallıciğim’ (1176), eniy+(é)m+né ‘annemi’ (88), éş+(é)m ‘işim’ (2894), h̄esretler+(é)m+né ‘hasretlerimi’ (1036), H̄oday+(ı)m ‘Allah’ım’ (113), kiñeş+(é)m ‘öğüdüm’ (2870), maşinka+m ‘daktilom’ (2871), şigırler+(é)m ‘şiiirlerim’ (874), talant+(ı)m ‘yeteneğim’ (2946), yeşlék+(é)m > yeşlégém ‘gençliğim’ (1036).

Teklik 2. şahıs +ıñ/+éñ: avıl+(ı)ñ+da ‘köyünde’ (526), çeç+(é)ñ+né ‘saçımı’ (2866), fikér+(é)ñ ‘fikrin’ (935), köç+(é)ñ ‘gücün’ (622), külmek+(é)ñ > külmegén ‘gömleğin, kıyafetin’ (500), küñél+(é)ñ+né ‘gönlünü’ (822), tilek+(é)ñ > tilegén ‘isteğin’ (936), uy+(ı)ñ ‘aklın’ (935), üz+(é)ñ ‘kendin’ (1003).

Teklik 3. şahıs +ı/+é, +sı/+sé: abıy+sı ‘ağabeyi’ (706), apa+sı ‘ablası’ (44), bilge+sé ‘bilgisi’ (708), çeçekler+é ‘çiçekleri’ (874), çémodan+ı ‘valizi’ (1018), direktor+ı ‘müdürü’ (508), etiy+sé+néñ ‘babasının’ (118), kala+sı+nıñ ‘kalesinin’ (208), kodret+é ‘gücü’ (22), köpşe+sé ‘namlusu’ (294), közge+sé ‘aynası’ (19), küçe+sé ‘köşesi’ (505), küñél+é ‘gönlü’ (226), mecmuga+sı+n ‘mecmuasını’ (1039), sébérke+sé ‘süpürgesi’ (119), söyénç+é ‘sevinci’ (887), tabiygat+é ‘tabiatı, mizacı’ (85), ukıtuvçı+sı ‘öğretmeni’ (706), zıyalılar+ı ‘aydınları’ (773), zihén+é ‘zihni’ (84).

Çokluk 1. şahıs +bız/+béz: avızlar+(ı)bız+nı ‘ağızlarımızı’ (105), barça+bız+nı ‘hepimizi’ (1170), barı+bız ‘hepimiz’ (1061), edebiyat+(ı)bız ‘edebiyatımız’ (603), h̄isler+(é)béz+né ‘hislerimizi’ (1063), h̄olıklar+(ı)bız ‘huylarımız’ (731), h̄ucabike+béz ‘hoca hanımımız’ (450), iké+béz ‘ikimiz’ (411), kız+(ı)bız ‘kızımız’ (378), reh̄met+(é)béz+né ‘rahmetimizi’ (1171), tariyh̄+(ı)bız ‘tarihimiz’ (603).

Çokluk 2. şahıs +gız/+géz: bala+gız ‘çocuğunuz’ (929), bülme+géz+de ‘odanızda’ (420), cılı+gız ‘içtenliğiniz’ (1200), dokuméntlar+(ı)gız+nı ‘belgelerinizi’

(169), gadetler+(é)géz+né ‘adetlerinizi’ (375), kaysı+gız+nıñ ‘hanginizin’ (10), kolak+(ı)gız ‘kulağınız’ (421), mektep+(é)géz ‘okulunuz’ (258).

Çokluk 3. şahıs +ları/+leré, +narı/+neré (nazal benzeşmelerde); +ı/+é, +sı/ +sé: avıl+ları ‘köyleri’ (711), Alla+ları ‘Tanrıları’ (95), etiy+leré ‘babaları’ (401), kiyém+neré+n+néñ ‘kiyafetlerinin’ (343).

2.2.3. Aitlik: isim +gı/+gé, +kı/+ké

Aitlik eki, bir nesnenin başka bir nesneye bağlı olarak zaman ve mekân içindeki yerini belirten eklerdir.

Aitlik kategorisi işlev bakımından iyelik ekleriyle benzerlik göstermektedir (Hisamova, 2015). Aitlik kategorisi için Tatar Türkçesi çalışmalarında *Tartım Kategoriyésé* (Aitlik Kategorisi) terimi kullanılmaktadır.

anda+gı ‘oradaki’ (2921), arasında+gı ‘arasındaki’ (608), astında+gı ‘üstündeki’ (1282), avılda+gı ‘köydeki’ (910), avızında+gı ‘ağzındaki’ (1005), başında+gı ‘başındaki’ (96), borın+gı ‘eski zamandaki’ (95), бүгэн+gé ‘bugünkü’ (3953), бүлmede+gé ‘odadaki’ (3654), eserénde+gé ‘eserindeki’ (3117), gıyléménde+gé ‘ilmindeki’ (3526), hakkında+gı ‘hakkındaki’ (775), һезметénde+gé ‘görevindeki’ (1143), karşında+gı ‘karşısındaki’ (140), kızında+gı ‘kızındaki’ (214), köndéz+gé ‘gündüzki’ (1904), kulında+gı ‘elindeki’ (2837), күнјélénde+gé ‘gönlündeki’ (3021), lagérénda+gı ‘kampındaki’ (968), mektepte+gé ‘okuldaki’ (151), östelde+gé ‘masadaki’ (3694), sugışında+gı ‘savaşındaki’ (761), şigriyette+gé ‘şiiyetteki’ (867), tormışında+gı ‘hayatındaki’ (1204), yöregénde+gé ‘yüreğindeki’ (3118).

Aitlik ekinin ilgi hâli ekinden sonraki kullanımı “+nıñkı/ +néñké > +nıkı/ +néké” biçiminde ek yığılmasıyla kalıplaşmış durumdadır (Öner, 2013):

abıysı+nıkı ‘ağabeyininki’ (1057), adem+néké ‘insaninki’ (2309), bala+nıkı ‘çocuğunki’ (462), bérésé+néké ‘birisinininki’ (839), béz+néké ‘bizimki’ (261), eniysé+néké ‘annesinininki’ (580), ikénçésé+néké ‘ikincisinininki’ (840), kaysıgız+nıkı ‘hanginizininki’ (360), kızları+nıkı ‘kızlarınki’ (156), mögallime+néké ‘öğretmen hanımınki’ (1814), séz+néké ‘sizinki’ (472), tatar+nıkı ‘Tatar’ınki’ (3648), üzé+néké ‘kendinininki’ (3236).

2.2.4. Hâl Ekleri

İsimleri isimlere veya isimleri fiillere bağlayan sözcük grupları oluşturan ya da sözcüklerin cümle içerisinde durumunu bildiren eklere veya edatlı çekimlere denir.

Hâl kategorisi (*Kilés Kategoriyésé*), isimleri başka sözcüklerle birbirine bağlayan onları kendi aralarında çeşitli söz dizimi ilişkisine dahil eden dil bilimsel kategoridir (Zekiyev vd., 2002).

Kazan Tatar Türkçesi gramerinde isim çekim eklerine bağlı hâl kategorisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır; Zekiyev (2002) hâl eklerinde edatlı çekimler haricindeki altı başlığı esas almıştır, Hisamova (2015) çalışmasında kendisinden önce bu konudaki görüşleri değerlendirmiş ve altı başlığı vermeyi uygun görmüştür. Çalışmamızın bu bölümünde hâl kategorisine Ganiyev'in görüşüne bağlı kalınarak edatlı çekimde bulunanlar da dâhil edilmiş ve Öner'in (2007) çalışmasında verdiği gibi on bir başlık altında incelenmiştir.

2.2.4.1. Yalın Hâl: isim + Ø

İsmin yalın hâli, eksiz şekilde bulunmaktadır. Tatar Türkçesi çalışmalarında ismin yalın hâli için *Başlık Kilésé* (Yalın Hâli) terimi kullanılmaktadır. Bazı çalışmalarda hâl ekleri arasında bu başlığa yer verilmese de Tatar Türkçesi çalışmalarında yer verildiği için çalışmaya eklenmesi uygun görülmüştür.

Yalın hâl, Tatar Türkçesinde özne ve seslenme durumunda bulunabilir. Bu durumlarda da teklik, çokluk ve iyelik ekli biçimlerde bulunabilir (Türk, 2014).

apa 'abla' (2525), aşhane 'yemekhane' (241), bakça 'bahçe' (140), bereñgé 'patates' (244), çeç 'saç' (2844), derés 'ders' (3534), furajka 'kasket' (40), gaile 'aile' (1967), hıyal 'hayal' (60), kabér 'kabir' (3832), késé 'insan' (34), koyaş 'güneş' (88), kunak 'misafir' (2672), maşına 'araba' (68), mögallim 'öğretmen' (3219), sandugaç 'bülbul' (3758), segadet 'mutluluk' (2614), stakan 'bardak' (3962), sugış 'savaş' (1916), şeher 'şehir' (23), taviş 'ses' (36).

2.2.4.2. İlgi Hâli: isim +nıñ/+néñ

İsmin başka bir isimle ilgisi olduğunu ve kendisinden sonra gelen isme bağlılığını ifade eden eklerdir. İlgi hâli için Tatar Türkçesi çalışmalarında *İyelék Kilésé* (Sahiplik Hâli) terimi kullanılmaktadır.

İlgi hâlinin 1. şahıs zamirinde +ém > min+ém ‘benim’ (1993) şeklinde kullanılmaktadır. Kazan Tatar Türkçesinde ekin yuvarlak şekli bulunmamaktadır (Hisamova, 2015).

abıysı+nıñ ‘ağabeyinin’ (2110), abzıy+nıñ ‘ağabeyin’ (2911), arıslan+nıñ ‘arşlanın’ (2811), bakça+nıñ ‘bahçenin’ (2143), çışme+néñ ‘çeşmenin’ (784), çorlar+nıñ ‘çağlarının’ (760), edip+néñ ‘yazarın’ (3162), Gabdulla Tukay+nıñ ‘Abdullah Tukay’ın’ (1044), ħakıykat+néñ ‘gerçeğin’ (769), hiçkém+néñ ‘hiçkimsenin’ (22), Kazan+nıñ ‘Kazan’ın’ (2290), kabér+néñ ‘mezarın’ (3), kitapħane+néñ ‘kütüphanenin’ (858), koridor+nıñ ‘koridorun’ (2826), köñner+néñ ‘günlerin’ (773), lektör+nıñ ‘akademisyenin’ (545), Meskev+néñ ‘Moskova’nın’ (25), sandık+nıñ ‘sandığın’ (2481), satuvçılar+nıñ ‘satıcıların’ (2144), sér+néñ ‘sırrın’ (200), şağıyr+néñ ‘şairin’ (1029), tamaşaçılar+nıñ ‘seyircilerin’ (1206), tariyh+nıñ ‘tarihin’ (18), télevçeler+néñ ‘dilekçelerin’ (130), tenkıyçé+néñ ‘eleştiricinin’ (774), tomlık+nıñ ‘ciltliğin’ (2972), tormış+nıñ ‘hayatın’ (908), ukıgannarı+nıñ ‘okuyanların’ (909), ülém+néñ ‘ölümün’ (6), yavlık+ı+n+nıñ > yavlıgın+nıñ ‘başörtüsünün’ (45), yeşev+néñ ‘yaşamın’ (6), Zéus+nıñ ‘Zeus’un’ (95).

2.2.4.3. Yükleme Hâli: isim +nı/+né; +(ı)n/(é)n

Yükleme hâli eki, bir ismin doğrudan doğruya geçişli fiillerin etkisi altında olduğunu ifade eden ektir.

Tatar Türkçesi çalışmalarında yükleme hâli için *Töşém Kiléşé* (Nesne Hâli) terimi kullanılmaktadır. Yükleme hâli; I. ve II. şahıs zamirlerinden sonra “+é” şeklinde, III. şahıs iyelik ekinden sonra “+(ı)n/(é)n” şeklinde, diğer isimlere ise “+nı/+né” şeklinde getirilmektedir (Hisamova, 2015).

bakça+nı ‘bahçeyi’ (239), balam+nı ‘çocuğumu’ (202), béz+né ‘bizi’ (3037), çakırğan+nı ‘çağıranı’ (356), çeçén+né ‘saçımı’ (2866), dikkatén+né ‘dikkatini’ (2962), işék+né ‘kapıyı’ (338), karanlık+nı ‘karanlığı’ (452), mıyık+nı ‘bıyığı’ (302), öy+né ‘evi’ (384), söyék+né ‘kemiği’ (1006), söyleşeceklerébéz+né ‘konuşacaklarımızı’ (3094), stakan+nı ‘bardağı’ (2920), tolmınar+nı ‘saç örgüleri’ (2840), tugannarım+nı ‘kardeşlerimi’ (88), Tukay+nı ‘Tukay’ı’ (2961), uramnar+nı ‘sokakları’ (120), ut+nı ‘ateşi’ (723).

III. şahıs iyelik eki alan isimlere “+(ı)n/(é)n” eki getirilir:

avazları+n ‘seslerini’ (747), bereñgesé+n ‘patatesini’ (265), bişteré+n ‘torbasını’ (319), böténésé+n ‘hepsini’ (186), çeçe+n ‘saçını’ (2838), çeçleré+n ‘saçlarını’ (489), ekiyetçéleré+n ‘masallarını’ (526), kulı+n ‘elini’ (481), kulyazmaları+n ‘el yazmalarını’ (753), mecmugası+n ‘dergisini’ (1039), şkafları+n ‘raflarını’ (357), tecriybeleré+n ‘tecrübelerini’ (2959), teəsiyré+n (231), yañası+n ‘yenisini’ (501), yulı+n ‘yolunu’ (334).

2.2.4.4. Yönelme Hâli: isim +ga/+ge, +ka/+ke; +a/+e

Söz gruplarında veya cümlelerde fiilin kendisine doğru yöneldiğini veya yaklaştığını ifade eden hâl ekidir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, yönelme hâli için *Yünelêş Kilêşé* (Yönelme Hâli) terimi kullanılmaktadır.

başkalar+ga ‘başkalarına’ (3036), cır+ga ‘türküye’ (2944), divar+ga ‘duvara’ (331), ekiyet+ke ‘masala’ (914), Garif+ka ‘Arif’e’ (2939), gasırlar+ga ‘asırlara’ (771), heberler+ge ‘haberlere’ (806), karaş+ka ‘bakışa’ (193), karavat+ka ‘karyolaya’ (375), Kazan+ga ‘Kazan’a’ (99), köndéz+ge ‘gündüze’ (647), kunak+ka ‘misafire’ (661), kük+ke ‘göğe’ (3185), Meskev+ge ‘Moskova’ya’ (3090), mizgél+ge ‘zamana, ana’ (20), öy+de ‘evde’ (327), poçmak+ka ‘köşeye’ (2799), sağış+ka ‘üzüntüye’ (3101), şık+ke ‘şüpheye’ (325), tereze+ge ‘pencereye’ (2855), tormış+ka ‘hayata’ (71), univérsitét+ka ‘üniversiteye’ (83), uram+ga ‘sokağa’ (124), yokı+ga ‘uykuya’ (2972).

İyelik ekli gövdelerden sonra yönelme hâli çekimi “+a/+e” şekliyle yapılır; ancak I. ve II. şahıslardaki iyelik ekleri ünsüzle bittiği için doğrudan doğruya eklenen “+a/+e” şekline rağmen III. şahıs iyelik eki bir ünlü olduğu için kendisinden sonra “+n” sesinin ilavesiyle çekime girer (Öner, 2013).

bilé+ne ‘beline’ (348), bülégé+ne ‘sınıfına’ (179), çiberlégé+ne ‘güzelliğine’ (255), diñgézé+ne ‘denizine’ (726), eniysé+ne ‘annesine’ (85), gölém+e ‘gülüme’ (2807), hálé+ne ‘haline’ (44), işék aldı+na ‘kapı önüne’ (291), itegé+ne ‘eteğine’ (432), koçağı+na ‘kucağına’ (494), küñélleré+ne ‘gönüllerine’ (292), küz aldı+na ‘göz önüne’ (6), mayı+na ‘yağına’ (461), üzé+ne ‘kendine’ (734), yözé+ne ‘yüzüne’ (326).

2.2.4.5. Bulunma Hâli: isim +da/+de, +ta/+te

Bulunma hâli, fiilin olduğu zamanı veya yapıldığı yeri gösteren ektir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, bu hâl eki için *Urın-Vakit Kilésé* (Yer-Zaman Hâli) terimi kullanılmaktadır.

avıl+da ‘köyde’ (901), ayagın+da ‘ayağında’ (486), cey+de ‘yazda’ (1026), çağıbız+da ‘çağımızda’ (1063), çaklar+da ‘çağlarda’ (715), çislo+da ‘gününde’ (15), gazétalar+da ‘gazetelerde’ (191), gomérém+de ‘ömrümde’ (2945), karşıın+da+gı ‘karşındaki’ (140), kolhoz+da ‘üretme çiftliğinde’ (268), koyaş+ka ‘güneşe’ (78), kükreklerén+de ‘yüreklerinde’ (557), küllerén+de ‘göllerinde’ (65), küz aldın+da ‘göz önünde’ (229), küzlerin+de ‘gözlerinde’ (2822), matbugat+ta ‘basına’ (983), megnesén+de ‘anlamında’ (611), minut+ta ‘dakikada’ (1011), minutlar+da ‘dakikalara’ (3119), oçrak+ta ‘olayda’ (748), ölkésén+de ‘ülkesinde’ (548), réproduktorın+da ‘hoparlöründe’ (25).

2.2.4.6. Ayrılma Hâli: isim +dan/+den, +tan/+ten, (> +nan/+nen)

Söz gruplarında ve cümlelerde fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için ismin aldığı hâl ekidir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, ayrılma hâli için *Çığış Kilésé* (Çıkış Hâli) terimi kullanılmaktadır.

abıylar+dan ‘ağabeylerden’ (514), baskıç+tan ‘basamaktan’ (1236), cil+den ‘yelden’ (541), cömler+den ‘cümlelerden’ (3078), heber+den ‘haberden’ (907), hevéf+ten ‘beladan’ (3177), işék+ten ‘kapıdan’ (3201), kapçık+tan ‘keseden’ (362), kayçan+dan ‘ne zamandan’ (851), poézd+dan ‘trenden’ (1014), proféssor+dan ‘profesörden’ (837), sigéz+den ‘sekizden’ (351), sörgénner+den ‘sürgünlerden’ (1026), tariyh+tan ‘tarihten’ (710), tereze+den ‘pencereden’ (402), yul+dan ‘yoldan’ (110).

Ayrılma eki; “m, n, ŋ” sesleriyle biten kök ve gövdelerde “-m, -n, -ŋ +dan/+den > +nan/+nen” şeklinde nazal benzeşmeye uğrayarak değişir:

ataların+nan ‘babalarından’ (336), baybetçélerén+nén ‘zengin çocuklarından’ (158), bişterém+nén ‘torbamdan’ (436), cirén+nén ‘yerinden’ (2038), gıylémén+nén ‘ilminden’ (3232), karavın+nan ‘bakışından’ (71), késesén+nén ‘kesesinden’ (2918),

kıyafetén+nen ‘kıyafetinden’ (298), kurkuvın+nan ‘korkusundan’ (41), mayın+nan ‘yağından’ (165), moñ+nan ‘kederden’ (827), péron+nan ‘peronundan’ (31), sumkasın+nan ‘torbasından’ (467), tavın+nan ‘dağından’ (289), tavışın+nan ‘sesinden’ (422), uñın+nan ‘sağından’ (253).

2.2.4.7. Eşitlik Hâli: kébék (isim + eksiz ilgi hâli+ kébék, zamir + +nıñ/ +néñ+ kébék); isim +ça/-çe; +dıy/+diy; +day/+dey

Fiilin nasıl ve ne şekilde olduğunu veya yapıldığını, fiilin oluş veya yapılaş tarzını ifade etmek için ismin aldığı hâldir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, eşitlik hâli için *Tiñdeşlék Kilésé* (Eşitlik Hâli) terimi kullanılmıştır.

Eşitlik hâli, Tatar Türkçesi çalışmalarında hâl ekleri arasında doğrudan yer almamaktadır, bu hâl için edatlı çekim kullanılmaktadır. Eski Türkçede var olan “+ça/+çe” eşitlik eki, Tatar Türkçesinde de zamanla kullanımı azalmış ve yerini “isim/zamir + kébék” şeklinde edatlı çekime bırakmıştır.

abıysınkı kébék ‘ağabeyinin gibi’ (1054), akıl iyeleré kébék ‘akıl sahipleri gibi’ (2994), borçak kébék ‘burçak gibi’ (2821), boz kébék ‘buz gibi’ (832), cemğıyet kébék ‘cemiyet gibi’ (810), cennette yeşegen kébék ‘cennette yaşamış gibi’ (2980), çüp-çar kébék ‘çer çöp gibi’ (1232), komaç kébék ‘kırmızı bayrak gibi’ (183), koyaş kébék ‘güneş gibi’ (149), mıltık köpşesé kébék ‘tüfek namlusu gibi’ (294), mirzabike hatınnar kébék ‘han hanımları gibi’ (349), Sovét sudı kébék ‘Sovyet askeri gibi’ (810), sündergen kébék ‘söndürmüş gibi’ (723), toman kébék ‘duman gibi’ (561), uk kébék ‘ok gibi’ (532).

Metinde, “+ça/+çe; +day/+dey; +dıy/+diy” eklerinin kullanımına dair az sayıda örnekle karşılaşılmıştır:

cil+dey ‘yel gibi’ (1269), diñgéz+dey ‘deniz gibi’ (1257), emér birérge ezérlengen késé+dey ‘emir vermeye hazırlanmış gibi’ (350), göl çeçekleré+dey ‘gül çiçekleri gibi’ (2760), kübelek+tey ‘kelebek gibi’ (3054), üpkeletérge télegen+dey ‘öfkelenlendirmek istemiş gibi’ (67), zemzem+dey ‘zemzem gibi’ (1308).

beyrem+çe ‘bayram gibi’ (557), hucalar+ça ‘hocalar gibi’ (456), kommunistlar+ça ‘Komunistler gibi’ (270).

2.2.4.8. Vasıta Hâli: bélen (isim + eksiz ilgi hâli + bélen); (zamir + +nıñ/+néñ + bélen)

Fiilin ne ile, nasıl, ne zaman yapıldığını ifade etmek için ismin bulunduğu hâldir. Vasıta hâli, Tatar Türkçesi çalışmalarında hâl ekleri arasında doğrudan yer almamaktadır, bu hâl için edatlı çekim kullanılmaktadır. Tatar Türkçesi çalışmalarında, vasıta hâli için *Instrumental Kilésé* (Vasıta Hâli) terimi kullanılmaktadır.

Tatar Türkçesinde vasıta hâli, “*bélen, bérlen, katış*” edatları ile çekimlenerek yapılmaktadır (Hisamova, 2015).

Metinde “*bérlen*” edatıyla çekimlenmiş örnek bulunmamaktadır. Vasıta hâlinin “*katış*” edatıyla çekimlenmiş üç örnek tespit edilmiştir:

könçélék katış ‘kıskançlıkla’ (2626), soklanuv katış ‘hayran olmasıyla’ (752), yılmayuv katış ‘ağlamasıyla’ (471).

açuv bélen ‘öfke ile’ (3147), akça bélen ‘para ile’ (3955), anıñ bélén ‘onunla’ (594), aptıraşlı yöz bélen ‘şaşkın yüz ile’ (471), ayagıbiz bélén ‘ayağımız ile’ (522), cémodan bélen ‘valiz ile’ (3969), dala bélen ‘bozkır ile’ (2029), devlet organnarı bélén ‘devlet organları ile’ (3107), Gabdulla Tukay bélén ‘Abdullah Tukay ile’ (2947), gailésé bélén ‘ailesi ile’ (744), garep heréfleré bélén ‘Batı harfleri ile’ (3221), hatını bélén ‘hanımı ile’ (3931), hareket bélén ‘hareket ile’ (2856), hesret bélén ‘hasret ile’ (2485), kabéré bélén ‘kabri ile’ (3830), kaderé bélén ‘kaderi ile’ (2605), kulları bélén ‘elleri ile’ (3103), kulıavlık bélén ‘mendil ile’ (1173), kurkuv bélén ‘korku ile’ (698), küñél hem gorırlık bélén ‘gönül ve gururluluk ile’ (3004), maşinka bélén ‘daktilo ile’ (2865), moşuvlık bélén ‘sıkıntı ile’ (1074), muzıka bélén ‘müzik ile’ (27), ömét bélén ‘ümit ile’ (743), segat bélén ‘saat ile’ (73), sınav şartı bélén ‘sınav şartı ile’ (369), söyénéc-şatlığı bélén ‘sevinç ve mutluluğu ile’ (2957), şagıyr bélén ‘şair ile’ (2356), tötén bélén ‘tütün ile’ (896), utın eşleré bélén ‘odun işleri ile’ (205), uy bélén ‘düşünce ile’ (2827), yalğışlık bélén ‘yanlışlık ile’ (3952).

2.2.4.9. Yön Hâli: taba (isim +ga/+ge, +ka/+ke + taba)

Fiiilin belirli bir yönde yapıldığını göstermek için ismin bulunduğu hâldir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, yön hâli için *Yün Kiléşé* (Yön Hâli) terimi kullanılmaktadır. Yön hâli, diğer lehçelerde olduğu gibi Tatar Türkçesinde de edat çekimi ile gerçekleştirilir.

akça+ga taba ‘paraya doğru’ (3926), art+ka taba ‘arkaya doğru’ (2799), atı+n+a taba ‘atına doğru’ (3831), bakça yağı+n+a taba ‘bahçe tarafına doğru’ (3205), çeçeklé alannar+ga taba ‘çiçekli alanlara doğru’ (403), écé+n+e taba ‘içine doğru’ (3631), Fehri Hisami+ga taba ‘Fehri Hisami’ye doğru’ (1217), işék+ke taba ‘kapıya doğru’ (1234), Kerime+ge taba ‘Kerime’ye doğru’ (3029), koyaş+ka taba ‘güneşe doğru’ (238), Kréml yağı+n+a taba ‘Kreml tarafına doğru’ (3307), Lobaçévskiy bakçası+n+a taba ‘Lobaçevskiy bahçesine doğru’ (3207), seşne+ge taba ‘sahneye doğru’ (1210), sékrétarın+a taba ‘sekreterine doğru’ (3580), şpal+ga taba ‘demiryoluna doğru’ (42), şunda taba ‘şuraya doğru’ (332), uş+ga taba ‘sağa doğru’ (3668).

2.2.4.10. Sebep Hâli: isim +dan/+den, +tan/+ten, (> +nan/+nen)

Ayrılma hâli ekleri, sebep anlamını taşıyarak bu işlevi de görür. Tatar Türkçesi çalışmalarında, sebep hâli için *Sebep Kiléşé* (Sebep Hâli) terimi kullanılmaktadır.

başı avırtuvdan zarlandı ‘başı ağrıdığından yakındı’ (2972), bilgélé bulganlıktan ... kollık hézmeté de birmedé aña ‘bilgili olduğundan ... kulluk hizmeti vermedi ona’ (1205), bozıluvdan hafaga da töşmes idé ‘bozulmadan kaygıya düşmezdi’ (679), élék sargayuvdan, açlıktan, behétsézlékten, yazmış merhemetsézlégé aguvlavınnan vakıtsız vafat bulgan hatınınuş kabéré ‘ilkin sarardığından, açlıktan, bahtsızlıktan, kaderinin merhametsizliğinden zehirlendiğinden vefat eden kadının mezarı’ (1355-1356), halık hürmetén kazanuvdan ‘halk hürmetini kazanmaktan’ (1149), medreseden kuvıluvdan kurıkmadılar ‘medreseden kovulmaktan korkmadılar’ (1405), söykémséz söyék buluvdan ‘itici kemik olduğundan’ (1537), vakıygadan Fehri Hisaminuş küñélé tamam bozılıp kaytkan idé ‘olaydan Fehri Hisami’nin gönlü tamamen kırılıp

dönmüştü’ (1298), yugaluvdan da rehetregé yuk idé ‘kaybolmadan rahat yoktu’ (726).

2.2.4.11. Sınırlama Hâli: isim +ga/+ge, +ka/+ke + edat (kader, teklé, hetlé, çaklı)

Sınırlama hâli, isme bulunma ekiyle birlikte getirilen “kader, teklé, hetlé, çaklı” edatları ile sağlanır. İsimlerle birlikte kullanılan bu edatlar cümleye sınırlama anlamı katar. Tatar Türkçesi çalışmasında, sınırlama hâli için *Çiklendiriv Kilésé* (Sınırlama Hâli) terimi kullanılmaktadır.

Metinde “hetlé” edatı çekimiyle yapılan bir örnek yer alırken “teklé, çaklı” edatlarıyla yapılan sınırlama hâli çekimine rastlanılmamaktadır.

Şul vakıt+ka hetlé ‘bu zamana kadar’ (571).

avızı+na kader ‘ağızına kadar’ (2529), cilkesé+ne kader ‘ensesine kadar’ (462), derece+ge kader ‘dereceye kadar’ (316), inj tüben+ge kader ‘en aşağıya kadar’ (3845), kala kader ‘kale kadar’ (158), Kazan kaderlé ‘Kazan’a kadar’ (110), kiç+ke kader ‘akşama kadar’ (645), kul barmakları+na kader ‘el parmaklarına kadar’(2150), mıskal kader ‘4,26 gram kadar’ (1562), monıj mizgélé+ne kader ‘bunun anına kadar’ (74), moña kader ‘buna kadar’ (2062), moña kaderlé ‘buna kadar’ (602), segaté+ne-minutı+na kader ‘saatine dakikasına kadar’ (18), söyeklerém+e kader ‘kemiklerine kadar’ (2746), şkof kaderlé ‘dolaba kadar’ (1846), şul vakıtka hetlé ‘şu vakte kadar’ (571), şuşı kader ‘şu kadar’ (2070), tölké kader ‘tilki kadar’ (671), töyme kaderlé ‘düğme kadar’ (3596), yégérmége kader ‘yirmiye kadar’ (3056), yul çatına kader ‘yol kavşağına kadar’ (799).

2.2.5. Soru: +mı/+mé

Tatarcada soru biçimi “+mı/+mé” soru edatlarıyla yapılır. Soru çekiminin yuvarlak şekli bulunmamaktadır.

arkasında+mı ‘arkasında mı’ (1215), atna+mı ‘hafta mı’ (505), avıl takmakları+mı ‘köy şiirleri mi’ (872), dörös+mé ‘dürüst mü’ (2737), galameté+mé ‘işareti mi’ (1280), hıaklı+mı ‘haklı mı’ (1551), hıatın+mı ‘kadın mı’ (2806), hıel+mé ‘hâl mi’(1614), ir+mé ‘erkek mi’(2806), kilénégéz+mé ‘gelininiz mi’ (978),

kémdér+mé ‘kim midir’ (2372), küp+mé ‘çok mu’ (720), megnesézlék+mé ‘anlamsızlık mı’ (1614), miném+mé ‘benim mi’ (10), miña+mı ‘bana mı’ (1225), mömkin+mé ‘mümkün mü’ (233), nidér+mé ‘nedir’ (2373), séznéké+mé ‘sizin mi’ (3703), sin+mé ‘sen mi’ (500), süz+mé ‘söz mü’ (11), şığırler+mé (1228), teésiyrennen+mé ‘tesirinden mi’ (1238), tertiyptegéné+mé ‘tertipteki mi’ (3749), üzébéz+mé ‘kendimiz mi’ (1366).

2.3. Fiil Çekim Ekleri

Bu bölümde fiil çekimini oluşturan şahıs ekleri, şekil ve zaman ekleri, soru kategorileri yer almaktadır. Tatar Türkçesi çalışmalarında, fiil çekimi için *Figılınıñ Gramatik Kategoriyeleré* (Fiilin Gramatik Kategorileri) terimi kullanılmaktadır.

2.3.1. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, çekimli fiillerde hareketi yapan şahıs belirten eklerdir. Tatar Türkçesi çalışmalarında, şahıs ekleri için *Zat Kategoriyesé* (Şahıs Kategorisi) terimi kullanılmaktadır. Şahıs ekleri iki başlık altında incelenmektedir:

2.3.1.1 Birinci Tip Şahıs Ekleri (*Tulı Törlenés*):

Birinci tip şahıs ekleri, şahıs zamiri kökenlidir. Tatar Türkçesinde; öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ifadeli geniş zaman, kesin gelecek zaman, geniş zaman çekimlerinde kullanılır.

Teklik 1. şahıs: +mın/+mén

2. şahıs: +sıñ/+sén

3. şahıs: +Ø

Çokluk 1. şahıs: +bız/+biz

2. şahıs: +sız/+séz

3. şahıs: +Ølar/+Øler, > +Ønar/ +Øner (nazal benzeşmelerde)

Teklik 1. şahıs +mın/+mén: birér+mén ‘veririm’ (363), kiçereçek+mén ‘geçireceğim’ (2980), kitérer+mén ‘getiririm’ (987), kiter+mén ‘giderim’ (3366), küçken+mén ‘gitmişim’ (3328), tapşırır+mın ‘bulurum’ (1216), ukıgan+mın ‘okumuşum’ (2975).

Teklik 2. şahıs +sıñ/+sénj: aňlamas+sıñ ‘anlamazsın’ (851), bélesé+ñ ‘bilirsın’ (2990), bélnes+sénj ‘bilmezsin’ (3089), bélmey+sénj+mé ‘bilmiyor musun’ (2851), çıgar+sıñ ‘çıkarsın’ (1038), diy+sénj ‘diyorsun’ (84), igtıbar ide+sénj ‘itibar edersin’ (300), kéréer+sénj ‘girersin’ (3523), kiter+sénj ‘gidersin’ (2825), küre başlagan+sıñ ‘görmeye başlamışsın’ (2984), oçarga ite+sénj ‘karşılaşsın’ (621), söyley+sénj ‘söylüyorsun’ (2880), urnaşkan+sıñ+dır ‘yerleşmişsindir’ (504), yılamakçı+sıñ ‘ağlamak istiyorsun’ (520), yoklar+mın ‘uyurum’ (378).

Teklik 3. şahıs +Ø: faydalanaçak ‘faydalanacak’ (1983), kabatlanmayaçak ‘tekrarlanmayacak’ (218), karay ‘bakıyor’ (113), sizmiy ‘sezmez’ (709), yarlıka+r ‘bağışlar’ (2905).

Çokluk 1. şahıs +bız/+biz: bélér+béz ‘biliriz’ (3283), bétérér+béz ‘bitiririz’ (3096), buluşa+bız ‘buluşuruz’ (265), hel iter+béz ‘hallederiz’ (566), kayta+bız ‘döneriz’ (517), kaytır+bız ‘döneriz’ (1210), tırışa+bız ‘çalışırız’ (3384), yeşeybéz ‘yaşıyoruz’ (3052).

Çokluk 2. şahıs +sız/+séz: girer+séz ‘girersiniz’ (330), sorar+sız ‘istersiniz’ (363), tanışır+sız ‘tanışırısınız’ (2824), yalçı itken+séz ‘köle etmişsiniz’ (3139).

Çokluk 3. şahıs +Ølar/+Øler, > +Ønar/ +Øner: çakıra+lar ‘çağırırlar’ (2824), ilte+ler ‘gönderirler’ (2881), köler+ler ‘gülerler’ (982), küçe+ler ‘göçerler’ (2993), küzlerén de açtırmayacak+lar ‘gözlerini açtırmayacaklar’ (927), töşereçek+ler ‘düşürecekler’ (2907), üpkeleşe+ler ‘öfkeleniyorlar’ (842), ütmey+ler ‘geçmezler’ (3308), yugala+lar ‘kaybolurlar’ (153).

2.3.1.2 İkinci Tip Şahıs Ekleri (*Kıska Törlenés*):

İkinci tip şahıs ekleri, iyelik eki kökenlidir. Tatar Türkçesinde; görülen geçmiş zaman, gereklilik, şart ve istek çekimlerinde kullanılır.

Teklik 1. şahıs: +ım/ +ém

2. şahıs: +ıñ/+éñ

3. şahıs: +Ø

Çokluk 1. şahıs: +ık/+ék

2. şahıs: +gız/+géz

3. şahıs: +Ølar/ +Øler

Teklik 1. şahıs +ım/+ém: béldé+m ‘bildim’ (3890), kotıldı+m ‘kurtuldum’ (2815), kürmedé+m (3520), sızdé+m ‘sezdim’ (54).

Teklik 2 şahıs +ıñ/+éñ: bélesé+ñ ‘bilesin’ (1037), sabır bulsa+ñ ‘sabırlı olsan’ (2870), télese+ñ ‘dilesen’ (1069), töşse+ñ ‘insen’ (124), ukıdı+m ‘okudum’ (3007), ukısa+ñ ‘okusan’ (2939).

Teklik 3. şahıs +Ø: aşıgı-rga kirek ‘yemeli’ (3198), basa-rga kirek (338), kér+dé ‘girdi’ (718), kuya-rga ‘bırakmalı’ (349), yugaldı ‘kayboldu’ (46).

Çokluk 1. şahıs +ık/+ék: aşadı+k ‘yedik’ (244), didé+k ‘dedik’ (101), dise+k ‘desek’ (687), üzgertse+k ‘değiştirsen’ (2941).

Çokluk 2. şahıs +gız/+géz: aldı+gız+mı ‘aldınız mı’ (241), bilse+géz ‘bilseniz’ (123), kara+gız ‘bakınız’ (3867), kitérdé+géz+mé ‘getirdiniz mi’ (169), kürénmedé+géz ‘görünmediniz’ (3312), tanıdı+gız ‘tanıdınız’ (3039), yazdı+gız+mı ‘yazdınız mı’ (3436).

Çokluk 3. şahıs +Ølar/ +Øler: iltép birdé+ler ‘gönderiverdiler’ (741), karasa+lar ‘baksalar’ (686), kirek tapmadı+lar ‘gerek bulmadılar’ (3329), kürénmedé+ler ‘görünmediler’ (749), oçraşmadı+lar ‘karşılaşmadılar’ (3521), pıçrattı+lar ‘kırlettiler’ (819), söyleşse ide+ler ‘konuşsaydılar’ (146), tekdiym itté+ler ‘takdim ettiler’ (762).

2.3.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Bu bölüm bildirme ve tasarlama kipleri olarak iki başlık altında incelenmektedir:

2.3.2.1. Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri, hareketin zamanını gösteren eklerdir. Bildirme kipleri (*Hikeye Figiller*), görülen ve öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ifadeli geniş

zaman, geniş zaman ve kesin gelecek zaman olmak üzere beş başlıkta incelenmektedir.

2.3.2.1.1. Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman: fiil +dı/+dé; +tı/+té

Hareketin görülen geçmiş zamanda gerçekleştiğini bildiren şekil ve zaman ekidir. Tatar Türkçesinde görülen geçmiş zaman (*Kürélép Ütken Zaman*) ekinin yuvarlak şekli bulunmamaktadır.

añlatıp bir+dé ‘anlatıverdi’ (906), aşıkma+dı ‘acele etmedi’ (199), avaz sal+dı+lar ‘seslendiler’ (1187), boyırık bir+dé+ler ‘buyruk verdiler’ (965), devam ite tor+dı ‘devam ededurdu’ (3438), heber bulma+dı ‘haber olmadı’ (3671), his it+té ‘hissetti’ (1232), huş kildé ‘hoş geldi’ (456), idare it+té ‘idare etti’ (824), kirek tapma+dı+lar ‘gerek bulmadılar’ (3329), koçakla+dı+lar ‘kucakladılar’ (946), kul çaba başla+dı ‘el çırpmaya başladı’ (1209), kul suz+dı ‘el uzattı’ (318), kuvaniş+tı+lar ‘sevindiler’ (401), kürénme+dé+ler ‘görünmediler’ (749), küzden yugalt+tı ‘gözden kayboldu’ (1211), mörecegat it+té ‘müracaat etti’ (3621), oçraşma+dı+lar ‘karşılaşmadılar’ (456), onıtıl+dı ‘unutuldu’ (1159), röşset itme+dé+m ‘izin vermedim’ (378), sabırsızlan+dı ‘sabırsızlandı’ (1157), sayla+dı ‘seçti’ (175), selam yulla+dı ‘selam yolladı’ (3687), sızgırt+tı ‘öttürdü’ (39), şikke töş+té ‘şüpheye düştü’ (595), tapılma+dı ‘bulunmadı’ (768), télséz kal+dı ‘dilsiz kaldı’ (2942), tınıçlan+dı ‘rahatladı’ (967), tınladı ‘dinle+di’ (1203), turı kil+dé ‘doğru geldi’ (1199), uylama+dı ‘düşünmedi’ (1045), yaltırap al+dı ‘parlayabildi’ (1195).

2.3.2.1.2. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman: fiil +gan/+gen; +kan/+ken

Öğrenilen geçmiş zaman (*Neticelé Ütken Zaman*) eki, geçmiş zamanda gerçekleşen ancak görülmeyen ve sonradan öğrenilen bir hareketi belirten şekil ve zaman ekidir.

batır bul+gan+nar ‘yiğit olmuşlar’ (1119), bir+genner ‘vermişler’ (564), biyé+gen+ner ‘büyümüşler’ (917), ciber+gen+ner+dir ‘göndermişlerdir’ (3419), di+gen+ner ‘demişler’ (566), heber sal+gan+dır ‘haber vermiştir’ (3092), kabızıl+gan ‘yakılmış’ (3352), kaldırıl+gan+nar ‘kaldırılmışlar’ (802), kiçér+gen ‘geçirmiş’ (3616), kimséttérme+gen+ner ‘hor gördürmemiş’ (1147),

kuvıl+gan+nardır ‘kovulmuşlardır’ (434), küre başla+gan+sın ‘görmeye başlamışın’ (2984), kür+gen ‘görmüş’ (3616), oğşa-ma+gan ‘benzememiş’ (2906), öyel+gen+ner ‘yığılmışlar’ (1131), öyrenél-me+gen ‘öğrenilmemiş’ (603), öyret+ken++ner ‘öğretmişler’ (1120), sabır it+ken ‘sabretmiş’ (1138), saylap al+gan+sın ‘seçebilmişsin’ (1021), sızgırt+kan ‘öttürmüş’ (41), soñar+gan+nar ‘geç kalmışlar’ (283), sörel+gen+Ø ‘sürülmüş’ (807), tégél+gen ‘dikilmiş’ (488), toyıl+gan+dır ‘duyulmuştur’ (1009), tuplanıl+gan ‘toplanılmış’ (3549), ukı+gan+mın ‘okumuşum’ (2975), urnaş+kan+sın+dır ‘yerleşmişsindir’ (504), utır+gan+nar ‘oturmuşlar’ (3330), ütér-me+gendér ‘geçirmemiştir’ (2877), ütért+ken+Ø ‘geçirtmiş’ (814), vegde it+ken+dér ‘vaat etmiştir’ (998), yalçı it+ken+séz ‘köle etmişsiniz’ (3139), yalgızı kal+gan ‘yalnız kalmış’ (3113), yetim kal+gan+mın ‘yetim kalmışım’ (905), yılış+kan ‘ağlamış’ (148).

2.3.2.1.3. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zaman: fiil + a/+ e

(ünsüzle biten fiilde); fiil +(V)y/(V)y (ünlüyle biten fiilde)

Şimdiki zaman çekimi, konuşma anında gerçekleşen ve hâlen devam eden hareketi belirten şekil ve zaman ekidir. Bu ek cümledeki anlamına göre şimdiki zaman veya geniş zaman ifade edebilir.

Metinde şimdiki zaman ifadeli örnekler:

añla+y+sın+mı > anlıysınmı ‘anlıyor musun’ (519), anlaşıl-ma+y+Ø > anlaşılmıy ‘anlaşılmıyor’ (809), aptıra+y+lar > aptırıylar ‘şaşıyorlar’ (1105), balkı+y+lar ‘parlıyorlar’ (150), bél+e+béz ‘biliyoruz’ (3168), bil-me+y+béz > bilmiybéz ‘bilmiyoruz’ (3146), çakır+a+Ø ‘çağırıyor’ (141), gaybet it+e+ler ‘gıybet ediyorlar’ (943), kara+y+Ø ‘bakıyor’ (113), karap tor+a+Ø ‘bakıp duruyor’ (120), kür-me+y+béz > kürmıybéz ‘görmüyoruz’ (3146), ozat+a+Ø ‘uzatıyor’ (124), sabırsızlan+a başla+y+Ø > sabırsızlan+a başlı+y+Ø ‘sabırsızlanmaya başlıyor’ (1153), sıy-ma+y+lar > sıymıylar ‘sıgımiyorlar’ (495), söyle+y+séz > söyliyész ‘söylüyorsunuz’ (3133), tar+a+lar ‘tartıyorlar’ (304), töşén-e+séz+dér ‘düşünüyorsunuzdur’ (3105), uyna+y+sız > uynıysız ‘oynuyorsunuz’ (3114), yöz+e+Ø ‘yüzüyor’ (65).

Metinde şimdiki zaman ifadeli geniş zaman örnekleri:

beyram it+e+béz ‘bayram ederiz’ (519), cavap bir+e+Ø ‘cevap verir’ (2998), ciber-me+y+ler > cibermiyler ‘göndermezler’ (497), çeçél+e+Ø ‘yayılr’ (3352), gırla-ma+y+Ø > gırlamıy ‘horlamaz’ (56), ħatalı bul+a+lar ‘hatalı olurlar’ (3271), ilt+e+ler ‘gönderirler’ (2881), kara-ma+y+lar > karamıylar ‘bakmazlar’ (702), kayt+a+bız ‘döneriz’ (517), küzêne küren-me+y+séz > küzêne kürenmiyséz ‘gözüne görünmezsiniz’ (3173), oçraş-ma+y+sız > oçraşmıysız ‘karşılaşmazsınız’ (3173), oşa+y+Ø > oşıy ‘benzer’ (583), öylen+e+m ‘evlenirim’ (577), sagın+a+bız ‘düşürüz’ (3339), sizél-me+y+Ø > sizélmıy ‘sezilmez’ (650), sor+a+gız ‘sorarız’ (3519), söyén+e+Ø ‘sevinir’ (854), üpkeleş+e+ler ‘öfkelenirler’ (842), yeşe+y+m ‘yaşarım’ (612), yıraklaş+a+lar ‘uzaklaşırlar’ (3362).

2.3.2.1.4. Kesin Gelecek Zaman: fiil +açak/+eçek

Kesin gelecek zaman (*Katgıy Kileçek Zaman*) eki, hareketin gelecek zamanda kesin bir şekilde gerçekleşeceğini gösteren şekil ve zaman ekidir.

bire al-ma+y+açak+lar ‘veremeyecekler’ (3264), gaşıyk bul+açak ‘aşık olacak’ (611), ħel itél+eçek ‘halledilecek’ (601), kabatlan-ma+y+açak ‘tekrarlanmayacak’ (218), kaldır+açak ‘kaldıracak’ (772), kara-ma+y+açak ‘bakmayacak’ (616), kiçér+eçek+mén ‘geçireceğim’ (2980), kir+eçek+mén ‘gireceğim’ (407), kir-me+y+eçek ‘girmeyecek’ (158), kit+eçek ‘gidecek’ (771), küzlerén de açtırma+y+açak+lar ‘gözlerini açtırmayacaklar’ (927), saklap kala al-ma+y+açak+mın ‘koruyamayacağım’ (3496), şul ħelge töşér+eçek+ler ‘bu hâle düşürecekler’ (2907), tekdiym it+eçek ‘takdim edecek’ (3088), toy-a-ma+y+açak+lar ‘doyamayacaklar’ (219), yalgış-ma+y+açak ‘yanılmayacak’ (222), yarat+açak ‘hoşlanacak’ (610).

2.3.2.1.5. Geniş Zaman: fiil +ır/+ér; +ar/+er

Geniş zaman eki, geçmiş zamanda başlayıp şimdiki zamanda devam eden hareketi belirten şekil ve zaman ekidir.

Geniş zaman olarak kabul ettiğimiz bu kip eki için Tatar Türkçesi çalışmalarında, *Bilgéséz Kileçek Zaman* (Belirsiz Gelecek Zaman) terimi kullanılmaktadır. Bu adlandırmadaki temel sebep, bu kipi şimdiki zaman işlevinin gittikçe azalması ve belirsiz gelecek zaman işlevinin artmasıdır (Türk, 2014).

aşa+r+lar ‘yerler’ (351), bél+ér+béz ‘biliriz’ (3283), bir+ér+mén ‘veririm’ (363), ciber+ér+ler ‘gönderirler’ (3090), cimérelép töş+er ‘yıkılıp düşer’ (627), hel it+er+béz ‘hallederiz’ (566), heyran bul+(ı)r ‘hayran olur’ (2939), kara+r+bız ‘bakarız’ (566), kayt+ır+bız ‘döneriz’ (1210), kér+er+séz ‘girersiniz’ (330), kısa bul+(ı)r ‘kısa olur’ (3085), kir+ér+séñ ‘girersin’ (3523), kit+er+mén ‘giderim’ (3366), kit+er+séñ ‘gidersin’ (2825), köl+er+ler ‘gülerler’ (982), kuv+ar+lar ‘kovarlar’ (3540), küñélné taralt+ır ‘gönlü daraltır’ (1062), nişle+r+ler ‘ne yaparlar’ (819), sagın+(ı)r+mın ‘kederlenirim’ (2978), sihetlen+(é)r+séz ‘sıhhatlenirsiniz’ (2913), sora+r+sız ‘istersiniz’ (363), tanış+(ı)r+sız ‘tanışirsiniz’ (2824), tapşır+(ı)r+mın ‘bulurum’ (1216), uftan+(ı)r+sıñ ‘utanırsın’ (90), ukı+r+mın+mı ‘okur mu’ (92), yañşı bul+ır ‘iyi olur’ (3367), yarlıka+r ‘bağışlar’ (2905), yeşe+r+mén ‘yaşarım’ (505), yokla+r+lar ‘uyurlar’ (377).

Geniş zamanın olumsuz çekimi şahıslara göre değişmektedir. Teklik ve çokluk I. şahıslarda “-ma/-me” olumsuzluk eki üzerine teklik ve çokluk I. şahıs ekleri getirilerek yapılır. Diğer şahıs çekimlerinde ise “+mas/+mes” eki üzerine I. tip (zamir kökenli) şahıs ekleri getirilerek yapılır (Hisamova, 2015):

açuvlan+mas+sız ‘öfkelenmezsiniz’ (3390), anla+mas+sıñ ‘anlamazsın’ (851), avırğa kil+mes ‘hastaya gelmez’ (2887), bél+mes+ler ‘bilmezler’ (352), bél+mes+séñ ‘bilmezsin’ (3089), bét+mes ‘bitmez’ (215), çık+mas+lar ‘çıkamazlar’ (351), eyte al+mas+lar ‘söyleyemezler’ (3279), hata bul+mas ‘hata olmaz’ (51), kal+mas ‘kalmaz’ (351), kayt+maslar ‘dönmezler’ (352), kime+mes ‘hor görmez’ (167), köle al+mas ‘gülemez’ (1232), kulay bul+mas+mı ‘kolay olmaz mı?’ (288) tabıl+mas ‘bulunmaz’ (685), tıngı bir+mes+ler ‘ses vermezler’ (2866), ti+mes ‘deymez’ (368), üpkelet+mes ‘öfkendirmez’ (734).

2.3.2.2. Tasarlama Kipleri

Tatar Türkçesinin tasarlama (*modallék*) kipleri; şart, istek, gereklilik ve emir kipleridir.

2.3.2.2.1. Şart Kipi: fiil +sa/+se

Şart kipi (Şart Figıl), hareketin şart şeklinde tasarlandığını belirten ektir.

añlaş+sa+k ‘anlaşsak’ (3085), bar+sa+lar ‘gitseler’ (898), bél+se+géz ‘bilseniz’ (123), cit-me+se ‘gitmese’ (575), çın kěşé bul+sa+ñ ‘gerçek insan olsun’ (1145), di+se+ñ ‘desen’ (177), ħakıykat bulıp çıkısa ‘hakikat olup çıkısa’ (821), iséne töşér-me+se ‘aklına düşürmese’ (3070), işétél+se ‘işitilse’ (3107), iyert-me+se ‘kaçırmasa’ (158), kara+sa+lar ‘baksalar’ (686), kara+sa+ñ ‘baksan’ (301), kayt+sa ‘dönse’ (125), kayt+sa+m ‘dönsem’ (3390), kér+se+ler ‘girseler’ (368), kolak sal+sa+lar ‘kulak verseler’ (3055), küréş+se+géz ‘görüşseniz’ (3282), öylen+se+m ‘evlensem’ (601), sabır bul+sa+ñ ‘sabırlı olsun’ (2870), söyleş+se+géz ‘konuşsanız’ (3282), tekdiym itél+me+se ‘takdim edilmese’ (365), téle+se ‘dilese’ (835), téle+se+ñ ‘dilesen’ (1069), tot+sa+ñ ‘tutsan’ (2962), ukı+sa+ñ ‘okusan’ (2939), urtak fikérge kil+se+k ‘ortak fikre ulaşırsak’ (3085), üzgert+se+k ‘değiştirsen’ (2941).

2.3.2.2.2. İstek Kipi: fiil +ası/+esé (1. tip şahıs ekleri)+ kile; +makçı/+mekçé (1. tip şahıs ekleri) >+mak/+mek; +saña/+señe (Sadece teklik 2. şahısta ve nadiren)

İstek Kipi (Télek Figıl), hareketin istek şeklinde tasarlandığını belirten ektir.

Metinde “+mak/+mek; +saña/+señe” ekleri ile çekimlenen istek kipi örnekleri yer almamaktadır.

bél+esé kile ‘bilsin’ (3053), kızıkır+ası kile ‘heveslendirsin’ (2131), sizdér+esé kile ‘sezdirsin’ (757), söylet+esé kile ‘söyletsin’ (3924), tap+ası kile < tabası kile ‘bulsun’ (1438).

barmakçı ‘gitsin’ (60), sayla+makçı ‘seçsin’ (191), sora+makçı ‘sorsun’ (2924), yılat+makçı+sıñ ‘ağlatasın’ (520).

2.3.2.2.3. Gereklilik Kipi: fiil +-ırğa/-érge kirek (tiyész)

Gereklilik kipi (*Kireklék Nakloniesé*), tasarlanan hareketin gerekliliğini ifade eden ektir.

Tatarca’da gereklilik kipinin şahıs çekiminde özneye yetinilmektedir (Öner, 2007). Bu bakımdan gereklilik kipinde şahıs ekleri kullanılmamaktadır.

aşığı-ırga kirek ‘yemeli’ (2895), beyremde bul-ırga tiyêş ‘bayramda olmalı’ (508), kırı-ırga tiyêşlé ‘kurumalı’ (806), kuşıl-ırga tiyêş ‘eklemeli’ (936), nasıyp bul-ırga tiyêşlé ‘nasip olmalı’ (2317), skripkaçı bul-ırga kirek ‘kemancı olmalı’ (2151), utırıp tor-ırga kirek ‘oturup durmalı’(3599), uynat-ırga kirek ‘oynatmalı’ (2635).

2.3.2.2.4. Emir Kipi:

Emir kipi (*Boyrık Figıl*), hareketin emir şeklinde tasarlandığını ifade eden eklerdir. Emir kipinin şahıslara göre farklı çekimleri bulunmaktadır:

Teklik 1. şahıs: +(1)ym / +(i)ym

2. şahıs: +Ø

3. şahıs: +sın/ +sén

Çokluk 1. şahıs: +(1)yk / (i)yk

2. şahıs: +gız / +géz

3. şahıs: +sınnar / +sénner

Teklik 1. şahıs +(1)ym / +(i)ym: sor+(1)ym ‘sorayım’ (3621), tap+(1)ym ‘bulayım (3680), yaz+(1)ym ‘yazayım’ (3680).

Teklik 2. şahıs +Ø: aşık-ma+Ø ‘acele etme’ (36), bar+Ø ‘git’ (531), béldér-me+Ø ‘bildirme’ (1003), eyt-me+Ø ‘söyleme’ (1003), kil+ Ø ‘gel’ (3338), komaçavlan-ma+Ø ‘rahatsız etme’ (133), kurkıt-ma+Ø ‘korkutma’ (534), tıprçın-ma+Ø ‘çırpınma’ (2832), ukı+Ø ‘oku’ (3585), yör-me+Ø ‘yürüme’ (160).

Teklik 3. şahıs +sın/ +sén: işét+sén ‘duysun’ (361), kér-me+sén ‘girmesin’ (407), kimset-me+sén ‘hor görmesin’ (3359), kür-me+sén ‘görmesin’ (2895), nişle+sén ‘ne yapsın’ (801), sér bulıp kal+sın ‘sır olup kalsın’ (3106), ukı+sın ‘okusun’ (1187), uş bul+sın ‘sağ olsun’ (523).

Çokluk 1. şahıs +(1)yk / (i)yk: çıgar+(1)yk ‘çıkaralım’ (3255), devam it+(i)yk ‘devam edelim’ (3534), işan-ma+ym > işanımıym ‘güvenmeyeyim’ (527), kara+yk ‘bakalım’ (2800), tanış+(1)yk ‘tanışalım’ (472), utırıp tor+(1)yk ‘oturup duralım’ (133).

Çokluk 2. şahıs +gız /+géz: açuvlan-ma+gız ‘öfkelenmeyin’ (3290), anlat+(ı)gız ‘anlatın’ (3298), bir+(é)géz ‘verin’ (3591), di+me+géz ‘demeyin’ (2830), eyde+géz ‘söyleyin’ (3358), gafuv it+(é)géz ‘affedin’ (638), kil+(é)géz ‘gelin’ (3338), köt+(é)géz ‘bekleyin’ (3301), tanış bul+(ı)gız ‘tanışın’ (3371), ti+me+géz ‘deymeyiniz’ (2807), tukta+gız ‘durdurun’ (3300), utır+(ı)gız ‘oturun’ (3570).

Çokluk 3. şahıs +sınnar / +sénner: aşı-ma+sınnar ‘yemesinler’ (160), bétér-me+sénner ‘bitirmesinler’ (2825), harap it-me+sénner ‘harap etmesinler’ (2903), kurkıt-ma+sınnar ‘korkutmasınlar’ (625), takmak bul+sınnar ‘şiiir olsunlar’ (874), tanı-ma+sınnar ‘tanımasınlar’ (127).

2.3.2.3. Cevher Fiili

Cevher fiil (*Heberlék Kategoriyesé*), fiillerin birleşik çekimlerini kurar ve isimleri yüklem konumuna getirerek isim cümlelerinin oluşmasını sağlar.

Tatar Türkçesinde cevher fiilin isimlerdeki kullanımı, Eski Türkçede *er-* yardımcı fiilinden gelişen *i-* ve *bol-* yardımcı eyleminden gelen *bul-* ana yardımcı eylemleriyle yapılmaktadır (Türk, 2014). Cevher fiilin isimlerdeki kullanımda dört farklı çekim şekli vardır: şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şekilleridir.

Cevher fiilin metindeki isim çekimi şu şekildedir:

Şimdiki Zaman Çekimi:

İsimlerde şimdiki zaman çekimi, şahıslara göre şu şekilde çekimlenmektedir:

Teklik	1. şahıs: +mın/+mén
	2. şahıs: +sıñ/+ séñ
	3. şahıs: +Ø;
	+dır/+dér; +tır/+tér
Çokluk	1. şahıs: +bız/+béz
	2. şahıs: +sız/+séz
	3. şahıs: +dırlar/+dérler

Metinde şimdiki zamanın cevher fiil çekiminde yalnızca teklik üçüncü şahıs çekimi örneklerine rastlanmıştır:

avırdır ‘hastadır’(2228), balalar yuktur ‘çocuklar yoktur’ (2400), caysızdır ‘yersizdir’ (2414), dörösrektér ‘daha dürüsttür’ (2121), kamildér ‘olgundur’ (2723), kayçandır ‘ne zamandır’ (299), kaydadır ‘nerededir’ (3758), kaza kébéktér ‘kaza gibidir’ (1516), kémdér ‘kimdir’ (455), ruhu da bardır ‘ruhu vardır’ (3876).

Cevher fiilin isim çekiminin olumsuzu “tügél” edatıyla yapılır:

alay tügél ‘öyle değil’ (3260), anıkı tügél ‘onunki değil’ (3982) dörös tügél ‘dürüst değil’ (3280), kéşéler tügél ‘insanlar değil’ (3868), kızım tügélédér ‘kızım değildir’ (3696), mömkin tügél ‘mümkün değil’ (50), ozakka tügél ‘uzağa değil’ (2445), yakın tügél (2672), yırak tügél ‘uzak değil’ (3557), yüler tügélmén ‘akılsız değilim’ (2880).

Görülen Geçmiş Zaman Çekimi:

İsimlerde görülen geçmiş zaman çekimi, şahıslara göre şu şekilde çekimlenmektedir:

Teklik **1. şahıs:** idém

2. şahıs: idéñ

3. şahıs: idé

Çokluk **1. şahıs:** idék

2. şahıs: idégéz

3. şahıs: idéler

ak furajka idé ‘kasketti’ (209), andıy idé ‘öyleydi’ (3984), apa idé ‘ablaydı’ (902), avır idé ‘hastaydı’ (1061), Gabdulla idé ‘Abdullah’tı’ (175), heberdar idé ‘haberdardı’ (956), isen tügéller idé ‘sağlıklı değillerdi’ (4060), kabér idé ‘kabirdi’ (3758), kéşéler idé ‘kişilerdi’ (230), kızımız bar idé ‘kızımız vardı’ (3674), mecbür idéler ‘mecburdular’ (891), öyde idéler ‘evdeydiler’ (327), sıyfatında idé ‘özelliğindeydi’ (1736), tapoçka – başmaklar idé ‘yumuşak bir ayakkabı ve iskarpinlerdi’ (487), küzlerinde yeş éncéleré idéler ‘gözlerinde yaş yaş incileriymiş’ (1193), yortta idé ‘yurttaydı’ (1700), zur idé ‘zordu’ (910).

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

İsimlerde öğrenilen geçmiş zaman çekimi, şahıslara göre şu şekilde çekimlenmektedir:

Teklik 1. şahıs: ikenmén

2. şahıs: ikenséj

3. şahıs: iken

Çokluk 1. şahıs: ikenbéz

2. şahıs: ikenséz

3. şahıs: ikenner

alay iken ‘öyleymiş’ (3727), ezérlegenner iken ‘hazırlayanlarmış’ (1189), géroy iken ‘kahramanmış’ (1665), hıaklı mikenni ‘haklı mıymış ne’ (163), hata ikenner ‘hatalarmış’ (1649), Hıenife Galiyévna iken ‘Hanife Galiyevna’ymış’ (371), iréşkenner iken ‘erişenlermiş’ (2643), malayı da iken ‘oğluymuş’ (549), matur iken ‘güzelmış’ (2974), östénlék bar iken ‘üstünlük varmış’ (86), Sabira iken ‘Sabiraymış’ (1011), şulay iken ‘şu şekildeymiş’ (49), şuşı miken ‘şu muymuş’ (333).

Şart Çekimi:

İsimlerde şart çekimi, şahıslara göre şu şekilde çekimlenmektedir:

Teklik 1. şahıs: bulsam

2. şahıs: bulsañ

3. şahıs: bulsa

Çokluk 1. şahıs: bulsak

2. şahıs: bulsagız

3. şahıs: bulsalar

agay bulsa ‘ağabeysen’ (3692), bolay bulsa ‘öyleysen’ (3263), hıakıyat bulsalar ‘hakikatseler’ (1648), kitaplar bulsa ‘kitaplarsa’ (362), mömkin bulsa

‘mümkünse’ (2862), osta bulsa ‘ustaysa’ (2441), ukıtuvcılardan bulsalar ‘öğretmenlerse’ (3611), ulı bulsa ‘oğluysa’ (2149).

2.3.2.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Fiillerin birleşik çekimleri; hikâye, rivayet şart olmak üzere üç farklı şekilde ortaya çıkmaktadır.

2.3.2.4.1. Hikâye

Geçmiş zamanda gerçekleşmiş eylemlerin hikâye edilerek yapılan anlatımlarında kullanılan birleşik fiil çekimidir. Hikâye birleşik çekimde öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ifadeli geçmiş zaman, kesin gelecek zaman, geniş zaman, istek ve gereklilik kiplerinin çekimleri yapılmaktadır.

2.3.2.4.1.1. Öğrenilen Geçmiş Zamanda Hikâye:+gan/+gen idé, +kan/+ken idé

ah it+ken idé ‘ah etmişti’ (1683), al+gan idém ‘almıştım’ (2061), alıştırta tor+gan idé ‘alıştıradurmuştu’ (152), bara tor+gan idé ‘gidedurmuştu’ (653), bar+gan idém ‘gitmişti’ (2577), bét+ken idé ‘bitmişti’ (3997), çakır+gan idé ‘çağırılmıştı’ (661), çık+kan idé ‘çıkılmıştı’ (796), eyt+ken idém ‘söylemiştim’ (3532), hıuşlandır+gan idé ‘hoşlanmıştı’ (28), işét+ken idé ‘işitmişti’ (1728), kaldır+gan idé ‘kaldırmıştı’ (227), kara+gan idé ‘bakmıştı’ (372), kavşatkan idé ‘şaşırtmıştı’ (2077), kayt+kan idé ‘dönmüştü’ (1298), kır+gan idém ‘kırmıştı’ (3659), kit+ken idéler ‘gitmişlerdi’ (521), köt+ken idé ‘beklemişti’ (868), kuy+gan idé ‘koymuştu’ (2403), küzén aç+kan idé ‘gözünü açmıştı’ (1597), sagınış+kan idéler ‘düşünmüşlerdi’ (976), toy+gan idé ‘duymuştu’ (1791), utır+gan idé ‘oturmuştu’ (252), uyan+gan idé ‘uyanmıştı’ (1952), üpkeleş+ken idégézme ‘öfkelenmiş miydiniz’ (1002), üt+ken idé ‘geçmişti’ (2566), yaz+gan idé ‘yazmıştı’ (777).

2.3.2.4.1.2. Şimdiki Zaman İfadeli Geniş Zamanda Hikâye: +a/+e idé; +(V)y idé

anlıy idé ‘anıyordu’ (1838), bar+a idé ‘gidiyordu’ (3924), bél-me+y idéler > bélmıy idéler ‘bilmiyorlardı’ (780), çıgar+alar idé ‘çıkarırlardı’ (3253), çum+a idé

'yüzüyordu' (66), devam it+e idé 'devam ediyordu' (3935), ézle+y idé > ézliy idé 'izliyordu' (1798), hetérlet+eler idé 'hatırlatıyorlardı' (3303), his it+e idé 'hissediordu' (970), his kıl+a idé 'hissederdi' (1596), kara+y idéler > karıy idéler 'bakarları' (356), karap tor+a idé 'bakıp duruyordu' (1996), kaygır+a idé 'kaygılanırlardı' (994), köt+e idé 'bekliyordu' (3959), kuvan+a idé 'seviniyordu' (2001), kürset+e idé 'gösteriyordu' (2655), kil-me+y idé > kilmiy idé 'gelmezdi' (43), nurlanıp tor+alar idé 'parlayıp duruyorlardı' (654), sizél+e idé 'seziliyordu' (3925), sizél-me+y idé > sizélmıy idé 'sezilmiyordu' (1044), söyle+y idé > söyliy idé 'söylüyordu' (344), söyleş+e idéler 'konuşuyorlardı' (3929), talep it+e idé 'talep ediyordu' (3144), tanı-ma+y idéler > tanımıy idéler 'tanımıyorlardı' (1286), téle-me+y idé > télemıy idé 'dilemiyordu' (75), tırış+a idé 'çalışıyordu' (657), tor+a idék 'duruyorduk' (170), tor-ma+ylar idé > tormı+ylar idé 'durmuyorlardı' (1103), toyl+a idé 'duyuluyordu' (1051), ukı+y idé 'okuyordu' (713), utır+a idé 'oturuyordu' (1046), uyna+ylar idé > uynıylar idé 'oynuyorlardı' (3185), yat+a idé 'yatıyordu' (3701), yaz+a idék 'yazıyorduk' (1958), yoklıy idéler 'uyuyordular' (2918).

2.3.2.4.1.3. Kesin Gelecek Zamanda Hikâye: fiil +açak/+eçek idé

Metinde kesin gelecek zamanın hikâye çekimine dair bir örnek yer almaktadır.

risvay iteçek idé 'rezil edecekti' (2661).

2.3.2.4.1.4. Geniş Zamanda Hikâye: fiil +(V)r idé; +ar/+er idé; fiil +mas/+mes idé (olumsuzu)

bula almas idé 'bulmazdı' (2153), eylendérér idé 'döndürürdü' (1361), çıkaralar idé 'çıkarırlardı' (3253), çummas da idé 'yüzmezdi' (2097), heyran bulırlar idé 'hayran olurdular' (3056), ışana da almas idé 'güvenemezdi' (915), kalır idégéz 'kalırdınız' (3666), kalmas idé 'kalmazdı' (1649), kayta almas idégéz 'dönemezsiniz' (3664), kaytır idém 'dönerdim' (509), kilér idémmé 'gelir miydim' (3128), kürér idé 'görürdü' (3470), layıklı kılınır idék 'layık olunurdu' (1320), riza bulır idéler 'izin verirdiler' (399), tabar idé 'bulurdu' (701), töşénér idé 'düşünürdü' (210), töşmes idé 'inmezdi' (679), ukır idé 'okurdu' (835), yardımçe bulır idé

‘yardımcı olurdu’ (2402), yöđerér idém ‘yürüdüüm’ (511), çık+ar idéler > çıgar idéler ‘çıkarkardı’ (81).

2.3.2.4.1.5. İstek İşlevli Şekillerde Hikâye: fiil +sa/+se idé, +sın/+sén idé

bizdérép torsa idé ‘bezdırıp dursaydı’ (2766), bulsa idé ‘olsaydı’ (12), doşmanlık bulmasa idé ‘düşmanlık olmasaydı’ (1367), sağışlansın idé ‘hüzünlenseydi’ (98), söyleşse idéler ‘kouşsaydılar’ (146), zat itsén idé ‘insanlık etseydi’ (1368).

2.3.2.4.1.6. Gereklik İşlevli Şekillerde Hikâye: fiil +ası/+esé idé; +(V)rga/+(V)rge idé; +arga idé (olumsuz: +maska/meske idé)

añlatı+rga tiyész idé ‘anlatmalıydı’ (2436), bereñge bulı+rga tiyész idé ‘patates olmalıydı’ (108), borçı+rga tiyész idé ‘kaygılanmalıydı’ (1504), bul+ası idé ‘bulmalıydı’ (2281), çık+ası idém > çıgası idém ‘çıkmalıydım’ (1858), ħel kılını+rga tiyész idé ‘hâledilmeliydi’ (2507), ħetérénde kaldırı+rga tiyész idé ‘hatırında kalmalıydı’(98), ħetérlep kalı+rga tiyész idé ‘hatırlamalıydı’ (18), iske alı+rga tiyész idé ‘akla gelmeliydi’ (101), kal+ası idégéz ‘kalmalıydınız’ (3662), kızarı+rga tiyész idé ‘kızarmalıydı’ (182), oçraşı+rga tiyész idéler ‘karşılaşmalıydı’ (3587), öylendér+esé idém ‘evlendirmeliyim’ (2712), skripkaçı bulı+rga kirek idé ‘kemancı olmalıydı’ (2151).

Olumsuz şekli: töşér+meske idé ‘düşürmemeliydi’ (3765), yaz+maska idé ‘yazmamalıydı’ (783).

2.3.2.4.2. Rivayet

Rivayet birleşik çekim eyleme anlatma ve sonradan farkına varma anlamı verir. Rivayet birleşik çekimde; şimdiki zaman ifadeli geniş zaman, kesin gelecek zaman ve geniş zaman çekimleri bulunmaktadır.

2.3.2.4.2.1. Şimdiki Zamanlı İfadeli Geniş Zamanda Rivayet: fiil +a/+e iken; +y iken (> soru miken)

başlan+a iken ‘başlanıyormuş’ (279), başla+y iken > başlıy iken ‘başlıyormuş’ (131), bul+a mi+ken+ni ‘olur muymuş ne ’ (2495), buysındır+a iken ‘boyun

eğermiş’ (2195), cıyın+alar miken ‘toplanırlar mıymış’ (3407), çık+a iken > çıga iken ‘çıkıyormuş’ (1832), élenép tor+a iken ‘asılıp duruyormuş’ (2158), kil+eler iken ‘gelirlermiş’ (284), kilésé al-ma+y iken > kilésé almıy iken ‘yakışamazmış’ (466), kür-me+yler iken > kürmiyeler iken ‘görmezlermiş’ (2023), oçra+y iken > oçrıy iken ‘karşılaşmış’ (3038), péşér+eler iken ‘pişiriyorlarmış’ (161), sébér+eler iken ‘süpürürlermiş’ (121), söyleşe+ler iken ‘konuşuyorlarmış’ (1136), şuşı bul+a iken ‘öyle olurmuş’ (122), uyla+yılar iken > uylıylar iken ‘düşünüyorlarmış’ (2092), yarat+a iken ‘hoşlanıyormuş’ (2182), yeşe+y iken > yeşiy iken ‘yaşarmış’ (1672), yukla+y iken > yuklıy iken ‘uyurmuş’ (691).

2.3.2.4.2. Kesin Gelecek Zamanda Rivayet: fiil +açak/+eçek iken

Metinde kesin gelecek zamanın rivayetinin kullanımı ile ilgili bir örnek bulunmaktadır.

alaçaklar iken ‘alacaklarmış’ (966).

2.3.2.4.2.3. Geniş Zamanda Rivayet: fiil +(V)r iken; +er iken (> soru: miken); +mas/+mes iken (> soru: miken)

Metinde geniş zamanın rivayetinin kullanımı ile ilgili kelime örneği sayısı da azdır.

yarat+ır iken ‘hoşlanırmış’ (619), yeşe+r iken+ni ‘yaşar mıymış ne’ (995).

2.3.2.4.3. Şart

Şartlı birleşik çekim, eylemin şart şeklinde yapılacağını tasarlanacağını ifade eder. Şartlı birleşik çekimin metinde, yalnız geçmiş zamanda yapılan çekimi bulunmaktadır.

2.3.2.4.3.1. Geçmiş Zamanda Şart : fiil +gan/+gen bulsa, +ken bulsa

bél+gen bulsam ‘bilmiş olsam’ (2946), fékérle+gen bulsa ‘fikir edinmiş olsa’ (673), heber al+gan bulsa ‘haber almış olsa’ (3468), mehrüm it+ken bulsa ‘mahrum etmiş olsa’ (1618), salma+gan bulsa ‘bırakmamış olsa’ (645), tökene tor+gan bulsa ‘tükenip durmuş olsa’ (608), yağıra+gan bulsa ‘yağmur yağmış olsa’ (1495).

2.3.2.5. Soru: fiil +mı/+mé

İsim çekiminde olduğu gibi fiillerde de soru çekimi “+mı/+mé” soru edatıyla sağlanır.

alıym+mı ‘alayım mı’ (2665), aıladı+mı ‘anladı mı’ (1342), atıylar+mı ‘atıyorlar mı’(1928), avırdıgız+mı ‘hastalandınız mı’ (3317), béłmiyséıı+mé+ni ‘bilmiyor musun’ (2851), bula mi++ken+ni ‘olur muymuş’ (2495), citmedé+mé ‘gitmemiş mi’ (3148), citmegen+mé+ni ‘gitmemiş mi’ (2964), diyséz+mé ‘diyor musunuz’ (3664), eytmegen+mé ‘söylememiş mi’ (2219), kakmıylar+mı ‘vurmuyorlar mı’ (1148), karadııı+mı ‘baktın mı’ (3000), kildégéz+mé ‘geldiniz mi’ (3894), kiléşték+mé ‘yakıştıık mı’ (2902), kitmedégéz+mé+ni ‘gitmediniz mi’ (3285), köteséıı+mé ‘beklesin mi’ (3129), kötken+mé ‘beklemiş mi’(2220), kuyıym+mı ‘koyayım mı’ (3397), örékté+mé ‘ürktü mü’ (3149), péşériym+mé ‘pişireyim mi’ (2666), sagınırsııı+mı ‘hatırlar mısın’ (2978), söylemiy+mé ‘söylemiyor mu’ (3451), télemedéler+mé ‘dilemediler mi’ (3180), utırdı+mı ‘oturdu mu’ (2885), üpkeleşken idégéz+mé ‘öfkelenmiş miydiniz’ (1002), ütértken+mé ‘öldürtmüş mü’ (814), yeşer mi+ken+ni ‘yaşar mıymış’(995), yördé+mé ‘yürüdü mü’(957).

3. SONUÇ

Çağdaş Kazan Tatar edebiyatı yazarı Ferit Yahin'e ait olan “*Umırzaya*” (Kardelen) adlı esere bağlı olarak Çekim Ekleri ile ilgili yaptığımız çalışmada metnin, Kazan Tatar Türkçesinin standart dil özelliklerini yansıttığını görmekteyiz. Çalışmada hiç bulunmayan, az veya sıklıkla kullanılan çekim ekleriyle ilgili sonuçları şu şekilde verebiliriz:

İsim Çekimiyle İlgili Sonuçlar: Çokluk ekinde gerçekleşen nazal benzeşmeyle ortaya çıkan “+lar/+ler > +nar/+ner” şekliyle oluşan örneklerin sayısı oldukça fazladır. Aitlik ekinin ilgi hâli ekinden sonraki kullanımında ortaya çıkan “+nıŋkı/ +néŋké > +nıkı/ +néké” biçiminde ek yığılmasıyla kalıplaşmış örneklerin sayısı fazladır. Ayrılma eki; “m, n, ŋ” sesleriyle biten kök ve gövdelerde “-m, -n, -ŋ +dan/+den > +nan/+nen” şeklinde nazal benzeşmeye uğrayarak değişen çok sayıda örneğe rastlanılmıştır.

İsim çekim eklerinin edatlı çekim hâllerinde; eşitlik hâli “+ça/+çe; +day/+dey; +dıy/+diy” eklerinin kullanımına dair az sayıda örnekle karşılaşmıştır. Vasıta hâlinin yaygın olarak “bélen” edatıyla çekimlenmiş örnekleri yer aldığı görülmektedir. Vasıta hâlinin “katış” edatıyla çekimlenmiş az örneğin yer aldığı tespit edilmiş ve ayrıca “bérlen” edatıyla çekimlenmiş örneği de bulunmamaktadır. Sınırlama hâlinin “kader” edatlı çekiminin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Sınırlama hâli için metinde “hetlé” edatı çekimiyle yapılan bir örnek yer alırken, “teklé ve çaklı” edatlarıyla yapılan sınırlama hâli çekimi yer almamıştır.

Fil Çekimiyle İlgili Sonuçlar: Metinde fiil çekiminin kategorilerine ait bütün başlıklara dair örnekler yer almaktadır. Kip eklerinden özellikle şimdiki zaman ifadeli geniş zaman ve görülen geçmiş zaman ile çekimlenen örnek sayısı oldukça fazladır.

Metinde birleşik zaman çekiminde, hikâye ve rivayet birleşik zaman örnekleri yaygın olarak kullanılmış, şartlı birleşik çekim ise yalnızca geçmiş zaman çekimi ile yer almıştır. Ayrıca metinde kesin gelecek zamanın hikâye çekimi ve gelecek zamanın rivayetinin kullanımı ile ilgili bir örnek yer alırken, geniş zamanın rivayeti ile çekimlenen örnek sayısı da oldukça azdır.

4. METİN

3.1. Transkripsiyon Metni Hakkında

Tez çalışmasında Çağdaş Kazan Tatar Edebiyatında yer alan Ferit Yahin'in 2014 yılında Kazan'da basılan “*Umırzaya*” (Kardelen) adlı eseri ele alınmıştır. Eser, 141 sayfa ve beş bölümden oluşmaktadır. Transkripsiyon metni oluşturulurken sayfa sayıları koyu karakterle parantez içinde belirtilmiştir. İnceleme bölümünde satır numaralandırma yönteminin kolaylık sağlayacağı düşünülerek metnin başından sonuna kadar satır numaraları belirlenmiştir.

Metnin Kiril alfabesinden, Latin alfabesine aktarımı sırasında “é, ħ, ŋ” transkripsiyon harflerine yer verilmiştir. Metinde Kiril harflerine karşılık gelen ses değerleri şu şekilde gösterilebilir:

Kiril	Latin	Kiril	Latin
А а	A a	Ц ц	Ts ts
Б б	B b	Ч ч	Ç ç
В в	V v	Ш ш	Ş ş
Д д	D d	Щ щ	Şç şç
Е е	É é (yı,yé)	Ъ ъ	Kalınlaştırma işareti
Ж ж	J j	Ы ы	I ı
З з	Z z	Ь ь	İnceltme işareti
И и	İ i (iy)	Э э	É é
Й й	Y y	Ю ю	Yu, yu/ Yü, yü
К к	K k	Я я	Ya, ya

Л л	L l	Ə ə	E e
М м	M m	Ӗ ӗ	Yo, yo/ Yö, yö
Н н	N n	Һ һ	Ü ü (üv, v))
О о	O o	Ж ж	С с
П п	P p	Ҙ ҙ	Ɖ ɳ
Р р	R r	Һ һ	Н н
С с	S s		
Т т	T t		
У у	U u (uv,v)		
Ф ф	F f		
Х х	Ң ң		

UMIRZAYA

Késé béryulı gına, mizgél éçénde géne ülmiy. Vakıyga, yıraktan başlanıp kitép, yıllar buyına suzıla. “Avırgan ülmiy, tekdiyré citken kite!” digenneré dörös süz ul. Kabéréñ taşına eger de “ul şul yıldan bu köngeçe yeşedé” dép yazıp kuysalar, isepte yalgışkannar diye kürmegéz. Anda da bérindiy ھاata yuk.

5 Yeşev bélen ülém arasında zur ayırma barlıgı ھاakında behes itüvçelernéñ bér ھاatası küréne: alar yeşevnéñ megnésén, ülémnéñ böyéklégén küz aldına kitérép citkérmiyler. Gomér digen yılğanıñ ozınlıgın küñner hem yıllar bélen isepléyler. E ülémnéñ barı tik segaté géne bar, diyler. Segaté, minutı, mizgélé... Herkémge yahşı meglüm: yeşıysé kilüv ülémné aşıktıra, ülesé kilüv yeşeyéşné kimséte.

10 Minémmé yeşıysém kilmedé, diyerséz séz! Anıñmı, kaysıgızñıñ yeşıysé, diyemén min. Elle yalgış kına eytelgen süzmé ul?

İh, eger şulay gına bulsa idé de...

BÉRÉNÇÉ BÜLÉK

I

15 1957 yılñıñ matur koyaşlı iyul ayında, 24 çisloda Kazan şeheréne kap-kara bödre çeçlé, yanıp torgan şomırt kara küzlé, kızıl çıye irénlé, ھاıyalıy kartinalarda suretlenéle torgan ekiyeti gaceyép bér çıber tatar kızı kildé. Monı tariyh segaténe-minutına kader ھاéterlep kalırğa tiyész idé. Şuğa küre anıñ, tariyhñıñ, iséne töşérem: vakıt irtengé altı segat te tugız minutta buldı bu vakıyga! Ufadan Kazanga aşıgıp
20 kilgen poézd bér géne mizgélge de soñga kalırğa kıymadı. Böyék tiran (s. 5) tarafınnan gadgetke kértélép kaldırılğan tertıyplerné bozarga ul vakıtlarda elé hiçkémnéñ kodreté de, kulı da citmiy idé.

İrtengé yakta indé şeher cıyıştırılğan, sébérélgén, pöhtelendérelgen, ademneré de ھاuşbuylangan, kırınğan-yasangan, ھاézmet derté bélen balkıp torgan ھاalette idéler.
25 Vokzal réproduktorında, köñnéñ yahşı bulasın béldérép, il ھاalıklarına Meskevnéñ ھاava torışın tapşırdılar. Monnan yégérmé minut kına élgeré ul, irtengé gimnastika başlanuvın eytép, ten- buvınnarı yazıp ciberüvçé muzıka bélen küñéllerné

huşlandırğan idé. Ufa – Kazan poézdı şul ruhta vokzalga kilép kórdé. “Naçinayém
útrénnyüvyü gimnastiküv. İşhodnoyé polojéniyé prinimayém...” digen gadettegé
30 süzler géne eytéldéler yugıyse...

Pérronnan kübelek kébék hereketçen, çaya, çiber kız şatlıgınnan uynaklap-
sikérénep, kulındağı kéçkéne ak sumkasın bolgıy-iziy, oçına-oçına yögérép kitté.
Etiysé – ak “stalinskiy” furajkalı, ak çista kostyumlı, irlér yörtérge gadetlengen
kızgılt galstuklı, ak yakalı kéşe, – kulındağı yarım kırşılğan kéçkéne çémodanı,
35 bişterlep askan avır gına kapçıkını tözetkelep:

-Kızım aşıkma! Yugala kürme! – dip, balasınıñ artınnan havalı tavış bélen
éndeşté.

Yakındağı tertiy saklavçı militsionér, güyeki agayga yardım iterge télep,
sıbzıgısın sızgırttı. Bu olı gevdelé, zeñger galifé çalbarlı, ak kitéllé, kızıl kaymalı
40 furajka kiygen adem kotını alırlık idé. Yaramagan urında rélsar aşa kémdér çıkmakçı
bulğan iken. Militsionér aña sızgırtkan. Tégé kurkuvınnan élé ayagın kiré alıp, élé
alga, şpalga taba töşérép, ni kılırga bélmıy gacézlenép intégép bétté. Şuşılay tertiy
bozğanı öçén géne, ul biçara tatar hatınıñ “çitlékke yabılıp çıgası” kilmıy idé.
Militsionér, anıñ haléne kérép ul yakka arkası bélen borıldı. Tatar apası, bu beheténe
45 söyénép, yeşél yavlıgınıñ çité bélen yözén kaplarga tırışıp, aşıgıp-aşıgıp, halık
arasına kérép yugaldı. Kübelek kébék oçına-oçına baruvçı kızınıñ sıbzıgı eméré
bélen tuktavına söyénép, anı kapçıklı-çémodanlı atası kuvıp tottı. Tirlep-péşép
çıkkın ırnéñ sulışı kaptı. Kızı anıñ eybérlerén küteréşesé itté. Bu balaga, mögayın,
uncidé-unsigéz yeşler çaması bulsa da nek, şulay iken dip tegayınlep kéne eytérge
50 mömkin tügél, bilgélé. Sabıylığı çıgıp citmegen koşçık, balalığı kitép bétmegen
disek, bér de hata bulmas. (s. 6)

- Kazan şeheré nindiy matur! – didé kız, tamam soklanıp.–Min töné buyına
yoklıy almadım, etkey!

- Sizdém, kızım, sizdém! Min de retlé yokı kürmedém! didé etiysé kuzgala
55 başlap.

- Yoklamagan kéşe gırlamıy ul!–dip eytté de kuydı kızını, etiysén üpkeletérge
télegendey ürtep.

Balasıniŋ gadetén yaŋşı bélgen ata kéşe anıŋ kirége suktırıp eytúvéne igtibar birmedé. Bişter bavların retlep, kızın alga aşkırtırdı.

60 -Ene tramvay kitép barmakçı. Béznéké bulmagayı!

Tramvay kitép barırğa ölgérdé. Anıŋ kınğırav kagıp kuzgaluvına kader kızga kölké toyıldı. Ul arada etiysé kéşeden niçençé tramvayga utıruv meslihet ikenlengen béléşép ölgérdé. Kızına:

-Bézge “4nçé” de yarıy iken, “2nçé” de eybet bulır, - dip citkérde.

65 E balasına barıber, ul köklerde yöze, hıyal kanatlarında oça, behet küllerende çuma idé. Atası ana elé aptırıp, elé borçılıp karap - karap kuydı. Kötélgen tramvay yul arkılı çıga almıyça torgan yök töyelgen maşınaga açuvlanıp, kınğıravın kakkalap mataştı. Bérazdın maşına tramvay résları aşa çaykala -çaykala ütép, köç - hel kitép bardı.

70

II

Kız balanıŋ tormışka ciñél géne karavınnan da, dönya yözünde bar da al da göl géne, bar da yaktı kön géne dip anıavınnan da ata kéşe öçen kurkıniç eyber yuk. 1957 yılıniŋ 24 iyulünde, értengé segat bélen altı da tugızda Ufa - Kazan poézdınnan töşken çiber kızı küpler kürép ölgérse de, tariyh, monıŋ mizgeléne kader tögel bélse de, hetérénde kaldırırga télemiy idé. Şuŋa küre anıŋ hetérén, süzlerébézné kat - kat kabatlıy - kabatlıy, şuşı revéşlé yaŋartası ittéyk. Heyér, hikmet bit tariyhıta tügél. Hikmet - pionér yalkınında “péşken”, komsomol hislerénde terbiyelengen çiber kızınıŋ behetlé, irken, kéşe öçen dip tözélgen ilde yeşevénde, her könné koyaşka soklangan kébék, partiyage heyran bulgan şuşı nazlı balanıŋ üzünde idé. Etiysén

80 borçıganı alar gına bulsa - bér hel, vakıtı citép, ul yüerlékleré çıgıp béter, sabın kuvıgı kébék kabargan hıyalları şartlarda yukka çıgar idéler. Emma anıŋ kızı elé şagıyre de bit, citmese! Tormış turında yazsa - bér hel, elle niler (s. 7) hakkında hıyallana, oça bit, oça bala! E sin anı méne Kazanga, univérsitétka ukırğa kértérge alıp kildém, diysén. Zihéné yaŋşı, biş yıl elék ukıgan kitapların da süzge - süz söylep

85 bire ala, diysén. Eyé, kızınıŋ bu yaktan tabiygaté ebiyséne de, eniyséne de oşşagan. Emma da kéşenén bér yagında artıgı bélen östénlék bar iken, ikénçé yaklarına, nigedér, kimlék kile. Holkıniŋ utırıp citüvén ata kéşe kötken idé - bulmadı. Kızınıŋ yözé tulı koyaş. Avılını, eniyémné, tugannarımnı kaldırdım dip bér sağışlansın idé, e

90 ul oçına, kükten töşe almıy. Dönyaga ciñél karavı gına citmegen, şagıyre bit elé,
citmese, şagıyre! Kayta - kayta méñ eytersén, méñ uftanırsıñ! H̄esret östéne kaygı,
sağış yanına gam tügélmé soñ bu?

-Etkeyém, min şuşı univérsitétta ukırmınmı?

95 Alar, tramvaydan töşép, tıkrık - uramnardan küterélép, aşkıñıp - aşığıp,
univérsitétkä kilép cittéler. Zur, biyék, mehabet küréndé ul alarda. Kolonnaları aña
mertebe hem böyéklik östiy. Méne ni öçén boringı gréklar töp allaları Zéusnıñ tav
başındağı sarayın heryaktan da kolonnalı itép tözégenner - ilahiylik öçén!

III

100 Eyé, 1957 yılınñ 24 iyulén tariyh̄ hetérénde kaldırırga tiyész idé, didék. Şuşı
şagıyre kız bélen nisbette géne bulsa da, anıñ şuşı könné etiysé bélen Kazanga,
univérsitétkä ukırga kérérgé dip, dokuméntların tapşırırga kilüvleréne beylé géne
105 bulsa da iske alırga tiyész idé, didék. Kabatlap béldérüvlerébéznéh̄ sebepleré bar,
çönki tariyh̄ hetta böyék Gabdulla Tukayga da merhemetséz buldı, anıñ da Kazanga
kaytuv könen, yagniy Uralskiydan kilüvén segaté - minutına kader tögellék bélen
isénde kaldırmadı, hetta ayın da hetérénde anık saklıy bélmedé. E béz anı,
110 avızlarıbızın tutırıp, “Tariyh̄!” dip atagan bulabız. Tariyh̄ şundıy bulamını?

- Kerime kızım, sin nerse indé?

- Ené, etkeyém?

110 Ata kэшénéh̄ arkasındağı bişterde, hiçsikséz, bereñge bulırga tiyész idé. E
kulındağı kéçkéne çémodanında - kızınıñ bérniçe katka almaş kiyémneré. Yırak
yuldan kildéler bit. Kazan kaderlé Kazanga!

Vakit elége irtengé yak idé. Kerime tik tora bélmıy, haman da oça - oçına,
univérsitétkä kolonnalarınıñ elé bér (s. 8) yagına çıga, elé ikénçéséne... Alarnı totıp
koçaklap karıy, kolaçı citmiy. Elle indé ürmelep ménép kitmekçémé, H̄odayım?

Mona etiysénéh̄ éçé poşa, şuşa da:

115 -Kızım Kerime, sin nerse indé? - dip, açuvlanırga itép kabatlıy. Bala
etiysénéh̄ tavış küterép biterleyemeçegén añlıy. H̄ıyal kanatlarında oça bire ul.

Univérsité kolannaların biş eylene. Tagın alarnı sıypıy, koçaklamakçı bula, etiysénnen kırım süzler işéte.

120 Anırak uram sébérüvçénéj sébérkésé çaj da çoj itép ala, annarı asfalt östénde “biyéрге” totına. Kerime ul agayga aptırap karap tora. Anğa kızık: mondiy uramnarnı da sébéreler iken!

125 Şeher şuşı bula iken ul: irkén, kiñ, rehet, havası gına da ni tora! Yuk süz ul - avıllarda irkén, avıllarda yahşı dip söylevler. Andagı kısınkılıknı bésegez, kürsegez idé séz. Uramga çıksañ da - kéşé, bolınga töşseñ de - kéşé. Kiçén bérer yégét ozata kaytsa, köt te tor, irtege irten bötén avıl bu haktá belép tora. Kerimené yukka ürtegenner, şeher éçé tulı kéşéler, bar da yat, bérsén bérsé tanımylar dip. Bütennerné tanımasalar tanımasınnar, kirek tügél. Méne anı tanırlar! Üzén tanıtırğa kildé monda Kerime. Hé, kéşé küp, iméş. Vokzalda gına bér poézd halık töşté. Minut éçénde taraldılar da béttéler. Komga séñgen su kébék buldılar.

130 Ukırğa kéréрге télevçélernéj dokuméntların kabul itüv komissiyesé segat irtengé segat tugızdan gına éşliy başly iken. Elé cidé tulıp kına ütté. Nikader küp vakıt bar. Anı kaya kuyıp bétérmek kérek?

-Kızım Kerime! Komaçavlama abıyına! Kil, monda utırıp torıyk, бүгэн көн bik te éssé bulır sıman. İrtennen kızdıra başladı bu.

135 Etiysé tuydırıp bétérdé didé. Akıl öyretüvden, kisetüv yasavdan uzmy. Mektep diréktori buldım diğech te! Üz hşretlerén kızı yanında kaldırıp torsa da yarar idé. Küñéllé tügél bit indé gél de kisetüv işétép toruv: “Kerime, alay yaramıy! Kerime, bolay kılanma!” E niçék yarıy soñ? Kılanmav nindiy bula? Kuzgalmıyça, tik kéne utırıp torırgamı? Ene tégé kız bélen abıy kébék?

140 Univérsité karşındagı bakça kébék urında éskemiyeler kuyılğan iken. Anda kéşéler de bar. Méne kaya çakıra bayadan birlé Kerime etiysé. Avıldan kilép, (s. 9) şeher karamıyça - kürmiyçe, niçék tınıç kına utırırğa mömkin iken indé? Elle küpmé matur yortlar, bup - buş uramnar. Şularnı eylenép, kürép kilérge tiyész Kerime. Monda bit boringı Kréml de bar. Söyembike manarası! Şularnı karap nerse bulğan?

145 Bakçada utırğan agay bélen kızınñ şulay uk bişteré hem kéçkéne çémodanı bar iken. Avız açıp bér süz söyleşse idéler. Bu kız bigrek irte ebiyge eylengen,

kuzgalırğa da kurkıp utıra. Kerime kébék univérsitétkä ukırğa kérérgä kilgen indé ul da. Sap - sarı çeçlé, ak bantiklı. Etiyséne yılışkan. Bigrekler kurkak iken, biçarakay!

150 Kerime çém - kara bödrenép torgan çeçlé, kızıl bantlı, içmasam. Koyaş kébék balkıy. Kızıl bantları kara çeçlerénde göl çeçekleré kébék balkıp toralar. Etiysé şunu da yaratmadı, “skromnıy” tügél digen bula. Mekteptegé deréslerge de kızıl bantlar tagıp yörtérge télemedé. Üz kabinétına çakırıp alıp, karaga alıştırta torgan idé. Şunu da bélmedé bit: kara bantlar Kerimege kiléşmiyeler, çeçleré arasında yugalalar da kalalar. Bu ölkenner maturlıknı bigrekler añlamıylar indé. Méne bu kızda sap - sarı 155 çeçleréne sargaya başlagan ak bantiklar tagıp kuygan. Çeçén iké tolım itép ürger elé, kısıp - kısıp. Méne Kerimenén, içmasam, rus kızlarınıkı kébék bér tolımga kalın itép ürélgenner. Ul hetta yoklarga yatkanda da anı çışép tormıy. Çiyelenérse - bétté, tarak meñgé kermeyécek! Şehir baybetçelerénen bét iyertmese géne yarar idé. Kala kader kalada elle niler bardır elé, totıp aşavları da mömkin. Etiysé anğa niçe eytté:

160 -Tönle yörme, ukuvıñnı gına bél, başıñnı aşamasınnar! - didé.

Bulır da monda ét iténen marjalar pirojki digen nerse péşérelér iken. Böğélmede, poézd kötkende, Kerimenén borınına şul projki - bökken digennerénén isé kérép cefaladı. Yuk, etiysé aldırtnadı. Etiysénén süzleré hıaklı mikenni? Ét iténen péşérélgen dip uylıylardırmı, elle duñgız mayında péşkenlégen bélmıylermé? 165 Yuktır. Etiysé kommunist bit anıñ, duñgız iténen de, mayınnan da çırkanmıy - kurıkmıy. Akça totarga télemegendér! Anısı bér pirojki - bökken alıp aşagannan gına akçaları elle ni kimémes te idé. Niğe saranlandı indé? (s. 10)

IV

- İsenméséz! Séz de univérsitétkä dokuméntlarıgıznı kitérdégézmé?

170 - Ené, şulay dip tora idék!

Kerimenén etiysé utırır urınnı bakça éskemiyeséndegé kız bélen agay yeneşesénen aldı. Üzara tartınıp kına süzler başlangaç, kaysı yaktan ikenléklerin béléştéler. Kıznıñ isémé Sabira iken, Révo kuşmakçı bulsalar da, eniyléré télemegen.

175 - Arça yağınnan béz, - didé agay. - Gabdulla bulam. Bézde iké keshénén bérsé Gabdulla idé élék. Hézér törlendé indé. Séz kaydan soñ?

- Saman yagınnan uk kildék. Kızım univérsitétnı sayladı. Başlangıç mektepte, Leşev digen avılda diréktor min. Garifulla isémlé bulam, Garif diseñ de yarıy. Miné şulay atap yörteler de. Kızım - Kerime. Şıgırlar yaza. Edebiyat bélen şaşınğaç, tatar bülégéne dokuméntların kitére kilgen idék, - dip, bérénçé oçragan késége barısın da
180 eytép birdé Kerimenéñ etiysé. E üzé tanış tügél késége açılıp kitmeske kuşa. Şıgırlar yazuvın nik eytté didé?

Kerime, oyala béle torgan kız bularak, komaç kébék kızarırga tiyész idé. Emma yözénde üzgeréş sizélmedi. Balasın yañşı añlıy - béle torgan ata aña karap aldı. Alarnıñ küzleré oçraşkanda, kızı elle nişlep kitté. Kavşavı téléne çıgarga
185 ölgérdé:

- Etiy, - didé ul, - böténésén de eytép bétérme indé!

Garifulla abzıy aptıravlı kıyafetke kéré. Anıñça elé ul süzlerén başlamagan da idé. Kızına iltifat itép tormaska uyladımı, yaña tanışınnan sorarga buldı:

- Sézné nindiy télekler kitérdé?

190 - Béz de tatar bülégéne dip atap kildék. Kızım Sabira şıgırlar yazmıy anısı. Gazétalarda mekaleleré basıldı. Yazuv eşén saylamakçı. E min aña ukıtuvçı bulırğa kuşam.

Bérazga süzleré büléndé. Bérénçé karaşka, Sabira bélen Kerime kündeşler idéler. İndé bér - bérséne açılıp kitmeseler de yarıy. Tik süzné, bér başlagaç, devam
195 itmiyçe de bulmıy.

- Dokuméntlarını irterek tapşırğanda da yarıy idé, - dip eytép kuydı. Garifulla abzıy. - Arça yırak cir tügél. Ul bézge géne yul gazabı - gür gazabı! (s. 11)

Gabdulla agay nidér eytérge télep tamak kırıp kuysa da, süzné yalgamıyça, özek kiléş kaldırıv yagın karadı. Emma Garifulla abzıy aşıkmadı. Anıñ ak kakça
200 yözé cıyırılış kuydı. Sebepné bélesé kile, emma sérnéñ asılın yeşérérge öyrenge şuşı üte sak buvın süzné kısından çıgarırğa atlıgış tormış. Şuña da:

- Balamnı pionér lagérénda eşletép, béraz akçası bulmasmı digen idék. Yeş késége kirek bit, - didé. Gabdulla agay, avızın yırganday itép.

- Séz de mektepte eşliysézmé?

205 - Eyé, cidéyillıkta. Diréktor. Utın éşleré bélen de ozak yöréldé. Cayı çıkmıy tordı.

- Anısı şulay indé.

Tagın arada tınlık urnaştı. Sıluv Kazan kalasının tın bakçasında segatler akrın üte tordı. Gabdulla agaynıñ da başında ak furajka idé. Ul, anı salıp, mañgay tirén
210 sörtép mataştı. Añlagan kéşé yöregénéñ sav tügállégén töşénér idé anıñ bu hareketlerennen. Kızınnıñ sabırlığı da şunıñ bélen beylé bulırğa mömkin. Etiysé borçırğa télemevé sebeplé, balanıñ üz ħolkın da tertiypte totuvı dönyanı bélgen kéşélerge añaşıla bilgélé. Garifulla abzıynıñ da kızın Sabira kébék tanıç – basıñkı küresé kile. Kızındağı mondıy citézlék – tevekkellék eniysénnen küçken, üz – üzéne
215 ıñanuv ħisé aña bétmes – tökenmes köç bire. Télese – utka, télese suga taşlana torgan adem balası yanmıy – köymiy kalmayaçak. Révolyutsiya hem sugıñ géroyları şuşındıy kéşéler arasınnan çıktılar. Emma andıy zamannar artta kaldılar kébék. İndé alar kabatlanmayaçak sıman. Kéşé nindiy bulırğa tiyész ħezér? Tagın “kaynar başlarını” çüpliy başlarlarını? Kız bala dip toyamayaçaklar bit!

220 Garifulla abıyğa bolay uylavı ciñél tügél. Kızın mömkin kader aktiv pionérka, tırış komsomolka itép terbiyeledé. Bötén rayonnı soklandırğan, kommunistik idéallardan ölgé alğan kéşé, şul utlarda kaynarlangan yörek yalgışmayaçak. İlge, partiyage karşı eş alıp baruvçı da, milletçé de bulmas, burjuvaz, ħetta vak burjuaz idéologiya kuştanı da atala almas! ħalık bélmiy eytmıy ul: “Tın külde – şaytan oyası
225 gına!”

Ata kéşénéñ niçe köñge bérénçé tapkır küñélé açıldı. Anıñ öçén ħezér Sabira “ıñanıçsız boz” kébék toyıldı. Stalin zamanı anıñ küñélénde tiren ézén kaldırgan idé. Ul şunıñ arkasında tamam butaldı. Partiya atagan (s. 12) kéşénéñ ħalık doşmanı ikenlégeñe çın küñélénen ıñana idé. ħezér de ıñana. Anıñ küz aldında küpmé
230 kéşéler ħarap buldı. Alarnıñ kübésé üz éçleréne, üz uylarına çumğan kéşéler idé. Belki, Gabdulla da şul cillernéñ teésiyren yazmıñı aña uzdırgandır?

Garifulla abzıynıñ başına kaptı. İlde niler bulmas, alarnıñ barısın da uylap bétérüv, añlap citkerüv mömkinmé soñ? Yuk, elbette. Nerse eşliy ul? Nige elé bolay, elé tégeley itép kéşélerné beyeliy? Partiya annan citdiylék talep ite, üz eşénde ul
235 bérer tapkır mondıy yomşaklık kürsettémé?..

Ceyge irtenéj éssé cilé, kaysı yaktan iserge bélmıyçe aptırap, uñlı – sullı niçék yörensé, Garifulla abzıynıj da uyları şulay iles – miles idéler. E kızı Kerime, koyaşka taba sikérerge omtılıp yöğergen – çapkan kolın sıman, tıngı bélnes yöregén tıya almıyça, elé éskemiyege kilép utırdı, elé bakçanı eylenép çıktı. Sabira bér
240 kuzgalıp karasın.

- Tamak yalgap aldığımızı? Monda, Çérnişav uramında, yağışı gına aşhane bar! - didé bérızdan Gabdulla agay, nige éndeşmiy utırasız digen kébék eyterge télegendey.

- Poézdda aşadık. Üzébéz bélen alğan idék. Bézde péşken bereñgé kaldı elé! -
245 dip, bişterén kuzgata başlağaç, Garifulla abzıynı bu télegénen tızrek tuktatıp:

- Béznéj tamak tuk. Yağışı yeşiybéz. Kirekmiy. Aşhanené sézge, yıraktan kileséz, bélmıysézdér dip eytken idém. Yul kéşésénéj tamagı tız açıguvçan bula ul. Şuñı gına... - didé Gabdulla agay, kulın yaña tanışınıj kapçığı östéne kuyıp. - Béznéj Arça monda gına bit!

Şuşı söyleşüvlerénnen soñ alar tagın süzséz kaldılar. Kerimege tıñıuv bülmede utırgan sıman toyıldı. Etiyleré söyleşüvén tıñlap torganda tınıç kına utırgan idé, kabat urınınan kuzgaldı, bakçanıj argı başına barıp, anda torgan heykelné törlé yaklap yörep – karap çıktı. Kolınıj küz uñınnan cibermiy géne utlap yörgen at şikéllé, Garifulla abzıy da süzge birélép, kızın onıtıp cibermiyçe, igtıbarlap utıra
255 birdé. Kerimenéj çiberlégéne soklanıp, mondıy kız üstére aluvına söyénép te aldı. Bér karaganda, balanıj hareketçén buluvı yağışırak iken elé ul. Ene Sabira didé bit elé, nik bér kuzgalıp karasın. Tıp – tınıç. Süz başlarga da kurkıp utıra! (s. 13)

- Mektebégez cidé yıllık bulğaç, eş te kübrek indé...

Garifulla abzıynıj bu süzleré Gabdulla agaynı haman da dertlendirmedé.
260 Şulay da ul igtıbarsız kaldırmadı:

- Élék béznéké de başlangıç idé. Östep tagın bér koridor, altı klass bülmesé yasattık. Meşakkatén kolhoz küterdé. Rono akça birdé. Şul uk eş indé. Barı tik sanı gına küp toyıla. Kolléktivı işlérek. Kolhozga östeme eşçe köçler kirek hezer dip, béznéj reis üz yagınınan tırıştırdı. İndé urta mektep ittérüv turında söyliy.
265 Bereñgésén, igténen mektep bélen cıyarga bulışabız bit...

- Béznékéler nígédér ul turída kaygırmıylar. Süz yöriy indé anısı. Dégét éşé de başlanıp kitté. Anda da éşçé köçler kirek. Yeş irler şunda kiterge géne toralar. Akçası eybet iken. Kolhozda da kэшésé citerlék, yazgı – közge éşlerde balalarsız bulmıy barıbér de! Dörös eyteséz!

270 İké ata kommunistlarça seyesiy – idéologik saklık bélen üzara karaşıp aldılar. Süzlerénéj bu tertiyip bélen baruvı kirte sikérüv sımanrak kilép çıktı. Sotsialistik devlette balalar hézmetén faydalanuv bulmaska tiyészlégén ikésé de béle idéler. Monıj işé artık süzné kayda da yaratmıylar.

V

275 Segat tögel tugızga alar univérsitét işégé töbéne kabat kilép, “Kabul itüv komissiyesé”néj indé éşén başlap ciberüvé hakkında işetkeç söyéndéler. Dokuméntlarını da béрге tapşırdılar. İké kızınıj da attéstatlarında barı tik “biş”lé bilgéleré géne idé. Bu ise iké yakınıj duslıgı nıguv öçén tagın bér sebep buldı.

280 İmtihannar bérénçé avgustta başlana iken. Elle ni aptırıysı yuk, monda şul uk mektep imtihannarı kabatlanalar. Sınav aluvçılar, üz talepleré bélen tanıştırap, anlatma – konsultatsiyeler de bireséleré bulgaç, abituriyéntlar öçén tagın da yahşıarak. Kızlarına etiyleré ul deréslerge yörüvné mecbüriy itép kuydılar. Ezérlék kursları da éşlegen, alarga da yörev kirek bulgan da bit, emma soňargannar, andagı ukuvlar bétép kileler iken indé.

285 İké ata da balalarına bér ük ebiyde fatir tapsalar, yahşı bulaçağı hakkında kiñeşép, Gabdulla agay Kazanda tanış kэшéleré barlıgın, kürşélerénde yalgızak (s. 14) proféssor hatınıniñ irken géne yeşep yatuvi, aňardan üténép karaganda, şunda kızların fatir töşérüv kulay bulmasını digen fikérné eytkeç, şul işék töbéne barıp kararga buldılar. Univérsitét tavınnan töşép, Bolak küpérén çıkkaç ta, Sovnarkom 290 binası karşında, Parij kommunası digen isémné yörtken uram yağınnan iké katlı taş pulatlar ışığında torgan işégaldına kerdéler. Mondagı havanıj béráz salkınça buluvı, bakçasınıj agaçlık hem göller bélen balkıp toruvı küñélleréne méñ törlé söyénéç birdé. Alarnı işégaldın sébérüvçé hem karap toruvçı agay tuktattı. Kulındağı sébérké sabı bélen miltık köpşesé kébék kiterép törtép, aldan baruvçı Gabdulla agaynı 295 tuktattı:

- Séz kaya? Kém kirek idé?

Anıñ ak kindér çista alyapkıçı, kalın gına rusça sakalı, görmedérdey gevedesé monda töp hıca késé buluvın tagın da delillegendey idéler. Bu agaynıñ kıyafeténen ul kayçandır şahtyor bulgandır digen uy kala. Emma iké – öç adım atlavga uk, sul
300 ayagınıñ ağaç buluvın igtıbar iteséñ. Yamavlı gimnastyorkasına karasañ, sugış kiçkenlégén de bélép bula. Emma andıylar sakal – mıyıkı kırıp yöriyler bit! Şuğa yaşılıp öyrenép kayttılar. Kön de diyerlek tamakları yöz grammlap batırlık éçémlégén sorap toruvı da hılık éçénde sér tügél. Temekkéné de yaşı tartalar. E monıñ – sakal-mıyık. Hıyer, Kazan “dıvornikları” iské gadet buyınça şuşı kıyafette
305 yöriyler iken digenné işetkelegen Garifulla, univérsitét yanın sébérüvçé tégé agaynıñ ise andıy tügállégén iséne töşérépmé:

-Monda da törléçerek iken! - dip eytép kuydı.

Anıñ nerse hakkında eytkenlégén bérkém de anlamadı. Gabdulla agay kémge dip kilüvlerén, balalarınıñ univérsitétka kéréрге dokuméntların tapşıruvların, kart
310 proféssornıñ tol kalgan hıtını fatirga almasıñ dip işanıç totuvların, hetta üzlerénéñ kaysı yak késeleré ikenléklerén, niçék tanışuvların bér géne de yeşermiy söylep birdé.

- Métri agay, méne şul eşler yörte elé bézné! - dip, süzlerén ölkennerçé yomgak yasap temamladı.

315 “Drovnik”, küzlerén şırıp sıyarlık derecege kader kısıp, aňarga karap tordı, şunda gına, tanıp alganday:

- O Apuşçık! Sén ikenséñ bit! – dip, aña selam birép kul suzdı. Mondıy zur hıca késénéñ olılap isenleşüvén kabul iter öçén Gabdulla uñ kulındağı bişterén (s.
15) cirge kuydı. Annarı gına yaşılıp isenleşteler. Garifullaga andıy hórmet
320 tetémedé.

- Şuşı kızlarını kitérdégézmé? – didé işégaldın karuvçı Métri agay, bolar üsseler, yaşı mal bulırlar idé diyerek üz uylarında hıyal meydannarın çikken bazar itçesé kébék, küzlerén tagın da hıyleker yıldıratıp. Abzıy élék mut bulgan, ahırısı. Şuşı uyga kilép, Garifulla, şikke töşken hælde, yözén çitke alırga aşıktı. Emma
325 uyınnan tiz çigéndé. Bérızdan hórmet hıslaré yözéne çıktı.

- Öyde idéler...idé elé! - didé Métri agay, - Öyde idéler. Unbişénçé fatirda toralar. Proféssorı vafat bulgaç, yahşı kése idé merhüm, tormışları şaktıy kısıldı. Fatirga bér kızını alğan idé didé... Belki, kértép. Unbérlerge bazarnı yörép kaytuv gadeté bar. Kérérséz indé, alay bulgaç!

330 Bér – bérséne divarga – divar térep diyerlék salıngan yortlarınıñ inñ tür başında biyék işéklé “paradnıy poézd” idé. Şunda taba barası iken, işékleré kiñ açılıp kuyılğan. Annan bér ebiy kilép çıktı. Elle şuşı miken dip, Garifulla abzıy Gabdulla agayga küz taşlap aldı. E tégésé igtıbar itép te tormadı. Gabdulla agay yulın devam itté, anıñ bélép baruvına şiklenmiyçe, Garifulla abzıy da iyerdé, e kızları, 335 söyleşkelep, atalarınnan kalmıy atladılar.

Baskıçlar ağaçtan, nıklı itép eşlenélgen, boringıça bizéklé idéler. Mondıy urında fatir oçsız bula almıy. İkençé katka küterélép, olı işékné kaktılar.

- Etiy, zvonokka basarga kirek! – didé şunda Sabira, törtép kürsetép diyerlék. Etiysé ise, béléme digendey, kızına karap aldı. İşék açılmağaç, şulay eşlerge buldı. 340 Emma işékné alay da açmadılar. Öçénçé tapkır kınğırav töymeséne törtkeçkéne, ayak tavışları yakınlaşıp kilgendey toyıldı. İşékné olı, kalın gevdelé, elé ebiy dip atalırılık yeşke citmegen, citdiy yözlé hanım açtı. Anıñ kiyémnerénnéñ zatlı buluvı uk kémlégé hakkında söyliy idé.

VI

345 Hucabike bik te tevekkel hanım bulıp çıktı. Kızlarga baştanayak sınap karap tordı da:

- Ukıtuvçı balaları bulganga gına rizalaşam, - didé, biléne iké kulı bélen tayanıp, tantanalı mirzabike hatınnar kébék, güyeki emér birérge ezérlengen (s. 16) kéşédey. - Tülevén aldan birép kuyarga. Bér bülmem bar. Öçev torırlar elége. Ul 350 kızım ozakka kalmas. Üzlerénékén aşarlar. Kiçké sigézden soñ uramga çıkmaslar, yégétler alıp kaytmaslar, ukuvdan artıgın bélmesler!

- Yuk – yuk, nindiy hel diy ul, bulmagannı! Yégétler bélen yörgenneré yuk!– dip, Gabdulla agay, yuvantik, gevdeséne yal ézlep, urındıkka karıy – karıy, haman da şul “yuk” süzéné tuktavsız basım yasap cavap birdé. Anıñ süzleré üz kızına gına 355 karıy idéler. E Kerime, çakırğannı da kötmıyçe, iké bülmege kérép çıktı. Divarlar

buyına tézélgen kitap şkafların açarga da ürédé. Anı hucabike şunda uk açuvlanıp ta ölgérdé:

- Bér géne de oşamagan bu kece betiyénéñ yégétler bélen yörgené bulmaganda!.. Time!.. Kitaplarga, eybérlerge kağılmaska!.. Bu bala kaysıgızınıkı bula? İşétsén kolagı: bérer eybérem yugalsa, hezér miltsiya çakırtam! Utırıp kuyalar çitlékke, taş kapçıktan çıkmalık iteler! Proféssor mirası! Kireklé kitaplar bulsa sorarsız, üzém alıp birérmén!

Anıñ bu “péçén” tıñlaganda Garifulla abzıy méñ kat tırlep çıktı. Gabdulla agay, tekdiym itélmesse de, teki urındık cayın tabıp, şunda utırdı. Üzé haman da bérnensené söyledé:

- Yuk – yuk! Nindiy hel diy ul? Ukıtuvçı balaları alar. Terbiyelé balalar. Bér géne naçarlıkları times. Ukırğa da kérseler...

- Ukırğa kérgençé géne! Sınav şartı bélen! Bér ayga kértém evvelé! Annarı fatırnı üzégéz tabarsız!

370 Hucabikenéñ isémé Henife Galiyévna iken. Etiysénéñ isémén östemiyçe géne, Gabdulla agay aña éndeşép karagan idé, hanım işétmedé. “Henife Galiyévna” digeç, şunda uk eytté:

- Monda kızlarga “abıy” da, “apa” da yuk! Kazan bu! İntélligént şehir! Karavatka utırmaska! Anıñ öçén urındık bar. Sala gadetlerégézné taşlarsız. Avılda gına ul sekége utırıp aşıylar, sekége yatıp yoklıylar. Karavat ul seké tügél. Proféssor kabinétına kérmeske! Bérsé karavatta, bérsé hezérge divanda yoklarlar. Öçénçé kızıbız idende yoklarımın digen idé. Röhsset itmedém. Elle soñ ikésé bér karavatta yoklarlarmı? Sıyalar, sıyalar! Ayırım karavatlar elége buş tügél monda!

380 Rizalaştılar. Etiy kéşéler mondıy şartlarga bék şat idéler. Kızları karşı kile bélmedéler. Bişterlerén buşatkaç, annan bereñgé, tozlı it, suvgan hem olı tügerek (s. 17) ikmekler de çıkkaç, hucabike şunda uk alarnı cıyıp aldı hem kaya kuyarga urın da taptı. Anı bolay añlattı:

- İkmek kimérép yörép, öyné çüpliylar. İt te – islerné torgan eybér, küz – kolak bula bélmesler! – Şunda sorap ta ölgérdé: - Kaklagan kaz, may işé yuk idéméni?

Etiyleré mondiy rizıknı alıp kilmevlerén eyttéler. Kızların ise, andiy aşamlıklar da bulamını digendey, üzara karaşıp aldılar. Hınefe Galiyévna bu sala mögallimnerénéñ heléne tiz kerdé:

- Biçarakaylarım! – didé. – Avılta yeşep de indé...

390 - Alıp kilermén, ukırğa gına kérésenner! didé. Gabdulla agay, iké kulı bélen tézleréne tayanıp utırgan kilés, anısınnan gına kalmabız digendey, maşsus basım yasap.

- Kara elé, бүgén Yakup Agışnı küresém bar idé. Aña ukırğa kérebéz diyséz tügélme? - Hınefe Galiyévnanıñ süzleré evvelé añaşılıp citmedé. Annarı gına: -
395 Tatar bülégénde ukıta ul. İmtihannarnı da ul ala, - digennen soñ, hıcabikenéñ bik te meglumatlı ikenlége tamam añaşılıp citté. Kötélmegen cirden kilérge mömkin bulgan mondiy yardım kükten beñét botkası yavaçagın vegde itté. Akıllı atalar bu hórmetke méñ kullap riza bulır idéler.

VII

400 Etiyleré kitép bargaç, kızlar iñ evvelde ikésé tiñ bik te kuvanıştılar. Alar, üzlerén açık terezeden havaga oçıp çıkkın kübelekler kébék hıs itép, güyeki kiñ bolınnarga, çeçeklé alannarga taba oçtılar. Emma bu “kiñ bolınnar hem çeçeklé alanlar” sérlé, elége böténley de bilgéséz taş kala hem tıñçuv fatırlarını tügél, belki téyatr kinog – kontsért zalları bélen meşhür, açık yözlé késeleré bélen yaktı,
405 küñéllerge irkenlék birüvçe beñét şheré idé.

- Bolay bulsa, min univérsitétká kéreçekmén! Etkey eytté, kermeséñ, kére almasañ, didé, avılga kiré alıp kaytıp kitem, başlangıç sıynıf balaların ukıtırsıñ, didé. Miném kiré kaytasım kilmiy. Miña monda bik te oşy! - dip, küñéllerné şatlık hem ömét bélen tutırıp ozak söyledé Kerime. Anı kürép, Sabırası da açılıp kitté hem:

410 - İkebéz de ukırğa kére alsak, niçék yaşsı bulır idé! – didé de şunda uk, hıslerén tıyarga tırışıp: (s. 18) Elé ukıp ölgérmegen kitapların kaldımı? dip soradı. Anıñ yözé agargan, köçe kitken sıman toyıldı.

- Béznéñ tatar edebiyatında Mirsey Emirnéñ “Agıy - dél”énnen de güzelrek eser yuk! - didé Kerime, bülmede divar biyéklék közge barlıgına kuvanuvın

415 béldérép, anıj karşında itek bolgavdan rehet eş taba almıyça: - Bézněj mektepte de şundıy közge bar, koridorda tora. “Kolak Seyfédin közgesé” dip yörteler!

Sabiraga közgeden üzén kararga yaramıy iken. Bilgélé indé, Kerime kébék çiber kız yanında aña üzéněj küpke kaytıp ikenlégén toyuvı bik avır.

- Kızlarım, min bazarga barıp kaytam. Bülmegézde géne utırız, yugıyse
420 fatirdan kuvıp çıgaram! İşétsěj kolagız! Bérer segatten kaytam! – dip, Hénife
Galiyévnna bötén yortka işétérlék itép kıçkırıp heber saldı. Anıj tavışınnan kurkıp,
tereze töbéne oçıp töşép, nidér çüplep çırkıldavçı çıpçıklar pırıldap oçıp kitteler.
Yan divar buylap suzılğan bérénçe katnıj poezd tübeséněj kızgılt-kören kalaylarına
basar – basmas, mıştım gına kilép mataşkan buy – buy kızgılt – sarı meçé, koyrıgın
425 küterép, olı, yuvan gevedeséne köç birép, miyavlap, cirge sikérdé. Bolarga igtibar
iterge ölgéren Kerime şunda uk işekten zatlı kiyémlé Hénife Galiyévnanını çıgıp
kilüvén, cirge könbagış sibép ciberüvén, anda kügerçén – çıpçıklarını cıyılışıp
ölgéruvén, tége meçége ise kolbasa kisegé élegüvén karap tordı. Ul da tügél, kay
arada bülmeden çıgıp kitté, tiz géne fatırnı aykap, kulına iké konfét totıp kérép te
430 citté.

- Yuk, kirekmiy! - didé Sabira, kitap alıp utırgan cirénde itege tüşken
kegazlé konfétın kulına alırğa şiklenép. - Sin nerse? Apa kaytıp kérse? Anıj bu
konfétları sanap kuvılgannardır elé!

- Sanalmagan! - didé Kerime ceyélép, karavatka çuma yazıp utırış. – Miném
435 etiy alıp kilgen konfétlar alar. Bişterémnen buşatırğa ölgérmegen!

Kerime bélen Sabira üzara karaşıp aldılar. Alarnıj bér – bérsén tanımayan
kébék kılanuvları bik seyér toygı kaldırırğa mömkin idé. Yarıy elé, öçénçe kızları
kaytmadı. Emma anı küreséleré, anıj bélen tanışasıları kile idé.

Kaysıdır bülmede kémnéndér yörgené, nersenédér töşérép vatkanı işétéldé.
440 İké kız da bérazga aptırıp kaldılar, annarı, aşkınp, bu helnén şahıtı bulırğa dip
yögérép çıktılar. Açık fortoçkaga, suzılıp- (s. 19) suzılıp, kızgılt – sarı meçé ménép
bara, avızında péşken zur gına it kisegé. Mondıy hel avılda küréngeliy torgan
galemet tanış tamaşa idé.

Kerime:

445 - Prés – s – s! - dip ayak tipté. -Karak maçı!

Mehluk, avızınnan it kiségen ıçkındırırğa télemevén béldérép, taşlap kaldırmıyça da mömkin tügél ikenlége açuvı kilüvén sizdérép mırladı.

İdende vatık telinke kisekleré idé.

- Hucabikebéz ütere bézné! - dip, kurkuv bélen çınadı Sabira.

450 Meçé tagın usal itép miyavlap, fortoçkadan sikérép çıgıp kaçarga ölgérdé. Mondıy karaklıkı könde diyerlék kılıp gadetlengen buluvı anıñ şuşı oyatsızlıgınnan uk kürénép tora idé. Vatık telinkené cıyıp almıyça kaldıruvı hatalanuvga sanap, Sabira şunda uk eşke kéréşté. Kerimenéñ aña bulışırğa isebénde de yuk. Bülmeséne çıktı da kitté. Şunda kémdér kaytıp kerdé. Bu yeş kız idé. Anıñ köleç yözé
455 Kerimenéñ küñéléne huş kildé. Hem ul, üzén hucalarça totıp:

-Sin de univérsitétká ukırğa kéreséñmé? - dip soradı, kız bülmege ayak basıp ölgérüvge ük.

Yeş kızınıñ östénde şerçe itép téktérelgen kıska ciñlé, ak cirlekke yeşkél, vak – vak, küpérép torgan çeçekler töşken yuka külmek idé. Başındağı kıyıkça –
460 kosınkası, oçların muyınına töşérép, ciñélçe géne beylengen, kalın kören çeçleré cilkeséne kader işélép töşken. Barmakları yomşaklar, ap – ak, güyekı bişék balasınıkı diyerséñ. Bolarnıñ barısı yanına, yözénéñ sipkélle buluvı, küzlerénéñ zeñgerlége de kilép kuşılgaç, nindiydér yatsınuv hisén de tuvdıralar. Emma kızınıñ köleçlége, şuşı sıyfatların kümép kitép, anıñ kıyafetén kürér küzge kürkem ite. Mondıy késége
465 sağışlı yöz kilésé almıy iken bit.

- Séz Hıñife Galiyévnanıñ kémneré bulasız? - didé kız, östel yanındağı urındıkka kilép utırıp, kulındağı sumkasınnan kitap – defterlerén çıgara başladı.

Anıñ artınnan béraz soñarıp kérgen hem kaya utırırğa urın tabalmıy bülme urtasında kalgan Sabira nerse eyterge bélmıyçe torgan kébék idé.

470 - Kızlarımı? - didé sipkélle güzelkey, yılmayuv katış aptıraşlı yöz bélen alarga taba borılıp. - Miném isémém Roza bula! Séznéké niçék? Tanışyık!

Ul evvelé Kerimenéñ karşıısına kulın suzıp kildé: (s. 20)

- Roza bulam!

- Eyé... Anlaşıldı! Kerime isémlé min!

475 Béráz dorfarak kilép çıktı, bilgélé. Tanışkanda isenleşérge kireklégén bélmevden idé bu. Emma Roza soñarıp kul kısışuvga igtibar itmedé, şunda uk Sabiraga taba borıldı da:

- Roza bulam! - dip, aña kulin suzdı.

- Sabira! - didé, anıñ kulin suzdı.

480 - Sabira! - didé, anıñ kulin şunda uk kısarga batırçılık itken Arça “sarbayı”.– Tanışlık bulsın!

İKÉNÇÉ BÜLÉK

I

Univérsitétká ukırğa baruvnıñ bérénçé köné Kerimené şundıy behtëtlé itté, ul
485 üzén hetta ak kanatlı koş itép sizdé. Yögére – yögére diyerlék kildé. Ayagında kara tapoçka – başmaklar idé. Östénde yön kören külmek. Aña ak yaka hem ak ciñ oçları tégélgen.

Kalın bödre kara çeçlerén ul tağın matur itép, oya yasap ürdé. Aña бүгэн ak bantik kiléşlé idé. Şuşı Bérénçé ménı irtengé kürkem altın koyaşlı Kazan kэшэлernéñ
490 üzleréne de segadet kanatınıñ oçı kagılıp kitmiy kalmagandır – béznéñ şatlık üzébézden géne tügél, hetta yulda yaltırap alğan kitél töymesénnen de tügélméni?

Kerimené univérsitétnıñ ak megrur kolonnanları karşı aldı. Haman da fen böyeklégen saklap basıp toruvçı titannar kébék idé alar. Kolaçlap karasañ – koçağıña sıymıylar, küterélép karasañ – başıñ artka çöyéle. Monda barı tik zur gıylém iyeleré
495 géne ukıta, fen öçén anı hálıkka taratuv télegé bélen tulgan studéntlar gına ukıy. Başka törlé kэшэлerné méne şuşı megrur, biyék kolonnalar uzdırıp cibermiylar., ütkére de almıylar.

- İsenmé, Kerime!

- Eyé, isenmé, Sabira! Sinmé dip ené annan uk karap kilem. Külmegén niçék
500 kiléşe! Yañasın téktérérge kayçan citéstéñ?

İké kız koçaklaşıp aldılar. Şunda Sabira:

- Hënife Galiyévna niçékler yeşep yata? – dip soradı. – Sin alarga urnaşkansınır bit? (s. 21)

505 - Roza da anda. Ul indé bérer atnamı yeşermén de tulay torakka küçesé bulır digen idé. Bélmıym indé. Sin nige kilmedéñ soñ? Temam aptırap bétteyk.

- Kiçe kiç géne etiyém apalarga kiterdé de aşıgıp kaytıp kitté. Bügén Bérénçé séntyabr bulgaç, mektep diréktori şul beyremde bulırğa tiyêş! Béleséñ bit indé...

510 - Eh, méne hezér mektebéme kaytır idém de min de beyremde katnaşıp idém. Béleséñmé, Sabira, mektepné, Bérénçé séntyabr niçék sagındım! Méne hezér, kullarıma şav çeçekler totıp, portfélémné alıp, bérénçé klasska ukırğa yögérér idém! – Kerime şunda ut itép Sabiranı elle niçe kat koçaklap – koçaklap aldı. Alarnıñ ikésénéñ de küzleréne kaynar küz yeşleré kildé. Emma yılamadılar. Univérsitétká êşke aşıguvçı olı – olı galim apa – abıylardan da, “Ukırğa, ukırğa hem ukırğa!” dip dertlenép atlavçı yeş, şayan – şuk studéntlardan da oyat idé.

515 İy yüler süz söylyıséñ, Kerime, eyémé? – didé. Sabira. – Béz monda, üzéñ de belép torasıñ, biş yıl ukıp belém alabız da şul uk mekteplerébızge kaytabız! Yıl da Bérénçé séntyabr, Yaña yıl, başka törlé beyramnérné ukuvçılarıbız bélen bérge beyrem itébéz! Enémé!.. Ah, béz nindiy behtëlé! Anlıysıñmı? Béleséñmé, Kerime? E sin miné yılatmakçısıñ!

520 Alar indé işékke taba kitken idéler. Bu yulı tagın da süz bélen Kerime tuktattı:

- E béleséñmé, Sabira, béz uñ ayagıbız bélen atlap kéréрге tiyêşbéz, barısı da uñ bulsın öçén, “biş”lége géne ukuv öçén!

Kerime, uñ ayaktan atlap, univérsitét işégénnen êçke taba uzdı. E Sabira aňardan rehetlenép köle – köle eytté:

525 - Yuknı söyleme, Kerime! Ebiyéñ ekiyetlerén avılıñda kaldırırga idé! İşanmıym min andıy ırım – ırımnarga! Çın komsomolka min! Méne yöriy sul ayaktan atlap kerdé elé!

Kerimenéñ aña isé kitté. Univérsitét foyısında tuktalıp, iptêş kızına usal yöz bélen karap tordı da:

530 - Sin nerse? – didé. – Alay yaramıy bit! Bar! Yögér! Yañadan kér!

Sabira işétérge de télemedé:

- Sin nerse, Kerime? – didé, aña üzénéñ süzleré bélen uk kébék kadalıp. -
Alay yarımını didé? Kurkıtma miné! Bolay da canım kaltırap kına tora!

- Şul kirek siña! (s. 22)

535 Raspisaniyé yazılğan takta yanında studéntlar bolıt bulıp cıyılğan cébén küçé
sıman idéler. Kızlar şunda taba yakınlaştılar. Sabira iké kullap diyerlék Kerimege
çıtırdatıp yabışkan, sul yağınnan anı kultıklap alğan idé. Bérsénéñ mektep ukuvçıları
külmeğennen, ikénçésénéñ, Sabiranıñ, akka zeñger su töşken éré şakmaklı kostyum –
külmekten buluvlarına karamastan, alarnıñ kıyınısınıp toruvları kayın bélen yükenéñ
540 az gına cilden şebérdep kaltırap toruvların hetérleté idéler.

II

Univérsitét galimneré arasında başlarına töslé tübetey kiygen Yehüdiler de,
kara berhét kelepuşlé bér tatar da bar idé. Kerimenéñ küñéléne bigrek te “Mostafa
mögallim” dip yörtélüvçe léktornıñ derésleré huş kildé. Bu abıynıñ ozak yıllar herbi
545 yustitsiye ölkesinde eşlevleré, Meskevde törék – farsı télleré bélgéçlége buyınça
bélém algandığı, indé de yeşéne karamastan aspirantura temamlap kilüvé, boringı
tatar télé ölkesinde zur gına hem gayet ehemiyetlé sanalğan fenniy hüzmet yazuvı
hıkında studéntlar arasında süz tiz taraldı. Citmese, mulla malayı da iken bit! Elége
univérsitétnıñ üz kేశésé tügél, başka fenniy – tikşerenüv institutınnan vakıtlıça
550 kergelep ukıtıp yöriy, diy. Anı önemevçéler de yaratuvçıları kébék uk şaktıy iken.
Şulay da bulamı iken? Mostafa mögallimnéñ éruditsiyası, fennernéñ törle
ölkelerénnen kiñ meglumatlı buluvı, uyn – kölké de söyleşerge yaratuvı, bigrek te
studént hıkında heyér - hahlı karaş kürsetüvé Kerimenéñ küñéléne huş kildé.
Citmese, ul abıy, tatar bülégéne ukırğa kilüvçe herkém kébék, hezérgeçe şıgırlar
555 yaza, cırlar çıgara, alar da üzénéñ bay hıyalıy küñélén suretlep birüvçélerden iken.
Sugışnıñ eçésén – töçésén kürgen, kükreklérinde vakıt – vakıt beyremçe médal hem
ordénarın yaltıratıp yöérge yaratuvçı yeş galimner studéntlarga üzrek toyıldılar, e
aspirant halıkınıñ ise küñéllerge béráz kurkuv saluvı sizéle başladı.

Ukuvlarınıň öçençe ayı idé indé. Tizden kilép citeçek imtiħannar séssiyesé,
560 anıň nindiy bulaçagı elége toman kébék tösmérlengenge küre, bérénçe kurslarını
örkétép tottı. Şunısı yahşı buldı: Kerimené Ğenife Galiyévna fatirga kaldırdı. Pozaga,
médictsina instutınıň (s. 23) bérénçe kurs studéntkasına, tulay toraktan bérnindiy
avırlıksız, ciñél géne itép, bér koyka birgenner. Sabira da tulay torakka küçerge
tırışıp karagan idé, emma univérsitét profkomında:

565 - Kışkı séssiye yomgakları bilgélé bulsın, kararbız, ğel iterbéz, - digenner.

Evvelé ul tugannarında yeşep karadı, annarı, ikénçe ayga kitkeç, etiysé, kilép,
Ğenife Galiyévnadan fatirga kértüvén üténdé. Kiré borıp çıgarırlık sebep yuk idé.
Kaklagan kaznıň da küçteneçke kitérelüvçe yahşı buldı, Sabira alarda şul können
başlap kabat torıp kaldı. Ğucabikenéň zavodta eşliy torgan zur derecedegé injénér ulı
570 öylenérge tiyész iken. Şul vakıtka ğetlé monda yeşep toruv mömkin idé. Ğeyér, bu
Kerimege de kagıla. Emma kız moña bér de borçılmadı. Üzénéň fatir ezlep
tabaçagına ışanıçı bar idé. E tégé injénér abıyların ni barısı irten eşke kitkenénde, kiç,
kaytıp, bülmeséne kérép yugalğanında gına kürép kalgannarı sebeplé, anı yünlep
bélép – tanıp ta bétérmiyler, citmese, aňardan béráz şöllebrek te tora idéler. Ispay
575 kıyafetlé, tınıç ğolıklı, kulına haman da gecit totkan, eniysé eytméşliyi, “Gazizçik”
bér de öylenem dip yöriydér sıman tügél. Soňra kalıp kaytkannarına da ul elé
partkom cıyılışlarında, elé méstkom utırışlarında, elé başkasında ozaklap kalgan
bulıp çıga, şular ğakında eniyséne beyne – beyne söylep bire torgan idé. Kerime ul
“Gazizçik” abıysınıň zur gına borının da, eniysénéké kébék ük kara tut yözén de,
580 kara bödrerek çeçén de, ozınçarak buyın da, kızlar bülmeséne taba borılıp ta
karamagan küzlerén de, tınıç tavışın da – bérsén de önemi sıman. Emma ul Sabiraga
oşıy. Belki, şunıň öçén ul, kız bala buluvı sebeplé oyalıp, Ğenife Galiyévnadan
fatirga kértüvén sorap kile almagandır? Bulır da! E belki, alay da tügédér elé! Ene
bit soňğı könnerde nindiy eşler buldı elé monda!

585 Aspiranturanı bılır gına bétérgen, yeş, ömétlé galim sanaluvçı Nurullov digen
ukıtuvçıları evvelé Kerimenéň artınnan kilep te, işék totkasın gına totıp kalganınnan
soň, méne bér atna indé Sabira bélen Kaban külé buyında, kéşé küzé aldında yörgeliy
başladılar. Bik duslaşıp kittéler! Kerime alarınıň üzara yahşı mönesebetlerén ğuplıy.
Emma Sabira:

590 - Nurulloev haman da siné géne soraşa, nerse eytiym? – dip aptıratkaç,
Kerime: (s. 24)

- Géel de ukıp kına utıruvımnı söyle, - dip iké de uylamıyça cavap birgen idé
de, hezer tagın kurkıbrak kaldı: “Nige kızıksına elé anıñ bélen? Alaysa, Sabiranı
üçeklep, ışandırırğa tırışıp, aldap yörte bit!” – digen şikke töřté. Evvelde oşagan
595 sımanrak toyılğan keřesé řunıñ bélen küñéle ne yemséz his kaldıra başladı. E aña
Kerimenéñ zaçet biresé bar. Alğa taba imtişanı da kilép citer. Hezer, üz küñéle ñuř
kilgen studétkalarga bilgéné saran kuymıy, diyler, anısı. Tik méne niçe ozata kilép
te kızınıñ kérép kaçuvın yaratıp bétérmé soñ ul? Andıy gıylém iyeleréne bétkenmé
yugarı kurs studétkaları? Barısı da kiyevlé bulırğa ölgérmegennerdér elé!

600 Sabira eyte, öylensem, fatir meselesé de ciñélrek ñel iteleçek dip söyley, diy.
Nige moña kaderlé ñel itélmegen iken ul? Haman ukıdım da ukıdım, béznéñ igéçigé
bulmagan edebiyatıbız hem tariyhıbız böténley de öyrenélmegen, beyelenmegenén
Kaban külé buyında da kat – kat aňlata, iméř. Yégét keřenéñ bařında andıy uylar
gına bulırğa tiyéř mikenni? Kaya ul romannarda yazılğan sérlé mehebbet
605 vakıygaları? Alarnı ukıgandır bit! Elle çorı, zamanası başkarnı? Gazizçik kébék yal
köñneré géne bér – iké segat ya ki kinoga, ya ki yal parkına barıp kaytuvlar bélen
tökene torgan bulsa, yégét hem kız arasındagı mehebbet digenneré nerse bula indé
ul?

Yuk, Kerime andıylardan bulmayacak, ul canı – tené bélen yaratacak, çın
610 megnesénde gaşıyık bulaçak. Başkaça mömkin de tügél. Tormışmını ul, oşagan
keřém bélen yeşiyim dip, yaratıvsız gomér söruvler? Çın megnesénde gaşıyık bulıp
kına gailene de, tormışnı da dörös itép korırğa mömkin. Başkaça yaramıy! Bula
almıy! Anıñ saylaganı da üzé kébék yeş, üzé kébék akıllı, üzé kébék terbiyelé yégét
bulır, kürép torırsız elé! Ul, béréñçeden, yeřé bélen üzénen ölkenrek yégétke
615 karamayaçak, e ikénçeden, sarı çeçle, zeñger küzlé yégétlerge anıñ isé de kitmiy,
küñélé de tartmıy, söygené kara çeçle, kara küzlé, ut yanıp toruvçılardan bulır!
Öçençeden, monısı tagın da ehemiyetlerek, yégét keřé şigır yazmasın, taş küñéllé
injenér da bulmasın! Ya, Hoday, şulkader saylanıp, kémné géne yaratır iken?
Kerimenéñ üzé télegen, küñéle ñuř kilérdey keřesé kaylarda yöriy iken? Elle soñ
620 avılında kalganmı – karga kuvıp, igén kırı söreğ? İñ, oçarga iteséñ, küñél, emma
kagınuvdan artıka köçen (s. 25) de citmiy, mömkinléğen de yuk. şul sarı çeçle,

zeŋger küzlé, ozın borınlı kakça Nurullovnıŋ nersé tilgenéne cim bulırsıŋmı? Niçék kotılırsıŋ aŋardan? İmtihannar, zaçetlar bar bit elé! Yuk – yuk, alay gadél tügél! Kurkıtmasınnar! Kerime nık torır, biréşmes. Tırışıp ukır. Bélémlé, her soravga cavap
625 bire alan studéntka ukıtuvçısı naçar bilgé kuya almas. Yuksa gadéllék béter, dönya cimérelép töşer!

III

Kıŋkı imtihan séssiyesé üz cayı bélen kilép te, citté. Baştarak yal könnerénde, bigrek te Sabiranıŋ avılga kaytıp kitken çaklarında, yalnız kalgalarda turı kilgen
630 Kerimenéŋ üzéne géne bik avır hem moŋsuv bula torgan idé. Mondıy hëller kabatlına torgaç, biraz künégélép, kız şunı açıkladı: künjélé andıy çaklarda, tamam arıp, sağışlanuvdan tuktıy da béle iken bit! Monısı indé yaŋalık idé. Ul hëтта cırlap da algalıy başladı. Moŋı yuktır indé, anısı, emma bérkönné şulay mavıgılıp kitélgen, tabak – savıtlarını yuvıp, idennerné ıŋkırga kéréşken idé, nindiydér şevle barlıgın
635 toyımlap, kinet borılıp karasa, Gazizçik abıysı basıp tora ul elle kız balanı örkétüvén sizépmé, elle yeşerén tıŋlaganga üzén gayéplene sanapmı:

-Min radiodan yaŋşı kontsért birelermé elle dip uyladım! Gafuv itégéz!.. Kıŋgırav töymeséne basarga kirek bulgan! – didé de, başın tüben salındırıp, üz bülmeséne kérép kitté.

640 Kerimenéŋ bu hëlden soŋ kulınnan eş töşté, ıŋkıp yuvgan idennen künjélé kayttı. Şabır – şobır gına çılat – kalap çıktı da bülmeséne biklendé. Éş derté bétüv kébék avırlık adem balasın böténley hëlséz kaldıra şul ul. Kız da, kitabın totıp utırgan cirënnen onıtılıp, tamam arıgan kıyafette yokıga kitken. Şunda hucabike, kaytıp:

645 - Kızım, çey kuy elé! – dip tavıŋ salmagan bulsa, kiçke kader melcérep yatası bulgan. E anıŋ ukıysı – ukıysı – ukıysı bar!

Yalgızı kalgan vakıtlarda ul şuşı können başlap köndézge yakta kinoga barıp kaytuvnı, deréslerén irtennen ük karap kuyunı gadet itép aldı. Eger de tıştan cıynak, éçten oyışkan bulsaŋ, bik küp eşleréŋné ciŋél kuldın başkarıp kuyasıŋ iken anı! Köné de sizélmıy ütép kite, (s. 26) elé citmiyçe de kala. Monda indé sağışlanıp yatarga
650 vakıt kalmıy!

Sabira elékleré her atnada yal kóné cite géne başlasın, léktsiyaleré bétüvge, atlıgıp vokzalga yögerép kéne töşep, poézdda Arça yaklarına kitép bara torgan idé. Ul vakıtlarda könnere de ozınrak, yafraklarını sarılıgı da koyaş yaktısında nurlanıp toralar idé. Hezer ağaçlar da şerelenép kaldı. Tönnere de ozın aygaç, indé karlı –
655 buranlı kışta kilép citkeç, bu gadgetén taşlarga buldı kız. Şulay da, niçék itép bulmasın, tuvgan avılına iké atnaga bér kaytıp kilérge tırışa idé. Közge beyremnerde Kerimenenş de olı yulga çıgarga isebéne kerdé kervén, emma etiysenenş kilérge tiyeshlége hatında avılda hat algaç, bu telegennen kiré çigéndé. Könnere de suvık hem buranlı idé. Emma ahırda bilgélé buldı: etiysé kile almadı. Yugıyse can dustı
660 Kerimené söyékli Sabira üzleréne kunakka çakırğan idé. Emma etiymnenş kilesé bar dip bara almıyça kaldı kız. Ul vakıtta Sabira bélen berge tora başlagan idé alar.

Könnere üz cayı bélen üte tordı, Kerimenenş ukuvdan gayrı bérindiy de hafası yuk idé. Şuşı kap – kara bödre çeçlé alsuvlanıbrak torgan kara tut yözlé, kara küzlé, buysinga gaceyép derecede kürkem hem siluv tatar kızına bér yégét te güyeki
665 kızıkmadı. Herhelde, bu süzebéz bérniykader hatalı ise de, Kerime üzén şul reveshterek sizde. Heyer, ul süzebéz dörös tügél. Tik şunısı bar: kızını yeşlége çaya yégetlerné kurkıtı, ölkennere soklanuv tuvdıra, yeşteşlerénde kıyuvsızlıkka sebep bula tordı. Dönya yözénde ul alar öçen bar, elbette, emma yuk ta elége. Tölké de eytken diy bit, yözém ciméşene buyı citmegeç, elége peshmegen dip. E Nurullovtan
670 Fgayre yégetler, tölké kader de akılları yuklıgan hem tırışıp kararga kireklégén isep ite almıyça, anı yanına kilérge, aña süz katarga oyala tordılar. Kız gına, biçarakayım, bu haktı küñéléne de kértép karamadı. Heyer, fékerlegen bulsa da, dönyada bérénçe güzellerden ikenlégen anlasa, akılı da butalırga mömkin bit. Méne kayçan kéşége ruh kamiliyeté üz sérlegé bélen yardım ite, anı tıylgısız köçke iye
675 yeşlék burannarınnan saklap kala! Cirde adem balasınıñ yaratılışı şulay kamil ki, eger de anı kéşé – zat üz telegé bélen bozmasa hem min nige elé bolay, başkaça bulıym digen safsata bélen nefsé hem kotırınkı hisler utına iltép taşlamasa, bozuluvdan hafaga da töşmes idé! Hata bit ul bendenenş (s. 27) üzénde yazmışında tügél! Dörös, tozlanıp – borıçlanıp ta kalıp bulmıy. Yeşerge kirek, yeşerge!

680 Yeş – cilkénçeknenş batırlığı citmeven Kerime bér géne de küñéléne kértép karamadı. Anı uyına buyısını, çeçleré – küzleré yemsézler kébék toyılğan fikérler az kilmedé. Mondiy vakıtlarında ul bigrekler moşuvlanıp kala. Keshelerden, bigreklerde yeşlerden şiklenüvé, alarga kurkıbrak karavları anı méne şul çaklarında başlandı.

Yöregéne tuŋ utıra barıp, anı éréterlék hiçkém tabılmas töslé idé. Yégét – cilen, yeş –
685 cilkénçek, vakıtı – vakıtı bélen Kerimené üz iterge tırışıp karasalar da şul tuŋ
yöregénnen öşép, tizrek koyrıkların cıyuv yaŋın karadılar. E Hucabike Henife
Galiyéwna mondıy hellerge şat buluvın bér de yeşérmedé. Ni disek te, kız balanı ŋ
– üzén tevfıyklı totuvı – bik küñéllé kürénés indé ul. Moŋa söyénép bitüv mömkin
tüğél. Henife Galiyéwnanıŋ iké süzünde bér:

690 - Sabiranıŋ bolay buluvın kötmegen idém. Tın küldé şaytannar yuklıy iken
bit, hezér uyanırğa gına toralar! - digenneré kızlarını, heotta Sabiranıŋ üzénéŋ de
kotın ala tordı.

Ul haqlı sıman idé. Sabiranıŋ Nurullov bélen yöriy başlavların Henife
Galiyéwna bérénçélerden bulıp diyerlék bédé. Şuşı hehné bér de önemedé. Eger de
695 kız balanı sak astına almasaŋ, bik tiz sizüvçen indé anısı. Henife Galiyéwnanıŋ süz
törtmeleré, Kerimenéŋ de kolagına tuktavsız işétélgelep, küñélén sagayta idéler.
Sabiranıŋ hisleréne hucabikenéŋ kaynarlık hem kurkuv bélen karşı çıga toruvları
kızlarını şaktıy borçılırğa mecbür itté. Nerse, yégétler bélen tanışuv, alar bélen
duslaşıp yörev naçar gamelméni soŋ ul? Etiyleré kızlarını Kazan sheherénde tozlap –
700 borıçlap kaldırmadılar bit! Kerime de üzéne tiŋ yégétné tabar idé de, emma küñéléne
huş kilérlék yégétler aŋa karamıylar, barısınıŋ da üz kızları bar!

Şıgırlar yaza başlavın Kerime mehebbet vakıygaları bélen beylé idé, elbette.
Yeş yöregéndege hislerné kuzgatıp ciberér öçén bér oçkın gına kirek bulgan, yarıy
elé ul nefretten barlıkka kilmegen. Anıŋ gaşıyk bulgan kéşésé de çit – yet tüğél, belki
705 Sarman mektebéndegé ukıtuvçısı abıysı idé. Yuk, alar tugannar da, yakınnar da tüğél.
Ukıtuvçını abıy yaki apa dip tanuv, mögallimnerge şuşı revéşlé éndeşüv – tatarda
élékten kilgen gadet, (s. 27) alarga karata zurlav, alarnı yakın kürüv bilgésé géne
yugıyse.

Ul alarnı tariyhtan ukıttı. Kerimenéŋ hislerén sizmiy – bélmıy de kaldı. Kız,
710 anıŋ öylenüvé haqlında işétkeç, avılları Tüben Leşevge kaytıp kitép, munçaga
biklenép yıladı, annarı bér atna buyına avırdı. Ul vakıtta Kerime cidénçé sınıfta
ukıy idé. Hislerénnen etiy – enıysé de heberséz kaldılar. Yazgan şıgırlaré de
“yaratam”, “söyem” süzleré bélen çuvarlangan bulıp, aŋırda kaygı könnérénde uçak
yalkınında törélép yandılar. Şuşı avıruvınnan soŋ Kerime kaybér çaklarda sağışlı, e
715 vakıtı – vakıtı bélen kübelek kébék hesretséz kızga evérelép kaldı. Anıŋ küñélénde

şigır üz urının tapkan, alga taba kém bulaçağın sizdérép ölgérgen idé indé. Şagıyre!
Başkaça hiçkém tügél! Ul indé hezér üzén aňlap ta bétére almıy, hetta urgıgan
hısleren tıyarga köçséz haletke kerdé. Elé tar, salkın sağışka, elé yaktı beyrem ruhına
birélüvlerénéň aħırı haman da küñélséz béte torgan buldılar. Küpmé tabak – savıt
720 vatıldı, kémnernéndér küñélleré yaralandı. Bolar Kerimenéň tanış – beléşéne,
yakınnarına kitérgen belalerénen idéler. Yarıy elé andıy ayırata avır yılları ütép
kitté. Canı kaynarlanuvı da, utnı su bélen sündérgen kébék, şigır yazuvları
yardeménde basıla kildé. Univérsitétká ukırğa kérévge, kızınıň helé tagın üzgerdé.
Oçıp kına yörgen cirénen, kitaplarga – konspéktlarga kümélép, tın da alırğa kurkıp,
725 törlé fennerge çumdı. Aňa şuşı revéşlé onıtılıp, çıkséz – töpséz gıylém dıngézéne
töşép yugaluvdan da rehetregé yuk idé.

Sabiranıň Nurullov bélen yörep kitüvleré niçék kötélmegende bulsa,
duslıkları bozuluv şulay uk uylamaganda kilép çıktı. Kerime monı evvelé sizmiy
yördé, annarı, kızıksınuvın yeşére almıy soragaç:

730 - Holıklarımız kiléşmedé! – digen cavapnı işétté.

Nerse – nerse, emma Sabira bélen holıkta kiléşe almav mömkin hel tügél idé.
Ul hetta Kerimené de üz kısılarına kuvıp kerte aldı. Kém bélen duslaşasın, anıň holık
- tabiygatén de üzéne yoktıra barasın iken şul. Baştarak Kerime, anı üpkeletmes
öçén, üzénéň kübelektey oçınuvların niçék te tıyarga tırışa idé. Aňa bu revéşlé üzén
735 kısıada totuv östéne tav işélgendey avır toyılsa da, bara – bara yeşiy – yeşiy kündé
tagın. Kız balanıň beheté sabırlıgında, iméş. Dörés, bu sabırlık Kerimenéň
tabiygaténe (s. 29) kiléşép te betmedé. Şulay da aňa bu yulı da şigırlar yazuvı fayda
itté, defterénde küñélénéň taşıp çıkkán mizgélleleré cır yulları bulıp tézédéler. Ul
alarmıň arasınnan unışlı digennerén saylap alıp, matur yazuvda ak kegazge küçérép,
740 “Sovét edebiyatı” jurnalına iltép birdé. Tatar edebiyatınıň ütkené, bügengésé,
kileçegé bélen tuktavsız kızıksınırğa tiyéşlé şuşı matbugat organı aňa igtibar itmiy
kalmas. Índé ikénçé ay şul şigırlarénén basılıp çıguvına ömét bélen yeşedé Kerime.
Şigırlaré yeşlék hıslaré bélen tulı idéler. Alarda ul elége de bayagı öylengen, gailésé
bélen behetke tulıp yeşep yatuvçı ukıtuvçısına üpkelev, mehebбетén kiré kaguvı,
745 şunıň bélen canın rencétüvé hem başka şundiý méné törlé avır uylar, ah – zarlar, küz
yeşleré, kaynar hıslar, moňnar bélen tulı yörek avazların bire aldı. Bolar ukuvçını
celép iterge, e adrésatı, ukıgan oçrakta, nindiy saf hem siħriy söyüv köçéne iye zatnı

yugaltuvın aňlarga tiyêş idé. Emma şıgırler kürénmedéler. E Kerime haman da alarnıñ matbugatta basılıp çıguvın kötté. Atna sayın diyerlék, Yazuvçılar bérlégénêñ
750 “Tukay klubi”na barıp, anda şıgırım tulıp utırgan böyéklerneñ zatlı islerén isnep, işék töbénde kısıılır urın tabıp, soklanuv katış gacepsénüv toygıların küñéléne iyertép alıp kayttı. “Sovét edebiyatı” jurnalı rédaktsiyasénde şıgır kulyazmaların alıp kalgan abıy kêşéné de şunda oçratıp, anıñ bélen isenleşkendeıy itté. Kerimené tanırğa télevçé yuk idé. Abıy kêşé de, aptıravlı karaşı bélen kızınıñ kuvanıçlı yılmaygan avızın süz eyte
755 almaslık itép tomalagan kébék, megrur revêşte ütép kitté. Kerime şunda üzénêñ bér méskén adem balası ikenléğén açık töşénde. Emma anıñ, moña karamastan, ukuvçısın tabası, tatar edebiyatında üz tavışı barlıgın sizdérésé kile idé. Hêyer, monı télek hem nefsé tügél, belki ruñ haleté talep itté. Zamana şagıyrlere, ni hikmet, haman da uzılğan çorlarnıñ hislerén, indé hatirelerde géne kalgan Böyék Vatan
760 sugışındağı batırlıklarnı, tıl hêzmeténdege tantanalılık turında yözéncé eserlerén ukuvçılarına tekdiym ittéler. Alarnı bügéngé kön de, adem balasına, belki, gomérge bér tapkır tatırğa mömkin bulgan ömêtlere de kızıksındırmıy idé. Edebiyatnıñ tössézlégé, her ukıgan yaña eserden kommunistlar partiyasé kararları hem mektep deréslékleré isé aňkıp toruv (s. 30) başkalarını niçék bizdérse, Kerimené de şulay
765 tuydırıp bétérgeñ idéler. Hêyer, yeş şagıyre üzé de şul uk agımnarda yöze, yeşiy, icat ite tordı. Başkaça bula da almıy idé, çönki büténçe de mömkin ikenléğén aňarga işare yardeménde géne de aňlatuvçı tabılmadı. Barı tik küñél dönyasında şıgır koyaşı, yaktırıp kitép, hakiyatneñ başkaça ikenléğén kürsetép – kürsetép ala idé. Bu sıyfatu bélen Kerime behtëlé de, talantlı da, hemmesénen bér başka östén de idé. Eger
770 kanatları şuşı revêşte nıgısa, ul küterélép kiteçek hem gasırlaga citeçek dan kaldıraçak elé! Başkaça bula da almıy!

Hem méne Yaña yıl beyremé yakınlaşkan könnernêñ bérénde Kazan zıyalıları şavlaşıp aldılar. “Sotsialistik Tatarstan” gazétasında bér ölken tenkıytçénêñ edebi yılını yomgaklav hakiındağı uylanuvları bélen beylé mekalesé basılıp çıgıp, ul tatar
775 edebiyatnıñ bér urında taptanuvına, edebiyatka talantlı yeşlernêñ kilmevéne hafalanıp yazgan idé. Şul hel süz kuzgaluvga cite kaldı. Kerime, üzén talantlı yeş şagıyre sıyfataında toyıp, bu fikêrlernêñ turıdan – turı üzéne de kagılışı barlıgın sizde. Emma ul hakiya uy başkalarınıñ küñélénde tuvarga ölgérmedé elé. Dörésregé, alar elége Kerimené bélmıy idéler, şuña küre de anı isepke almadılar. Edebiyatıa yeş
780 talantlarnıñ yuklıgı alarnıñ barlıgın kürérge télemevden de hem kürérge seletséz

kéşélnéń rédaktsiyasélerde töplenép utıruvlarinnan da kile, bilgélé. E monı Kerime töşéne almadı. Ukuvına komaçavlık itmesén dip, şıgırler yazmaska idé anıń isebé, emma bu éşé ul uylagança barıp çıkmadı. Çişmenéń suvı kuvetlé iken, bér cirde anı tomalavga karap, ikénçé urınnan berép çıkmaz dime. Kerime bélen de nek şulay buldı. 785 Küñélénde şıgriyet tańın da köç alıp kaynıy başlaganın ul indé sizmiy de kala idé. Kaybér könnerde ul, léktsiyalerénde onıtılıp kitép, defteréne, aşığıp – aşığıp, şıgır yulları téze tordı. Küñélséz alıp barılğan deréslerde bigrek te mondıy hëller kabatlandı, üzéne şuşı şögilé bélen yem taptı. Goméré buyına şıgır yazmıyça gına yeşep bulaçağın ul bélmıy hem şıgırséz gomér uzdıruv mömkin hel dip küzallamıy 790 idé indé. Eger de kéşé üz tabiygaté bélen köreşe iken, anıń küñélé barıbér üzénékén itép, bér – bér hel kitérep çıgara, bilgélé. Asılıñnan kaçuv yulı yuk. Belki, şul asılıñ – sinéń çın behetéñdér? (s. 31)

IV

İmtihannarın bik yahşı bilgélerge tapşırgan Kerime kışkı kanikulga tuvgan yaklarına, töp yortka kaytırga ezérlenép bétérgende, Sabira indé yulga çıkkán idé. 795 Aña rehet , ilé yakında gına. E Kerimege niçe cilden suvgarılası bar. Evvelé, “Kazan – Ufa” poézdı bélen kaytaçak, annarı – Elmetke, marşrut avtobusında, Elmetten Tüben – Leşev avılına, yul çatına kader utız çakrım aranı niçék te bérer tulavçı maşınada uzar elé. Çatta töşép kalıp, annarı ceyevlep atlar. İké kön kaytılr da kaytılr 800 indé. Artıkka uk kitnese yarıy da bit. Emma nişlesén, bu – Kerimenéń yulı. Etiy – eniysé bıyıl da şul avılda mektepte ukıtuvda kaldırılğannar. Elék alarnı biş yıl sayın bér avıldan ikénçéséne küçérgeliy torgannar idé. Stalin zamanı ütöv bélen, bu tertıyp de üzgerdé, ańrısı. Dörös, ukıtuvçılar üzleré de “küçme tormış”ta yeşerge öyrenép citken sebeplé, elé hezér de şeşsiy hucalıkların buldırırğa, bér tuktalğan urında yort – 805 cir yasatıp, şunı nıgıtıp korırğa tiyéşlé ikenléklerén töşénép citmiyler. Heberlerge karaganda, haksız revéşte “halık doşmanı” dip atalıp sörelgen, törmelerge yabılğan kéşélnéń üz illeréne kiré kayta başlavları da kötélé iken. Emma monısı elége böténley ańlaşılmy. Niçék indé ul alar, halık doşmannarı bulğan kéşéler, yalgış hökém itélgenner? Sovét sudı kébék gadél, sotsialistik cemgiyet kébék dörös tormış 810 cir yözénde bulırğa mömkinmé?

Kerime bu meselede küpler bélen kiléşe almıy, Stalinnıń üléménen soń, hurlap eytelgen, anda – monda işételgen süzlerné de kabul itmiy. Pavlik Morozovni

etiysé, kulak, üz eméré bélen ütértkenmé? Ütértken! Sıynfıy köreş bulganmı?
Bulgan! Sugıŝta satlıklar bar idélermé? Bar idéler! Ene Musa Celilné de iméŝter,
815 faŝistlarga hézmet itkenlégen eyte idéler. Hézér başkaça söyliy başladılar. Tormış bér
géne katlı tügél iken bit! Dörösé başkaca bulgan, Musa Celil faşist törmesinde de
Gitlérğa karşı işler oyıŝtırgan, tatar esérleré arasında kommunistik propaganda alıp
bargan. Méne bit ul niçék! Abav, anı tamam pıçrattılar bit. Hézér niŝlerler? Dörös,
bolar hıkında saklık bélen, çama bélép, kızıktırıp kına söyliyer elége. Emma ul
820 süzler hıkıykat bulıp çıksa? Ul vakıtta bu dönyanı karaltkan şakşı süzlerden
künléjné niçék yuvıp bétérmek kirek? (s. 32)

Sovét mektebénde terbiyelengen Kerimenéj uyları da hisleré kébék ük törlé
idé. Şuşı haleté haman da anıj bélen idare itté. Karşılıklı uy – fikérler kéŝége
dulkınlanuvlı kiçéréŝler kitérövçén. Hisler taşkının barı tik şıgır yulları gına üzleréne
825 sıydıra hem séndére ala. Sér tügél, mondıy irkéneyép kitöv, küz açılıv vakıtlarında
kémnéj de küjélé cırlıy. Kéŝénéj canı mojnıan megne ala, tormıştan anı ézliy başlıy.
E süzlernéj barça uy - hislerné hem ŝiklenüvlerné kolaçlap bétérérlék kuveté yuk.
Şuşa küre de kéŝége, anıj akılına – aynıa mojnı yardımge kile. His hem uynıj
bérlegén nek méne şul mojnı teémiyn ite. Ŝıgırlerén yazganda Kerime elle nerseler
830 hıkında uylap bétére. Bala çağı uzgan Sarman yaklarınjı tavlardı da, kiñ kırlar –
saħralardı da, öske işélép töŝerdey kurkıniç bulıp toyılğan kara urmannardı da, boz
kébék salkın çışme sularınıj temén de – barısın – barısın da hatirelerénde yanarta.
Yöregé aşa üzénéj hem avıl tormıŝınıj her mizgélé diyerlék uza. Ul şularnı kegazge
töŝére. Tınlarga télese, Sabiraga da ukır idé. Emma ipteş kızı üzén, ni öçéndér, bik
835 seyér tota. Yaratmıy ul ŝıgırlerné, anıj küjélén başka törlé uylar biliy. İkesé bér
fatırda yeşep te, bér ük ukuv yortında, bér ük léktsiyalerné bér ük proféssorlardan
tıjlap ta, können – könge ikésé iké törlé kéŝege evérele bardılar. Sabira haman da üz
dönyasına çuma tordı. Kerime de nek şulay idé, yugıyse. Tik bérsénéké üz éçéne
biklene baruv bulsa, ikénçésénéké bér üzekke, bér noktaga cıyılıv, dikkatén üz
840 küjéléne taba töbevdén gıybaret. Kızlar mojnı ni sebeplé şulay buluvın üzleré de
anıjlap bétére almıylar. Vakıt – vakıt kirekmegende üpkeleşeler, e annarı
kötélmegende açılıp ta kiteler. Barıbér de bér – bérsén anıjlavı alarga avırılaŝa bara.
Sabira üzénéj Nurullovına da elé yakınaya, elé yıragaya. Kerime öçén ul kéŝé
bötenley bérkém de tügél. Ul anı hetta ukıtuvçım dip te eyte almıy. Ukıgan
845 léktsiyaleré de oşamıy, üz – üzén totıŝı da. Kötmegende Nurullov, derés urtasında

keyéfé bozılıp kitép, bérréséne beylenép te ala. Sabira anıj mondıy ıgımlavların “şayartuv” dip atıy.

850 - Bütén proféssorlar kébék tozsız mezekler söylep aptıratmıy bit, anıj ul şayartuvları – ügét- nesıyhet derésé géne! – dip, “cankisekkeyén” küterép maktarga totına. Anlamassıj, elle kayçannan üpkeleşép yörseler de, hezér tagın araları caylanırğa tora, aħırısı. (s. 33)

855 - Abav, dustım, elle sin anı yaratasıj indé?! – diye – diye ürtep, Kerime mondıy vakıtlarda rehetlenép köle, söyéne. Şuşı minutlarında anıj behété artıp kitkendey toyıla. İpteş kızı öçén kuvanuvımı bu, elle ürtevé arkasında kızık tabamı – boların uk anlap ta bétérerlék tügél.

860 Alar yarışa – yarışa ukıdılar, praktik – seminar deréslerge ezérlendéler, kitapħanenénj ukuv zalında soñgaça utırdılar. Alarga baştarak gıylém nigézlerénénj küp yakları anlaşılmıy da kébék idé. Emma ukıy – ukıy, öyrene – öyrene, zihénneré nıgıy bardı. Elle nındiy avır hem katlavlı bulgan gıylémner akrın – akrın “kimére” torgaç çıjeleye hem “yomşara” töslé toyıldılar. Evvelé proféssorlar kullana torgan süzler alarga avır hem sérlé sıman bulsalar, indé gadiy hem gadetige evérelép kaldılar. Tél – edebiyattan, edebiyat – tél gıyléménen ayırımlana, yıraklaşa, üzara katnaşları bulmagan ölkeler revéşénderek anlaşılıp, Sabira küpçélék oçraklarda tél fennerén söyüvçen, Kerime edebiyatka mökibben studéntlarga evérelédéler. Bu da 865 alarnıj zihénneré hem tabiyatleré ayırmalı buluv ħakında söyliy idé.

870 Kerime şıgriyettegé unışsızlıkları éçten géne izdé, éçten géne yandırdı. Ul üzén, béréncé şıgırén ukuvlarına uk, edebiyat ħalıkları küterép alır dip ışanıp kötken idé, emma aña ıgtıbar iterge télevçé tabılmadı. Kalın defteréne şaktıy gına şıgırlar térkedé, alarnı üzé ħetta yılamıyça ukıy da almıy. Emma başkalarınj küñéléne tügél, ħetta kolagına da barıp iréşmevleré bik seyér. Sabiraga, bérvakit ukıp kürsetkeç:

- Bolar nerse indé? Avıl takmaklarımı? Séznénj avılda şuşındiy takmaklar ıgaralarımı? – dip mısķıllap eytép taşladı. Monı işétkeç, Kerime yılarga citéşté:

875 - Bu – miném şıgırlarém bit! Nındiy takmak bulsınnar?! “Umırzaya çeçekleré sıman siné köttém, küzém çılanıp!” kaya monda takmak? – dip aptırıp kaldı, küñélé uttan suga, sudan utka töşté. Emma Sabiranıj moña isé de kitmedé:

- Min de yazgan idém andıy takmaklarını: “Kılseñ idé miném allarıma, kötem, begrem siné sagınıp!” – dip, avırlık bélen eytté.

Ul kiçné Kerime karavatka kaplanıp yılıy – yılıy yokıga kitté. Anıñ hetéré bu kader kalganı yuk idé. Hetta tégé ukıtuvçısına bulgan bérénçé meħebbet ħisleré de (s. 880 **34**) kaherlep çıktı. Tóné buyı sataştı. Avırıp ta aldı. Aña ukıp yörüvlerénéñ kadéré de, ehemiyeté de yugalğan kébék toyıldı. Ul bit, şuşı şıgırlaré öçén dip, univérsitétká ukırğa kéréde, ħezér tugannarınnan, etiy – eniysénen, tugañ yaklarınnan, anıñ mileşlerénen, kayınnarınnan, çışmelerénen – hemmesénen – hemmesénen ayırılıp yeşerge mecbür. E anıñ şıgırlaré gadiy avıl takmakları gına bulıp çıktılar. 885 Niçék bolay aldandı ul? Yörek türénde yörtken sérleré de, yaktı ħisleré de, ömétleré, söyénéçé, beħété – barısı – barısı da buş, yalğan hem sataştıruvçı bulıp çıktılarını? Nişledé ul, nişledé? İndé ħezér gadiy ukıtuvçı gına bulırını? Aña bit ul eş böténley de oşamıy. Bélép tora: ħetta etiysé – eniysé de, yeşlékte komsomol kuşuvı buyınça gına, terbiyeleré yaħşı, kürkem buluv arkasında gına ukıtuvçı bulgannar. Gomér buyına 890 avıldan avılga küçénép, bér yünlé yort – cir de yasata almiyça, anda balçıktan, monda taktadan eşlengen salkın, tar, avır islé ħökümet öyénde yeşep eşlerge mecbür idéler. Kerime de, alarga iyerép yörép, könnerén mektepte uzdırdı. Töñge karşı gına, deréslerden, klasstan tış eşlerden, “Izba ukuvları”nnan, ata – analar bélen añ agartuv eñgemelerénen soñ salkın, miçleré boz bulırğa ölgérgen, şıksız, cihazsız öyge kaytır 895 idéler de, tötén bélen bötén bülmené tutıra torgan, akşarları koyıla başlagan kotsız miçné yağıp, anıñ cılınganın kötü – kötü, yurgan astında kaltırıp yoklap kite torgan idéler. Kayda barsalar da şuşı ħeller kabatlana tordı. Ul ħökümet yortları yöriy şulay eşlenélgen siman toyıla aña elé ħezér de.

Etiysé de, eniysé de zarlına bélmedéler. Alar yetim üsken idéler. Monısı da 900 zur beħét kébék idé alarga. Dörés, Kerimelernéñ avılda ak ebiyeleré de bar idé. Ul anıñ eniysénéñ eniyséne apa idé. Emma anı ul “ebiyém” dip ıñanıp üsté. Üz tugañ ebiysé tügéllegén soñrak kına bédé.

- Nige miném üz ebiyém yuk? – diğeç, eniysé, anı yuvatıp:

- Şuşı ak ebiyén miném enkem buldı. Tugañ çağımda uk yetim kalgannın. 905 Anıñ kulında üstém! – dip añlatıp birdé. Ni öçén ebiy – babayları yuklıgın Kerime şuşı ħeberden çıgıp töşéndé. Annarı aña kitaplar da yardım ittéler. Alarda élék tormıñnıñ bik avır bulğanlıgı, kэшélernéñ ozak yeşiy almavları ħakında yazılğan idé.

Patşa hökümetén kaherlep, Sovét ilén yaratıp üsüvünde bu (s. 35) ukıgannarınıñ
ehemiyeté çixsız zur idé. Kerime avıldagı başka ebiy – babaylarınñ Sovét vlasté
910 arkasında gına şulay ozın gomérlé buluvların béldé. Andıy beñét anıñ üz ebiy –
babasına gına tetémi kalgan iken bit. Aña eger de “Hadi Atlasi éşé” digen tatar milliy
zıyalılarnıñ kırıp bétérüv maksatı bélen oyıştırılğan yégérménçé yıllar añırı – utızınçı
yıllar başındağı hëllerné söylesele, ul mondıy vakıygalarını ekiyetke sanar, alarga
ışana da almas idé. Hëzér de elé Stalinniñ gamellerén hurlap télge aluvçılarnı añlıy
915 almıy, mondıy hël anıñ başına sıymıy. Niçék indé bötén ul bélen bér keshénéñ
kubızına biyégenner? Şul ademnéñ yözéne berép kém ikenléğén eytérlék batırlar
kaya bulgannar?

Üzénnen şagıyre çıkmasın añlagan Kerimenéñ yarasına Sabira toz sala béldé.
Cayı kilgen sayın, ul añardan mıskıldı kölerge tırıştı. Elék – elékten Kazanga yörep,
920 yort eşleréne yallanıp, kalaça usallanıp yeşerge öyrenge şuşı Tav hem Arça yağı
hatınnarınıñ kızları da üz behalerén kıymmetléden tota bëlüvlerénnen Kerime
böténley de hëberséz idé.

V

Univérsitétkä ukırğa kërüv hem anda danlıklı profëssorlardan léktsiyaler
925 tıñlav beñéténe irëshkenséñ iken, anı yuktan gına taşlap kitüv böténley de küz aldına
kitérelék hël tügél idé. “Ukıy almagan!” – dip, küzlerén de açtırmayaçaklar. Etiy –
eniysé halık küzéne niçék karar? Alarnı hemme hëresen, küterélép kararlık itmiyçe:
“Nerse, balagız ukıy almadımını?” – dip oyatlı itép bétéreçeklerén küñéléne küterép,
Kerime kabat léktsiyaleréne yöriy, konspékların tırışıp töziy, her deréste bëlémén
930 yeşermiyçe kürsete torgan buldı. Ul indé, hëzér gıylmiy disputlarda da aktiv
katnaşıp, kayvakıtta ukıtuvçılarnıñ da kıyın hëlge kuya başladı.

Hakıykat ul küpyaklı. Anıñ hikmeté de méne şunda. Delillep añlata bëlüv siné
hertörlé beñeste östén çıgara, akıllı, añlı ikenléğéné béldere. Barı tik hakıykat
diñgézéne kurıkmıyça çumarga gına kirek. Sinéñ bötén uyıñ, fikéréñ, tilegéñ şul
935 hakıykat bélen bérdey bulıp kuşılırga tiyész. Monıñ şulay buluvın mögallimneré de
yağşı añlıylar, emma üz fikérlerénnen vaz kiçerge, köymelerénéñ komga tirelgenén
añlarga télemiyler. (s. 36)

Kerime ikénçé kursta ukuvınıñ başında bigrek te şuşı yaktan “azındı”. Ceyge kanikulda etiysé mektebende pinonérovojatıy bulıp eşlep, vak balalarını iké ay buyına
940 üz karamagında yörtép çınıkkan, alar bélen alını – yalını bélmıy şögıllengen kız matur
kiçlerde klubka da çıkmıyça kalmıy, su buyındagı uyınnarga da töşmiy tormıy idé.
Çayalığı télge kéré, gaybet itélér dip başına da kilmedé. Yeşlernéñ uyınnarında
kızlarını bér übép aluv öçén korılğan heylelernéñ cetmeséne de töşkeliy idé ul. Emma
şulay kızıq idé. Avıl kızları, könleşép:

945 - Kerime bügén Hafızga üptértté... Kerimené uyında Gataulla koçakladı...
Kerimené Samat kaptırmakçı idé, yañagına aldı... - dip, elle nındiy yemséz hem
kötélmegen süzler söyledéler. Bolarnıñ ul süzleré Garif mögallıngede de kilép iréşté.
Ul, gaybetten kotırınıp kaytıp:

- Bügén su buyına uyinga töşeséñ yuk! Eniysé, çolanga biklep kuy kızınıñ!
950 Klubka da ciberesé bulma! – dip dav kuptardı.

Eyé, anıñça buldı. Kerimené çolanga yabıp kuydılar. E ul aptırıp kalmadı,
salam tübené tişép çıgıp kaçtı. Etiy – eniysé, biçarakaylarım, bu helden nerse eşlerge
de bélmedéler. Kerimege yégétlernéñ übüvleré, koçarga omıluvları oşıy idé. Alar
bolarnı, avlakta kaçıp tügél, kéşe aldında eşledéler. Avıl kızlarınıñ, mıştım gına kaçıp
955 – posıp, yégétleré bélen bakça başlarında übüşüvlerénnen ul bik yañşı heberdar idé.
Tik monıñ hakkında avız eçéttérep söylep yördémé? Yuk! Hetta etiyy – eniyséne de,
künélleren tınıçlandıruv öçén géne bulsa da, eleklep eytmedé. Bélsénner idé
kémnernéñ kém ikenlégen! Emma, yuk, andıy tübenlékke töşerge yaramıy. Gaybetçé
digen atıñ çıksa? Şulayın şulay da bit, emma gaybetnéñ avır kanatı anıñ üzén kaktı.

960 Bu vakıygalarga garlenép bulsa kirek, avgust başınnan etiyy – eniysé, sénlésé
hem Kerime, bérdem kubarılıp, Tüben Leşev avılınnan Elmetke küçenép kittéler.
Anda iké atnalap eşlegen idélermé – yukmı, - mektepleré de yañşı, fatırları da irkén
idé, - etiyleren rayon megarif bülégene çakırtıp alıp, aña kiréden şul uk Tüben Leşev
avılına kaytırga boyırık birdéler. Cıyılır öçén bér kön, kiter öçén ikénçé kön citkenén
965 eytéler. Yugıyse etiysénéñ partbilétın da, diplomın da alaçaklar iken. (s. 37)

Kerime şunda gına tınıçlandı. Tüben Leşevnéñ çişme suları da, havası da anı
yañadan dertke küme başladı. Pionér lagérındağı eşlerén tapşırgannıñ ikénçé
kónénde ök, yarıy elé, Kazanga kitép barırga turı kildé aña. Bu yulı etiysé kızın

ozatıp meşekkatlenmedé. H̄eyér, Kerime üzén kala kızı itép h̄is ite idé indé. Etiy –
970 eniysén nikader cefalarga saluvın ul barı tik alarnı sagına başlagan minutlarında gına
töşénép, ozın – ozın itép h̄atlar yazdı, tübençélék bélen gafuvlar üténdé, meñgê -
bakıy tevfiykli bulırğa antlar itté. Cavapları da ozak köttérmiy kilép citté. Ata – ana
üz balasın añlamıymı, gafuv itmiy diméni?

Bu yılda da ul H̄enife Galiyévna fadırğa töşté. Gomér bulmagannı, bér –
975 bérsén şulkader sagınışkan idéler, h̄etta bazarga da béрге çıktılar, h̄ucabikenéñ iptes̄
h̄atınarına da kérép, ozaklap çeylep utırdılar. Süz haman da:

- Bu kız bala, H̄enife Galiyévna, séznéñ kilénégézmé elle? – digen tertiypte
başlanıp kitté.

- Yuk indé! Séz nerse? Ul miném üz kızım kébék! – dip, H̄enife Galiyévna
980 süzné tiz oçlıy idé. Şuşı çeylep yörüvlerénde Kerime h̄etta danıklı proféssor Yakup
Ağışnıñ da şıgırler ul alarnı, mıskıl iterler, kölerler dip, kurka iméş. Eger de mondıy
akıllı, olı bélémlé keshéler de şıgırlerén matbugatta çıgara almıylar iken, Kerime
kébéklerge behét koyaş yılmayırga mömkinmé?

Sabira bu yılda da bérénçé iké atnasın tugannarında yeşedé. “Bérénçésén
985 kimérép bétérgeç, üzén de “aşıy” başlarlar elé, - didé anıñ h̄akında H̄enife Galiyévna,
- annarı monda yılap kilér. E min siña iptes̄ke başka kızın kitérmén. Sabiranı
fadırğa almam!”

Kerime de monıñ şulay buluvın küñélénen télep yöriy başladı. Emma fadırda
yaña kız kürénmedé. H̄enife Galiyévnanıñ ulı Gazizçik hamam da, ırte tañnan eşéne
990 kitép. Tönle géne kayta tordı. Anıñ sabırlığı, üz uynı mavıgıp tınıç gına yörüvé –
bér h̄el, ul h̄etta h̄atın – kız bélen de kızıksınmiy idé bulsa kirek. Kerime kilgeç,
isenlégen béléşép, tupsasınnan atlap kérüvné de kirekke sanamadı. H̄etta yalgış kına
da alar küzge – küz oçraşmadılar. E Kerime anı da sagıngan, anıñ öçén de kaygıra
idé. Şulay yalgızı yeşer mikenni buydak bulıp? (s. 38)

Bérkönné Sabira léktsiyalardan soñ, Kerime kitaphanede çakta, H̄enife
995 Galiyévna yanına kilép, fadırğa kértüvén ütengen, h̄etta kilésénép te kitken. Nerseler
vegde itkendér – bilgéséz. Emma Kerimené h̄urlap aluvın fatir h̄ucası şul uk könné
citkérde:

1000 - İpteş kızına bik ışanıp açılma elé, kızım! – didé ul aña, kaytıp kérép, çeyge utıruvına uk. – Sabira kilgen idé. Bügen kiç fatırğa monda küçénmekçe idém, diy. Kérttém indé. Elle üpkeleşken idégézmé? Siné hurladı elé bu yulı! Aña elle nerse bulgan! Emma üzéne eytme! Kara anı, béldérme! Üzénj géne uyında yört. Sér saklagan kéşénénj küñélé nıklı da, aptıravsız da bula anıj, bélép tor!

1005 Sabiranıj naçar itép söylevé Kerimené gacepke kaldırdı. Tik ul avızındağı “söyekné” töşérmedé, kapkan kiléş kaldırdı. Şunlıktan:

-Bélmiym, - digen buldı, - miném bélen univérsitétta bik te üz itép, sagınıp koçaklap alıp söyleşté. Anı – monı sizmedém.

-Yarar, alaysa... Miña gına şulay toyılğandır! – didé Henife Galiyévna, şunda uk, Kerimené yakınrak kürüvén sizdérép, arkasınan söyép kuydı.

1010 Şul minutta diyerlék işekte zvonok birdéler. Goméré ozın bulır, Sabira iken, ul heyérlé kiçeler téledé çémodanın hem bişterén küterép tupsadan uzdı. Emma işék açkan Kerimege yaktı yöz kürsetmedé. Monı naçarga almasınar öçén:

- Uf! Ardım! Kürşe poézddan monda kader kilesé, niçe baskıç ménesé buldı! – didé, tamam kıyafetén kitérép. – Yardım itüvçe de yuk!

1015 Henife Galiyévna gına tügél, Kerime de monıj barı tik kılanuv ikenlégen añlap aldılar, şulay da Sabiranıj eybérlérén urnaştırırğa bulıştılar. Bişteré kuñnya yagına kitté, çémodanı kızlar bülmeséne kerdé.

Bıyıl anda ayırım – ayırım iké karavat kuyılğan idé.

1020 -Sin - heyler! – didé Sabira, şunda uk açuv kitérép. - Üzénje tereze yanındağı yaktı urını saylap algansıj. Miña işék buyı gına kalgan!

Emma Kerime de sér birmedé:

-Aldan kilgen – urın öçén! – dip, anıj küñélén tınıçlandırdı.

Kızlarınıj bıyıl dustane yeşiy aluvları ikélé idé. (s. 39)

VI

1025 Bu ceyde Stalin törmelerénen, sörgénnerden niçeme edipnéň kaytuví hakkında heberler hetta avıllar buylap ta yörgeń idé. Studéntlar bélen oçraşuv kiçeséne şundiylarınıń bérsé – Hadi Taktaş devérende ük tatar şigriyeténéň töp ediplerénen sanalğan emma bu haktá tariyh elége onıtıp torgan Feħri Ğisami isémlé şagıyrnéň çakırılıvı, anıń yeşler aldında şigirlerén de ukıyaçağı hakkında Ğenife Galiyévna da

1030 işétken, kızlarınan:

-Séz barasız mı? – béléşép, üzénéň de, hiçşikséz, anda bulırğa télegé barlıgın bédérép ölgérgen idé.

-Béz anıń nindiy şagıyr ikenén tügél, kémlégén de bélmıybéz bit, - dip kirélngen Kerimege, açuvlanıp:

1035 - Ul – miném yeşlégém Ğislerén, uy - Ğesretlerémne suretlep bire alğan edip! Sin nerse béleséň! – dip, katı gına eytté. Annarı, yomşarıp: - Bézde anıń bér kitabı bar. Biriym elé, ukıp çıgarsıń! – dip, kızları öyde yukta şul zur bulmagan şigirler mecmugasın tabıp da kuygan idé.

1040 Anı Kerime kurka – kurka gına ukıp çıktı. Baştarak kızını şigirlerdegé Ğislernéň saflıgı kızıkındırdı. Alar artık gadiy, e küp oçraklarda vakıygalarnı tarav – tarkav söylev kébék yazmalardan gına gıybaret sıman toyıldılar. Dörösé şul: yeş şagıyrenéň canı ul Feħri Ğisami digennerénéň şigirlerén kabul itmedé. Alarda söyéklé edibé Gabdulla Tukaynıń ruħı sizélmıy idé. Tukayça tügél iken, şigir ul – takmak kına! Kız başka törlé uylamadı.

1045 Yal könné radiodan tapşıruv tıñlap utıra idé, şul Feħri Ğisami digennerénéň bérniçe eserén ukıldılar. Alar Kerimenéň küñéleńe şundiý kiskén teésıyr ittéler ki, ul, Ğeyran kalıp, kabat şul şagıyrnéň mecmugasın kulına aldı. Gadiylék, sabırlık, saflık, éçké Ğis agımı bu yulı küñél dulkınnarına kilép kuşıldılar. Índé kız yotılıp ukıdı. Alar aña bik te tanış sıman toyıldılar. Bu şigirlerné yazgan şuşı gaceyép gadél abıynı

1050 küresé, hetta aña üz şigirlerén de birép ukıtası kildé. Uyları anı tagın Ğıyallarga kümdé. Índé Ğezér üz şigirleré tuplangan kalın defterge yabırılıp, aradan unga yakın şigirné saylap alıp, akka küçérerge de oçraşuv könénde şagıyr Feħri Ğisamıga niçék te birerge kirek digen niyetke kildé. Aña, (s. 40) ni öçéndér, şuşı abıysı bik yakın, ruħiy tuganı kébék toyıla başladı. Ul anı añlardır, hetta şigirleréne basılıp çıgarga

1055 bulışırdır sıman idé.

Üz şıgırlarında de Kerime Feһri Һisami abıysınıkı kébék Һis – toygılarını taptı. Anıy öçen bu zur şatlık idé. Künjélénen nindiy kiñléklerge tartıluvın anılap ta bétérmeske mömkin. Kerime sonğı iké yılda kübelektey oçınan Һisleren yögenlep totarga künjege barsa da, canın kısıda totuvı kay vakıtlarda avır idé, şıgır yazıp
1060 yuvanıvı gına bu Һaletten kotkara. Şundiy indé barıbız da. Һislerébéz nıgıy almıyça, utırır urın tapmıyça intégebéz. Һesretébéz baştan aşkan kébék toyıla. Künjelné taraltır öçen cırlap ta karıybız, şundiy moñlı çağıbızda künjél Һislerébézné anlarday adem bulmavı – bér gazap. Sabira da, Kerime icat dönyasına çumgan mizgellerde, yazıp utırgan cirinde yöriy üçéklengende, anıy arkası yağınnan kile de, cilkesene tayanıp:
1065 - Éşé bétken bérevnéje – diy.

Mondiy yünsézlékné niçék te anılap bulmıy. Kerime ürtelép béte. Yarıymı indé kéşenén künjélé açılğan minutta östene kilép basarga? Eger komaçavlargá télesej, başkaça da bik mömkin bit, yulları citerlék.

Koyaş niçék bolıt artına yeşerénep, yözén bér kürerge télegen bendelerné
1070 zarlı itse, Kerimenen sonğı vakıtlarda künjélé nek şundiy Һalette idé. Késé törléçerek bula. Bérevlerge gadeti kön de rehetlék bire, ikénçelerge konaralaş beyrem kirek. Kerime élék te her könen behet hem bereket itep kabul ite idé. Emma Һezér yeşlegé, ni öçendér, anı haman da moñsuvlık bélen ozatıp bara. Elé bu gamelé dörös tügédér siman, elé tegé eşé barıp çıkmıydır kébék. Belki, moña kader ülép bér gaşıyk bula
1075 almavı da yöregén şundiy kara tomanlı Һisler éçene kuvıp kértedér?

Ceyge uyınnarda avıldağı yégétler bélen yemséz kılanuvları, alarga şuklanıp übep alırga mömkinlik birgelevleré Һezér aña bik te künjelséz vakıygalar siman toyıla. Niçék yalğıştı ul şulay? Kirekmi idé etiy – eniysen Һesretke saluv, gaybet süzler taraluvga yul kuyuv. Emma aklanırılığı da bar: uyın tertiybé şundiy buluvını
1080 talep ite idé. E méne iptes kızlarına köñçélékleren kürseterge bolar cite kaldı. Ah, niçék yalğışkan ul, niçék yalğışkan! Şul yégétler arasında komsızları da, oyatsızları bar idé. Bit oçınnan übüv gene citmegen, irenge ürélüvçeleré, eşleré barıp çıkmagaç maktanıp: (s. 41)

- Béznén kızlar irén béreler élé! – dip üpkelevçeleré de buldı.

1085 Kerime andıylarga ısanıp kuya yazdı. Nek méne şul yégétler ağırdan, üz işleré aldında maktanıp:

- Kerimenéñ çiye irénnerén aşadım elé! – digen söylenüvlerén işétkeç kéne, kız tamam heyrağa kaldı, kiçké uyınnarga çıgıp yörmeske antlar éçté. Emma etiysé, anı, baya eytkençé, çolanga yabıp kuygaç, salam tübené tişép çıgıp, bilemçé kece berené kébék bolınga yögerdé. Aña yeşler arasında küñéllé de rehet te idé. Bérge uynap üsmegenlékten, ul alarnıñ nindiy hólıkta, nindiy heylerde ikenléklerin bélep te bétérmiy. Hetta arada Leké kéreşénnerénen:

- Séznéñ avıl Kerime bélen bérge şere ten su koyınıp üsték, - dip söylegennerén işétken yégétler de barlıgın, lekin alar monı sabıy balalarnıñ bér – bérsénen yatsınımy torgan vakıtlarga beylé süzler ikenlégen anlamıyça, yeşé citken çiber kız turında eyteler dip anıavların da bélmıy idé.

Kerimenéñ bala çağı Lekéde uzganlıktan, ul andağı Métri, Aksana hem başka dusların bik te sagındı. Etiysé – mektep diréktori, eniysé – ukıtuvçı, e andıy kéşe balasına, asılda, hórmet çikséz zur bula. Kéreşénner üzleré de, eger Kerimené rayon üzegé Sarmanda oçrata kalsalar, tamam şatlıkka tiyénép:

- Béznéñ Kerimebéz! – dip koçaklap alalar, hetta yégétleré de yatsınıp tormıylar idé.

Tatarda andıy gadget yuk. Üzlerén, his – toygılaların, küñél kiçéréşlerin çitke çıgarımıyça, kısada totalar. Şuğa küre mondıy hellerge aptırıylar. Kerimenéñ kéreşénnerden koçaklatuvın gaybet itép söyliyler. Azmı buldı andıy oçraklar? İhlalıktan hösétlék ézlev tatarınıñ avıruvı mikenni? Nişlep tabıygıy tügél bu tatar halıkı? Kéşe aldında koçaklaşuv hem übésüv alarga kotoçkıç hel kébék toyıla. E üzlerénde, aptıramaslık ta tügél, yıl sayın diyerlek bér – iké kız buyga uzalar da kömenlé kiléş kiyevge çıgalar. Sabır, tıynak kına, oyatlı gına yörge kızlar şunı eşliy bit. Cey köné etiysé Garif abıynıñ tuzınuvın Kerime anılgara tiyész idé bit. Ul da kızın yégétler bélen astırtın gına kaçıp yoklap yöriydér dip uylagan, bu oyatnıñ nikader avır buluvın küz aldına kitergen, şunıñ arkasında akılınan kiter helge citken, yort – cirén, mektebén taşlap, Elmetke küçénüv cayın karagan idé. Niyeté elé de yarıy barıp çık- (s. 42) madı. Etiy – eniysé, şerçé tözélgen mektepke urnaşıp iké atna yeşegeç te, tamam aptıraşta kalgan ideler. İ sagındılar şul niçe kön éçénde avıl tormışın. Kém uylagan alarnıñ avır hólıklı halık yeşevçé Tüben Leşevné şulkader yaratuvların?

Sugış yıllarında avılda Léningradtan küçérélép kitérélgenner yeşegen. Alar bik te tırış, éçke batır bulgannar. Tüben Leşev avılınıñ tire – yağındagı sazlıklardan şakmak – şakmak kisép torf çıkarırğa, anı kitérép yağarga ħalıknı öyretkenner. Alar
1120 kitép barsalar da, bér tertiybéne küñégép kalgaç, utın ézlep aptıramıyça, elé ħezér de ul avılda torf yagalar. Haman da şul Léningrad marcaların reĥmet bélen iske aluvların bér de yeşermiyler. Artlarınnan gaybet kapçıkların tutırıp kaluvların Kerime ĥetérlemiy. Ölkennerénde andıy gadget böténley yuk, aĥrısı. E méne yeşlerné eytép te bulmıy indé, bigrekler elle nindiylér, başka ħalık balaları sımannar.

1125

VII

Fehri Ĥisami bélen studéntlarınñ oçraşuv kiçesé pencéşembé könné kiçké segat bişke bilgélengen idé. Aktlar zalında uzaçak bu çaraga şaktıy küp ħalık cıyılıp, algı retlerde çal çeçlé galim – goleme ħalıkları tézélésép utırgan, şehir késéleré de bar, studéntlar ise hemme kalgan urınnarını, divar buyların, tereze töplerén tutırğannar,
1130 işék yannarına öyélgenner. Ĥenife Galiyévna, maĥsus téatrga gına yöriy torgan ös - başın kiyénép, üzéne urın tabuv télegé bélen elé Yakup Ağış, elé başka profésorlar tıresénde kaynaştı. Aña ĥörmet kürsettéler, kayandır tabıp, zur, kiñ urındık kitérdéler. Ul da utırğaç, univérstétınıñ Aktlar zalı tamam tıgızlanıp kaldı. İndé başlarga vakıt idé. Emma Fehri Ĥisami efendéné réktor üz bülmeséne deşterép çey éçere iken,
1135 söyleşeler iken elé digen süz küplerné tıngısızlap tordı. Ĥalık şul sebeplé üzén borçuvlı hem rızasız tottı. Emma ekrénlep tınıçlanuv hem kanegatlék iñe bardı. Stalin törmelerén, sörgénén kütergen, ul gadélsézléklerge sabır itken, késélégén yugaltmagan şağıyr Fehri Ĥisami ĥakında ħalık arasında rivayetler barı tik soklanuv ĥisleréne géne töréngen idéler. Léningrad, Meskev yaklarınnan kilép iréşken ĥeberler
1140 buyınça gına da fikér yörtkende, tatarınıñ bu bu şağıyrén küklerge çöyerlék idé. Sörgén (s. 43) hem törmelerde de Fehri Ĥisamını, ĥolık – figiléne, yeşev revéséne karap, “Evliya” dip atap yörtkenner iken. Nek soldat ĥezmeténdege kébék, sörgénnerde – törmelerde késélernéñ çın yözé açıla, diyler. Eger de sin ĥayvan ikenséñ, andıy cirlerde ĥayvanlıgınıñ arta, indé de sin çın késé bulsañ, késélégén östén
1145 çıga, iméş. Fehri Ĥisami çın késé ikenlégen ipteşleréne yöz ölésé bélen kürsetken. Şunlıktan aña soklangannar, anı ĥıçkémnen kimséttérmegenner, elé ħezér de, dusları – tanışları aşa ĥeberleşép: “Kazan gololobıyları” béznéñ “Evliya”nı kakmıylarmı anda?” – dip béléşkenner, iméş. Dönyada ħalık ĥörmetén kazanuvdan da zurrak

1150 meretebe bula alamı? Cennetke yulnı méne şuşı – kэшэлernéń çıkséz hórmetén kazanuv sala tügélme soń?

Şagıyrnéń seńnege küteréluvé unbiş minutka sońardı. Kötkende tamaşaçı sabırsızlana, ürtele başlıy. Aldağı retlernéń ayak östé basuvları, tereze töbéndegé studéntlarnıń hèreketke kiluvé kaybérevlernéń kul çabuvları bélen kuşılıp kitté. Réktornıń üzé, anıń yanında ozın buylı, ak kuyı, mul çeçlé, ozınça yözle kэшéneń oyalıp kına atlavı, tagın uylap kalın – kalın ademnernéń alarga iyerép kilüvleré zalnı 1155 tamam sabırsızlandı. Alğı retke kilép citkeç, andağı halıq bélen ozaklap kul biréşep küréşüv küréneşé bulıp aldı. Utırıştılar. Kerimenéń behéténe seńneden elle ni yırak tügél idé. Ul tamam onıtıldı. Defterén kulına bötérép kısıp tosta da, anı yalgış töréşep cibere yazdı. Küñélé tulı dulkınlanuv idé. Şulçak hórçılar, çıgıp, gimi başkardılar. 1160 Hemme kэшé üre basıp tıñladı. Aşırdı kul çaptılar. Utırıştılar. Réktor, seńnege küterélép, köçle alkışlarını kabul itkeç, kiçenéń ni sebeplé uzdırıluvın, tatarnıń böyek şagıyrlerén iske töşérép eytté. Partiya hem Sovétlar hökümetenéń kıldan néçke, kılıçtan ütken seyeseté maktaldı. Bu çıgışı üzene küre vakıtlı hem ehemiyetle kébék toyıldı. Bérızga tın torgannan soń, réktor seńnedegé hórçılar hıkında da eytép uzdı, 1165 şuşı hór kolléktivınıń univérsitet gorurlıgı buluvın assızıklap iskertté. İndé süzén yomgaklap diyerlek, kabat şigriyet, kэшélék öçén anıń ehemiyeté turında bérniçe süz eytkeç, Feһri Hısamını üz yanına küterélérge soradı hem bolay didé:

- Bu – gaceyép derecede kэшéléklé, şigriy canlı, oyalçan, artıgı bélen tıynaç kэшé, hemme barçabızını söyéndérép, béznéń öçén kaderle oçraşuvga kilérge vakıt (s. 1170 44) taptı. Eydegéz, aña çıkséz rehmetébézné béldérép kul çabıyk! – didé.

Zal derrev kuptı.

Réktor yanına çıgıp baskan çal çeçlé çandır şagıyr küzlerén kulyavlıgı bélen sörtté. Şunda Hınife Galiyévnanıń pışıldap, emma işétérlek itép eytken süzleré Kerimenéń kolagına kerdé:

1175 - Yılıy, biçarakayém!

Zal ah itté. Kerimenéń de küzleréne kaynar yeşleré kildé. Moņa Hınife Galiyévnanıń süzleré gene tügél, Feһri Hısamı abıysınıń üzén tıyçak hem dulkınlangan hıalette totuvı da sebepçé idé.

- İsenméséz! - didé ul, çal başın tüben iyép. – Min bu... mondıy ħelné
1180 kötmegen idém, bu ħakta ħıyallana da almagan idém...

Zal kabat ah itté. Kultıklap totıp torgan réktordan Feħri Ħisami çitkerek
tartıldı. Seħneden töşté. Kiçenén tertiybé şulay korılğanlıgın bérkém de aldan
farazlıy almadı. Zal şagıyrnéñ tansık süzlerén, küp – küp söylevén köte idé.
Şunlıktan béráz kanegatsézlék toygıların bédérép, sabırsızlanıp tavışlandılar.
1185 Kémnendér:

- Şıgır ukısın, şıgır! – dip avaz saldılar.

-Şıgır de bulır, aşıkmyk! – didé réktor, kıs tavişına yomşaklık östep. -
Ħezér studéntlarga süz birem. Alar nerseler ezérlegenner iken – küriyk!

Şulay kontsért başlanıp kitté. Seħneden töşken réktornı konféransé alıştırdı.
1190 Evvelé tungan ilné, vatannı söyüv turında dertlé şıgırlar buldı. Annarı cırlar, biyüvler
başkarıldı. Tagın da şıgırlar ukılgaç, indé iké segatten artık tenefésséz kontsért
bargannan soñ, aħırda şagıyrnéñ üze – Feħri Ħisami çakırıldı. Bu yulı ul yalgızı gına
çığıp bastı. Süzén başlıy almıyçarak tordı. Küzlerénde yeş éncéleré idéler bulsa
kirek, alar yaltırap aldı. Emma şagıyr efendé yomşaklıgın sizdérmeske tırıştı.
1195 Bérázdan soñ tınıç taviş bélen:

- Min bügén üzémné behétlé kéşe itép toyıp utırdım, - dip başlap kitté. –
Künél tatar cırına, moñına, cılılıkka susagan bulgan. Tormış öçén alar – bik te
kireklé, bik te kıymmetlé baylıklar. Monı miña añlarga turı kildé. Tormışka,
edebiyatka yañadan kaytuv öçén séznén küñél cılıgız miña bik te kireklé! Reħmet
1200 sézge, reħmet!(s. 45)

Ul tagın da tübensénép başın idé. Tavışı sabır hem tınıç idé. Ħalık tın
tartmıyça anı tıñladı. Süzleré küp nerselerden ħeber birdé. Añlagan kéşeğe şagıyr
tormışındağı avırlıklarnı küzallarga şuşılar da cite idé. Küplernén şul cehennem
gazaplarınnan çıga almıyça helak buluvları da bilgélé bulğanlıktan Feħri Ħisaminıñ
1205 isen kaytuvına şatlanuv ħisé yözlerge çıktı. Tamaşaçılarınıñ iħlas kuanuvı, köçlé
alkışları hemme maktavlardan da östén idé. Kerime ise kiçenén başınnan aħırına
kader ħuşın yugaltır derecede dulkınlanuv kiçerép utırdı. Méne ħalık ayagüre torıp
kul çaba başladı. Kerime de alarga iyerde. Şunda kötélmegen ħel bulıp, tamaşaçı
taşkıñı seħnege taba tartıldı. Bérge kaytırbız dip aldan kiléşengen Ħenife Galiyévnanı

- 1210 Kerime şunda küzden yugalıttı. Anı taşkın, étép, sehnege taba iltté. Kerime karıştı. Buysınırğa télemedé. Emma ul bu taşkın köçéne karşı tora almıy idé indé. Butaluv, hálıknıj sehnege taba ırgıluvı, şav – şular, uŋga – sulga tartıluvlar Kerimené üz éçénde adaştırıp yörttéler de, ul, karışkan helénde, kötélmegén bér oçraklılıkımı, tekdiyrnéj uŋay cilé arkasındamı Feħri Ĥisami abıyga yözge – yöz kilép tuktaldı.
- 1215 Alarnıj küzleré oçraştı. Aldan uk şağıyr abıyga tapşırırın dip uylap üzé bélen alıngan defteré güyeki kulın hareketke kitérdé. Niyeténe buysınıp, defterné Feħri Ĥisamıga taba suzdı. Alarnıj küzleré bolay da bér – bérséne beylengen kébék idéler. Kerime çitke kararga téledé, emma karaşın ala bélüv köçé elége aŋarga yuk idé. Şağıyr abıysı ise avtograf – imza sorap suzılğan kegazlé – otkrıtkalı kullarnı
- 1220 kürmedé. Anıj küzleré barı tik çıber Kerimede géne idéler. Ul nersedér eytérge téledé, emma süzler taba almadı. Kız şunda üzén kulda totarga tiyéşlégén sizéndé. Karaşı defter suzğan kulına tékeldé. Anı Feħri Ĥisami abıysı aŋladı. Defter aŋa küçté.
- Bu miŋamı? – dip soradı ul.
- 1225 Kız, tavşavın toyıp:
- Eyé, sézge! – didé.
- Monda şıgıyrlermé?
- Eyé, şıgıyrler.
- Şağıyr abıysı işéttémé – yukımı, alarnı hálık taşkını bér – bérsénnen ayırırğa
- 1230 ölgérdé. Kerime çitke étéldé. Ul üzén güyeki avır dulkınnar su östénde kuvıp yörtken çüp – çar kébék Ĥis itté. Ni yılıy, ni köle almas derecege kıldé. Ĥele bigrekler de ah iterlék idé. Sulışı (s. 46) kısılgannan – kısıla bardı. Bu irkén, kiŋ, zur zalda aŋa hava bétté. İşékke taba yüneldé. Avgan urındıklar aŋa alga atlarga komaçavladılar. E ul nindiydér bér ilahiy aŋsızlık bélen bara birdé. Östéne yuka ceyge paltosın kiydé.
- 1235 Bukçasın kulınnan töşérmedé. Baskıçtan töşép, ozın koridor buylap kitté. Şunda gına Nurullov bélen söyleşép torgan Sabıranı şeyledé. Alarnı kürmegendey uzıp, uramga çıktı. Kolonnalar yanında tuktap kaldı. Küñjélé hava salkını teésiyrénenmé tınıçlana başladı. Bu nindiy dulkınlanuv idé – monı aŋlıy almadı. Aŋarga bötén dönya bilgésézlék éçénde çaykaladır kébék toyıldı.

1240

ÖCENCÉ BÜLÉK

I

- Kiçeden Feħri Ħisami zur dulkınlanuv bélen kayttı. Sörgénnen soη Kazanda yeşiy başlavına evvelé kuanıp tuymagan idé, ħezér méne tagın yaηa üzgeréşler -
- 1245 ħalıknıη şulay zurlap, yakın itép kabul itüvé anı yaktılık nurına kérép koyınıp çıkkın beħétlé ekiyet géroyéday itté. Ul üzénéη küñél sıkıravların da, alar bélen bérge yörek avıruvların da onıttı. Küz aldınnan bödre kara çeçlé çiber şağıyre kız kitmedé. Anıη samimi yaktı karaşı, alsuvlık yöğérgeñ bit oçları, usak yafragı kébék kaltıranuvları – barısı Feħri Ħisamınıη ħetérénde yaηardılar. Kızınıη birgen defterén açıp – açıp ukıdı.
- 1250 Bérénçe şıgırénde uk yaratuv ħis – kiçéréşleréne yulıgıp, küñéléne elé şomlanuv, elé gorurlanuv, elé beħét, elé sağış toygıları indé. Şuşı ħalet aηa reħet, bik reħet idé. Yazmışı herdaim şulay gına bulır farazlagan yégéttey, yöregé tibrendé. Bu vakıtta ul üzénéη indé illé altı yeşte ikenlégeñ de ħetérénnen çıgarıp taşladı. Moηarçı kémnéñdér şuşı kader gaşıyk ittérgeñe bar idémé iken anı? Boların uk ħetéréne alıp
- 1255 citkérüv iséne de kérmedé. Ul sıhérleñgen kébék idé. Bu – meħebbet kéne tügeł, meħebbetnéñ üzéne gaşıyk buluvınnan, bilgélé. Şunlıktan aηarda dulkınlanuv ħisleré dıñgezdey kaynadılar. E küñélé çıkséz yaktılık eçénde idé. Bu söyénéçén ul niçék te yörek türéne biklerge, alarını şıgır orlıkları itép küñélé bakçasında çeçép üstérérge téledé. Ħetéré géne eléden – elé ütkenerné yaηarttı. Elé sörgén yılların iséne
- 1260 töşérdé, elé ħatının yugaltuvın. (s. 47) Anıη yeşevé de köylenmegen revéşte. Kazanga kaytıp, monda yalgızı yeşevçe séñléséne evvelé kunak bularak kilép töşse de, ħezér indé fatırçı ħelénerek kérép bara. Baştarak séñléséne ul koyaş cirge yaz kitérgendey teésiyr itse, ħezér, könnernéñ bérénde, şuşı yazınıη köz bélen alışınırga mömkin ikenlégeñ de béle. Ademiler arasında şulay bit indé ul, kunakınıη vakıtı oç
- 1265 können artmıy. Üz tugaınıñıñ da tormışı bar. Sin aηarda gomér buyı arka cılıta almıysıñ, küñél miçé бүgeñ yağılğan iken, irtege şatlık yalkınların çeçép yanuvçı utını da bétép kitüvé bar.

- Feħri Ħisami bolar ħakında ħetér dıñgezén kaynatmıy kala almadı. Könnernéñ cildey aşkınuvlı uzuvı uy dulkınların ħakıykat, tormış mihérbansızlıgı
- 1270 taş kıyalarına kitérép – kitérép bere de barı tik avıruv kübéklerén géne kaldıra. Ul bérnıy de eşliy almıy. Kazan ħalıkı, olısı – kéçésé anı beħét koşına yulıkkanday kabul iteseler de, şavlı tantanalarda ise, yöregén timér utıday kaynarlandıırıp, bér turı

süz eytérge irék birmevleré seyér. Her süzéne citmész yozak éléngen. Ul eyte. Ul isenleşe. Emma turı süzden üzén yırak totarga tırışa. Kurkuvı yöregéne ütken. Tagın
1275 gadélsézlék tavına yulıgır sıman. E alga taba nişler? Anıñ bit:

- İsenmé, gaziz milletém! Sin miné nişletép taşladıñ? Yörek yaralarımını tozlı (tuz?) dalalarda yamaştırıp kaytıp, aldındadıñ tümrenge tagın gaziz başımını, çeçektey gomérémnéñ indé çal yılların kitérép saldım. Kulıñdadıñ hökém baltası, yörek tamırımnan soñğı tamçı al şirbetné éçer öçén, kabat çabarga küterélgenéñ toyam. Bu
1280 sinéñ ah itüvlerén şul baltañnı bolgav galemetémé diyesé kile. Anıñ uyları güyekı tav yılğası, hetérénéñ kıyalarına beréle – beréle, töplerénde yatkan, indé onıtılğannan iseplenélgen üpke hem rencésnéñ kara taşların kuzgata, astındadıñ tınçuvlanıp bétken lemné bolgata, tıngı bélmıy ırte - kiç, köndézén - tönén aga. Elé kiçegé könde géne “Sovét edebiyatı” jurnalınıñ avır işékleré yanında heyér éstep yürüvçe yetim bala
1285 mislé oyalıp basıp tordı. Küpmé behetlé yeş kalem iyeleré koridor buylap uzdılar. Alar anı tanımıy ideler. Arada bérsé, tepen revéşlé kiñ korsaklısı, tanış bulmagan ipteşleré bélen bereñgélé avızların beléştey ceyép uzganda:

-Bu adem, kartayıp bétkeç, salamın tırbetép, takmak bolamıgı yasap alıp kilgen, ahırısı! – dip eytkenén Feħri Ğisami tögel işétté. Begırénde bu süzler, kabiħ (s.
1290 48) Nemrud padişahınıñ cidé yeplé eşeké uğı tişkelep uzganday, avır yaralar kaldırdı. “Ya Rabbım, üzéñ bélüvçe hem kürüvçe! Kazah dalalarınıñ tozlı çabav – sarınçak ülené üsken sörgénnerénde tizeklé kuy artınnan çapkanda, tujan yaklarını sagınuvdan küzénen soñğı tamçı éncé yeşleréñné çeçép yürüv bérmıy bulmagan iken ul. Méne kayçan başlana ayavsız tekdiyr kılıçınıñ çamasız gayret bélen kizenüvleré. Niçék bu
1295 kesheler karşısına ihlas küñéléñnéñ ak ceymesén ceyép salırğa mömkin? Ul anda ipi – toz kitérép kuyarmı? Şıgır alıp kildém elé dip kérép kara alar hökéméne! “Salam tibretép yazuvçı... takmakçı...”

Kiçe şuşı vakıygadan Feħri Ğisamınıñ küñélé tamam bozılıp kaytkan idé, univérsitétká da, alğan süz birgeç, vegdesén ütev öçén géne bardı. Bérkémge de kirek
1300 bulmayaçağın añlap, bélép, uylap bardı. Emma anda, iskitmelé hel, koyaş hem aynı béryulı kürgendey buldı, küknéñ cidénçe katına aşkanday toynı üzén. İsenleşté. Ni barısı iké şıgır ukıdı. Alarda üzé géne bélgen, tormışınıñ adem küzénen saklık öçén perdelengen sehifelerén çağıldırğan iké – öç kelime süz éncéleré géne bar idé. Üpke, rencés kébék zindan karañgılıklarınıñ arıngan, zatlı fikér kısılarına utırılğan

1305 megne tulı gıybareler idé alar. Koyaş hem ay bulıp berge yaktırgan ul yeş tamaşaçılar anıñ sak, itagat bélen tıynak kına eytken süzlerén yotıp kına aldılar.

Ah ul kız, ul kız! Cennetke tiñ cirlerneñ berhét kara tufragında üsken, yéfek bolınnarında yögerép yörgeñ, bereketlé yılğalarınñ zemzemdey suların uçına alıp, şularnı tamam tuya éçép citlékken feréşte kız aña şıgırlar tulı defter kitérgeñ, Feħri
1310 Ğisami abıysına! Şuşımın beħét tügél?

Ul balanı ay kürdé, koyaş aldı. Elé de hetérénde şomırt kara küzleré, bödre yéfek çeçleré, kızıl yakut yögértélgen irénneré, kalemé tañ nurınıñ siħeréne mançılıp, zatlı yazmış ressamı tarafınan güzel itép suretlengen yözé – başkası – barısı da berge yuk ta buldılar. Feréşteler ademiler arasında niçék yeşep kala alsınar indé?

1315 Emma bu hel hiçnindiy siħriy çatkıdan koyılıp kalgan nurlı vakıyga yadkyaré tügél, çınbarlıknıñ çeçeklé bolınnarın aykap isken, begırge ütken beħét mizgélé idé bit. Moña delil, bakçaçınıñ hasiyetlep üstérgeñ zatlı çeçeklerénen ürélgen takıyaday, herbérsénde nur (s. 49) hem Ğis çağılışı balkıgan börték – börték éncé heréflerden torgan kalın defter şıgırlar idé. Alarnı illé altı yeşlék çal çeçlé şagıyr
1320 abıysınıñ indé Ğislerge saranlangan yalkav küñélé, çık börtéklerén sandugaç irte tañda éçkendeý, üzéne cıya bara. Her süznéñ siħriy fikér çeçeklerénen gıybaret buluvı heyran ite. Tatarda mondıy kız balanıñ tuvu üzé bér mogciza ikenlégeñe şana almıy aptırıy. Elle soñ ul, çınnan da, şuşı yöregéne tuñ yögérgeñ Feħri Ğisami abıysınıñ gına öleşé – nasıybımın? Ah Tañbike, Tañbike!

1325 İndé sıngan, özélgen dip iseplenélgen Ğislerénéñ nezék kılarnı tibrelép kuyuvdan biçara Feħri Ğisami niçék te merħemetséz, ışanıçsız dönyaga kaytırga télegen huşsız adem Ğaleténen çıgarga omtılış yasadı. Akılı suvınıp aldı.

Kiçe aña réktor evvelé “bér yotım” dip kéne konyak tekdiym itken idé. Andıy sıyga küñélé yatmaganda, Feħri Ğisami tıynak kına baş tarttı. Emma réktornıñ
1330 yözéne üpkelev çalımnanı çıktı. Şagıyrge: “Yarar, çeyge salganda, belki buldıra alırmın”, - dip aklanuvdan başka çarası kalmadı.

Réktor sötlé çey kitértté. Hem aña tége şéşeden éçémlék östep:

-Béz monı kaynagan söt ile tem itüvneñ huş kürebéz. Kay vakıtlarda sötlé çey bélen istıgmal kıluvnı da kuymıysız, - dip, Kazannıñ iske zaman zıyalılarına Ğas

1335 mogcizalı süz cevherlerén uynatıp, mökibben Feħri Ħisaminıñ küñél telinkeséne kunakçılık ħörmeténnen iké – öç cömle saldı.

Belzennéñ ħikmeté bar bulıp çıktı. Bér tamçı ikençésén üzéne iyertté. Çınayaknıñ töbéne töşéldé. Elé de yarıy vakıtınñ üz derténde kabalanıp yöğérüvé alarnı östel yanınnan kuzgattı. Réktornıñ nefséne ħiçbér zıya kilmegen, télénéñ

1340 kélesé géne de kayırılıp taşlanmagan, süz gevherlerénéñ akıl sandıgında çikséz buluvın kürsetép yaltıratuv télegén kuvetlendérép kéne ölgérgen idé. Ul nindiýdér uyın – kölkélé vakıygamı, mezekmé söylep aldı, yılmadı. Aña, añladımı – yukmı, söylegenneré ħetérénde kalmagan, Feħri Ħisami da kuşılğanday itté. Şagıyr efendénéñ akıl sandıgı mondıy zat yanında şır buş idé. Monıñ nosari cenneténéñ

1345 şirbeté teésiyrénnen buluvın ul méne ħezér géne añladı. Emma kiçenéñ éçké bér dert bélen uzuvı anıñ öçen méñ beħétten de beħétrek toyılğan idé. (s. 50)

II

Feħri Ħisami, mogcizai beħétke iréşkende, ħıyal kanatlarında oça birdé. Bu ħisler Kerimenéñ şıgırlerenen yöregéne tamgan irtengé saf çık börtékleré kébék

1350 idéler. Biçara Mecnün, Leylege bulgan gıyşkınnan şaşınıp, tamam ħeyran ħelénde “ay canım!” diyerek niçeme méñ ahlar koyıp yöregén yandırsa, Feħri Ħisami da şul sıyfatta:

-Hay Tañbike, hay Tañbike! – diye idé.

Cey urtasında sıyınır urın ézlep séñlésé fatırına kérép ölgeşkennen soñ, indé

1355 un yıllar élék sargayuvdan, açlıktan, beħétsézlékten, yazmış merħemetsézlégé aguvlavınnan vakıtsız vafat bulgan ħatınınıñ kabéré yanına barıp, öç ay buyı sıktap yörgennen soñ, canın kaplagan ħesret – kaygı bozlarınıñ yazmış merħemeté bélen şuşılay ériy başlavın biçaranıñ akılı kabul ite almadı. Eger de ademde yörek digen uçak bulmasa hem anda siħriy mizgéliden ut küzé revéşénde oçkın çeçremese, belki,

1360 bu zatsız dönya yözé de başkaçarak kanunnar bélen yeşer hem tegermeçén bütence eylendérér idé. E şulay da yöreknéñ biħıysap ħisler bélen sünmiy yanuvı, şul ħislernéñ kabat – kabat köçeye barıp kuvet aluvı barçabızını zar ite. Ah, diybéz, vah, diybéz! Tukayıbız eytméşliy: “Nik bolay soñ? Béz de Ħaknıñ bendesé!”

Dönya yözénde sinnen başka herkémm reħet hem beħét éçénde géne yeşiydér,

1365 bu sağış utları sinéñ géne begiréñné yalmıydır sıman. Tekdiyr, diybéz, emma

gamelde tekdiyrmé bézné hatalandıra, elle üzébézmé şuşı kader yalgışlıklar yasıybız?
İh, adem zatında könçélék, üç hem doşmanlık bulmasa idé de, anıñ urınına ikélete
kuvet bélen hürmet, olılav, başkalarınñ hakların haklav cannarıbızını zat itsén idé, ul
vakıtta kэшélék digen – akıl, añ, can kuşılışınnan barlıkka kitérelgen bézler segadet
1370 iyeleré digen isémge layıklı kılınır idék. Yuk, alay bulmagan, elége mondiy
yugarılıkka iréşélmegen. Sinéñ izgélégénge de kara cannar ceyle, mekér, yavızlık
kına küreler, sinéñ hürmeténge de yavızlar usallık ézliyeler. Kэшé süzén tıñlap, aña
yardem iter öcén, vakıtını, küñéléñné, köçéñné bireséñ, e ul bu gameléñnéñ beyesén
isepliy – isepliy başın katıra, iméş, sén bér – bér mekérle uy bélen yöriyséñ. Heyér,
1375 iyeleşép te kiterge mömkin. Sin aña yardem iteséñ – iteséñ, e ul bélmiy de, sizmiy de
kalgan kébék kılana başlıy. Meger bér – bér (s. 51) sebep bélen yardeménge kürsete
almıy kalsañ, moña nerse bulgan elé, heyérsézge, diyébrek söylenérge totına. Kayda
da bu şulay. Dönya bér ük törlé kanunnar bélen yaratılğan. Emma zatlılar anı
zatlarına küre, karalar anı karañgılıkka tayanıp uzalar. Başkaça bula almasına Feñri
1380 Hısami méñ kabat inandı tügélme indé?

Dönyanıñ asıl éçtelégé, yözé nindiylégén uylav anı hislerénnen aynıtıp cibere
idé. Emma bu yulı alay bulmadı. Karañgı çıraylı, kart hem cıyırçıklı dönya yözé küz
aldına kile başlavga, Kerimenéñ samimi, çiber, akıldan yazdırırılık kıyafeté peyda
buldı. Şağıyr efendénéñ méñ de bérénçé tapkır ahı kükler katınıñ kalın ménder
1385 sürüvén tişép uzdı. Anda yıldızlar, yıldızlar gına idéler.

Feñri Hısami yene hem yene Kerimenéñ bérniçe şigirén ukıp karadı.
Küñélénde hisler dulkını yarsıp kaynakadı. Nindiydér seyér halet idé bu. Küñél
kügenéñ koyaş tulıp balkuvı, his – toygılarınıñ aşkınuvı, indé goméré başkaça agım
bélen kiteçegéne ışanıç anı lezzet koçagına sala, şunda irkeliy. Bik te, bik te rehet
1390 indé.

Evvelé anı tormış tegermeçé eylenép kéne uzıp yörgen kébék buldı. Gasır
başında dönyaga kildé, kanlı révolýutsiya hem grajdannar sugışınıñ kэшélerné ize
torgan yıllarında ul indé üsmér yégét idé. Yarannarı kébék patşaga yodırık töynep
taşlangan başkiser de, kılıç aykap aklarga karşı tomırılğan gayar kızıl sugışçı buluv
1395 da anıñ yazmısına kağılmadı. Ul “Galiya” medresesinde kızıl komitéttotkan
yégétlernéñ de ışanıçın yavlıy almadı. Üzén bik tınıç yörtüvé, kaynap – yarsıp
aşkınmavı, şerigatke, mullarlarga karşı yarsuvlı höcümnerde katnaşmavı şehésene

karata ipteslerende barı tik ışanışsızlık kına tuvdırdı. Evvelé monı Feħri Ğisami anlamadı, küñelé tulı şıgır bulıp, ul alarnı kuyın defteréne tóřere idé de elle nindiy
1400 zur eşler kuptaruvçı řekértler arasında ak karga sıyfataında yörıy birdé. Üzenéñ yarlı batrak galesénde üsüvé de, haman da cebér hem kimsénüvler géne kürüvé de anı kızıl bugazlı yégét yasıy almadı. Kiyém çabuvınıñ yırtıgı açılır da kiter sıman toyılğanlıktan, ul anı haman da cıyıp yörérge tiyész ikenléğén béle idé. Başkort aymaklarına kilép urnaşkan tatarlar nıklı tamır ceyép yeşiy idéler. Andıylar
1405 medreseden kuvıluvdan kurıkmadılar. Feħri Ğisami da, üz tormışın köylev öçén, Ufada azmı yalçılık itté? Ğeyér, çorı da řundiý (s. 52) idé. Baylar Ğak tülevné isleréne de kértmedéler. Feħri Ğisami haman da Galimcan abıysın kötté. Bu kéřenéñ ul yazuvçı ikenléğén de, edebiyat ölkesénde zur gıylém iyese buluvın da, bérénçé deréslerénen ök mökibben Ğelde tıñlavın da Ğetérénen cuymadı. Galimcan
1410 İbrahimov “Galiya” medresesé mögallimnerenéñ bérséne de oĞşamagan idé. Anıñ artka kaytarıp taralgan kara koñgırt çeçleré, yıltır küzleré, kalkuv yañaklı yözé, urtaçadan kalkuvrak buyısını, süzde tögellégé, urıs zıyalıları kébék zatlı kiyénüvé, başına elé kelepüş, elé ak, elé kara eşlepe kiyép yörüvé soklandıra da, seyérséndére de idé. “Galiya”de řekértlerné bér – iké yıl gına ukıtıp kaldı ul. Kitüvenéñ sebeplerén
1415 törléçe söyledéler. Ul, Ğuşlaşkanda:

-Min kaytırmın elé! – dip, řekértlerén yuvatıp kitken idé. Feħri Ğisami anı méne kaytıp kilér, méne kaytıp kilér diyerlék kötté. Bu yılını da, vakıygalar çuvalıp kitüvge karamastan, ul, barı tik şuşı Galimcan abıysınıñ deréslerén işétmiy kalmıym dip, medresege kabat kérdé. Ceyé Ural zavodlarında avır kara Ğızmet bélen uzdı.
1420 Ukuvın devam iterlék akça tuplıy aldı. E Galimcan İbrahimov süzende tormadı. “Galiya” medresénde süzén otıp kalgan řekértleré kötedér dip, möğayın, iséne de almagandır.

Kışka karşı Ufada Pétrograd řeherénde çıga torgan “Çulpan” gazétası Ğakında süz taraldı. Anda Galimcan İbrahimovniñ sotsialistik révolýutsiya turında mekalesé
1425 bulıp, ul yazmasında Ğalıknıñ niçe yöz yıllar buyına yöregénde yörtken ömeténéñ aklanuvı Ğakında béldérelgen idé. Feħri Ğisami yaña devérge yaña kéřeler kireklégé Ğakındağı yulların ayıruvça yotılıp ukıdı. Üzenéñ medresede bélém aluvı zayaga tügellégén, zıyalı, anlı yeřlernéñ yaña tormış tözüvge ölész kértérge tiyészlékleré Ğakındağı fikérlerén çın küñélénen anlap kabul itté. şuşı megnede üzén de
1430 révolýutsionér bularak küzalladı. Kızıl bugazlar, bürene artınnan büre kuvçılarga

evérelép, buş süz tégérmenén tartuvçılar sıman toyıldılar aña. Feһri Һisami “Galiya”ge ukır öçén kérdé, ul, şagıyr buluv öçén, bélémnén ni derecede zarar ikenlégén üzénçe kuzallıy idé. Yazgan eserlerén gazéta – jurnallarga ciberép karadı. Emma anıñ süzleréne, yöregénen çıkkán Һis – kiçéréşleréne bu dönya moһtac tügél
1435 idé şul. Basılıp çıguvların kötuvé eremge kitté. Moņa karap kına ul ciñélmeske, sér (s. 53) birmeske tiyész idé. Lekin yazuvı siregeygennen – siregeydé. İndé şıgır çıgaruvnı taşlar da kébék idé. Anıñ ukıysı, bélesé, gıylém diñgézéne çumıp, beһét tabası kile idé. Ul yıllarda béléм aluvga yarlı – batrak ulları zur dert bélen tartılğannar, karalıktan çıguvı karañgılıktan kotıluv bularak añlıy başlagan idéler. E
1440 danlı révolıyutsiya taşkıını alarnıñ kübésén üz dulkınnarına bolgap alıp kérép kitté. Çitte torıp kaluvçılardan bér Feһri Һisami gına idé bulsa kirek. Bu anıñ şıgır dönyasında yeşevénen idé. Ul barı tik éçten yandı, tıltan ise añsız hem uyanıp citmegén kébék küréndé.

III

1445 Kiñ kazaһ dalalarında sarık kötüvleré kötkende, bér berenné ul üz kuyımında üstérdé. Sugışlar bétép, tınıç Һézmet yılları başlangan idé indé. Feһri Һisamını Stalin sudı, törmeden çıgarıp, meñgélék sörgénde kaldırırga Һökém itté. Böyék yulbaşçı hem Һalık karşında gayébé nide ikenlégén ul çamalıy: anıñ şıgıy Һisleré beһétlé cemgıyet tözüvçelerge komaçavlık tuvdırırga gına seletlé! Һeyér, tıñıuv, karañgı
1450 törme kaméralarınnan, Ural hem Sébér bazlarındagı avır éşlerden soñ kazaһ dalası cennet cirédér sıman toyıla idé. Ul üzénén kéşe ikenlégén bérénçe tapkır méne şuşında kabat toyımlıy başladı. Bu Һis anı tormışka kaydardı. Dala cilé yırak Kazannan selam kitéredér sıman. Emma ul şuşı kazaһ cirénén bér de yat, çit tügéllegén béle. Tatar atlarınıñ tomırılıp Évropa kıytgasına taşlangan ciré, tariyhınıñ
1455 çişme başı méne şuşınnan tügélme soñ? Binihaya çiksézlék, dönyanıñ üz cayı bélen üzgeréşsez bargan, zamana tegermeçénén küçerénen büsélép çıkkán, taralıp kalgan urını bu.

Anıñ kötüvénen bér sarıkınıñ öç berené buldı. Mondıy Һelné Feһri Һisamınıñ gomérénde de kürgené yuk idé. Tugan töbegénde kürşe avıl çuvaşlarında ul bala vakıtında iké atnalap kötöv yörtken idé. Aksubaynıñ say sulı inéşlerénén yeşél
1460 yarlarında irkéneyép ceyélép yörérge sıyırga tügél, sarıkka da tarlık. Malları aç, vak ülén aşap intégeler. Un yeşlék malaynıñ gayébén çuvaşlar küp taptılar:

- Tatar da buldımı kötövçé? Mal baka bélmeyer! – dip, avıl rızasızlıgın yeşermiyçe söylendé. Fehrinéj (s. 54) kötövçélégénen baş tarttılar. Emma şuşı 1465 éşénde ul sarık berenletüvge çuvaş Mikuladan öyrenép kaldı. Arık malnıj hélé de yuk iken şul. Ademnen yardım kirek.

Kazañ dalasında sarıklar irkén utlıylar. Bér yaki iké beren kitérüvleré – tabiygıy hel. Könénde alar sikérép toralar da yöriy de başlıylar. Alarnı monda kuzı dip atıylar. Herkaysına şunda uk san sugıla, kegazge baş sanı terkelép kuyıla.

1470 Öçéncé berenén kitérgende, sarıknıj hélé kitkeç, Feñri Hısami, sebepné şunda uk aňlap, malay vakıtınnan öyrengeñçe, aña aşıgıç yardım kürsetté. Bu kuzı bik zegıyf bulıp çıktı. Tavışı – zehir, ayakları – köçsez. Feñri Hısamıga küterép yörtérge de, başka sarıklardan imézérge de turı kildé. Küz – kolak itkende, bu éşénéj de elle ni avırlıgı yuk idé. Sarık berené, könnérden bér könné nıgıp, üz köyéne utlarga da 1475 öyrenép kitté. E tavışı barıbér de zehir bulıp kaldı.

Hem ul kötövde béréncé kuy bulıp üsép cittä. Bér yıl éçénde anıj zegıyflékten şulay östénlékke iréşüvé adem balasınıj dönya karşında gamelleréne hem yeşeyéşéne gıybaretlé misal kébék idé. Koyaş niçék her fasılda cir yözén üzgertép, elé yaz, elé köz kitérép, üz cayında yörsa, kéşé de şulay tügélme soñ dip, 1480 éléklerné uylanıp aptırıy torgan Feñri Hısamıga yeşeyéşnéj galemetleré elle kayda kükte tügél, belki tujan tufrak bereketénde ikenlégen aňlıy başlarga elége kuzı vakıygası bér étergéc buldı.

Şuşı usal sarık berené, kötövçésé karşına vakıt – vakıt kilép basıp, zaher tavışı bélen kotnı alırlık itép selam birüv gadeténe kérgeç, monı rehmet bularak kabul 1485 iterge kirektér digen fikérge töşté. Berenge üzé de éndeşe, häller soraşkanday ite, hetta küñéléne yatkanda söyleşe de torgan bulıp kitté. İkmek télémnerénen de aña öleş çırgalap, rızgın büléşép sıylagan çakları da bar idé, emma aları sirek élekté. Azık yağınnan kısınkı ul yıllar bereketlé buldılar. Kiç cittémé, Ural yaklarınnan cil isép, yağır sibép üte torgan idé. Kön buyı kızdırgan kaynar koyaş helsezlene töşe, 1490 kiçlerén ciles bula. Şuşı tormış şartlarında asılıñnı saklap kalırğa, tormıştan zarlanmaska öyrenérge kirek idé. Şagıyr Feñri Hısami élékké gadeténçe üzén sabır hem tınıç tottı. Kavdarlanmadı. “Dönyanı hezer su bassa da – sinéj öçén barıbér!” digenge ul üzén künderérge totındı. Her seyesiy üzgerés, kéşélerdege hem (s. 55) cemgıyettege kürénéşler, şılt itken tavış ta anıj şigriyeténde kaytavaz bulıp

1495 yañgıragan bulsa, bolar indé ütkende kaldılar. Hezér ul çañ kaksalar da sikérép torıp yögérüvçe tügél. Başta uyanır, annarı uylar, şunnan soñ tagın bér kat uylar, ahırda borılıp yatar. Ul indé yangın sünderüvçe de, halıknı eydevçe de bula almıy.

E bitaraflık? Yuk, monısına Feñri Hisami öyrene almadı. Ul cir yözéne sabır kanatın ceygen arışlı – bodaydı, almalı – çiyelé avgust ayı kébék kéne idé şul 1500 çaklarda. Alda gomérénéñ közé citüvé anıñ sabırlığına kuş kilér sıman idé. E ul elle kaya yugaldı. Ebiyler çuvagında dalada mek çeçekleré sataşıp çeçek atuvçan bulalar. Kerimemé elé anıñ isémé? Eyé, Kerime iken! Defteréne şulay yazılğan... Tañbike de, Tansıluv da, başkaça da tügél, Kerime iken, Dulatova!

Soñğı vakıtlardagı hetérsézlégé Feñri Hisamını borçırğa tiyész idé. Emma bu 1505 aña şatlık kına kitérdé. Kürgen gazapları ciñél kul bélen sıpırıp alınganday onıtılıp kaldılar kébék. Ul alarnı hetérénde de yañartası kilmedé. Tégé atnada, Lenin uramınnan barganda, Sibgat Hekimné oçrattı. Anı çirleşke géne bér şagıyr dip söyliyler idé, bigrek te Musa Celilnéñ anı önep bétérmevén kalemdeşleré béle idéler. Emma yégét ul vakıtlarda yaralı börkét balası gına bulgan iken bit, şuşı yıllar éçénde 1510 çın laçınday nıgıp citken. Tatar şigirénde hezér anıñ süzé baş, anıñ eytkené hökém, didéler. Alar yözge – yöz turı kildéler. Uzıp kitkeç kéne Sibgat Hekim ikenléğén abaylap öygérdé Feñri. Emma yulınnan kiré borılmadı. Sibgat anıñ bélen isenleşmedé. Tanımaıvı hak idé. Annarı ul bit – sugış batırdı, “Kursk dugası” digen kotoçkıç meñşerden isen – aman çıkkın. Andıylar sirek. Şigirleré hetta “Pravda” 1515 gazétasında küréngeliyler iken. Feñriné tanımaıvı seyér tügél, “halık doşmanı” bélen duslık kınanı, tanış – béléşlek te kaza kébéktér andıylarga. Olpat kэшé sakçıl da, saklı da bula ul.

Feñri anı gafuv itté. Üzara tanışlıknı yañartıp ciberüvnéñ mömkin hel 1520 tügéllegé añaşıla. Dönyalar hezér böténeyép, tertiyke kérép kile, anı kabat bozıp taşlıysı kilmiy. Eger de monnan unbiş yıl élék Sibgat küréşmiyçe uzıp kitse, Feñriné açuv taşı, his kaynarında kızıp, şartlar derecege citer idé. Hezér alay ite almıy, sabırlıkta kalırğa mecbür. (s. 56)

Kэшélernéñ isenleşmevé bér Sibgat bélen géne beylé tügél, Feñriné sirekler 1525 tanıy. Élökké tanışları küzéne çalınmaska tırışalar, maşsus kürmiy uzıp kiteler. Unbiş yıl éçénde kэшéler de, dönya da üzgergen iken. Belki, ul tanımiy uzuvçı kэшéler de – anıñ tanışlarınıñ balaları gınadır? İl östénen niçe yıl retten kara sugış utınıñ kara

töténé akkan, “dahiy”niň kanlı baltası muyın tamırlarına çabam dip élénép torgan, kayçan hem kémnéň başın özesén bérkém de bélmegen. Belki, şuşı belalardan il korgaksıp kalsa da, sağışlı yözlernéň çalınmarında vakıt – vakıt uynap aluvçı
1530 yılmayuv nurı – ilde üsép kilgen buvınnıň kilçekke ömét bélen karavınıň çağılışdır?

Yeşler... Alar kémner? Küp oçrakta bérkatlı kэшeler bilgélé.

Fehri Hisami küñéléne tulgan uylarınıň çuvar buluvına bér de seyérsénmedé. Aña şulay rehet. Hetta küñéllé idé. Moňa kader haman bér ük nerseler géne hıkında, ilge, vatanga, partiyage hem Stalinniň üzéne tugrılık saklav, alarga kommunistlarça
1535 fidan revéşte can – ten bélen bérégüv, emma şuşı mehebbetén aňlata almavı, şuşı hislerénéň il, vatan, partiya hem Stalin yagınnan cavapsız kaldıruluvı anı ize, kısa, vaklyı idéler. Bu kader söyép te, söykémséz söyek buluvdan avırrak gazapnı kollık hézmeté de birmedé aña. Yöregé tulı sağış, moň, behétsézlékten aptırav, bu çoňgıldan çıguv yulın taba almavdan gacizlenüv, aňır kilép, indé ülém télevler –
1540 bolar bérsé de kalmadı. Fehri Hisami, üzéne isen yöriy aluvına heyranar bulıp, iléne kaytıp töşté. Şakkattı. Ul gına tügél, başkalar da, anıň kébék méñner hem millionarnıň da şul temug çokırlarınnan çıgarıla hem irékke ozatıla başlavların, Stalinni kاهرlev süzlerén de işétép, hetta gazétalardan da ukıp, tamam aptırašta yördé tügélme? Yördé şul, elé hezer de yöriy. Ul tirannı niček itép yarata, aña
1545 tugrılık saklyı, hórmetén aňlatıp yazgan hatlarına da cavap süzén işétérmén dip ömétlene idé. E Stalin Fehri kébék méñnérné hem millionarnı, yomşak, dörös, matur söylep inandırıp, kileçek hem bulaçak “cennet”ke ömétlendérep, mehebbetlerén yavlap alıp, telegençe hókémdarlık itken. Hemme kэшé barı anıň oçén, ul dip, bér dip, barça köçén, seletén birép tırışkan datırmaşkan. Kollarça, kollar
1550 kébék yeşegen. Sugıšta da, Stalin oçén dip, utlarga kérgen. Dörésmé bu gamel, hıkımlı ul kэшé, (s. 57) layıklımı mehebbetke – uylap ta karamagannar. Fehri Hisami üzé de nek şundiı uk idé tügélme? Tınıç hézmette Stalinga bağışlap azmı şıgırlar yazdı, emma anıň isémén atarga gına kıymadı. Törmelerde, sörgénnerde de üzgertmedé şul hislerén. Yandı, köydé. Stalinga karşı eytélgen süzler anıň his
1555 kaynarlıgı bélen köygen küñél çüléne tamgan tamçılar gına idéler, komga séñgen su kébék buldılar. Fehri Hisami Stalin iséméne niçeme – niçe hat yazdı, ömét, ışanıç, hórmet hisleré bélen tulı idé alar. Her süzge, her öter hem noktaga megne sala idé. Méne alar iptesh Stalinniň kulına kérérlér de küñélén yomşatırlar hem: “Miném söyéklé Fehri Hisamını gadélséz hókém itkenséz! Indé anı iréklé itép, yanımdagı

1560 tehetke kiterép utirtıgız! Ul – miném izgé yaranım, tugrılıklı dustım!” – digen emér kilép irésér, gazaplavçılarnıñ üzleréne hókém çıgarılır sıman idé. Aklanmadı, bérsé de, bér géne öméténeñ mıskal kader öleşé géne de çınga aşmadı.

IV

1565 Dönyadagı dörésléknéñ, hıklıkınıñ üçlevé – küñél bizmené, dip béle idé ul. Akıl ise anılav, fikirlev öçén. Bolarnı gamelleréneñ téregé iterge bik yeşliy öyrenérge turı kildé aña. Tugan il, vatan digende, ul yeşlégende kaldırıp kiterge mecbür bulgan Kara Ahmet isémlé avılını da iske almıy kalmıy. Andagı kéçkéne géne, tışı – écé balçık bélen sılangan dürtke – dürt arşınılı tebenek, emma cılı öyné hetérliy. Vak – vak öç, yuka karındıklı terezeden uramga bagıp, ütép – sütép yürüvçé heyérçé çuvaş hem 1570 tatar agayların töske – bitke de bélmıy diyerlék. Yaz başında tınçuv öyden uramga çıkkanı, saf, çısta, cılı havaga heyran kalganı hetérénde. Bolar hemmesé de “Méñ de bér kiçe” ekiyetleréneñ mogcızalarınnan bér kisek bularak küñél türénde saklanalar. Feħri digen isémé de – ul şul mogcızalardan bér bilgé géne. Emma ehemiyeté gaceyép derecede zur.

1575 Bu Feħri digenneré “otpavşı” nesélnéñ écé – tışı mösélmanga evérélgen könnerénde tabılğan hem dönya yözénde iñ matur isém sıman toyıla idé. Ğisamiyév familiyasén alarga agaları taptı. İméş, boringı zamannarda bér kuvetlé nugay mirzasına Ğisamétdin digen mişer babası mullalık hézmeténe kérgen de, tugrılık (s. 58) hem itagat bélen anıñ ışanıçın yavlap, ahirél emér şuşı Kara Ahmet avılınıñ cirlerén 1580 hidiya bularak alğan, emma il östéne urıs, kilép, baş birmes çuvaşlarını tınıç hólıklı tatarlar arasına küçérép utirtıp, tamam dönya yözén bozgan, goréf – gadgetlerén butap, biçara bendelerné sataştırgannar. Bolarnı Feħri Ğisami, kommunistik ruħ bélen soñrak töşénép, üz ruħında intérnatsionalizmınıñ béréncé adımnarı dip atarga, anılgara, beyelerge öyrendé. E şulay da ul, kaysıdır küñél kılları bélen sizélép, her hılkınıñ üz 1585 gadget – yolaları bélen üzénçe yeşerge hıkkı barlıgını toya hem şundıy oçrakta gına tormışınıñ behetlé bulaçagına ışana başladı. Bu uyları, patşa zamanında uk tuvıp, ilge Sovét kérgéç onıtılıp, kommunistik kızıl taş bélen bastırılıp, tomalanıp tordı. Soñkı könnerde géne ul, hatirelerén yañartkanda, iské medreseden kalgan gıylémneré bélen bérge şul uylarınıñ oçına çıktı.

1590 Hadi! Bu böyék kéşéné anıñ hiçkayçan onıtası yuk. Gabdulla da tügél, Puşkin da, başkası da... E Hadi Taktaş! Ul anıñ öçén, danlı isém bélen bérge, yeşlék

1595 h tireler  de id . Eger de k ş n y yeşey ş n bizerl k tavlary,  işmeler , urmananary, yuk – yuk, alar gına t g l, h tyny, balalary bar iken, ul beh tl , elbette! Emma Fehri H sami - h tyny yugaltkan, gom r n kysır uzdira bargan k ş . Ul monı şehsiy facigas  it p toysa da, Hadi Taktaştan ayrılıuvyn ise canınnan mehr m kalgan buş gevede k b k h s kıla id . D nya – faniy. Ul monı bik yaşşı b le. Medrese gıyl m  anıy k z n a kan id  ind .

1600 Ul Kazannıy Bişbaltasında, anıy da tatar mekteb nde tatar t l  hem edebiyat ukıtuv sı bulıp  zlep, şaktıy gom r n uzdırdı. Ey , ul yeř id . Anıy b r yeşev k n  – b g ng n y   ene, belki cid s ne, yagniy atnasına teňgel kilgend r. Ey Hadi! Sin ni ek  z n y yeşl k kalemdeş dustıny taşlap kite aldıy?

Belki, bu s z h tadır? Yalgandır?

1605 Hadi Taktaş Bişbaltaga dustı H sen Tufan yanına kile id  de, eger de anı  y nde taba almasa, Fehrige k re id . Boları k mge de bilg l  faktlardan. Fehri b rvakıtta da H sen Tufannan Hadi Taktaş b len duslıgı   en k nleşmed . Ul  z n alar k b k b y k şagıyr dip b lmiy id  de.

1610 E hez r k zler ne yeşler kile. H sen Tufannıy da Kazanga kaytuvına ik  yıl bula dip eyteler. Tik el  haman (s. 59) da o raganı yuk. İsend rm , yuktırmı – tegayın g ne b lep eytken k ş n  tabuvı da bu zamanda bik avır. Anıy da Lunzası, h tinnar arasında h tın, vafat dip eyteler. Kab r  “Yaņa Biste ziratı”nda, im ş. Urını – bilg s z.

Bu nindiy zamana? Bu nindiy yeşey ş? K ş  vakıyga kitken, e anıy kab r ne  e ek te kuyıp bulmıy. Moņa kader k r lmegen, belki, monnan soņ gına gadgetke ev r l p kite ek h lm  bu, elle h t r h tasımı, meğnes zlk m ? H day b ls ņ!

1615 Kommunistik h yallarda yeşev  Fehri H sami imansız t g l id . Anıy   en Koren hem bolş vizm aheņner  urtak. Ul, g nahlı bende, monı şulay dip b le hem ayanı  rev şte yalgışa. şuşı da anlamıy. Anlar id  de – anı H day Tegale zih n nnen mehr m itken bulsa kirek. Bolş vizm gazapların cilkes nde k terse de, amnistiye algan mizg l nnen başlap,  z n gazaplarga saluv larını gafuv itt  ul.

1620

V

Yoldızlar alar k kte g ne t rk mde k r neler.  ınlıkta koto kık yalgızlar.

İndé bu yalgızlık ütkenđer, bétkenđer sıman idé, yuk iken. Feħri Ğisami, Kazanga kaytkaç, matbugatta hem olı beyrem oçraşuvlarında béraz yaltırap aldı da onıtıldı. Anı başkalar alıştırdılar. Alarnı – yañaları. Feħri Ğisami üz dönyasında yugalırğa mecbür idé. Şundıy könnernéñ bérsénde ul elle kémnerdér işéttémé, elle ukıdımı: “Yoldızlar kükte géne törkémde yanalar, yaltırıylar, e çınlıkta galemge çeçélgen, sibélgen ħellerénde yeşiyler”. Bu ħakta méñ uylandı. Anı da yalgızlık üye bit.

1630 Kerime?.. Eyé, Kerimesé bar bit elé anıñ. Zur, matur küzle güzel şağıyre kız. Elle şeréftenéñ üzé idémé iken? Yuk – yuk, Allahı saklasın, bu kız aña bérkém de tügél! Alarnıñ yeş ayırması da yégérmé biş yıllap tügélme soñ, artık bulmasa? Béréñ – babay, ikénçéñ – bala. Ya Ğoday, busı tagın nindiy sınav, nindiy bela?

1635 Feħri Ğisami yuknı bar itép uylamaska tırıştı. Kerime – feréştege tiñ kız bala. Anıñ kébék gönahsız çiber şağıyre kızğa kémnéñ de kulı küteréle almas, andıy zatnıñ sakçısı Ğoday üzédér. (s. 60)

1640 Şuşı uyları bélen Feħri Ğisamınıñ küñélé urınına utırdı. Anıñ ozınayıp töşken yuka, yabık yözéne alsuvlık yögérdé. Ğetta gönahsız uyları da üzén oyaltırğa cite kaldılar. Emma bu oyat ħisé aña nindiydér sérlé rehetlék alıp kildé. Elé yeş – yeş tibe başlagan yöregé basıldı, sulışı tigézlendé. Küñéléne olılık bélen mertebe toygıları kildé. Baya gına terezeden karap tora idé. Üze kébék sargaya bargan aka kayın aña bügén de yılmayıp küz kıskanday toyıldı. Séñlésénéñ fatırı ikmek zavodınnan yırak tügél isémséz tıkrıkta bulıp, yortlarınıñ yeneşesénde géne yaktı dönyaga kıyar – kıymas suzılıp ak kayın üse. Kevseleré zegıyf, néçke. Elé kiçe géne yafrakları yeşél idé, bügén indé alarnıñ sarılığı gaceyép bér sérlé maturlık sıman toyla.

1645 Köz könnérén Feħri Ğisami yaratmıy. E şağıyrler kirésénçe bulırğa tiyéşler tügélme soñ? Belki, anıñ çınlıkta şağıyr dip atalırğa da ħakı yuktır? İl hem ħalıklar atasına, “Mın - ħalıklarınıñ talantlı hem tanılğan şağıyré!” dip, üzé turında béldérép, azmı üténéç ħatların yazgan bérvatlı yüler kéşé! Eger de bu süzleré ħakıykat bulsalar, Stalin kébék böyek kéşé aña cavap birmiy kalmas idé. Ul, süzleré ħata ikenner şul.

1650 İl, yavız sin, dönyalık! Dan hem ħörmet bélen aldıysıñ da adem balasın, haman ışandırıp yörteséñ – yörteséñ de, hem bela çokırına baştüben törtép töşereséñ. Feħri Ğisami da nek şuşı kıldan néçke, kılıçtan ütkér sirat küpéré aşa uzdı. Emma cennetke

tügél, ut éçéne barıp töşté. Tégé dönyanıka tügél de tügélén, emma bu dönya temugına! Bolay da bula iken şul ul!

1655 Yazuv östelénde açık kaldırılğan defterde kız balasınıñ matur kuli bélen pöhte itép “Ak kayınıñ sarı yafrak kayı yöregém kük lépé – lépé kile...” digen şigriy yullar yazılğan idé. Feñri Hısamını alar bik te gaceplendérdéler. Başka şagıyrlar monı, elbette, “Yörekkeyém sızılıy, kayın yafragıday bergelene dönya cilénen” dip, evvelé üzlerén, üzlerénéñ éçké kiçéréşlerén beyelep yazar idéler. E Kerimenéñ
1660 küñélé andıy tügél. Ul başkalarını alga çıgara, alarınıñ hşretlerén üzénéké itép bire béle! Méne kayda böyéklik!

Şuşı ukıgannarı hem uyları, beyelemeleré bélen beylep, Feñri Hısamı Tukaynı, Taktaşnı, üzénéñ yazmaların hşteré aşa uzdırdı. Kerime kébék fikérlegen hem dönyanıñ sérleré añlıy, küre, beyeliy alğan başka bér (s. 61) géne kalem iyese de
1665 yuk ikenléğén añladı. Barısı da alga minné çıgara hem üzlerén lirik géroy iken bit. E méne niçék itép yazarga kirek: “Nige şulay borçuv tulı buldıñ, yöregéme saldıñ sérlegéñ?..”

Kerimenéñ bu şigiré “Enkey” dip atala idé. Feñri Hısamı tağın uylarga biréldé, katlavlı bala çagın, gaziz enkesénéñ avır gaile yögén yalgızı tartıp bargan,
1670 beñténéñ in ikenléğén de kürmiy irteden kiçke kader eş bélen uzdırgan çakların iséne töşérdé. Kéşe bu cir yözénde bér géne de söyemiççe, gazizlenép hem intégép kéne yeşiy iken şul. Anda da elé urıs pobı kilép, ösleréne karaçkı kébék yabırılıp kérép: “Séz – kéreşénner, çukıngan pravoslavnıy, çirkevge yöregéz, yuksa ostrog bulır urınıgız!” – dip kurkıtuıvları, eniysénéñ yılavları, apa – énylerénéñ, kurkışıp,
1675 seké astına posuvları, “Min kéreşén tügél, mösélman!” – dip, Feñrinéñ de pop itegé astında çebelebüvleré, “Çto s étim Fedorom – Fedotom?” – digen süzlerénen kotı oçuvları bügengé könde géne bulgan hşellerdey hşterénde idé. Anıñ enkesé tönnerén ay yaktısında namaz ukıy – ukıy yılıy idé bit. Feñri de, aña iyerép, bala çagınnan namazga bastı. “Dinébézné, mösélmanlıknı taşlamagız!” digen süzlerné begiréne
1680 uyıp yazgan idé. Avır Ural şahtalarında da namazın – urazasın kaldırmadı. E Sovét kergeç, Bişbaltada tatar mektebénde edebiyat ukıta başlağaç, enkesénéñ bu vasıyeté de, nesıyhet itép eytken süzleré de ekrénlep, üz cayı bélen onıtıldılar. Ul bolarnı Stalin törmesénde ük iséne töşérép ah itken idé. Emma özélgen cépné yalgap cibere almadı. Anıñ bélen bérge totkınga élekken kéşéler hemmesé de diyerlék ata

1685 bolševiklar bulıp, yeşeyép, gadéllék turında fikérlerén marksizm utında hem kanlı köreş kırlarında – meydanlarında çarlagan, nıgıtkan hem üstérge buluvları sebeplé, dehriy idéler. Din hem çirkevgé, alar tireséndege kéşélerge karata kiskén tenkıyt yagında torgannarı sebeplé, Feħri Ğisamıga teésiyr itmiy kalmadılar.

Teésiyr!.. Şigriyetnéj asılı hem megnésé méne şuşı teésiyr digennéj kuveténe
1690 beylé bulganlıgın kém bilmiy? Elle nindiy akıllı fikérlerné de, eger teésiyr sandıgına salıp bire almasañ, andıy eser – şıgır tügél, barı tik tézme géne!

Kerimenéj şıgırlerén ukıgan sayın, Feħri Ğisamı elé ğatirelerge, elé felsefegé biréldé. Ul dulkınlanmıy buldıra almıy idé. Gomérénéj yılları bela éçénde, (s. 62) avırlık astında uzıp, ul barı tik utız yeşlerénde géne alardan kotılğanday bulıp, şaşkın
1695 lezzetlé icat éçéne biréngen, emma bu behét irtésé ozakka suzılmıyça, küklerén bolıt kaplagan, şul karañgılıkta canı adaşıp gacizlengen dahiylarınıj bérsé buldı. Bişbaltada mektepte tél hem edebiyat ukıtuvı tormışın köylevde, gaile koruvda töp nigéz idé. İndé icat bélen şögillenüvne alga kuyıp, yazuvçılar soyuzına eşke küçép, gomérénde bérénçé tapkır irkén sulış alamın digende, anı tönle kilép alıp kittéler. Fatırları olı
1700 kapkalı yortta idé. Feħrinéj eş bülmesé, yokı urını şul kapkaga karap torgan tereze artında bulıp, ul kiç buyına icat itép utırdı. Utnı sündérép, indé yatamın digende, küñéle né bétmes – tökenmes kébék toyılğan uy töşép kuzgala almıyça utırgan idé. Kükte tulğan ay tantana ite. Köndéz salkın yañgır yavgan, e ğezér ayazgan, suvıtıp cibergen. Kapka şıgırdap açıldı. Anıj yöregé juv itté. Kün kurtkadan yörege
1705 yaratkan Taktaş kayvakıtlarını şulay soñarıp kilép kére idé. İndé vafatına sigéz yıl.

Şunda ay yaktısında bér kéşénéj kulında köpşelé kara timérnéj yaltırap aluvın kürdé. Furajkasın da, kayışın da küzlerénnen tön karası yeşere almadı. Ul da tügél, işékné kaktılar. Fatir ğucası üz yagında yoklıy idé, açuvlı gına: “Kém bar anda?” – dip, göbé töbénnen çıkkın tavış bélen éndeşté. İşék artındagılar tizrek
1710 açuvın talep ittéler. Fatir ğucasınıj bér çitke avıp kaluvı, işékten fonar yaktısında sérjantınıj kürénüvé, kiçékmesten lampa utı kabızıluv, Feħri ğatınıj kurkıngan yöz bélen toruvı hem tağın büten kartınalar küz aldında butalıp aldılar. Mesele açık idé: Feħri Ğisamını alırga NKVD gayarleré kilgen!

Berép kérgen kéşéler üzlerénéj kém ikenléklerén eytép tormadılar. Citdiy
1715 hem erséz kıyafetlé bu irlernéj asıl niyetlerén añlavı avır tügél idé. Yartı segat éçénde astı öske kilgen bülme, ğeyran kalğan ğatını, añgı – miñgé torgan fatir ğucası

– şagıyr yöregénde menğé yañarıp ernéteçek sürette uyılıp kaldılar. Feһri Һisami üzén bik te tınıç tottı, alıp çıgıp kitkende:

1720 -Borçılma, Һatınım – canım, miném bér gayébém de yuk! Tiz kaytırmın! – didé.

Ozata baruvçı sérjant bér süz de eytmedé, étkelemedé, törtkelemedé. Kün kiyémlésé géne: (s. 63)

-Soһarilar da kiptérép kuygansıñ, e gayébém yuk, diysén! Añlaşıla! Méne bit niçék! – didé.

1725 Feһri Һisamınıñ kulında, çınnan da, ak yavlıkka törélgén altı télém soһari idé. Bu alarnı élékten kilgen gadeté buyınça, kara könge dip, haman da kitap şürlégénde tota idé. Anı Feһri Һisami üzé ürélép aldı. Sérjant açıp karadı. Röһset ittéler. Şul soһarilar anı törméde öç kön aç totkanda kotkarıp kaldılar. Ul işétken idé: Kazanda nindiy zıyalı adem bar, hemmesé de kapçıklap soһari kitérep ezérlep kuygannar, iméş. Alay – bolay alıp kite kalsalar, anda alarnı kém kaygırtıñ? Küpler kittéler bit indé. Emma Feһri Һisami üzén aluvların kötmedé hem monı mömkin Һel dip başına da kitérmedé. Bu vakıtta ul buylap zıyalılarnı yukka çıgaruv éşe baruvın anıñ akılı da, küñélé de kabul itmedé. Aña monıñ olı bér seyeset buluvın törméde hem sörgénde kat – kat uylanuvlarınnan soñ aňlattılar. Emma bolar da Stalinga hem bulaçak kommunistmga ışanuvların sündére almadılar. Ul meһebbeté kiré kagılğan Mecnün sıyfatında idé.

1740 Feһri Һisamını tikşérüvçéler elle nindiy soravlar birép, cezalap, aptıratıp tormadılar. Basılğan hem yazğan şıgırleréne “milletçélék hem çit il burjuvaziyesé tégérmenéne su kuyuv”, avtorga “tatar Һökümeté kaldıklarınınñ yalçısı” digen isém taktılar da, Һerbiy tribunalnıñ Һökémén iglan itép, evvelé törmége, annarı “véçnoyé poséléniyé” ge sördéler. Fatirdan alıp çıgıp kitken tönde anı atlı arba artınnan iyergen Һelénde kitérdéler. Uramda köz idé, salkın idé. Sérjant bélen kün tujurkalı adem arbada bardılar. Feһri Һisamıga güyek: “Sin buldıra alsañ kaç!” – digen sıman, bitaraf idéler. Ul batırlıknı şagıyr başkara almadı. Bérer avlak tıkrıkta ağaçlar arasına, hiç yugı küperden Kazan suga taşlanırga mömkin idé. Ul bolarnıñ bérsén de éşlemedé. Һetta uyına da kértép karamadı. “Gayébém yuk, çıgarırlar. Bu – barı tik zur Һata gına. Yüriy sınavları! – didé anıñ küñélé. – Min – kommunist, Stalinga hem

partiyage ışanam! Ul, ęetta ęökemge kiterelgenende de: “Mene gafuv ütenerler de ıgarırlar!” – digen ışanı belen atnadı. Eger de niler söylegenen soraştırıp, yazıp
1750 birerге kuşsalar, ul barısın da beyne – beyne başkarıp ıgar idе yugıyse. Emma bеr
gene de kızıksınıp mataşuvı tabılmadı. Anığ fikirlerе de, süzlerе de hikemge
ehemiyetle tügel ideler. Tikşerenüv (s. 64) organnarınığ, ęökemelernеę aça karata
bitaraflığı künelen ęeyranga kaldırdı. Feğri ęisami bu ęellerden tamam aptıraşta idе.
Ul ęakta bügen de bеr fikerge kile almıy. Anı ęetta mıskıllıy da idе bu ęel. Citmese,
1755 üzenеę bеrkatlıęı ęeyran ite. Mөгayın, yazmış anı tagın da olıraq beladen kotkargan
bulğandır – monısın indе sörgende ağında aık töřendе. şuşı akılı aıluv künelen
tınilandırdı. Aça oyat, bik te oyat buldı. Elе ęezер de ul şuşı kara vakıyğalardadı
bеrkatlılıęı öen künelе tulı avır ęisler yörte.

VI

1760 “Matbugat yortı” dip atalgan gazeta – jurnallar, kitaplar, jurnalist –
yazuvılar, şağıyrler, ęetta artistlar oyası da şunda – Kazanığ in zamana dip
sanalgan binası eende idе. Zur terezelerе, güyeki könnеę yaktılığın yotıp alıp
betererge telep, şulay dönyada tup – turı karıylar. Anı hem tözeğen aklarını Feğri
ęisami ęeterliy elе – tatar kitabı, tatar medeniyetе, edebiyatı üseşene zur ömetler
1765 uyattı ul. E mene ęezер, niektер, uğaysızlık, avırlık toyasığ annan. Sağış, gam eene
umgan, güyeki gasırlar ağışınnan itte kalgan.

Feğri ęisaminię kaytkannan soğ, monda ikеnе tapkır kilüve idе.
Evvelgesende, işekten ütke, ikе yeş keřenеę: “Kayta başladılar indе impериyalizm
yalıları”, - dip söylenep ıgıp kilüvleren işetep, citmese, bеrsenеę: “Bolay da tar
1770 matbugatıbzga, eserleren kiterep taşlap, avır yök bulıp töşeekler elе, küreşen!” –
dip, kisterep, auv belen eytүvleren de işetke, borılıp ıgıp kitken idе. İskе yaraga
yağası östedе. Kuyın keşesende ikеge böklep tıgılğın şigriy seęifelerе nie könnеr
şul kilеř, kuzgalmıya yördeler. Univэrsitetta oraşuvda şıgır ukıganda kirek buldılar
anısı. Emma teğe yeřlernеę süzlerе anığ edebiyat meydanına oıp kerүv niyetе belen
1775 ceyelgen kanatlarınığ oların kisteler. İndе mene bügen kabat kildе. Bu yulı işekte
teğe kısa buylı, atan ayaklı, kısa barmaklı kulların ceyep söyleşuve ademne
oratmavı gına aça bеraz künel tınılığı östedе. Ul bügen de şul uk yuvıla – yuvıla
agarıp betken hem ozak vakıtlar kiyelүvden kapık kıyafetene keręen platşan, töbe
sayıgayıp kalgan, cimerek yortını ęeterletken tar eşlepeden idе. Vaskıtan, (s. 65)

1780 yugarıla küterélép karamıyça gına, tanıy kürmesénner bérük digendey, sabır gına küteréldé. “Tatarstan yeşleré” gazétasınıñ yaki “Azat hatın” jurnalınıñ kaysı katta, niçençe bülmelerde urnaşkanlıgın bélesé kilse de, késéden soramadı. Herbér işékné karap çıgarga itté.

1785 Beheténe koridorda késé kürénmedé. Bér cıyıstıruvçı hanım gına, sulı çilek küterép, kaysıdır bülmeden çıktı da aña karşı kile başladı. Yarım karañgılıkta késéné tanuv mömkin tügél idé sıman. Emma Fehrige hanım niçektér yakın béléşe kébék toyıldı. Ayak atlavlarındañı, kilés – kilbeténdemé tanışlık bar. Tuktatıp sorav uñaysız idé.

1790 Şuşı “Matbugat yortı” tözélép bétkeç, açılıp tantanasına söyénép kilgen Feñri Hisami Yazuvçılar soyuzında eşliy başlagan idé indé. Aña öçençe kattan yaktı hem cılı bülmené birdéler. Anda kérép utırğaç, ul üzén çikséz behetlé edip itép toygan idé. Aña bérénçe işék şakıgan késénéñ de hatın – kız zatınnan ikenlége isénde. Soyuz prédsédatelén ezliy idé ul. Şıgırlar yazam, diy. Şularnı alıp kilgen. Küp tügél, un – unbiş eser géne. Alarnı Feñri Hisami, hanımnan sorap alıp, evvelé üzé ukıp çıktı. Ul 1795 tézmelerde tormışnıñ avırlığı, yazmışnıñ merhemetsézlégé hakkında beyen itélgen. “Gölnar hanım bulam!” – didé şagıyre üzé hakkında. Feñri Hisami anıñ şıgırlarén tulı cavaplılık bélen tağın ukıp çıktı. Alardagı şıgır köçén bik yahşı toydı. Emma hanımga:

1800 -Bu eserlerégéz Sovét matbugatında basılıp çıgarlık tügélle, ruñlarında vak burjuvaz tösmérler ceyélép yata, çekreyép toralar, - digen süzler tézmesén gadeti yalkın hem ısanıç bélen tézép saldı. Tatar matbugatı, yaña edebiyat kitapları aña bu revéşlé söyliy avırlık kına azıknı birép kuygan idéler indé. Ul üzén şıgırdap torgan tujurkalı gayretlé komissar itép toya. Şındıy bolşévik turında yazarga hıyallanıp yörgeñ késé méne hezér, hanımınñ şıgırlaré bélen tanışkaç, ruñiy citlékken buluvın 1805 añlap aldı. Üzenéñ idéologik yaktan üsésén de, şagıyr bularak östéñlégén de toyuv aña rehet idé. Hanım kanegatséz helde çıgıp kitté.

1810 E méne bügeñ bu cıyıstıruvçı hatın şul vakıyganı anıñ hetérende yañarttı. İsémé niçek idé elé soñ? Yuk, bélmıy. Hetérlemıy... Elé géne isénde idé bit! Gölçire, (s. 66) Golnaz?.. E eyé, Gölnar hanım! Tatarda niçeme “Gölnar tutaş” isémé bélen yörtélgen şagıyreler bulgandır – aların indé hezér tariyh gıylémé üzé de onıtkan. E méne bu “Gölnar hanım” başka törlé idé. Béráz vakıtlar yugalıp tordı da “Matbugat

yortı”nda kabat küréne başladı. Ul indé cıyıştıruvçı h el ende id . B ervakit annan Fe ri Hisami bolay dip soradı:

1815 -S z ni lep mektepte balalar ukıtmıysız? Kil ş – kilbet g z m gallimen k  t sl ! – digen id , h anım:

-Ukuv ılarını k n el n gariplevden kurkayım, - dip cavap bird .

1820 Ul vakıtta da Fe ri Hisami anıı s zler nnen d r s fik rge kile b lmegen iken  ul. Ind  m ne unaltı yıllap vakıt uzıp kitke , Stalin “ileg ” a a ilen p  ıkkannan soı, G lnar h anımmı anlıy da başladı bugay. İlde ye ep te, ul iln  s ymegen k  eler bula ala. “G lnar h anım”nıı  igirler , aktarıp  ıgıvga uk, Fe ri Hisami k n el nde  ındıy toyı kaldırgan id ler. Ul alarda t g  d nya s rl  beylen  ler barlıgım da, Allahı Tegalege i anuv k  en n   l ms z buluvın da, s rl  simbolika hem megneler de, be  t hem sağı , gam hem felsefe b rl g n de k rd . H anım turında tatarnıı akm yistı, r volyutsiya – avdarılı  zamannarına kader  k matbugatta d kad nt ruhlı 1825  igirler  b len h etta D rd mendn n  z n  akkattırgan dip s yliy id ler t g lm ? Fe ri Hisami m ne b g n g ne  ularnı  aklar katıp is ne t  erd . Ni ek  l k b t nley de h t r ne kit re almagan? Elle bu h t r barı tik kartaya – kartaya gına a ılamı?

1830 Bu o ravı da yukka gına t g l, h anımmın gafuv sorarga tiy    l. Anılar, kabul iter!

 unda Fe ri Hisami cıyıştıruvçı h anım artınnan kitt . Monda koridor borıla, yaktıga  ıga iken, koya  ta turı karıy.

1835 Emma Fe ri Hisami yalğı tı. Bu h atında “G lnar h anım”nıı  alımmarı yukka  ıktılar. T g  –  andır, siluv, gamlı  ağıyre b len bu tupas,  r  kıyafetl , kalın ir nl  hem dev borınlı cıyıştıruvçı h atın arasında b rnindiy de urtaklık bula almıy, bilg l .

1840 Soıgı vakıtlarda  z n n  ylanuv, tormı  h atireler n yanartuv gadget nnen arına barırga tiy  l g n, unıga – sulıga kiterge g ne torgan fik rler n cıynap b r noktaga tuplarga kirekl g n Fe ri anlıy id . Emma nindiyd r olı, (s. 67) ozak yıllarga suzilgan katı avıruvdan soı k  en n ni ek akılı – anı, k n el  – ru ı uyanıp kite, ul da  u ındıy  zger  lern   z nde h is itt .

“Tatarstan yeşleré” dip vak kına heréfler bélen kızıl taktaga kusalangan yazuvga kilép citép, Feһri Hisami işék kaktı. Emma anı işetmedeler. Kalın dermatin bélen tıslangan olı işéknéj artında bér tutaşnıj kölgené tonık kına yañgırap aldı. Ul hetta kérérgе de çakırdı bugay.

1845 Monda irkén hem yaktı terezelerden eçke nur börkéle idé. Bér kalın gına adem, şkof kaderlé olı gevdésén béráz alga böge töşép, östel yanında utırgan sékréтар kızga nındiydér yağımlı süzler eytép mataşa. Feһriné şeylep algaç, télénde tagın bér – iké yalkınlı fraza biyétte de şıgır sımanrak takmaklap eytté:

1850 –Kéreler vakıtsız, yöriyler taktasız, tız da bız, tız da bız – maşına – maşına kéşeler, parovoz – parovoz kéşeler...

Bu anıj improvizatsiyasé idé. Feһri bik yaһşı añladı. Hetta türge taba uzıp, işék yakka törtép kürsetüvé de barı tik kérép kaçар cir taba almaganday artıgı bélen kavşavınnan idé.

1855 -Eyé, üzénde! Sézné kém dip eytiyk? Nındiy yomış bélen idégéz? Yartı segatten obkomga kiteséleré bar! – didé kız, üzénéj tugrı һéзmetçé sékréтар ikenlégen sizdérép. Östel yanında tız – bız kilgen kart péleş “şagıyr” kisegé:

-Niçék? Séz bit elé géne “üzénde yuk” didégéz. Myelüşke! Séz nerse? – dip rizasızlık kürsetté. - Min bit uymın bélen түgél, eş bélen kérép çıgası idém.

-Anıj sézné kabul itesé kilmese?

1860 Sékréтар kız bu süzlerén şundıy da citdiy itép eytté, Feһri artka çigénérge mecbür buldı. Şuşı koyaşlı bülmede ul бүgen indé ikénçé kat oyatlı buldı. Kayadır barırlıgı da yuk. Nik kéne kildé iken?

-Abıy, sézge eytmiym! Béznéj Sabir abıyga ul süzler. Baş rédaktor alarga eş kuştı. Şunı yazmıy torıp, күzэме күрэnsе bulmasınnar, didé!

1865 Kıznıj bu süzleré kalın şkof Sabir efendége cite kaldı. Ul dev korsagin tagın alga çıgarıp, böyeréne tayangan kiléş eytérge de ölgérdé:

-Bet ték yandıgız, séñlém Myelüşke! Yandıgız! – Kostyumınınıj күkreк késesénnen ortalay böklengen kegaz (s. 68) bitlerén çıgardı. – Méne ul, yazılıp ta bétte. Şunı anıj һökéméne alıp kilgen idém. E séz totkarladıgız!

1870 Tutaş bér agarındı, bér kügeréndé hem Sabir efendéné işekten kértép te ciberdé. Annarı gına Feħri Ğisamiga:

-Abıy, séz miné gafuv itégéz indé, - didé üténép, - bu béznéj danlı Sabir Ğesenşinibız idé. Soıgı könnerde tamam bozıldı. Elle nindiy Ğeyleler kora, rédoktarıbız bélen télge kilép aldı, - dip aılatma birdé.

1875 Kızınıj bolay açılıp kitüvé söyénérlek Ğel tügél idé. Küñéléndegésén mén yozak artına yeşérérge öyregen Ğalıknıj soıgı yıllarda kinet sulışı kiñeyép, télé açılıv sebebé nilékten ikenlégen Feħri Ğisami töşéne, elbette. Emma, aılagan sayın, küñélé şikke biréle bara.

VII

1880 “Tatarstan yeşleré” gazétasında Kerime Dulatovanıj öç şıgıré béryulı basılıp çıktı. Kirek diğeç, alarga fatıhalı süz başın Feħri Ğisami yazdı. Ansın kitére kilgeç, baş rédaktor:

1885 -Üzégéznéj şıgırleréndé de bastırırğa idé. Univérsitéť sézné bik cılı kabul itken. İké atna buyına barı tik şul Ğakta gına süz yördé. Kötebéz. Yeşler gazétasına yeşlerçe şıgırler citmiy, - dip, şundıy cılı itép söyledé, aıa işanmıyça mömkin tügél idé.

-Miném yeşlék uzgan indé, - didé Feħri Ğisami, aıa cavap birérge aşıgıp.- Ğezér şıgır turında tügél, tormış, niçék yeşev Ğakında borçılırğa kala.

1890 -Eyé şul! – didé rédaktor, yanında fikérdeşé utırğanday Ğis itép. – Elle niçék kéne, barısı da kinet kéne ciméréldé de töşté. Kötélmegen ülém...

Emma ul şunda uk üzén kulğa aldı. Süzé Stalin Ğakında ikenlégen çak kına eytép taşlamavına şakkattı. Elé kém aldında bit - Feħri Ğisami kébék can köyégé, “öç tiyészlek şağıyr” de bula almagan adem aktıgı karşında küñélén aça yazdı. Ğeyérséz!

1895 Rédaktor komaç kébék kızarıp utıra idé. Östel artınnan çıgıp, tereze fortaçkasın barıp açtı. Karış buylık bu adem minnan unbiş yıl élék “Matbugat yortı”na koméndant bulıp eşke kérgen idé. Feħri abıysı yanında sugılğalap, çey éçép yöргеlep, hemme yoknı – barnı (s. 69) söylep aptıratuvçılardan idé. Tanımas kébék toyılsa da, alay kılanıp mataşmadı. Bferénçé könné ük:

1900 -O Feħri agay! K pten k te id k. Emma aşıgam. Anda Milevşe eytkend r, obkomga barıp cites ! Sov ŐŐanıy ! – did , emma kulındağı Őıgırlern  alıp kaldı: – B r - ik  avız s z kirek bulır.  rtege alıp kil g z, turı  z me k r rs z.  k ge k tem, segat ik ge! Kil Őt km ? Bik yaşŞı! MilevŐege eyt p kuyarımın! – dip, s r p  ıgarganday  ıgardı.

1905 Yarıy el  b g n Feħri k nd zge segat b rden  k monda. R daktornığ “ik ge” tağın da “sov ŐŐanıy ”s  iken. Milevşe eyt p kuydı. Ul da t g l, r daktor t Ők  aŐtan kaytıp citt . Emma kıyafet n yasalma  zgerterp  lg rd . K r Őt . Kabin tına k r rge tekdiym itt .

Bik te  clep s yleŐken k Ş  b len elle ni ozın eğgeme korıp bulmıy. Emma Feħri yeş Őagyre ĥakında t zerge buldı.

1910 -S r it p k ne sorasam, nerse eyt rs z iken? – did  Şunda r daktor, Feħrige karap – karap kuyıp.

R daktornığ uyında nerse ikenl gen b l v  avır id . M gayın, anı bu Őıgırlern đ avtorı kızıksındıradır?

- Ni egrek buldı anda? Avır bulmadımı?

1915 Feħri Ĥisami anığ t l t b n ağlap aldı hem aldan ez rlep kuygan cavabın da bird :

-Miğa elle ni kıyın aŐatmadılar. Monda da ciğ l bulmagan. SugiŐ. KırılıŐ. FaŐizmnıđ dehŐet ne t z p kara! K n de frontka, kaynar ut avızına ciber vler n soradım!

1920 Alar k zge – k z karaŐkan ĥeller nde b raz s zs z utırdılar. K c k ne başlı r daktornığ k zler  de  epi id ler. Emma yılgırlar. Mondıy k Ő ler, asılđa, k zler  b len iŐ teler, k zler  b len s yliyer. Azmı bendelern ğ beĥ t yulın arkılga kiskend r bu?

1925 Eger de kirl  – mırlı uylap, anığ karşında na ar fik r y rt p utırsağ, mondıy eğgemen ğ aĥırı b r de yaŐŐıga b tmeyecek. T l  iŐ l p kit v en bit ul. Yuktan gına uylarınığ a ıp taŐlavıđ bar. K Ő ler ĥakında yaşŞı uylarga, k Ő lern  maktıy b l rge

kabat öyrenérge kirek Feħrige. Emma vakıt cildérép bara tora. Monı “réabilitatsiye çorı” dip atıylarmı elé?

1930 Feħri Ğisami niček te yaħşı uylarga birélérge téledé. Kerimené iséne töşérdé. Şunda yöregé cuv itép kuydı. Ah, Kerimené yarata iken bit ul! Bu nindiý divanalık tagın? (s. 70)

1935 Eger de kэшélerné ğörmet iterge, alarga soklanırğa küñélén kabat öyretmese, aña avır, bik te avır bulaçak yeşevleré. Cemğiyette başkaça bula da almy. Üzara köñçélék bélen yanuvçılar eylene – tireñné urap alsalar, sinja tormışnıñ meğnesé kalırmı soñ? Yuk, bilgélé. Andıy kolléktivta üzéñnéñ de eşliyséñ kilmes. Barı tik meħbbet kéne kэшénéñ ğislerénde totıklılık uyata ala, barı tik meħbbet kéne kэшénéñ ğislerénde totıklılık uyata ala, barı tik meħbbet kéne kэшéden çın kэшé yasıy. Feħrige bu ğakta Kerimenéñ küzleré söylemedélermé? Tormışka yağadan, kabat kaytıym dise, aña gazapka saluvçılarnıñ hemmesén da gafuv iterge kirek, dimek, şuña, yarlıkavga öyrenérge! Eger de tormışnıñ karşılıklı cilleré kémné de bulsa kakmıyça, yıkmıyça, tiymiyçe kaldırğan, citmese, anı, küterép alıp, yugarıga, üzé de uylamagan tav başındağı teħétke iltép utırtkan iken, mondıy yazmışka nasıyp buluvı öçén hiç üpkelerge yaramıy. Belki, ul – boringı bérer evliyanıñ nesél balasıdır, belki, anıñ buvınınnan kileçekte bérer igéléklé bala tuvaçaktır?

1945 Babasına da, balasına da karama! Üzéne küz sal! Üzén beyele!

1950 Feħrinéñ küñélénde şul revéşlé karşılıklı fikérler tuvarga ölgérdé. Eger de ul bértörlé géne uylasa, şul uylarnıñ çanasında cildey cildérér, söyleşép te utırır idé, belki. Emma iké törlé fikérénéñ de küñélénde köreşüvé aña saylap kaluv mömkinléğén kaldırdı. Béрниçe tarmaklı hem kapma – karşı yüneléşlerde bér ük vakıt aralında fikérliy bélüv ostalıgı küplerge birélmegen. O mondıy uylarnı küterüvé bik ciñél eşlerden tügél.

1955 Méne бүğén de küñélénde Feħri izgé ğislerén kuzgatırğa télep uyangan idé. Kerimenéñ sabıylarça bérkatlı, tabiygıy, ihlas şıgırlerén iske töşérüvden köné başlanıp kitté. İndé rédaктор efendé bélen küréşse, Kerimenéñ şıgırleré ğakında fikérén işétse, aña şular bik te citken. Tik ul buş tügél, “sovétşaniyé”séne aşıga, Feħrinéñ anı totkarlarga ğakı yuk.

-Béz barıbiz da ul yeşte mondıy şıgırlar yaza idék indé... Üzégéz de bik yahşı beléyséz...

1960 Rédaktornıñ süzlerné nersege bolay temamlavın Feħri añlıy almadı. Tené buylap ernüv ħisé yögérép uzdı. Kinet, kötmegende begıréne kitérép kadadırlarını, böténley télséz kaldı. (s. 71)

DÜRTÉNÇÉ BÜLÉK

I

1965 Kerime bér yıl éçénde böténley de elle kémge evérelde. Ul ħezér in talantlı, in ömételé, tatar edebiyatınıñ kileçegé sanalgan şagıyré idé. Yazgan eserlerén hemme matbugat organı zur télek bélen bastıra, alar ħakında matur – matur maktav süzleré eyteler, e Feħri ħisami aña ülép gaşıyk. Kerime moña da çıkséz kuvana, menğé şulay bulasın béle. Eger bérer şıgıré gazéta yaki jurnalda basılmıy kalsa, yeise köttérép gazaplasa, ħezér Feħri ħisamıga citkére, hem ul, kara kaygıga batıp, barça eşén

1970 taşlap yögérerge géne tora. Ĥatın – kız ħalıkı şundıy indé ul, aña zur igtibar birsen, siné üzénéñ kolu yasıy da kuya. Eger de yaratkanıñnı sizénse, yaki yaratam dip ışandırsan, sinéñ alda üzén böténley de elle kémge kuya. Emma çın ħatın – kız andıy bulmıy, diyler. Yalgan ħatınnar ir – yégétler karata şundıylar, iméş, e döröslerénéñ küñélé tormış ipteşéne ħörmet bélen tulı...

1975 Kerime ise kémge de oħşamagan, üzénéñ yeşlégé arkasındamı, elle şagıyre buluvınnanmı – üzén çın bélen yalgan arasında kébék toydı. Emma kız şunı da tōşénép ölgérdé: kaybér kéşélerde yörek méskénlégé gomér buyına bula, andıylarını tormış, dönya elle niçékler sına, nıklı iterge télep, çükép – yandırıp ta karıy. E alar haman da élékké ħeléndé kala. Andıylar yeise evliyaga evérelé, yaki divanalıkka

1980 çıga. Feħri ħisami nek méne şundıy kéşé, ħelséz, bıçara hem bér yıl éçénde Kerimenéñ uyınçığına evérelde de kuydı tügélme? Ul elége Kerimenéñ yıldan – yıl köç alasın belmiy, küz aldına kitérmiy, haman da anı şuşındıy bulır dip kuzallıy. Aña ışana. İ yüler kart! E Kerime anıñ méskénlégénen faydalanaçak elé! Eger de bér yıl élék kız üzénéñ mondıy bulasın bélse, borçuv - ħesret éçénde niçeme şıgır yazar

1985 idémé soñ?

Heyér, bu sonğı yılda Henife hanımınñ Gazizçigéne “küz tiydé”. Kötélmegen hel bularak kabul itélép, yort tınıçlıgın yugalttı. Anıñ Kerime bélen kızıkınıvı kışkı bozlarnı küterép taşıp çıkkın yazgı sular kébék ersézlene bardı.

1990 Bérkönné kızlar gadetlerénçe deréslerén ezérlep utıra idéler, yannarına Gazizçik (gomér bulmagan hel) kilép kerdé hem östelge yeşler gazétasın ceyép saldı da: (s. 72)

–Bu sézmé? – dip soradı.

Kerime kıp – kızıl buldı. Kirélenép: “Bu – min tügél, miném şigirlerém géne!” – dimeké idé, süzleré dorfa kilép çigar dip tuktalıp kaldı.

1995 Dev hem kürkem yégét Gazizçik kıyınısınıp tik basıp tordı. Ul üzénéñ ak hem ozın kulların kaya kuyarga bélmedé. Citmese Kerime aña üteliy karap tora idé.

– Ukıdık indé béz anı! – didé Sabira.

İké yaklap ötken ut éçénde kalganday, yégét artka çigénérge mecbür buldı.

2000 – Miña oşadılar, - didé ul, mañgayına çıkkın tirlérén kulyavlıgı bélen sörtkelep. – Şagıyre bélen yeşiybéz iken bit béz!

2005 Ul elle köle, elle kuvana idé. Kızlar anı bérvakıtta da mondıy bilgéséz helde kürgenneré bulmaganga, béráz aptırabrak kaldılar. Sabira da, Kerime de evvelé aňarda mısıllav tösmérlerén sizéndéler, annarı kıyafeténe balalarça éçké kuvanuv bilgeleré çıkkanın da toydılar. E bérázdan böténley de aptıraşta kaldılar. Gazizçik abıyları alarga seyérlengen, toyıldı. Yégétnéñ gıyşık utına töşkenlégen, şunlıktan akılın cuyganlıgın tecriybeleré bulsa aňlar idéler. Emma moña kader üzleré géne gaşyık bulıp, başkalar da yaratırğa hıqlı ikenlégen uylamadılar bulsa kirek. Alar oçén gaşyık yégétler barı tik romannarda gına! E tormışta bu mömkin tügél. Ene Kerime meħbeténde sataşıp şigirler yaza. Kémné söygenén de bélmıy bugay. Sabira annan:

2010 – Bu şigirlerén de anıñ turındamı? – dip sorıy.

– Eyé, - diy Kerime,– anıñ turında!

Süzlernéñ kém hıqlında barganlıgın kızlar üzleré bik yaħşı béleler de kébék. Kerime Sabiranıñ, ene şul elle nındiy Feħri hıqlında söylep, kolak itlerén bılıtır

2015 yılbuyına aşadı. Ah itté de şıgır yazdı, vah itté de cır çıgardı. Kerimenéñ kötmegende mıştım gına köylep aluv gadeté bérvakit Sabiraga da küçep, çak kına gadetene evérelép kuymadı. Avılga kaytkaç, şulay onıtılıp cır suzgannarın bér, iké, öç tıñladı da eniysé kanegatsézlék itté:

2020 – Bu nindiy divanalık tagın? Ukıgan keshénéñ akılı aşına diy torgan idéler. kızım, zihénéñe zıyan kilmegendér bit? – didé. Sabiraga oyat bulıp kitté. Tora salıp, yuktan da cırlav gadetennen vaz kiçüv öçen aña tırışırğa, üzén kulda totarga öyrenérge turı kildé. (s. 73)

2025 E Kerimenéñ cırlavlarına etiy – eniysé bér de heyran itmiyler, bu gamelende zihén butaluvnı da, divanalıkını da kürmiyler iken bit. Nige bu dönyada keshéler üzara tigéz tügélle? Kaydadır yıraktağı, Sarman rayonınıñ Leşev avılında avız tutırıp cırlarğa, küñéléñné sağışka – moñğa salırğa yarıy, e méne Arçada monı yülerlékke sanıylar? Ul Sarman yagın cırlı yak diyler şul, e Arçanıñ, ene Tukay dörös yaza, tavıkları gına cırlıy.

Yılbuyı Sabira şundıy süzlerden ürtelép yeşedé. Kerime añardan tuygançı köldé:

2030 – Béznéñ Leşev avılında da tavıklar cırlıy indé ul... Tukay yöriy irtep yazgan, “Kırlay – tavıkları cırlay” dip kotıruv yasagan. Monı üzén de béleséñ bit!

2035 İndé Sabira bu revéşlé süzge kévüvlerné kabat uyatmaska tırışa. Cırlarğa eniysénéñ kuşmavınnan çıgıp, hetta tavışım moñsız iken digen fikérge de kildé. Bu uyında béraz gına, mıskal kaderlé hakıykat bar ise de, anısı da télge alırlık tügél yugıyse. Sabiranıñ da tavışı moñlı, koyı de bar, emma aña üz fikérén niçék başkalardan yeşérérge öyretseler, şulay uk küñélén bütenner küzé aldında biklé totuv kireklégé hakkında da sabaklar birgenner.

– Medrese cimésé! – diy monı Kerime hem şunıñ bélen haklı da kébék. – Şholastika terbiyesé sin, Sabira! Sovét keshésé küñélé bélen iréklé yeşerge tiyés!

2040 Şuşı süzleré bélen Kerime anı kotoçkıç kurkuvğa sala. Sabira – üzén gamelde de, süzde de herdaim çiklerge öyrenen kız bala – mondıy süzlerde yat, doşmaniy fikér yata dip uyılıy. Küzleré şarday açıla, tavışı néčkere. Téléne Arça söyleménéñ barça tarlıgı kile de çıga:

–Ni söyliysén sin, Kerime? Kéşé işéte kürmesén! Avızıñnan cil alsıñ!

2045 E dustına şul gına kirek. Sér birmiy. Üzén citdiy tota, emma ürtevén devam ittére:

– Oktyabrde kanat çırgan, pionérda terbiyelengen yalkınlı komsomolka yöregém burjuaz – féodal şartlarda çeçek atıp kilgen şholastikaga karşı kaynarlanıp sugışka küteréle! – diy.

2050 Şagıyrenén tézmelé – çeçmelé patétik süzlerge bay télé aldında Sabiranıñ akılı kegaz kalınlığında da kalmıy. Avızı açıla, yöregé helsézlene:

– İ – i, min tagın siné... Kerime, şuşı kader mısıkılamasañ! Min siña kém? İñ yakın dustın! E duslardan kölmiyler anı, bik bélsesén kilse. (s. 74)

Açuv bélen kulın kütere.

2055 Uçına çeбек itép kitérép sukkan Sabirasın koçaklap alıp, Kerime anı östel yanında utırgan cirénnen oçırtıp diyerlék eydep torgıza, hem alar bötéréleler. İndé niçe tapkır şulay ürteşép télge kildéler, annarı üpkeleşe de yazdılar, soñınnan, şulay şayartıp, bérbérsén tınıçlandırdılar. Bügén de nek şulay buldı. Emma köleşe géne başlagannar idé, bülme işégé kabat açılıp, indé küpten çıgıp kitken Gazizçik abıyları tagın küréndé. Anıñ kulında bu yulı gazéta tügél idé.

– Kızlar, min bügén kiçké sayınka kinoga bilétlar algan idém, kaysıgız bélen barırmın iken? – didé ul, elé Kerimege, elé Sabiraga karap. Moña kader Gazizçik abıyları alarnıñ ikésén de üzé bélen ala torgan idé. Bügén başkaça eşlevé heyran itté. Emma kızlar ikésé de bu yulı çayalık kürsettéler.

2065 – Min baram, abıy, min! Min! – dip, hetta balalar kébék kulların da küterdéler.

2070 Gazizçik abıyları kinolarını yarata, bilétnıñ da yahşı uringa turı kilgenén géne ala, ahırdan, uyga birélép: “Ul géroy ni öçén bolay eytté elé?” – digen soravlar da birép, kızların söyleştértkeliy de idé. “Sayıskan koyrıgnınan töşép kalgan heber bularak”, anıñ bérénçé mehebbeténén behtëséz hem cavapsız kalganlıgnınan heberdar tutaşlar şuşı kader yahşı küñéllé abıyların kimsétken ul tekebbér kızını söymiy idéler.

II

–Séz Kazan şeherén yaratasızımı?

2075 Gazizçik abıysınnan mondıy soravnı işétkeç, citmese üzene töbep eytélgeç, çaya Kerime yugalıbrak kaldı. Annan güyeki: “Séjlem, séz miné yaratasızımı?” – dip soragan kébék buldılar. Soñğı vakıtlarda elle niçék kéne kilép çıga da tora şunda. Elé Feñri abıysı anı, kulınnan totıp, tamam kavşatkan idé. İndé méne Gazizçik abıysı elle nindiy seyér hem yat küz bélen karıy, güyeki nidér eytérge téliy. Yarıy da ul yalgızı gına tügél, yeneşesinde Sabira barsa? Anıñ artına, eniysénéñ itek astına kaçkan bala
2080 sıman, sıyınırğa mömkin bulır idé. Hay ul küñél, elle kaylarga aşkına. Nersege dip elle kaylarga tartıla indé? Bu kader hıyalıy buluvın etiysé de yaratmıy. Barı tik ebiysé géne añlıy torgan idé. İndé (s. 75) ul da yırakta. Élék, hetta bılır gına da Kerimenéñ küñélé tulı başka törlé hisler idé. Ul üzénéñ şagıyre bulırğa tiyészégén, şıgır bélen géne yeşevde rehet ta buvın yöregénde saklıy idé. E hezér, bıyıl barısı da
2085 başkaça yüneléş aldı. Gazéta – jurnal tiresénde de yulına abıy kэшeler arkılı töşerge, söyüv – segadetleré turında iskertérge géne toralar. Kerime alarnı añlıy da, anlamıy da. Citmese, yöriy törttérep:

– Feñri abıyıgız bélen borçaklar niçégrek péşe soñ? – dip kétkéldegen bulalar alar.

2090 Éléklerné Kerime mondıy ürtevlerné anlamıy torgan idé, hezér töşene de sıman: Feñri abıysı bélen ikésé arasında nindiydér néçke mönesebetler urnaşkan dip uylıylar iken şul alar. Monıñ sebeben Kerimenéñ hamam da meħebbet turında şıgırlar yazuvınnan kürelerdér. Feñri abıysı üzé de kabat yeşlégeñe kaytkanday buluvın niçe kat tekrarlaganı bar. Evvelé anıñ hisleré anlaşılıp citmiy kébék idé. Emma Kerime
2095 sizéne: böyék şagıyr Feñri Hisami aña gaşıyk. Aralarında utız yıldan artık ayırma buluvga karamastan şuşı hel. Belki, monıñ sebebé şagıyr abıysınıñ balaları bulmavdandır? Eger de Kerime kébék kızı üsse, ul andıy hislerge çummas da idé. Ah, nikader merhemetséz bulgan Feñri abıysına karata tekdiyr, galesén de harap itken, üzén de törmelerde, sörgénnerde gazaplagan.

2100 – Tutaş, nige séz miném soravlarımá bér de cavap birmiyséz?

Gazizçik abıysınıñ barlıgın, üzé bélen söyleşép atlavın, Sabiranıñ, sının kürsetérge telegendeý, bérniçe adım algarak kitép, énedén – cépten kiyéngen helde, éncé börtéklerén tézgendeý sak ta, kürkem de itép, barmak oçlarında gına yöruvlerén

2105 kürmegen Kerime béráz oyalganday itté. Ni eytérge de bélmedé. Kéşénéj küñélé küklerde yözse, cirge tiz kızardı – alsuvlandı, Gazizçik abıysınıj nerse hakkında söylegenén hetéréne kitére almadı. Kabatlap sorasa, zihéné hakkında nerse uylarlar?

Şulay da süz tapkanday buldı hem:

– Eyé, - dip cavap birdé.

– Nerse turında eyteséz?

2110 Kerime Gazizçik abıysınıj bu soravına da cavap bire almıy idé. Hezér indé “eyé” dip kéne kotiluv da mömkin tügél. Barı tik tınıç, uylanganday atlavı ménj tapkırlar dörösrektér kébék. (s. 76)

–Kerime tutaş, séz üzégézné érédén totasız. Bu hel bik te küñelséz. Yanıgızda bargan kéşé öçén bigrek te!

2115 Gazizçik abıysınıj bolay uk dip eytérén kötmegen kız ah itté. Moña kader üzén haman da balalarça totuvı az borçımıy idé. Bigrek te Sabira, canına tiyép:

–Sinéj elé üzeséj de üseséj bar! – dip küpmé eytté.

2120 Eyé, Sabiraga ciñél, küñélé de algısınıp şigriy hislerge birélmıy, akılın da törlé yuk – barlar bélen tutırmıy. Kerimenéj géne canı ernüvlé. Ul hemme nerse öçén hafaga töşe. Sabiradan bér géne: “Ni öçén béznéj gadél partiyabéz Stalin kébék veşilerge yul birdé iken? Nige alarnı vakıtında hükémge tarta bélmedé?” – dip sorap kara elé sin, hezér kara köyép çıga, böténley de söylemes bula. Elgererek Kerime anıj bolay buluvına açuvlana, hetta ürtep kanına toz da sala torgan idé. E hezér alay iterge kurka. Kayvakıtta Sabira aña şımçılık öçén maşsus tagılıp kuyılğan kéşédér sımın toyıla başlıy. Anıj Kerime yazgan şigirlerné herdaim ukıp baruvı da, kulyazmaların karıştırıp aldan uk küp nerselerné bélép toruvı da evvelé rehetlék bire idé. Emma soñğı vakıtlarda hel başka yakka üzgerés aldı. Sabira bér könné:

2130 – Partiyabézge tél tiydéresé bulma, Kerime! Törmeye çerétérler! – didé, şunnan birlé aralarına suvık yögérdé. İndé méne hezér de Sabira anıj bélen yeneşe atlap barırğa télemiy, yöriy aldan kitté. Belki, üzénéj sıluv buyı bélen Gazizçik abıysın kızıkırası kiledér? Bélmesséj, anıj da küñélé bar bit! Ul çeçek kébék bit!

Kerime k    ler h  kında artık k  p uylay gadget  ne iye bulsa da, ba  kalar     n ul daimi   z  n g  ne kaygirtuv  ı kızı bulup toyıla. Gadgette, b  tenner kara  ında   lay kil  p   ıga.

2135 – B  zn  j Sabira akıllı, ey  m  , Gaziz abıy?

Mondıy soravnı y  g  t k  tmegen id   bulsa kirek. Ul b  raz aptıra  ta barganday itt  .   z uynıa bir  l  p bardı – bardı da:

– S  z monı nerse     n eytt  g  z, Kerime tuta  ? – dip,   lay uk   z   de ci  j  l g  ne eyt  p kuydı. Bu vakıtta Sabira, Loba  vskiy uramınnan borılıp, aldan s  yle  eng  n  , Kirov bak  asına taba atladı. Anda k  nd  zler  n de h  lık k  p y  riy. Ki  ler  n Sabira b  len Kerime   l bak  aga istira  et kılıp, hava alı  tırıp k  r  rge   ıgalar. Gaziz abıyları yal k  nner  nde alarga iyergeliy. Gadgette ul   itte,   z uylarına bir  l  p y  r  v    n. (s. 77) Vakıtlı – vakıtlı b  len   su b  k  anıj Fuks yortına kar  ı po  magında ci  j  l tovar satuv  ılarınj bazarları oyı  ıp ala. Gaziz  k abıyları anda t  rk  mner cıyıluvnı k  r  p tizrek aralarına k  r  p katna  a. El   b  rer kirekl  , k  pten   zlegen kitabına yulıga, satuvla  ıp, anı zur beyeler bir  p,   z  n  k   ite, el   yah  ı kalem yaki kara savıtı i  elerge kızıgıp, alarnı ala,   lar h  kına so  nınnan Kerimelerge ozaklap b  rer kıyssa s  yliy. Anıj b  lmegen   yuk.

2150 H  cabikeler   H  nife Galiy  vnanıj terbiyes  nde   sken b  rdenb  r ulı bulsa da, Gaziz abıyları b  r de eniys  ne o   amagan: k   el  kl   de, ki   k  n  j   de. H  tta kul barmaklarına kader s  yek  j   hem ozınnar. A  a b  rer skripka  ı bulırge kirek id   de bit. H  nife Galiy  vna eyte:

– A  a kılın tibret  p y  r  p k  m de bula almas id  , – diy. – İnj  n  r k    n  n   anıj mertebes   de zur, dereces   de olı,      de ak  alı.

2155 Skripka  ı digennen, Gaziz  k abıyları el  ge  e b  lmes  n  n t  r divarında, i  g  ne kar  ı yakta   l  n  p torgan   l s  rl   uyın koralına barmak b  len de   irt  p karaganı yuk. İke yıl     nde Kerimen  n k  z  ne   l skripka digenner   ni  e tapkır   alındı, h  tta k  n  j  ne: “Ni  lep anda   l  n  p tora iken?” – digen sorav da kilgelep algan id  . Emma kızıksınuvın kanegatlend  r  rl  k cavapnı taba alganı yuk.

2160 H  calarınnan sorar id   de, elle ni  ek, caysız bulır k  b  k toyıla.

– Kerime tuta  , s  z tagın min  m s  zler  mn   tıjlamadıgız!

Gazizçik abıysı kızını bu yulı yürüy şayarttı. Yuk indé, hezér Kerime anı üzé kızık iterge tiyész. Haman – haman yürüy şayartırğa dimegen, şaklar katarlık bulsın elé!

2165 –E séz bérnıy de eytmedégéz bit! Min kolak salıp kildém! – didé kız, Gazizçiknéñ yözén kızartıp, ciñélçe kölep alıp.

– Eyé, şulay iken bit, - didé yégét, - e min eytkenmén sıman bulgan idé.

– Nerse dip?

– Kerime tutaş, séz miña bik te, bik te oşıysız dip!

2170 –Añlamadım!

Kız, çınnan da, bérnıy de aňlıy almadı. Gaziz abıysınıñ ni digen süzé soñ bu? Yuk, mömkin tügél! (s. 78)

– Kerime tutaş, min monı, belki, küpten eytérge tiyész bulganmındır?.. Min... Min... Min sézné yaratam!

2175 – Nerse diy ul?

Sabira alarnı kötép torgan iken. Gazizçik abıysı Kerimege mehebbetén aňlatkan vakıtta anıñ işétép toruvı, citmese aptırap sorav birüvé kiçké yemné béryulı yukka çıgardı. Alar indé öçésé de, aptıraşta kalgan idéler. Şunda Sabira kisek kéne borıldı da, yögere – atlıy, aşığın kitép bardı. Anıñ cilke başları kaltıranuvdan, yözén uçları bélen kaplangan hælde baruvınnan yılavın aňlarga mömkin idé. Béryulı iké keshénéñ éçké yörek sérleré şuşı vakıtta açılıv Kerimege üzénçe teésiyr itté. Ul kaya kéréрге de bélmedé. Kavşadı. Niçék bélmıy yörgen? Sabira Gazizçik abıysın yarata iken! E Kerimenéñ bu hakta uylav tügél, başına da kilmegen idé.

– Sabira séñlém, séz kaya?

2185 Gaziznéñ éndeşüvén ul indé hezér işétmiy, işétse de, mısķıllanuvı anıñ üzegéne töşken. Şulay hetéré kalır dip kém uylagan?

– Séz miném hislerémnéñ saf, çısta buluvın aňlarga tiyészsez, Kerime tutaş! Cil de tiydérmem! Béz behétlé yeşerbéz! Séz şıgırlerégézné yazarsız! Min zavodımda

2190 eşlarmén. Urınım, derecem yahşı. İl karşında h rmetém ké kéné t g l. Min s zn  beh tl  ite alam!

El  kay an gına kıyuvsız, h tta h tın a toyılğan Gaziz abıysınıñ  ulay katgıy t ste, h tta kile ek beh tl  tormışın da yahşı k zallap s ylevler  Kerimen  tamam heyran itt ler.

2195 – S z ind , Kerime s nl m, bu Gaziz abıyım  ařkan, y ler s zler s yliy diye torgansızdır? Mehebbet,  ın y rekte bulga , akılnı da buysındıra iken ul, kolı yasıy. Min s zn  s y v m, s zge gaşıyk buluvım b len beh tl , h tta m n  tapkırlar beh tl m n!  z g zn  de, y z g zn , buysınıgıznı, şigirler g zn  de yaratam. S zge karata bulğan izg  hisler mn  enkem de b le. Min ul h akta bıyıl, başka s zn  fatirga k rtmeb z, ak anı da citerl k alıp kaytasıñ, k ş den oyat dige , enkeme yeşermiy
2200 s ylep birgen id m.

Anıñ bu s zler nnen Kerime u aysızlık ta, avırlık ta toyarga tiy ş id . Tevekkell kn  iyerlegen y g t, moņa kaderg  bulğan tınlık kabır ıgınnan  ıgıp, ind  kızdandan cavap talep ite başlar sıman toyıldı. Emma ul, ni ek (s. 79) tiz kaynarlanıp alsa,  ulay uk suvına b ld . E s zler  barıb r de Kerimen n  begir ne t şerge, anda
2205 mehebbet orlıkları bulıp  e el rge, ozaklamıy sugarılrğa hem şıtıp  ıgarga tiy ş id ler. Ul b t b le: kıznıñ y reg nde y g tke digen urın buş. Ey , s y v – segadet turında Kerime şigirler yaza, emma alar k mged r gaşıyk buluvınnan t g l, mehebbetn  olılavınnan, mehebbetke dan cırlavınnan! H tta şuşı Gaziz abıysı turında da alar! Bařka a bula almıylar. Her avazı, her s z  izg  hisler b len sugarılgan
2210 şigirler alar. Gaziz abıysı da, alarnı ukıp, h tta k n l ne s nd r p, ind  ni en  k n n beh t e  nde yeşiy. Kerimen n  h lkın – figil n de, tires nde y rgen k ş lern  de daimi k zet p torgan. Barısı da yahşı ikenl g n b le, bik b le. Sabira k b k tupas ta, yomıkıy da t g l Kerime. H cabike H nife Galiy vnaga da m nesebet  iskitk   yahşı, h tta kayb r ki lerde alar ikevden – ikev g ne kalıp s yleşkelep utıralar. Gaziz
2215 eş nnen kaytıp k rgende, alarnı şul h ller nde ni eme tapkırlar k rd . Enkes  aņa ulınıñ mehebbet  turında b r de eytmed m  ikenni? şulkader de t l bistes , s zde şomargan, kaplanmıy – batmıy torgan  epiy taşıday H nife Galiy vna hi  te eytmıy – b ld rmıy kalmas. Gaziz ig  moņa b r de şiklenmiy.

2220 Elle s n eytmegenm ? M ne řıņa, ni ek alay bula ala? Enkes  kurkıp kalganmı, ulınıñ uz  başlap s z eytken n k tkenm ? Kerimen  yaratıp b t rmev m 

elle? Alay diseň, sérén çişkeç: “Sabiradan östén yakları küp. Siňa kararmı iken?” – digen idé bit. Şul süzlerennen soň, mömkin bulsa, bötén Kazan ıalığın üzénéň üç töbénde biyétérge ezér yörgen eniysé elle, çınnan da, kurkıp kalganmı?

2225 Kerime ise heyran bulıp atlıy birdé. Alar indé Fuks yortı karşındagı Kirov meydanı bakçasına da kilép kérédeler, cir şarın küterép torgan oç kéşélé heykelné de eyleneş uzdılar. E kız barıber aşıma kile almadı.

– Miňa cavabıgızın birérge aşıkmağız. Köterge de rizamın. Anlıym: sézge bér – bér fikérge kilérge, belki, avırdır da?.. Emma üténép sorıym, hislerémné sanga almiyça, meşebbetémné bérükler kiré kaga kürmegéz! Miňa bik te, bik te avır bulır.
2230 Aşıktırırğa ıakım yuk!

Gazizçiknén şuşı yomşak, hiçkémge küterélép avır berélmevçe, itagat hem namus iyese, çiber, pöhte kéşénéň hetta süzleré de mén kat aldan uylanıp kuyılıp, cében- (s. 80) cépke tézép söylevleré nindiy taş yöreklerné de éréterlék idé. E Kerime? E Kerime, şagıyre can, küpten indé küknéň cidénçe katına küterélép, annan niçek cirge töşerge bélmıyçe tora. Anıň éndeşmiy iyertép kéne baruvı moňa delil idé.
2235

– Gaziz abıy... Gaziz abıy, min bit elé bik yeş. Ukıym. Ukuvımın bétéresém, kéşe bulasım bar... İkençe kursta gınamın bit elé, untugızga gına citem!

Kerimenéň süzleré Gaziz abıysın tağın da söyéndérdeler. Bulsın, untugız da tulmasın hetta, ul anıň untugızın da, yégérmésén de köter, barı tik yaratsın gına!
2240 Méne bit küñélé niçek saf, ukuvı, kéşe buluvı ıakında kaygırta. “Télleréne göller üssén, Kerimekey! Gaziz abıyın siné salkın kıravlardan salkar, usal cillerden ışıklar! Monnan soň tormıšta bérnindiy kaygı - ıesret te kürmeséň!”

Bolarnı uk Gazizçik télé bélen eytérge aşıkmadı. Ul alarnı Kerimege kulin soragan könné ant éçép tézép söylep bireçek. E bügéne işetkenneré de küp buldı.
2245 Uylar. Fikéréne salır. Yüler kız tügél ul Kerime, işélép üsép kilgen urman kébék behtëléne balta çapmas. İň Kerimekey, nazlı gölkey! Nindiy çiber sin! Yörgen yullarıňa Gaziz abıyın ak ceymeler bulıp ceyélér idé.

III

Sabira şaşınıp, yılam sırap kaytıp kérgende, ıenife Galiyévna öyde idé.
2250 Kızınıň ıelén şunda uk anlap, yöregéne ut yögérdé. Emma süzénüvén bélderesé

itmedé. Tormışnıñ adem balasın nindiý saluvı çanalarga uturtıp yörtkenén yahşı bélgenge, şunda uk akılın eşke cikté:

– Abav, kızım, kayttıñ damını? – dip, şundıy da matur, yağımlı hem irke tavış bélen soradı ki, Sabira çak kına anı üz enékeyé bélen butap, cilkeséne başın salıp, 2255 üksép yılap cibermedé.

Bu uñışı Hênife Galiyévnanı ikénçé tevekkel adım yasarga éterdé. Barı tik Gazizçigéne géne eytéle torgan zatlı süzlerén bérénçé tapkır Sabiraga da yulladı. Annarı anıñ tınıçlana baruvın kürép, hetta kiyémnerén de élgeçke kuyışıp:

– Méne hezér çey éçerbéz. Üzém géne, yalgızım küñélsézlenép utıra idém. 2260 Şundıy da temlé itép çey ezérledém. (s. 81) Kéşé yukta, ikevlep kéne, ballap – maylap alıyk elé, kızım. Tiz géne taba koymagımını da péşérebéz hezér, - dip, Sabiranı, “arıdım, küñélém kitéldé” kébék avır süzleréne de karamıyça, kuñnya alıp çıktı. – Béрге – béрге küñéllé bula bit ul!

Kız anıñ süzénnen çıga almadı. Hucabikenéñ, bérénçéden, süzlerné cayga 2265 kitérép kéne tasma télda söylevleré ikénçéden, sin kür de min kür, sérleşép – çökérdeşép çey éçerge üz yanına çakıruvı küpten kürélmegen, mogcizaga sanarlık hel idé.

Barı Sabira tınıçlanıp citkeç kéne, indé koymaklar péşép, çeyge utırğaç:

– Kürénmiyler elé haman. Miném Gazizçigém séznéñ bélen kinoga kitken idé 2270 tügélme soñ? – dip, yöriy butapmı, elle butalışmı soradı.

Sabiranıñ avızı bürtép çıguvı Hênife Galiyévnanıñ küzéne tiz çalındı. Gayré tabiygıy bérer hel bulğanlığı, monı kıznıñ eytesé kilmevé anıñ küñélén tağın da yukartıp ciberdé.

– Kerime bélen bakçada yöriy kaldıarmı elle? – didé ul, barısın bélép torgan 2275 kéşé sıman üzén tınıç totıp. – Bigrek yahşı, avlak öy yasarga caynı Hoday birép tora bit ul. Kızlarım bik yahşılar, Allaga şökér! Eyde, koymak suvınıp kitmesén, cités, Sabiram, cités!

– Anı, bélgéç, nik sorap torasız indé, Hênife Galiyévna?

2280 Sabiraniñ bolay forda itép söyleşüv gadetê bulgalavın ħuca ħanıñ yaĥşı béle idé. Ul şunda uk: “Bu kızını kort çakkan! Aralarında nidér bulgan! Eytêşkenner, aĥrısı!” – dip uylasa da dörös bulası idé. Emma Sabiraniñ sansızlanıp eytken kébék çıkkın süzleré anıñ begirén kisép alganday ħesretlé itteler.

– Kerime bélenmé Gazizçik abıyıñ? – dip, ul barıber tınıç küñél bélen sorarga üzende sabırlık taptı.

2285 – Eytmegéz miña şul Kerime turında, soramağız da! – dip, Sabiraniñ tağın da dorfarak cavap birüvén işetkeç hem anıñ östel yanınnan kuzgalıp kiterge cıyınuvın da kürgeç:

– Miña da oşap bétmiy ul kara çeç Kerime! – dip kuydı.

2290 Kızınıñ yözene şunda uk yaltırap koyaş çıkkanday buldı. Ĥucabikege karaş taşladı. E Ĥenife Galiyévna, Kazanıñ kırık işégennen karşılıksız (s. 82) kere – çıga yöriy alğan tatar ħatını, ber de sér biresé itmedé, üz cayına söylene tordı:

– Kübelek te kübelek, ul da kübelek! Yégétler bélen gomérén uzdırırğa gına tora. Léksiyalereñe yörmiy bugay elé. “Biş”lé bilgeleréne gene ukuvı da küz buyav öçen eytele torgan süzge oĥşagan!

2295 Bolay kirége sukalav yulı bélen ul iké köymenén koyırğın ber kulga aldı. Şunda uk Sabiraniñ küñélén yavladı hem Kerimenén nişlep yörvlerén beléşerge niyet itté.

– Anısı yégétler bélen yörmiy idé elé ul moñarçı, - didé Sabira. Üzenén tağın küñél tınıçlığı bozılıp avızı yılamıık balanıkıday ceyele yazdı.

2300 – Yégétler bélen yörmévê de miném katılıktan gına, kızım... E méne sin – başka, ölgér de, tırış ta, bulgan da, uñgan da...

Bolay maktap kuyuvları yaradı tağın, Sabiraniñ küñél kügé kabat ayazlanıp kitté. Ĥenife Galiyévna şunda ul télge ostalıgın eşke cikté:

2305 – Kerimenén ukuvın eyter idém indé. Ber de kitap totkanı kürénmiy başladı. Kitaphanelerge de yörmiy bugay? – didé.

Sabiraniñ kabat açuvı kabardı, emma bu yulı ul:

– Bolay da béle bit, Hënife Galiyévna. Aña tırıçası da yuk. Şıgırné öç ukıy, dürténçésénde yattan söyliy. Kitapka bér karıy – isénde kala. Anıñ baş, Hënife Galiyévna, ademnéké tügél, - didé, söylep kitté, emma şunda uk, könleşüvén de sızdérésé itté. – Alay bérde gadél tügél bit ul... Anıñ minnen ni artık ciré bar!

Hënife Galiyévna süzné matur tottı, késé küñéléne kére bélüvénde ostalıgın kamilleştérép ciberdé:

– Bik dörés, bik dörés, kızım Sabira, borının bik çöymesén elé! – didé, Kerimené yöriy yamanlap, emma: “Kızıy, min siné üteliy kürdém bit. İptiş kızınıñ da üz itmegeç, dustıñ öçénde de söyéne bélmegeç, sin kém indé?” – diyerek uylaganın da küñéléne salıp kuydı: - Anıñ ul yaklarına irtibar itmiyk elé!

Çeçleré tögellenép kilgende indé Hënife Galiyévna üz ulınıñ beñéténe nasıyp bulırğa tiyêşlé Kerimenéñ kémlégén tamam açıklap ölgérdé. Anı hëzér Sabira kızıksındırmıy idé. Gazizçigé de kémné saylarga bélgen bit – asıl koşka ürélgen. Zihéné de kamil, ukuvı haktan da “biş”lé, çiberlége de bér kaşık su bélen yotarlık, akılı da, talantı da bar! Citmegen ciré yuk. Anıñ (s. 83) elé şıgırlar yazuvı nindiy yahşı. Kürénép tora – küñélé saf, yöregé çısta. Mondıy asıl koş alarnıñ fatırına üz kanatları bélen oçıp kérgen iken, çıgardım yuk indé! Késége erem iteler diyemeniy? Akıllı şul ulı Gazizçik, bik akıllı! İlde bér! Kız – kırkın artınan çapmadı. Nasıybın kötken iken, nasıybın!

E méne bu köñçé kübelek Sabira bélen nişlerge? Aralarına kéreçek alarnıñ, yörek begırlérene üteçek. Anı bit fatırdan sörep çıgarıp ta bulmıy. Béрге ukıylar.

Şul uylarınnan soñ Hënife Galiyévnanıñ yözéne şat yılmayuv yögdé. Ul indé bér – bér fikérge kilép ölgérep, bu kıyım helden çıguv emelén de tabıp ölgérgen idé.

Şunda ulı Gazizçik bélen Kerime de kaytıp kerdéler. Sabira aldında sér bérmiyçe, Hënife Galiyévna alar bélen üzén gadettegeçe korı tottı. Anıñ bolay üzgerüvé, hiçşikséz, faydaga gına idé. Sabira üzé bélen anıñ ihlastan söyleşken buluvın töşéndé, hëtta:

– Reħmet, Hënife Galiyévna! – dip, tınıç küñél bélen bülmeséne kérép kitté.

Heyér, Gazizçik te östel yanına kilmedé. Henife Galiyévna da ulın Kerime yanına çeyge çakırası itmedé. Üz bülmesénde Gazizçik tınıç kına bér köyné skripkasında uynap ciberér dip bérsé de kötmegen idéler. Ul “Teftilev”né başladı, avırlık bélen, ozaklap ézéne kéréde. Öçénçé tapkır başlagaç kına, köyné aħırına kader yırıp çıktı. Bu yulı ul bik te matur, moñlı, ütémle kilép çıktı.

IV

Sabiranıñ üzgerüvé Henife Galiyévnanıñ küñélén boza başladı. Kız yuktan da Kerimené yamanlıy tordı. Açuvı éçénde sıya almıy başladı. Emma Gazizçikke karata mönesebeté artıgı bélen yaħşı buluv gına ħucabikené orılıp berélüvden saklap kaldı. 2345 Henife Galiyévna niçék te ħeyleséne kéréрге, cayın tabarga tırışıp karıysı itté. Yugiye Sabira büğén Kerimege taşlansa, irtege Gazizçigén aldarga yaki par kügerçénner kébék yörgen kız bélen yégétnéñ araların bozıp kuyarga da mömkin idé. Şunda bérer yégét kisége de kızıksınmıy bit üzéne!

Henife Galiyévna uylavınça, Kerime bélen Gazizçigé arasında Tahir hem 2350 Zöhrenéké kébék güzel meħebbet börelenép kile idé. Ul indé aña kırav da töşérttermes, salkın cillerné de tiydértmes. Bérdenbér ulı Gazizçiknéñ beħtété öçén canın fida kılırga da rıza. (s. 84)

E méne Sabira? Hay zehér de indé télé. Elé kiçe géne univérsitéttan kaytıp ta kéréde, Kerimenéñ yuklıgınnan faydalanıp, şunda uk:

2355 – Tagın büğén şagıyr Feħri ħisamıga kitken ul! Anıñ bélen meħebbet “krutit ite”! – dip, avızın alayım yırıp söylenép tordı, yünséz kız!

Şagıyr bélen şagıyre arasında elle niler de bulırğa mömkin anısı. Emma şuşı kader sabır, şuşı kader sagışlı, şuşı kader bela – kaza kiçérgen, şuşı kader kéşéléklé Feħri ħisami kébék, illé altı yeşlék kart edip ul untugızı da tulıp citmegen kızga 2360 beylenmes te, anı bozıp ta yörmes! Monısın indé Sabira bélmıyçe – añlamıyça söyliy, ét can ikenléğén yeşére almavınnan gına bu.

Şuşı soñgı ay éçénde Henife Galiyévna üzgerdé de kuydı. Moña kader şeheréñné bér üzé yavlap alırdı bulıp yörgen ħatınıñ kötmegende böténley tınıçlanıp, gamlı kéşége evérelép kaluvı, citmese, kibétke dip çıkkán cirénnen bérnıy 2365 de almıyça, dönyalardan kitkendey kaytıp kérévde, uylı hem sabır zat iyéséne

eylenüvé élékten anı bélgen tanışların heyraŋga kaldırdı. Mondıy galemetlerén bérevler merhüm irén sagınuvına nisbet itseler, ikénçéler anıy irte kartaya baruvı bélen beyledéler. Emma ul ulı hesreténde idé. Kaysı ana asıl yörek ciméşén behtëtlé itép kürérge télemes iken!

2370 Gazizçigé soŋgı vakıtlarda böténley de söyleşmes buldı. Ul yılmayıp yöriy bire, kön de skripkasın törlé seyér köyler bélen yılata. Kerimenéŋ de anıy mehebbetén nikyar itmevé enkeséne meglüm. Emma tulı behtët öçén kémdérmé, nidérmé komaçavlıy. Elle Sabiranıy küñélséz yörüvémé, elle kızınıy yeşé untugızga gına yakınlaşuvımı – bilgéséz! Eger Gazizçigéne kızınıy ukıp bétérüvén köterge turı 2375 kilse, ul moŋa da riza yugıyse. Nindiy komaçavlık bar soŋ? Şul Sabiranıy kırın küzé, açuvlı télé génemé?

Henife Galiyévna mén kat ülçedé – ülçedé de, bér fikérge kilép, iké tugaŋ séñlésé Gölşat Faikovnaga barırğa, kirek iken, hetta gozérlenép sorarga kirek diŋen niyetke kildé. Alarnıy araları bérvakıtta da salkın yaki cılı bulmadı. E bu yulı Henife 2380 Galiyévnanıy elégé néçke mesele bélen aŋardan başka bütenge barası kilmedé. Heyér, anı aŋlarlık başka kéşé tavılır idémé iken? Kazannıy zurlıgı, éçé tulı halık buluv bér nerse, (s. 85) e méne anıy yomışın hel iterlégen köndéz çıra yandırıp ézleseŋ de tabıp bulmayaçak.

Henife Galiyévnanıy behtëténe séñlésé Gölşat Faikovna öyénde, sav – selamet 2385 yeşep yata idé. Yeşep yata dimekten – şuşımı indé dörös süz? Gölşat Faikovna – biş ir bala anası, citmese, örlék kébék iré gomér buyı baş bire bélmedé. Aŋa hatını kol idé. Malayları da, etkeleréne oŋşap, hatın – kızını sanlıy torgannardan tügélle indé. başkaça bula almıy. Şulay itép, Gölşat Faikovna alarnıy hézmetçésé bulıp, aş ezérlev, kiyémnerén yuv, yort – cirné çista totuv hafasında gomérén uzdırırğa hökém itélgen 2390 idé. Ölken ulları utızga citép bara, e öylenem dip eytmıy. Énékeşleréne ölgé indé ul. “Tıpseler timér özerlék” yégétler bulıp bétkenner, kızlarını biyeley urınına gına alıştırıp toralar dip, Henife Galiyévnanıy niçe işétkené bar idé, hak, ahırısı? Atalarına oŋşagannar, atalarına, bér de başkaça tügél!

Henife Galiyévnanı séñlésé, ah itép:

2395 – Abav, apam – canım, miné de iséŋe alır köñneréŋ bar iken, - dip karşı aldı. – Elle béznéŋ Gazizçigébéz öylenemé? Tuyga çakırırğa kildéñmé?

Vakit irtengé yak idé. Yal köné. Alar yanınnan elé bér ulı, elé büténneré bérem – bérem isenleşép, çalbarmaykadan gına uzıp – sütép aldılar. Alarnıñ üzara oğşaşlıkları – gacep, emma anaların igtibarga alıp, sanga kértmevleré – ikénçé.

2400 – Béznéñ malaylar şundıy indé alar! Malaylar kébék çukınçık balalar yuktır ul, - dip, enkeleré Gölşat Faikovna söylengelep aldı. – Bér kız da alıp kayta almadım bit, yanımda yaremçé bulır idé!

Henife Galiyévna üzén tımç tottı. Karaşnı yugarıdan karavga köylep kuygan idé indé ul, éré kıyafette:

2405 – Nerse, séñlém – canım, indé bu yortta miné türge çakırıv da yukmını? – dip soradı. – Yartı segat işék töbénde basıp toram bugay.

Gölşat Faikovna anıñ bu süzleréne ah itté. Kötélmegende kilép kérgen apası aldında ul tamam yugalıp kalgan idé. Zihénén cıyarga ölgére almıyça gazaplandı. Annarı gına, Henife Galiyévnanıñ küzlerénnen sagış hem moñ galemetlerén kürép, hafaga töşken helénde:

2410 – Apam - canım, apam - canım! – dip, aña kuñnya yagina üzarga yul kürsetté. Bu vakıtta cilkeséne élengen tastımalı töşép kitép aptıratı. – Ayaklarıñnan salıp (s. 86) torma! Şul köyge géne kér, apam canım! Mondıy ükçelé başmaklar bélen şerde yürüvleré caysızdır bit?

2415 – Bik caylı, bik kiléşlé!

Henife Galiyévna séñléséne tüfli – başmak meselelerén tikşerérge kilmegenlégén sizderérge onıtmadı. Kıyafeté haman da kırıns kaldı. Séñlésé:

– Miném mondıylarını kiymegenéme de bişbıltır indé, - dip zarlanıp mataşsa da, apası avız çité bélen géne yılmayıp kuydı.

2420 İké tугan séñlésé Gölşat Faikovnanıñ torga ciré tözék, kadagı da urınında, taktası da yañşılup sugılğan, idenneré de cépke cép tartılğan idéler. yortta ir kulı barlıgı sizélép tora şul. Emma hatın – kız meselesé monda, çınnan da, çışélmegen, tabak – savıtlar, östeller yugılğan - sörtélgen ise de, onı - bereñgésé - ité – başkası tarav yata idéler. Citmese, östel yanına bérkétélép kuyılğan it tartkıc ta éşén başlagan

2425 da taşlagan kébék pıçrangan kiléş.

– Apam – canım, bik vakıtlı elé kilüvén, méne bit peremeç péşérerge tora idém. Malaylar tormıylar da tormıylar, itémné de tartıp birmiyler. Méne hezér peremeç ölgértérbéz, bér kilgeç – kilgeç indé.

2430 Hénife Galiyévna vaklıklarga birélmedé. Tarttırırğa dip kiskelep kuyılğan tabağı bélen it, un – unbiş baş suvgan, ilengen on, tugılar öçén vatılğan distelep yomırka, öç litrlı banka bélen söt – bolar barısı da bér hatinga köné buyına citeçek eş idé.

2435 – Sin, séñlém, miné bulıdır dip kötme. Üzémde de, ulımnı, anıñ yanına iké kızını asrap, gomérém kamır – bolamık eşénnen çıkmıy! – Ul maħsus şulay söylendé. Kızlarını da süz arasına yöriy kitérép kıstırdı. Kayçan da balsa bér alarnı téléne alırğa hem şunıñ öçén maħsus kilgenléğén eytép anlatırğa tiyész idé ul. Méne bit cayı üzénen – üze ip kilép tora. Éşnéñ cébén akrınlap, oçınnan başlap süte toruvın heyérlé şul.

2440 – Kızların bulgaç, sinéñ yeveşéñ de göl bakçasında sandugaç sayratuv bélen bér indé, apam canım, anı da süz dip söylegençé!..

Gölşat Faikovna élékten télge osta balsa da, zihénde sak tügél idé. Monı bélgen apası: “Kaptıñmı, heçtéruş!” – dip uylap kuydı. Yözéne mıskıllı yılmayuv bilgéleré çıktı.

– Çey kuyarga kirektér?.. Kaya soñ elé çeynéğém?..(s.87)

2445 – Eyde, kavdarlanma elé, kaldırıp tor çeyéñné! Min ozakka tügél! – didé Hénife Galiyévna, tamam koyılıp töşken Göldaş Faikovnanı böténley de bétéérge cıyınday. Buş urındıkka kulındağı avır törgégén kuyıp, sumkasın élerge urın ézledé. – Béleklerém özélép töşe dip toram. Hésret, çémodanga tutırıp alıp kilsem ni bula idé? Kazan buylap, adem köldérep, kegaz kapçık asıp yör indé, Arça heyérçésé

2450 kébék...

Anıñ bér başlagan süz bélen yartı dönyanı eylendérep söyleşe bélüv kuveté ni cittä hatınnarnı da ayaklarınnan yégüv köçéne iye bulganlıktan, Gölşat Faikovnanı tagın iké kulsız kaldırdılar. Ul bögéngé könde apasın olı hésreté yörtüvén, monda tuynıñ da, başkanıñ da katnaşı bulmavın, akılına barıp citép, şunda gına ahladı

2455 bugay. H ak s uz ul, tuganıy sin  Kazan  it ene kader yahşı heber b elen  zlep kilmes, ademne hesret yulga  ıgara!

– Monda ulımnıy b er – ik  kiy p kaldırgan kiy mner  id , - did  H enife Galiy vna,– ul kader ir gurtın kiy nd r rge sinde endri kaznası yuktır.  iklenmes nner! Bibi  erifes ne bir p,  rfiye yavlık hisabına yuvdirttım. Bik te  ista
2460 itken, may  e keler n y huş isler  b elen a kıtkan. Kaysı ulıya da t s bulır, kiy p y rs nner el  şularnı, did m!

Emma t rgekn  ul  i  p mataşmadı,  stel  it ende torgan  eyn kn  k r p aldı bulsa kirek, y z ne yılmayuv y g rd . Anıy k z karaşına iyer rge  lg rge G l at Faikovna ise şul yakka borılıp karadı, mayga p şken p ş k dey sik r p kuyganday
2465 buldı hem, olı  uyın tim rl  yaņa k rogaz yanına kil p, anıy filtes n k tere t şt , cılınıp utırgan maylı taba urınına  eyn k  utırtıp:

– Gom rge b er kil p te aşımnan –  ey mnen  st n bulıp, min  kim - h ri t p kitme ind , apa canım! – dip s ylen p aldı. – M ne hez r pereme lern  de buldıram. At ı H afizulladan may da alga id m, Ar a hatınnarınnan kaymak ta kit rtt m. Nige
2470 şuşı kader sıylı buldım el , disem, sin y, apam – canım kunakka t şes y bulgan iken, - dip, kıska gına eytel rge m mkin s zn  ozınga alıp s ylep kitt .

Eger de pereme n y cit ş v n k ts y, monda ki ke e gom r   te eg n uylagandır ind , H enife Galiy vna,  eyge g ne riza bulasın b ld r p:

–  yge kaytasım bar s nl m, - did , şulay da  stel yanında tamam cayga kil p
2475 irk ney p kitt ,  y ndeg e (s. 88) utıruv rev ş ne k r p, sumkasın aldına saldı, annan kulyavlık  ıgarıp, k z yannarın s rt p aldı da: - Yal k nner nde Gaziz ig me  z m pirog – mazar p ş r rm nm  elle digen id m. Ozaklıy almam.  şler m barıp  ıksa, yomışımın kir  kakmasaņ, s nl m – canım, el  bolay gına kalmam, yortıgızga tagın ayak basarın!

2480 Kulyavlık meseles ne kilgende, monısı da aldan uylanılıp, kay andır G l at Faikovna tarafınnan b lek it lgen, alıp kuyıluv sebepl , sandıkınıy yan tartma ıgında  z vakıtın k t p saklanıp kalingan zatlı istel k id .  septe huşap bula digendey, anıy da faydası tiyd . “Elle apam yılıy ind ?” – dip ah iterge cıyınan G l at Faikovna  z b leg n tanıp  lg rg nd r – y z n nurga k md . H y r, anıy k n l   zger vge

2485 apasının zur hesret bélen tügél, yomış artınnan gına yürüvén bélüvé de teésiyr itkendér elé. Yeşermedé, başına uy kérgenén télé bélen eytép te birdé:

– İy apam – canım, sinéñ kébék zur kéşénéñ süzén tınlarga turı kilér indé, - dip aldan vegdelep te ölgérdé. Henife Galiyévna nindiy uy bélen yürüvén béldérér vakıt citkenlégen aıladı, Gölşat Faikovnanı gacizlevden tuktarga, éşné aılatıp 2490 birérge buldı. Evvelé süzné yıraktanrak alıp, fatırçı iké kızı turında beyne – beyne söyledé. Annarı Gazizçigéne, anıñ mehebbet utlarına haksız köyüvleré, enkesénéñ moña yörekléré ernüvleré hakkında kıyssa beyen itté. Söylegené aldan uylap kuyılğannan da teésiyrlérek kilép çıkkanın toyıp, tagın mavıgıp kitüvé arkasında, Sabira da, Kerime de hur kızlarına evérdédeler. Méskén Gölşat Faikovnanıñ huşı 2495 kitté. Dönyada mondıy kéşeler de bula mikenni digendey, isén cıyalmıyça torganda, kulındağı östel tastılamalı ayak astına şuvıp töşté.

– Méne şul idé, séñlém – canım, - didé Henife Galiyévna, üzé de teéssorat kollıgında kalğan helénde, hikeyelevéne, çınnan da, şulay iken bit diyerek, tamam ışanıp bétép. – Gazizçigém, yörek parem, aradan şularnıñ bérséne, sörme küz, bödre 2500 çeç Kerimeséne gaşıyk buldı da... Üzén harap itmegeyé dip kurkam. Aralarına sarı könbagış Sabiranıñ köncélék külgesé töşe bit, séñlém – canım!

“Min nerse eşliy alırmın iken bu hellerde?” – dip eytérge télegendey, emma zihéné süzlernéñ tertiybén yugaltıp, Gölşat Faikovna böténley de éçséz – tıssız kaldı. (s. 89) Yarıy elé, Hodaynıñ rehmeté çeynék yaña kérogaz östénde şavlap kaynap 2505 çıktı da, dönyanı yavlap alırday bulıp, kuyı par ata başladı.

Çey éçüv yolası – tatarnıñ behéténe nasıyp kılınğan bér goréf – gadet ul. Emma aña kéréşkençé, apanıñ séñjelge atalğan yomışı hel kılınırğa tiyész idé...

V

Atna da ütmedé, kiçké yakta, Henife Galiyévnanı ah ittérép, işék töbéne 2510 çeçekten – çuktan kiyéngen, gölden – ciméşten elé géne özélép töşken iké zatlı yégét kilép te bastılar. Bolar anıñ séñlésé Gölşat Faikovnanıñ yanarak yégérmésé tulğan Şerifé hem Gazizçikke yeşteş tiyéşlé ulı Garif idéler. İkésénéñ de zur tomrayıp torgan küzleré, kara bödre çeçleré, alsuv bitleré, citmese énedén – cépten kiyéngen buluvları, başlarındagı Kazan yégétleré yaratıp ölgérgen kiñ kırılı fétr eşlepeleré, kara 2515 platşları, alıştay gevdeléré – alarnı küz östénde kaş itép kürsete idéler. Bolar yanında

söyékélé Gazizçik, elbette, kece sıyragın kimérép yatkan köçék sıman gına toyılaçak. Kaş yasıym dip küz çıgaruv galemeté digen nerse şuşı buladır indé ul.

– İsenméséz, Hıenife Galiyévna! – didéler bolar, kéré – kéréske ük, Bérlinni algan yégétlerçe kükrek kiyérép.

2520 Töşémmé – önémmé dip, hıucabike artka çigénéрге mecbür buldı. Éşéne çumgan Gölşat Faikovnanıñ yılmaygan yözé, ulınnan kalgan, Bibi Şerifesinnen örfiye yavlık beraberéne yuvdırtılğan, hıasiyetlep iltken bétéş kiyémneré küz aldınnan bérem – bérem yögérésép üttéler. Suretler artıgı bélen küp buldı, ahırısı, ul ańışa almıyça torgaç, yégétler tagın da:

2525 – Hıenife apa, béz Gölşatnıñ ılları Garif bélen Şerif bulabız! – dip, avızların yıırıp, haman üzleré bélen tanıştırdılar. – Méne hıellerégézné béléрге kérép çıgası ittéyk. Enkey selamnerén ciberdé!

Şunda Garif, énéséne törtkelep aldı da:

2530 – Enkebéz sézge küçteneç te ciberdé elé, - dip, avızına kader tutırılğan sarı kün sumkanı suzdı. Annan elé suvınırğa ölgérmegen peremeçler isé kile idé. Hıenife Galiyévna sumkanı iréksézden koçagına aldı.

Şunda, Hıodaynıñ rehmeté, Gazizçik te kaytıp kéréde. Yégétler söyénéşép küréstéler. Kurıkkannan gına Gölşat (s. 90) Faikovnanıñ ılları elle kémnerdey küréngenner iken, ene bit Gazizçiknéñ de alarday bér kaytış ciré yuk. Tik méne cilkeléré géne tarak sıman iken!

2535

– Eniyém, nişlep miném bratlarımın ıšek töbénde totabız! Türge ütiyk, yégétler! – dip, Gazizçik alarga öské kiyémnerén salırğa bulıştı. Kürénép tora, bik te kuvana idé ul.

2540 – Eniyém, elle temlé peremeçler péşérgenséñ indé? Méñ yıl aşaganım yuk sıman açıkkanmın! Sıy yanına kunaklarıbız da bar! – dip eytkeç kéne, Hıenife Galiyévna uylarınnan aynıp, küçteneçlé sumkanı koçaklagan hıeléndé kuñnya yagına aşığıp kérép kitté. Şunda gına anıñ sulışı urınına utırdı. Hıezér bötén kurıkkanı fatırçı kızlarınñ vakıtsız kaytıp kérévleré bélen beylé idé.

Emma kirékmesné uylarga yaramıy şul ul – aldınja kile de basa. Monda da
2545 nek şulay buldı: yégétler türge uzarga gına atlagannar idé, Kerime bélen Sabira:

– Béz kayttık! – dip köleşe – köleşe, kömés kınğıravday çeréldep kilép te
kérdeleler. Öyde çiber yégétlerné kürép, işékné butadık, ahrısı, digendey, yak –
2550 yaklarına karangalap alıp, yabilırğa ölgérgen yozaknıñ “kélť” itüvénnen soñ, şım
bulıp, télséz kaldılar. Tomrayıp torgan küzlernéñ soravlı karaşları, kızıl çiye
irénnerénéñ déréldép aluvı, yözlerénéñ agarınıp kitüvé şuşı kara hem sarı çeçlé saf
göllernéñ kilés – kıyafetleréne tagın da kürkemplék hem güzellek östiy idéler.

Yégétler de heyran kalıp, yözleré nurlandı. Emma zavod éşénde kırıslanırga
ölgérgen Garıfınñ zihéné tiz açıldı. Ul, elle kölep, elle soklanıp:

– Nu, Gaziz tungan, sin cennet hurları bélen yeşıyséñ iken şul, malay! – dip
2555 eytép kuydı.

Anıñ bu süzleré kavşap kaluv hem urnaşıp ölgérgen tınlık nerdelerén téldé de
töşérdé. Yégétler Gazizçiknéñ bülmeséne yüneldéler, kızlar, öské kiyémnerén salıp,
üz bülmeleréne mıştım gına çumdılar. Emma alarga anda ozak dulkınlanıp torırğa
nasıyp bulmadı.

– Kızlarım, séz kaya? – dip, kuñnya yagınnan avaz saldı Henife Galiyévna.
2560 Anlaşıla, kunaklar da bulgaç, hucabike kiçké aşnı üzé yeşiy torgan zal yagındağı zur
östélge yaptıraçak. Mondıy katlavlı éşlerné ul bér başına gına başkarıp çırgarga
télemiy, fatırçıların élék te yögérte torgan idé. (s. 91)

Sabira бүгэн ölgérrek bulıp çıktı. Niçe köñner avırgannan soñ, Kerimenéñ
2565 vakıt – vakıt helé kitkeliy idé. Citmese, çaya yégétlernéñ küz karaşları anıñ da
yöregén uk kébék üteliy tişép, uttay yandırıp ütken idé. Küñjélé urınına utıra almyça
gacizlendé. Emma, ni hikmet, bu minutlarda anıñ akılı töplé idé, gaşıyk deryasınıñ
totkını Feñri abıysı Hısamını da, biyék bastonday üzén gorur saklagan kıznıñ küñjélén
2570 bayraklar küterép yavlap alganday toyılğan Gazizçik abıysın da, tége iké zatlı yégét
arıslannarın da bérem – bérem çağıştırıp, herbérsénéñ urının, derecesén bizmendé
ülçerge buldıra alır idé, elbette. Şulay da andıy isep - hisapnı uyına kértérge anıñ
başına kilmedé. Hetérénde barı tik, sağış tulı küzleré bélen yaktırıp, sağıyr abıysı
gına tösmérlendé. Bu aña tınıçlanuv öçén nıklı cirlék idé.

2575 Kerimenenë bulışırğa kilérge aŝıkmavı Ğenife Galiyévna öçen kulay bulıp çıktı. Ul şunda uk Sabiranı meĥebbet ciméne imsındırıp kuyarğa ölgérdé.

– Elé bu atnada gına iké tugañ séñlém Gölşat Faikovnanı kürérge dip bargan idém. Matur yeşep yatalar. Allahıga ménë ŝökér! Siña da söylegeném bar, bélesenë indé, kızım! – dip başlap, süzen caylap – maylap, cégen cékke kiterép tézep kitté: - Méne şunda, min tilé, iké çiber kızım bézde fatırda yeŝevleré bélen maktanıp kuyganmın. Bigrekler de siné, Sabiram, siné indé, zurlap, döröslep – maturlap, kadérlém itép, béniçe kat télge aldım. Ene bit, melgunner, kilép te citkenner, enkeleréne söylegenerné iŝétép torgannar indé bolar! Alarnıñ ikésé de ut kébék, tormıŝnıñ téregé bulırlık yégétler. Bigrek te ölkenregé, Garif digené, zavodta zur éŝte, uç tutırıp akça ala. Elle siña yeŝregé oŝıymı?

2585 Diplomatiyege osta ĥanıñ öçen untugız yeŝlék kıznıñ akılın ĥeyle töténé éçende kaldırıp béniy de tügel idé. Emma ul, her éŝte çama ĥisén toyganlık sebeplé, bu söyleŝüvéne de tabiygıy agımğa köylérge niyet itté. Ğezér Sabira, avıl mokıtı, avızına su kabaçak, küñéléndegé sérén çıŝmeyeçek indé.

2590 – Miña da ölkenregé kübrek oŝadı, Ğenife Galiyévna, - dip, şuşı sarı çébéŝ eytép te saldı. Ğucabike elége ĥeberden télséz kalganday buldı.

Bu Sabira tormıştan üzene digenén tartıp alaçak, ĥetta üzén dönya kéndégé sanarğa da ezér iken. Kız Ğenife (s. 92) Galiyévna karşında borınnıñ yugarı çöyép yöréne başladı, citmese:

2595 – Enésé de naçar kürénmiy, şuk yégétke oĥŝagan! – dip, üz aldına şayan yılmayıp ta aldı.

Boların uk kötmegen ĥucabike sagayıp kaldı, eñgemené tuktatıp, Gazizçigenenë mondıy belage tarımavı öçen söyénép ölgérmedé, yannarına Kerime kérép citté hem:

2600 – Östelné ĥesterlep te betérgenséz iken, şul apa éçende... Hay, ölgérler! – dip, alarmı maktap aldı.

– Yaklav uyangançı kön üte, tön cite! – dip, Ğenife Galiyévna aña biterlev süzen taşladı.

Hucabikenéj téléndé, elbette, heyle idé. Kerimenéj yégétler kürgeç te yomşarıp kitmevén télevden şulay eytté ul. Emma kız alay kabul itmedé.

2605 Kerimenéj kaderé bélen béрге keyéfé de kitté. Yözéndegé güzellék nurları béráz kimi töşté. Emma hucabikenéj sarı erséz feréştesé Sabira kuvanıçınnan balkıy başladı. Bu hel ise kunakları hem Gazizçikné suvıtını gına östel yanına kitéröv öçén iñ kulay minutlarıñ bérse idé.

VI

2610 Meclés kötélgennen de küñéllerek uzdı. Kunak yégétlerénéj ikésénéj de küzleré Sabirada idé. Kızlarıñ küñéllerén tabuvda mahırlıkınıñ altın médalén alğan bu yégétler üzlerén bik te iplé, itagatlé tottılar. Başkalar öçén bu kürénéş téatr uynın hetérletse, Sabiranıñ behet kanatları çikséz galemnerné iñlep, küz kürmegen, hıyal iréşmegen segadet diñgézene taba oça idé. Şerif çak kına tıyılıp kalsa, Garif télge

2615 kilép, annarı kabat olısın kéçésé, kéçésén olısı alıştırıp, kızınıñ küñél koşın, bér de cirge töşermiy, bolıtlarga kat – kat yözdérdéler. Şunda bu uynnan heberdar bulmagan Gazizçik, aları béráz tınıçlandırırğa télep:

– Monda béznéj Kerime de bar bit elé, yégétler! – dip eytép kuydı. Anıñ bu süzlerénen Henife Galiyévnanıñ, elbette, citméş cidé céné béryulı kotırındır.

2620 Emma ulın ul başkalar aldında biterlerge bazmadı bulsa kirek. Barı tik:

– Kerime kızızızga da bik küñéllé, ulım, - dip kéne eytté. Emma Şerif, uynnda mogciza kürépmé: (s. 93)

– İy – iy Henife apa, monda tagın bér kızızız bar iken, anı onıtıp cibergenbéz... Gafuv ite kürégéz, tutaş! – dip, yat karaş bélen Kerimege karap kuydı.

2625 Anıñ bu süzleré Sabiranıñ küñéle né may bulıp yattılar, hem ul indé iké yılbuyına cıyılıp kilgen açuvın çıgarıp, könçélék katış miskıllı karaşın ipteş kızına yullap, rehetlenép kölep ciberdé. Monısı indé artık idé. Kerimege, mögayın, dönyanı su basıp, kükler cimérelép töşken kébék toyılgandı? Şagıyre bit, küñélé miskıllavını kütere almıy, urınnan kalkıp:

2630 – Henife Galiyévna, miném başım avırtıp tora, - didé de, şunıñ bélen röhet soraganday, östel artınnan kuzgalıp, üz bülmeséne yögérép diyerlék çıgıp kitté. Hezér bu bala, elbette, ménderge kaplanaçak, üksép – üksép yılıy indé!

Şunda téliym iken, yartı Kazannı uñ kulım bélen tugılıym, yartı Kazannı sulı bélen butıym dip, derecesén yugarı sanap yörgeñ hucabike de aptıraşka töşté. 2635 Séñlésénéñ ulları heyran itté anı. Bu yégétler adem diğen zatnı niçékler uynatırğa kirek ikenléğén aña bik şep kürsettéler. Hanım bolar yanında üzénéñ çüp kéne buluvın añladı, bu hel vekarın hem min – minlék kikriklerén şındérdé. Ul da kuzgaldı, cehet kéne kuñnya yagına yüneldé. Şunda avızın ilek yasap, Sabiranıñ beheténe soklanıp utırğan mokıtına törtép alası kildé. “Bar, Gazizçik, bu uynıñ siña 2640 tügél, Kerimeñ yanına kér!” – dip, çak kına eytép taşlamadı. Şunda Sabiranıñ bilénnen alırğa ürélgen Garifnıñ kullarına küze töşté. Bargan adımnarın akrın aytıp, bérázga tuktıysı itté. Meger bu yégétler taş yöreklé Sabiranı da éretüvge, anıñ küñél koşın kanatlandırıp, üz yetmeleréne kértüvge iréşkenner iken, hislé hatın – kızlar bélen niler géne eşlemiylerdér. Niçeme güzellék iyese alarnıñ heylesénen töpséz 2645 çilekke utırıp kalamagandır?

Henife Galiyévna kuñnyaga kérép kitkençé, Şerifnėñ süzleré kolagına çalındı.

Ul:

– Eydegéz, Gaziz abıy, séznėñ kabinétka, onıtıp toramın iken, bér eş turında séznėñ bélen kiñéşmekçé idém bit, - dip eytté.

2650 Urınnan kuzgaldılar. Henife Galiyévna, Şerifnėñ Sabiranı abıysı Garif irkéne kaldıruvın añlap, moña béráz köyénép kuydı. Allah saklasın, Sabiraga mondıy yégétnėñ cilé tiymiy ütmes. İl aldında oyat bulmagayı! (s. 94)

2655 Hucabike tıñlanıp, karıştırıp, indé hiñıldıy başlagan Sabiranıñ helleréne küz – kolak bulıp zal işégé yanınnan uzgalap yördé. İşéknėñ pıyala terezesé bülmedegé vakıygalarnı bik açık kürsete idé. Méne söykémlé söyek Garif indé tamam dert – dermanı möldéreme tulgan Sabiraga taba üréle. İy sala sıyrığı, sin de übéşe béleséñmėni? Henife Galiyévnanı kürmiyler de, bėlmiyler de. Ul Garifnı eytér idém indé, bér segat éçėnde yat kızıñ cilėnde cilgersén indé.

2660 Kulına hucabike elé uklav barıp aldı, elé tabak totıp karadı. Eger de Garifnıñ çamadan uzuvın kürse, ul şularnı koralı itép, yeşler yanına kılıçlı – kalkanlı kaharman süretėnde berép kéreçek, iké “gaşıykıñı” risvay iteçek idé. Şunda kabinéttan Şerif bélen Gazizçik bik citdiy söyleşe – söyleşe çıkkanda, bér kulına

tabak, ikénçéséne uklav totkan Hénife Galiyévnanı kürép aldılar. Ul şunda uk heylege kéréşté hem:

2665 – Onım bétép kitkenmé, çolanga çıga idém, sandıktan onı alıymımı digen idém... Ulım, bérer temlé rizık péşériymmé soŋ? – dip tézép kitté.

– Eniyém, nindiy aşav diy indé ul? Gölşat Faikovnanıŋ peremeçleré de östel tulıp tora. Kaldır ul meşekatleréŋne! – dip üténdé Gazizçık, enkesén tınıçlandırırğa télep.

2670 Hénife Galiyévna kéşe arbasınnan töşép kalgannardan tügél, akılı üzende buluvnı toydırırılık itép, Şerifke karap aldı. Yégét şunda uk:

– Bik matur kunak buldık. Elége eşlerébéz bétté. Kaytası yul da yakın tügél. Rehmet sézge cılı kabul itkenégéz öçén! Béz kitiyk indé! – didé. E annarı Garifka éndeşté: - Abıy, şulayımı?

2675 Zal işégé açılıp, annan yégétlernéŋ soltanı üz derecesén saklap, elé géne cilektey tatlı irén temlep rehmetlékler kiçérgeŋ kıyafette kilép te çıktı. Ul da bu yortka rehmetlerén béldérdé. Öslerénde yahşı kara kiŋ platşlı, başlarında fétr eşlepelé, ak yakaga kara galstuk takkan iké asıl yégét işék totkasına ürédéler. Sabira bu yulı da kaytıp kérgendegé kébék yugalıp kalgan idé. Şunda Garif:

2680 – Hénife apa, min tagın irtegemé, başka köndemé kilsem, niçék bulır iken? – dip soradı. Anıŋ bu süzleré, elbette. Sabiraga adréslangan idéler. Hucabike de sér birmedé: (s. 95)

– Kilégéz, kil, séz bit miném tugannarım! Yulnı onıtmagız! – didé, yılmayıp.

2685 Sabiranıŋ kuvanıçı éçéne sıymadı. Yözénen şatlık nurları çeçélüvén ul yeşére almadı. Yégétler:

– Huş, çiberkey! – dip, biraz ürtep hem kıznıŋ küŋélén tamam ımsındırıp, nindiydér hareketler yasap aldılar. – Sav bulıgız! Gaziz abıy, Hénife apa, huşıgız! – dip, Kerimené isleréne de almıyça çıgıp kittéler.

2690 İşék yabıluvga öç – dürt minut ütmegendér, hucabike kuŋnya yagında ah – vah kildé. Yanına Gazizçigé yögerép kildé, annarı Sabira citéşté.

– Sumka totıp kilgenner idé, kiré birérge onıtkanmın! – didé alarga Hınefe Galıyévna.

– Hızér... Üzém... Artlarınnan kuvıp totıp, iltép birem! – dip, Sabıra ıgıp yögérmeké idé de, anı:

2695 – Tukta kızıım! – dip, hıcabıke ak élektérép kaldı. – alar tagın kileler elé. Kúteneler salıp kuyarbız! Buş sumka kúterép yörmesler bit indé! – didé.

Elé éne öl kébék sulıra itken Sabıra kabat yaktırıp aldı. Anı bar dönyası tulı şatlık, söyéné, segadet hem, in hikmetlésé, kaynar meħebbet idé. Ul, zal yagına ıgıp, hıtta cırlap ta cıberdé. Anı bolay canlanuvı Gazızıkné de söyénérdé.

2700 Mögayın, bu yortta bérdenbér Kerıme éne yeşleréne manılıp yokıa kitkendér. Eger de bu tormış téatrı uyını anı beħétlé buluvın télep oyıştırıluvın bélse, ul nerse diyer idé iken?

VII

2705 Sabıra bélen Garıf matur ına yörép kittéler. Şulay kilép ıgar dip Hınefe Galıyévna ına tüğél, hıtta yéğét üzé de evvelé başına kértép te karamagandır. Hızér, elée bu alarga zakazlı uyın ına kébék toyılğandır, belki? önki bu tormış téatrı uyınının avtorı Hınefe Galıyévna üzé, başkaruvısı Garıf idé kébék.

2710 Hikmet şunda: iké tugaın séñlésé ölşat Faikovnaga, téğé vakıtta olı yomış bélen kilge, Hınefe Galıyévna nındiy eş bélen yörüvén tögel éne eytép, anlatıp birdé. Lekın şuşı kader kiléşép kiterler dip başına da kérmegen idé. Baştarak elé yukka yörgenmén dip te poşınğın idé. (s. 96)

2715 – Séñlém – canım, Gazızığémné öylendéresé idém. Künjéleına yatkan kız da bar. Emma aralarına Sabıra dıgené kére bit. Bér de irék birmiy. Gazızığémné bélesén, ersézléğé yuk, - dip, iké asıl koştay kız balanı üzlerénde fatırda yeşiy başlavların, evvelé ul – bu sizélmevén, aħırda Kerımege Gazızıkné gıyşkı töşüvén, tormıška derté küréne başlavın eyné östete – östete, indé kitem dıgen cırénnen tagın da iké segatke soñarıp kala – kala, kabatlıy – kabatlıy söylep birdé. Apasını yuk eş bélen yörüvén ölşat Faikovna yeşermiye eyte tordı, üzéné kulınnan kilmeyeekné, Sabıranı fatıra kértérge mömkinélégé yuklığın, kéşéné beħéteına

2720 katnaşa almavın, tagın elle nerselerné kuzgatıp bétérdé. E Hënife Galiyévna üz tuksanı – tuksan:

– Monı min de, sin de tügél, zatlı ullarıñnıñ bérsé başkarıp çıksa gına!.. Zihénneré kamildér bit? Kızlar bélen yörüv, tanışuv sérlerén bélelerdér bit?

2725 – Kaya diy ul, apam – canım, nindiy kızlar bulsın, bérkémge küterélép te kariy bélmedéler! didé Gölşat Faikovna, tamam utlar yotkan hëlénde. – İréme oğşagannar, adem zatına küz taşlarga da kurkalar.

– Söyledéñ süz, - didé, açuvına çıdaşa almıyça, Hënife Galiyévna. – Anı feréşte dip eytséñ, yığılıp ülermén! Marca iteklerénéñ cillerén uynatuvdan elé kayçan gına arına başladı soñ iréñ?

2730 – Yuk süz, bulmagannı, - dip, Gölşat Faikovna, tormış iptéşén köçné doşman yavları höcüménen saklarga çıkkán kaharman hanbike siman, üz süzénde nık tordı. – Yuk süz! Söyleme de! Bulmagannı! Şuşı kader bala alıp kayta alır idémméni, eger ul çitte kagınıp yörse?

2735 Emma bérızdan, küñéléne şik töşép, apasına sınavlı karaşın töbedé de canı – tené bélen saklagan divarlar artında ışanıçsız, mekérle can yeşérénép yatuvı mömkin ikenléğén sizénép ah ordı:

– Elle süzleréñ dörésmé, apa – canım? – dip soradı.

2740 – Yuk la indé, bolay gına eytívém, - dip, Hënife Galiyévna şunda uk süzén ikénçégé bordı. – İréñnen behtëlé buldıñ, siné sanlap, dönyada inñ zatlı, yaratkan hatını kürép yeşedé. Delilén üzéñ de eytép birdéñ, küpmé balaların yaktı dönyaga kitérdéñ, kaynar koçağında yokladıñ, cebér – cefa kürmedéñ!

2745 – Bik alay uk bulmadı şul, - dip, Gölşat Faikovna, sürélép – karalıp kalğan küñélén yuvarga télegendey, çişme kébék akkan küz yeşlerén sörtép eytté de saldı: – (s. 97) Goméré buyı korı, usal buldı. Min bit anıñ küz karaşınnan da kotım oçıp yeşedém. Süz kuzgatsa, éléklerné, külmek itegém yüvşlenép kitkendey toya idém üzémné. Dörös eyteséñ, canım, köndézlerén kolı urınına kürse, kiçlerén söyekleréme kader éretép kuya idé. Gomérem buyına ut bélen su arasında yeşedém. Yarıy elé, soñğı yıllarda, ullarım üsép citkeç, alardan kıyınısınıp, bérız yomşardı. Kiçlerde buşap kaldı.

2750 Anıj şunda, bolay açılıp kitép, hiçkémge sérlerén tışmegenlékten, yözé
agarındı, bu kaderlé batır gamelné başkarıp çıga aluvınnan hetta ciñeleyép kalganday
toyıldı. Hıyér, söylemese de bula idé. Hıenife Galiyévna anıj yeşev revéşennen
şuşındıy ikenléğén élékten sizénép yeşedé, şunlıktan aralarına kérmedé, tormışlarına
2755 katnaşmadı, aralaşuvdan üzén mehrüm kaldırdı. Yomışı töşmese, elé bügen de
işékleréne kilesé, çey yanına uzası tügél idé.

– Eytem bit, behetlé yeşedéñ iréñ bélen! – dip, Hıenife Galiyévna séñlésén
haman yuvatuv – yumalavda buldı. Hıatınnıñ karatut yözéndegé kırıy çalımnarınnan,
dönyanı güyeki üteliy kürér öçén, kamil yaratılğan uyçan, zur kara küzlerénnen,
2760 tormışı üzgenlék arkasında tireneygen yöz cıyırçıklarınnan uyında nerse barlıgın hiç
kéne de sizerlék tügél idé. Anıj uyların apası eytken süzler başka yüneléşke kértép
ciberdé. Ul indé hezér iré bélen göl çeçeklerédey kiléşép yeşevleré hıakında hıyal
ofıkların kiñeytérge ölgérdé. Goméré buyına elé ésséde yanıp, elé salkında tunıp
hıislerén gacizlevé arkasında, anıj öçén mondıy ruhiy küçéş öyrenélgen gadget sıman
ciñél hem tabiygıy idé.

2765 – Méne şul Sabıranı ullarıñnıñ bérsé bérer ay ımsındırıp, üzéne karatıp,
Kerime bélen Gazizçigém arasına kérüvénnen bizdérép torsa idé, - didé Hıenife
Galıyévna.

İndé elle kayçan şuşı revéşlé eytérge tiyéşlé bulsa da, ul, emma segatén –
2770 minutın turı kitére almıyça, ozın süzler bélen tél tégermené tartıp aptıraganınnan soñ,
séñlésénéñ zihéné tamam çıstarıp ölgérgen mizgélne élektérép ölgére aluvı kuvanıçı
anıj yöregéne, téléne çıktı. Ul aşıkmadı. Süzleré irken, üz cayları bélen, emma
emérlé, ütemiy yaramıy sıman eytéldé:

– Ullarıñ gomérlerén bér kız da kürmıyçe, yalgızlık hıesreténde uzdırmasınnar
öçén géne bolarnı eytéym. Elle ni avır eş tügél ul alarga! – didé. (s. 98)

2775 Ana nındıydér ömétlé uylarga birélép utırgan cirénnen “İliç lampası” sıman
yaktırıp aldı. Ak yözéne kızılık yöğérdé, avızı yıırıldı. “İndé elle Hıodayım miné üzé
kilénlé itemé?” – digenrek uy kiñéléne kildé.

Eytesé eytélgén, seyeset yetmesé tormış deryasına salıngan, bu kader olı éşné
başkarıp çıguvınnan Hıenife Galıyévnanıñ küñjélé tınıçlanıp ölgérgen idé. Niyeténéñ
2780 barıp çıgasına ışangan helénde ul:

– Uluñ miña kilér. Aña üzén aňlatıp birérsénj. Karası – Kerime, sarısı Sabira bulır! Eger küñélén üz yagina avdara alsa, minnen bülek te bar. Şunu başkarıp çığıyk!
– didé, katgın itép. Gölşat Faikovna anıj bu süzlerénen soñ artka çigénér hælde tügél idé. – Uluñ bélen üzén söyleşérsénj. Min alarnıj gadgetlerén bélmıym.
2785 Aňlamaslar! – dip te östedé Henife Galiyévna. Gölşat Faikovna riza bulganday baş kaktı. Anıj üzende bu kaderlé akıl hem süz hikmeténde seyeset kora bélüv ostalıgı yuk idé. Henife Galiyévna mondıy néçke éşné anıj kulına tapşırıp kitüvéne yulda kaytkanda da, iké zatlı yégétnén, kilép kérép, türéne uzgan çaklarında da méñ kat uftanıp iséne alaçağın bu vakıtta bélmıy idé elé. Huşlanıp çığıp kitkende, Gölşat
2790 Faikovnanıj gailéséne, yortına küz aykap aldı da: “Bu gurt bélen kalalar alırğa bula!” – diyerek maktav süzleré eytép, hemmeséne ozın gomérler, nıklı selamtlék téledé.

Hem méne Henife Galiyévnanıj şul céntéklep korgan seyesetén Gölşat Faikovnanıj olı ulı Garif, énéysé Şarifnéñ yardemé bélen bik osta ittérép tormış meydanına kitérep çıgardı. İndé aldagı bér ay éçénde Kerime bélen Gazizçikné
2795 tamam par kügerçénner kébék görletép, meħebbetlerén arttırıp, aħırında tuy uzdırasına kaldı

BİŞÉNCÉ BÜLÉK

I

Kerime artka taba çigéne – çigéne kildé de poçmakka séñdé. Hezér anıj kaçır
2800 ciré yuk idé. “Abav matur bala, eyde, totıp karıyk elé!” – dip, kulların suzıp, barmak cemkileréne anı élektérérge mataşkan yülerler ajgırıp kuydılar. Bérsénéñ kulı anıj cilkeséne tiyép uzdı. Ul çeréldep kıçkırıp ciberdé, e Kerimenéñ tını da (s. 99) çıkmadı. Méne soñgı iké – öç segat éçénde kız elle nindiy seyér dönyada yeşiy başladı. Üzénéñ kayda hem ni öçén indé ilegüvén başı citép aňlavdan yırak idé.
2805 Emma şunısın açık kürép tora: anıj tiresénde kém bar – barısı da seyérler, yülerler! Çeçleré kırılğan, ħatınmı – irmé ikenlékleré bitleréndege töklerénen géne aňlaşıla.

– Timegez miném göléme, ul miném çeçegém!

Şunda kıyşayğan avızlı, sélegeyleré agıp torgan bérev, poçmakka séñgen Kerimené yaklap, tége cemkidey kulların suzıp gacizlegen kéşélerné çitke tiberdé,
2810 ajgırıp sugışırğa taşlandı. Kerime anıj artına sıyındı. Emma bu vakıtta ul üzén

yaklavçı “arışlannıj” azığına evérélesén küz aldına kitere almıy idé elé. Yégét, kinet borılıp:

– İy miném göl çeçegém! – dip, sélegeylé avızı bélen Kerimené überge, kekré gevdéséne koçarga ite başladı.

2815 Bér beladen kotıldım, ikénçéséne kaptım dip uylap, kız, kurkıp, çitke yögérdé. Şulçak bülme éçé tınıp kaldı, çönki bér ir kэшé kilép kérgen idé. Anıj ak tösé küptennen uñıp, sargaya töşken halatlı, olı gevdelé buluvınnan kém ikenlége añlaşıldı. Kerime, anıj dörös akıllı kэшé ikenlégen toyıp, koçagina taşladı:

2820 – Abıy, yeşérégéz miné, abıy! Yeşérégéz! – dip tilmérép üténdé. – Min bit yüler tügél!

İr kэшé üzén tınıç tottı. Yözénéj bér géne çalımnı da üzgermedé. Emma borçak kébék küzlerénde géne nindiydér üzgeréşler bulıp aldı hem ul:

2825 – Monda bér kэшé de yüler tügél, hemmesé de akıllı! – didé. – Elé tanışmadıgız damını? Yarar, tanışsırsız elé... Eyde, siné çakırılar. Çeçleréjné yolkıp bétérmesénner dip, anda bér abıyıñ kildé. Sin de maturayıp kitterséj! – dip, Kerimené bülmeden alıp çıktı hem, cilkesénnen koçkan hælde, yarım karañgı koridornıj argı başına taba alıp kitté. Kız üzén mıskıl iterge alıp baralardı digen uy bélen irnéj katı kullarınnan ıçkınırga mataşıp bergelene başladı. Emma, atası hökéméne tapşırılğan sabıy bala kébék, ul bérniy de eşliy almıy, barı ürtelép yılarga mecbür idé:

2830 – Abıy, dimégéz indé miña!

Kerimenéj hélé bu ademné kızıksındırmıy idé bulsa kirek. Anıj isé kitmedé.

– Tıpırçınma elé! – dip, katı itép eytté de koçak éskencelerén nıgıttı. (s. 100)

2835 Kerimenéj tını kısıldı, avız çitlevleréne kübekleré kildé, söyekleré sınganday toyıldı. Yarıy elé, bér bülémnéj işégé törtüvge açılıp kitép, anı yaktı tereze karşındagı urındıkka utırtılar.

– Tıpırçınma! – dip, tagın emér birdé kitérüvçé adem.

Şunda ikénçé kéşé kilép kórdé. Monısı indé çista ak halatlı idé. Kulındağı taragı bélen Kerimege ürelép, tınıç kına çeçén tarıy başlagan cirénnen tuktap kaldı hem:

2840 – Mondıy tolımnarnı kiserge de kızganiç indé, - didé. – Nige kirek iken yülerlerge mondıy kalın çeç, akıllı başlar takır yörgendé?

2845 Kerime anıy bu süzleréne bik te gaceplendé, küpçélék univérsité proféssurasınıy başı yarım péleş buluvı, e bérsénéy böténley de takır ikenlége iséne töşté. Şunda çeç aluvçı agay tolımnarınıy elé bérsén, elé ikénçésén kayçı bélen şırt ta şırt kisép te çıktı. Kerime aña moşsuv gına éndeşté:

– Abıy, min kayda? Monda niçék kilép élektém? – digen soravların birdé.

2850 Agay timér östelge anıy ozın kara bödre çeç tolımnarın suzıp salıp mataşa idé. Kaydadır şavlaşkan, kıkırışkan tavışlar işétéldé. Sakta torgan kotsız adem aşıgın çıgıp kitté. Çeç kisüvçé agay, kulındağı avır kayçısın da timér östelge şapıldatıp kuyıp, üzénéy Yehüdi borınlı kart yözéne gaceplenép karap torgan kızga:

– Şunı da bélmıysénméni elé, séñlém? – digen soravın birdé hem, işékke karap alıp, berkém yuklıgın bélgeç: “Sarı yort”ta, - digen kıska cavabın birdé.

2855 Kerime ise “sarı yort” digende nerse küzde totılğanın anladı. Anıy bu hıakta nicémé – niçe eserden ukıganı bar, yülerler yortın şulay dip atavları iséne töşté. Cehet kéne talpınıp kitép, terezegé taşlandı, anı açarga itté. Emma Yehüdi borınlı agay kız yanına kilép citken idé indé. Kerimenéy kullarına sak hareket bélen üzénéy cılı uçın saldı da:

2860 – Séñlém, alay itme! Aşıkma elé! Sin béréñçésé hem soñgısı tügél. Min sinéy heléñné anlıym! – didé tınıç tavış bélen, yörekke ütészlé itép. – Monnan çıgıp ta, kaçıp kitép te bulmıy, tekdiyréñnen kotıla almagan kébék! (s. 101)

Kerimenéy helé kitté. Yuk, ul sikére de, kaçá da almıy idé, hetta tereze açık torsa da, bu éşné ciñél géne başkarırğa mömkin bulsa da.

2865 Yehüdi borınlı, urtaça buylı, nıkça gevdelé, agara başlagan kara bödre çeçlé agay anı, şul helénde citeklep kiterép, kabat urındıkka utırttı. Annarı, söylene – söylene, kızınıy küñélén tınıçlandıra – tınıçlandıra, çeçén maşınka bélen ala başladı.

– Monda tertiy şulayrak indé. Çeçéñné almasak, başkalar şıña bér de tıngı birmesler. Çeç ul seyeset korbanı şıkéllé, başını saklar öçén koyılıp kotıluv yağın karıy, - dip, bik te katlavlı itép söylep kitté. – Méne niçék matur bula! Çeç kuyırsın öçén, élék – élékten bér kırdırıp aluvnı dörös gamelge sanagannar. Şıña da kiléşe
2870 başlar, séñlém! Barı sabır bul, kiñeşém şul! Sabır bulsañ, pekém de yañşı kırır, maşınkam da yögérék bulır, - dip söyliy tordı.

Kerime aňardan baş isenlége turında da işétté, monda küñél tınıçlıgına öyrenüv mömkinlége birélgen dip eytüvéne géne aptıradı. Üzé bélen nerse bulganlıgın, bu yortka niçék kilép élegüvén hetérliy almyça gacizlendé. Bu hælde
2875 kala almıy bit indé ul!

– Abıy, miném bélen niler buldı soñ? Nige monda yaptılar? Kéşé ütérmeğenméndér bit? – didé kız, kurkıp.

Anıñ bu soravları çeç aluvçıga tügél, asılda üzéne, üz hetéréne adréslangan idéler.

– Hé, kızım, yüler tügélmén, diyséñ, e üzéñ aħmak süzler söylyiséñ! Kéşé ütérüvçéné “sarı yort”ka kitérmiyler, törmege ilteler, - didé Yehüdi borınlı abzıy, éşén tögelli yazıp.
2880

Şunda işék açıldı hem alar yanına kémdér kerdé. Tégé tösé uñgan halatlı adem iken, süzlerénen tanıldı.

– Nerse şulay tınıç kına utırdımı bu? – dip soradı ul.
2885

– Sélkénmedé de! – didé çeç aluv éşén indé bétérep ölgérgen agay. – Mondıy patsiéntlarığız bulganda, éşégéz bér de avırğa kilmes.

– Bélmıym, - didé tégé adem, - mondıylarınıñ ni gayébé bardır? Anlamıym. Elle, dönya üzgerép, anda, tıšta, il “durdóm”ga eylenép bara indé?

– Seyeset haman da iskéçe kala, kéşéleré géne üzgere, diysézmé? (s. 102)
2890

– Mın andıy uk derecede eytmedém! Bolay gına... Mondıylarını da kitere başlağaç, didém...

– Gayépséz kéşé bulmıy... Dimek ki, kaydadır hata yasagan, agınga karşı bargan... Ye, yarıy, miném eşém bétté, yuk süz bélen gomérébéz üter de kiter, 2895 aşığırga kirek. Éş kala kürmesén! – didé ul, kéçkéne çémodanına hemme eybérlerén östelden cıyıp alıp.

Anıñ seyeset, añ, dönya, il turındagı süzlerné kuzgatıp, yanındagı adenné de söyletép aluvları, elbette, üzé öçén kirek tügél, Kerimenéñ kolagina adrésliengan buluvlarını kız anlamadı. Şulay da ul alarnı işétép, béráz açıla başlagan hetéréne 2900 séñdérép kaldı.

– Kara elé, dustım, kém! – didé çeç aluvçı agay. – Siña bér üténéçém bar idé.

– Nerse soñ ul?7

– Nerse dip... Yarar, başlagaç eytiym indé... Üténép sorıym! Harap itmesénner balanı. Belki, şuşı üténéçém öçén Hoday Tegale miné kıyamet könénde 2905 yarlıkar? – dip yöreklerge şom salırlık itép eytép kuydı. – ul bit bér de yülerge oñşamagan!

– Yüler tügél elége! Emma anı şul helge töşereçekler. Başka barır yulı yuk! – didé.

Kerime kolakların sagayttı. Emma agaylar şunda uk kıkırıp söyleşüvge 2910 küçtéler. Huşlanıp, bér – bérséne matur süzler eytteler. Kız da alarnı tıñlap toruvın sizdergenlégén añladı. Alga taba da sorgılt halatlı abzıynıñ kırıy holkı bélen kotlarını alaçağın uyladı. Emma:

– Séñlém, eydegéz ga! Avıruvıgız uzgançı şunda yatıp sihetlenérséz! – digen küñélge ciñél kabul itélérlek süzlerén işétkeç, tamam buysındı da kuydı.

2915 Kerime, aña işanıp, başı salıngan helde artınnan iyerdé. Üzénéñ tekdiyr kuşuvı buyınça şuşı hellerge taruvın añladı. Ul hezér çitléktegé koş idé.

Kerime abzıy kéşé başka palataga kértép, çista urın – cir kürsetép, şunda yatıp torırğa kuştı. Başkalar yoklıy ideler. Késesénnen iké tablétka – töyme çıgarıp, anı yotarga kuştı, östé ak çüprek bélen yabuvlı östelden bér stakan su alıp birdé. Kerime 2920 ul kuşkannarnı hiçbér karşılıksız tögel ütegeç, agay stakannı kiré aldı, yatarga, östéne

yabınırğa bulıştı hem tégé kéçkéne, ak yapmalı östelén, andağı yartısı éçélgen sulı (s. 103) stakannı hem başka cihazları bélen béрге küterép alıp çıgıp kitté.

2925 Kerime nindiydér seyér, emma tanış kébék toyılğan ھاletke kerdé. Yokısı kilép, başı avırttırıp eylenép kitté. Tagın da su soramakçı itté. Emma tavışı çıkmaganın toydı. Güyeki küz almaları eyleneğer sıman idé, şul sebeplé küñélénde avırlık toydı, ukşıganday buldı. Küzleré avırayıp yomıldılar. Şunda gına üzén tınıçrak ھelge kérgendey his itté. Cılı cil isép, yanınnan gına sıypap uzganday toyıldı. Kiñ dalada bişék élenép tora, Kerimené şunda tirbeteler, iméş. Yukla, tabut iken bit bu, kara tabut! Emma hiçkém yuk. Kerime şunda, dala bélen kük arasında élenép 2930 torgan tabutta yata. Cil tagın isép kuya, tabut – bişék tirbene, taktalarının şıgırdagan tavışı da işétélép ala.

II

2935 Kerimenéñ tınıçlana baruvı küñélén de urınına utırtkanday buldı. İndé ھetéré de tertiypké kilé başladı sıman. Méne ul Sabira bélen léktsiyalerge yögére torgan idé. E bügén anıñ yanında ipteş kızı yuk. Eyé, alarnıñ, Garif bélen Sabiranıñ, şuşı yazda meھbбетleré kupşılanıp çeçek attı. Ul ھetta bér géne minut ta yégétén iséne töşermiyçe yeşiy almıy başladı. Elé bérkönné şıgır de yazgan, Kerimege şunu ukıdı. Bérénçé tecriybesénen kölerge yaramıy idé. Şunlıktan Kerime aňarga:

– Bik matur çıkkan! Garifka ukısañ ھeyran bulır! – digen buldı.

2940 Sabira, evvelé aña ısanıp, bülmelerénde şatlık çeçe – çeçe söylep yöre de başlagan idé, annarı: “Bu urını bolay itsek, anısın alay üzgertsek”, - diye – diye, Kerime anıñ yazmasın böténley de tózetép bétérgeç, télséz kaldı. Kabat ukıp karadılar hem ھeyran buldılar: şıgır yörek sérlerénéñ şundıy da tiren kıllarına tiyész ütövçé cırğa evérelgen idé.

2945 – Monı min yazdım mı? – didé Sabira. – Dustım, mondıy eserné gomérémde de ukıganım yuk! Şuşı kaderlé talantım bar ikenlégén élékten ök bélgen bulsam, elle kayçan Abdulla Tukay bélen yarışırılığınım kürsetép, dönyanı şakkatırır idém!

Kerime aña hiçbér süz eytmedé. Bérızdan gına:

– Tagın da yazıp kara elé! – didé. (s. 104)

2950 Şuşı revéşlé Sabira şıgırge birélép kitté. “Bolay eytsem niçék bula? Alay yazgan idém, matur kilép çıkkannımı?” digen soravları bélen Kerimené aptıratıp bétérdé. Emma aña kiréden süz eytöv baribér yaramıy idé. “Méne bolayrak itsek, matur bulır kébék”, – diye – diye, tagın da tözetmeler kértép, bu şıgırén de Kerime, Sabiranıñ sıyırlar mögregen, sarıklar beyéldegen küñél abzarınnan yaktı dönyaga

2955 çıgarıp, zeñger küklerde kanatların irkén ceyép, akkoş kébék oça torgan cır itép yasap birdé. Söyénçleré çıkséz idé. Şıgırén Sabira akka küçérdé. Yañadan ukıp çıktı hem, ipteş kızın koçaklap alıp, söyénç – şatlığı bélen bétmes – tökenmes hisler taşkının kubardı.

2960 Bérénçé tecriyelerén öçénçé alıştırıdı. Emma bu yulı Kerime aña başqaçarak kiñeş birérge buldı:

– Sabira, Tukaynı kabat ukıp çık elé, anı niçégrek anlıysıñ iken? Méne şuşı hakta uylanıp, dikkaténé bér yüneléşte totsañ, tecriyeleréñ de artır! – didé.

2965 – Yuk, min şıgırlarné bér de ukırğa yaratmıym. Alarnı anlamıym. Analizlattırıp, proféssorlarıbızınñ aptıratuvları da citmegenméni? – dip, Sabira karşı töşté.

– Alay tügél şul, - didé aña Kerime tagın. – Şıgır ul – edebiyatnıñ nigézé!

– E ul vakıtta proza nerse? Ul edebiyatnıñ atası tügélméni? – dip, Sabira tagın da aña karşı töşté. – Ukıysıñ, anlaşıp tora!

– E üzén şıgırler yazasıñ!

2970 Kerimenén bu süzé Sabiraga teésiyr itté bulsa kirek. Kulına ul Tukay tomin totıp utırdı. Yartı könén diyerlék şuşı hāleténde uzdırdı. Temam arıp – talıp, tomlıknıñ urtasına barıp cite almıyça, érép yokıga kitté. İkençé könné başı avırtuvdan zarlandı. Emma Garıfını bélen oçraşasın iséne töşérep, yañadan kabınıp kitté de:

2975 – Kara elé, Kerime, min Tukaynı anlıy başladım bugay! Moña kader süzlerén géne ukıganmın, matur kilép çıkkannıñ rifmalarına soklanganmın, vakıygalarına... E hēzér... E hēzér... Béleséñmé “Par at” şıgıré nerse turında?.. Üzém eytem! Ul – yeşegen cırné, andağı kēşélarné kayda barsañ da sagınıp iske alaçağıñ turında!.. Sin de miné, ukıp bétérep taralışkaç, şulay sagınırsıñmı iken?.. E min sagınırmın sıman! – dip tēzép – tēzép söyliy başladı. – Ul bit Kazanga, çiber (s. 105) yarımını oçratam,

2980 anıj bélen cennette yeşegen kébék gomér kiçereçekmén dip, şağıyrane ışanıp kilgen!
Anlıysıymı? Şuğa küre Kazan bélen gorurlangan, aña soklangan!

Sabiranıj bu hisleré ipteş kızı öçén bér de yañalık tügél idé. Şulay da, süzlerén tagın – tagın kuvetlendiréрге télep, aña:

2985 –Sin, dustım, tabışmak! Dönyanıj sérlerén üte küre başlagansıj, - didé. Emma şul uk vakıtta bolarnı da eytté: - “Par at”ta Tukay abıyımız üzé ģakında yazmıy bit. Anıj lirik géroyé – şekért. Ul anıj hislerén suretliy. Eseré şunıj bélen kızıklı da! – didé.

Sabiraga anıj bu süzleré oşamadılar. Yalğanında totılğan balanıkı kébék, yözé kızardı, hem ul:

2990 –Sin géne béleséj indé böténésén, sin géne anlıysıj! – dip, açuvın yeşermiy eytté. – Univérsitétta da şulay, séminarlarda üzéj géne cavaplar birép utırasıj da, proféssorlarımız, léktsiyalerénde béznéj barlıkını onıtıp, sinéj bélen géne deréslerén alıp barırğa küçeler!

2995 Sabira bu süzleré bélen ģaklı da, meğnesézlégénde ģaksız da idé. ģikmet şunda: başka studéntlar küpçélék oçraklarda avızlarına su kabıp, bik olı akıl iyeleré kébék utıralar – utıralar da, üzleréne atap sorav biréle kalganda, cavapka küçesé urınga, ıkı – mıkı kilép aptıraşta kalalar. Alarga yardımge Kerime kile. Soravlarga turı hem tögel cavaplar bire. Şuşımı iken anıj başkalarga ukırğa, bélém alırğa itüvleré?

3000 – Sin Musa Celilnéj şıgırlerén ukıp karadıymı élé? – diy üpkelisé urınga Kerime.

– Nerse, miné şuşı kader mokıtka sanıysıymı elle? – dip kotırınmakçı ite Sabira.

3005 – Méne niçék ciñél, tınıç küñél hem gorurlık bélen yaza! – diyerek, şunda Kerime aña “Cırlarım” şıgırén ukıp kürsete. Anıj küp eserlerné yattan bélüvé soklandırırğa tiyész bulsa da, Sabiranıj könçélégén géne kuzgata.

– Bélém indé, bélém! Biş kat ukıdım! – dip, ul tagın şavlap ala.

– E nerse turında ul? – dip sorıy Kerime. Üzê ük şunda cavap ta bire: - Cır -
ülémséz, ul bézné meñgélék ite!

3010 Sabira anıñ süzlerénen soñ tınıp kala. Kerime bélen behésleré barıp
çıkmaıva, üzénêñ asta kaluvına éçé poşa. Kaybér vakıtlarda, éléklerné, mondıy
behéslerné (s. 106) taşlap çıgıp kitép, ciñél géne kotılsa, indé hezér alay itmiy. Emma
irénnerén tursaytuv gadgetén haman da taşlamıy.

3015 E bérkönné ul, Garif bélen kiç buyı yörép, anıñ rehet koçaklarınnan
kanatlanıp kaytkaç, üzé Kerimeden imtiñhan aldı. Elé bér şıgır ħakında eytté, élé
ikénçésén söyledé. Hem, şularga östep:

- Ul nerse turında? – didé. – Busı nindiy?

3020 İpteş kızınıñ dikkaté ukıy torgan kitabında bulganga, añardan “bélmiym”
digen cavaplarını ala bargaç, bu ħelge bik te kuvandı hem ul eserlernéñ megnelerén
açık itép, tögel eytép birdé. Kitabınnan Kerime tamam ayırıldı. Sabiranıñ
küñéléndegé üzgeréşlerge soklanam gına digen idé, e ul:

- Bolarnı miña Garifçik eytté, bik béleséñ kilse! Küreséñmé, ul nindiy başlı,
sin añlamagannarnı da ciñél géne töşéne! – dip, kötmegende yégété bélen maktanıp,
oçsızlı safsata satıp taşladı.

3025 Kerime anda da tantana itken kızınıñ kaynar ħisleréne salkın süz suların sibép,
arada gavga parın çıgarası itmedé.

- Eyé, Garif akıllı yégét şul! – dip eytüvden uzmadı.

3030 - Sin de şulay uylıysıñmı, dustım? – dip, Sabira, tamam kanatlanıp, östel
yanında ukıp – yazıp utırgan Kerimege taba atladı, anı, cilkesénen iké kullap koçıp
alıp, kükreklere kısıtı.

Mondıy galemetler élé bér ay gına élék añarda yuk idé. Méne bit meħebbet
nişlete! Salkın, taş begırlé Sabirabız da kéşéçe iken, balavız kébék éreğen!

- Eyé, Garif akıllı yégét! – dip, tağın kabaladı Kerime.

3035 - Sin nerse, miném beħétémnen könleşeséñmé elle? – didé, aptıraşta kaldırıp
Sabira. – Bulır da!

Bilgélé, hemme kéşé de başkalarga üz küzlégé aşa karıy. E ul küzlék – alarnıñ yöreklere. Eger de bızge şiklenüvçe, iħlas mönesebeté bélen bézné sanlamavçı kém de bulsa oçrıy iken, anıñ küñél şakşılığın raslavçı büten deliller ézlep aptırısı yuk. Ul ademnėñ kém ikenlėgėn tanıdıgız indė!

3040 Sabiranıñ könçe kübelek buluvın elgererek kürsetken éçe – töçe kılanışlarınnan uk bélgenėne küre, anıñ haman da üzgerėşsez kaluvına küngen Kerime bu yulı da yılmayıp kuyarga gına mecbür. Şulay şul, bérevlerné (s. 107) tabiygat bala çağınnan zihėnlé, kürkem, akıllı ite, ikėnçelerné taş begırlé ħellerėnde tormış meydanına çıgarıp cibere.

3045 - Bik könleşer idėm de, Garıfçigėñ miña kırım küzėn de saklamadı şul! Bėrençe können, bėrençe kürėşken minutıgızdan yanıñnan da kitmedė! – dip, Kerime şunda üpkelev kıyafetė çıgara.

Sabira tagın tantana ite başlıy. Annarı, kabat zihėnėn cıyıp:

3050 - E ul, oçraşkan sayın, haman da siné sorıy, siné maktıy! Miña yamanlarga da irėk birmiy! – dip eytėp taşlıy. Şul revėşlé tagın da ħolıksızlanası ite.

Emma Kerime:

– Soñ, nişlesėn indė? – diy. – Bız bit berge, bér bülmede yeşiybız! Miné soragan bulıp, sinėñ ħellerėñné bélesé kile anıñ, üzėñ de sizėnesėñdėr!

3055 Eger de ikė yıl gına élėk bik citdiy toyılğan Sabiranı hem kübelektey oçınan Kerimené kürėp kalğan kéşeler bügėn alarnıñ şuşı söyleşüvlerėne kolak salsalar, kız balanıñ yėgėrmėge kader kırıkka törlenėp ölgėrėvėne ħeyran bulırlar idė.

- Garif abıy bügėn minnen, Musa Celilnėñ şıgırlėrėn ħalıkkı kirė kaytaruv ħakında béznėñ profėssorlarıbız nerseler söyley, bėliyk elé, diy soradı.

3060 Sabiranıñ bik osta itėp söyleşüv temasın üzgertėrge mataşuvın Kerime anılamıy kaldı. ħezér ul ni ukığan kitabınnan küñélé bélen ayırılğan, ni iptėş kızına gaceplenüvėnnen tuktagan, elle nindiy sayır sağışka – gamge kėrėp çumğan idė. İsene Feħri abıysı ħisami kildė. Anıñ bügėn, Kerimené ézlep, univėrsitetta yörüvė ħakında eytkenner idė, monı kız niçėk anılgarda da bélmedė. Şuşı ħakta süz kuzgatkan ukıtuvçı canım, bik te citdiy itėp:

3065 - Kara anı, kızıy! Añ bul! – dip kürsetté bit.

E Kerime anıñ nerse hakkında şulay açuv bélen eytúvén töşenmiy kalğan bulğan!

III

Ul könné Sabira irtennen univérsitétkitaphanesénenñ ukuv zalına kitken idé.
3070 Öçençé deréske dokladın citéstéresé bar. Anısı da, Kerime eytép iséne töşermese, igtibarınnan böténley çitte kalası iken. İrterek uyanıp oçtı gına kız, yünlep aşap ta tormadı. Garif bélen (s. 108) yörüvé anı böténley beñétlé itép kuygan, dönyasın tamam onıttırıp oçındıra idé.

Ukuvları bu yılda töşten soñ başlana, raspisaniyéleré ikénçé sménaga
3075 tözélgen idé. Univérsitétká Kerime yalgızı gına kitté. Emma barıp citerek, ukuv binası yanında anı bér yeş efendé tuktattı. Alar tanışlar idé. Kerimenenñ anı niçeme – niçe kürgené, jurnaldan eserlerén de ukıganı buldı. Tik nigeler ul alarnı kabul ite almadı. Yasalma kupşı cömlerden, oçérk tibındağı nerselerden gıybaret idé alar. Hetta külémlé géne povésténıñ élgerérek basılıp çıgıp, hezér bu efendenenñ
3080 Yazuvçılar soyuzında şaktıy cavaplı postka küterélgenlége, akrın – akrın gına dönyanı üz uçlarına cıya barganlığı hakkındağı süzlerné işetkené bar idé. Arça yaklarınnan buluvı télene çıkkán, yöz – kıyafette de marıga tartım iken.

- Kerime, sézné kötü idém de, bik citdiy söyleşüv öçen! – dip, kızını ul bik
3085 ciñél tuktattı. – Léksiyaden alıp çıgarga itken idém de, deréslerégéz başlanmagan iken. Süzébéz kıska bulır. Anlaşsak, urtak fikérge kilsek, sézné ozak totkarlap tormam.

Kız nerse hakkında söyleşelerén başına da kitérmedé. Mondıy keshélernenñ yuk
– bar bélen yörmevlerén ul añlıy idé. Kerimege de bérer eş urını tekdiym iteçek indé, ene bit yugarı kurslar indé hezérden törlé gazéta – jurnallarda eşliyeler, ye, bélmessén,
3090 Meskevge, yazuvçılarnı ezérlevçé institutka ukırğa ciberérler, belki? Monısın kız bik te téliy, emma niçék buldırıp çıgarırğa bélmıyçe, Feñri Hısami abıysına da söylegen idé. E ul aşıkmaska kiñeş itté. Belki, Yazuvçılar soyuzına heber salgandır da, méne bu efendé şunıñ öçen anı ezlep kilgendér? Ene bit nerseler diy:

- Sin bézněj niler hakkında söyleşeceğebézné béleséñdér indé? Feñri Hisami...
3095 - dip süz başladı. – Eydegéz elé Lobaçevskiy bakçasına! Anda tınıç urın, şunda söyleşép bétérérbéz, - dip, kızını iyertép kitté.

Kerime, haman da üz uylarına batıp, Meskevge kitüvé turında hıyallana, béрге ukıgan ipteslerén taşlıysın uylap sağışlana da başladı. Bér karaganda, ukuvın monda gına devam itse de yarıdır sıman toyıldı. Emma Meskevge baruv, anda
3100 bélé m aluv télegé kız balanıñ bötén küñélén biliy, köçlérek ımsındıra idé. Şuşı uyları anı elé sağışka, elé şatlıkka saldı. Bakçağa kérép, tur eskemiyege kilép utırğaç ta, şul uyu başınnan çıkmadı. (s. 109)

Edip efendé ozın kara çeçlerén başta yanga, annarı artka kulları bélen çöyép taşladı. Citdiylégén yeşérmedé.

3105 Bézněj nerse hakkında söyleşkenébézné töşenesézdér? Monı bérkém de béléрге tiyész tügél. Hetta miném bélen oçraşuvıgızın da! – Bolar sér bulıp kalsın. Min devlet organnarı bélen beylenéşte toruvçı kేశé. Eger de süz işételse, sézge yaktı kön kalmayaçak!

Kerime, tamam aptıraşka töşép, ni eytérge de bélmedé. Yaña gına “bélé m”
3110 dip baş kakkan, untugızı tulıpkına citken kız balanıñ küñélén şom bastı.

- Bézge sézněj Feñri Hisami bélen barlık mönesebetlerégéz de bilgélé. Ul – küpné kürgen avır yazmışlı kేశé. Başkalarga karata izgé karaşların saklap kaluvı gına anı yeşete. Hattın yugaltkan, kartlık könénde yalgızı kalgan. E séz anıñ hisleré bélen uynıysız. Bu sézněj kébék “bişlé”ge géne ukuvçı komsomolka kızga kiléşe torgan
3115 nerse tügél! Meñbбет aşa edebiyat meydanın yavlap alırğa omtılışıgız – monısı indé bérnindiy kirtelerge de sıymı!..

Bu edip efendé, yazgan eseréndege kébék, bik de gadélséz söyliy idé. Kerimenéñ yöregéndege şom zuraya, bötén éçké – tışkı dönyasın bilep ala bardı. Anıñ bu minutlarda kolakları dörös işétedérmé – ul boların uk anırlık helde tügél.
3120 Nindiy meñbбет uynı diy indé ul tagın? Nerse söyliy bu abıy? Elle yöriy, sınar oçén géne şulay eytemé?

Kız bala anısızlana baruvın da töşénmedé, şuşı kader gadélsézlék anı tamam izdé, şom tagın da zurayıp kitép, küzlerén toman perdesé kapladı. Bu haleté edip

abıyga östeme köç birdé bulsa kirek, ul indé çébéske taşlangan yavız kara kozgın
3125 kébék idé, Kerimenéñ begırın köydérép söylevén devam ittérde, “séz”den “sin”ge
küçté:

- Kart kéşéné azdırıp yörmesen, yeşler bétkendér?! Çakır gına, séñlém, elle
min karşı kilér idémmé?.. Emma Feñri Hısamını meħebbet koçagına aldap kértüvén
– busı indé, ay – hay, bér de yünlé eş tüğél! Çarasın kürüvne köteséñme?

3130 Edip arttırıp cibergenén de, kabiñ buluvın da sizmedé. Aña bolarnı añlav
birélmegen idé. Ul elé böyék prémiyeler alır, isémner!..

Kerime yılıy başladı. Yalıngan taviş bélen:

- Abıy, ni söyliyséz séz? Nige miné bolay pıçratasız? – dip eyte aldı. Ul
kavşadı, méne – méne anıñ yugaltır sıman toyıldı. (s. 110)

3135 Emma edip abıy, ħeléndé de kérmıyçe, aña komsız karaşın yüneltken kiléş,
süzlerénéñ basımın köçeytüvne kirek taptı. Kızınıñ yılavı, kurkıp kaluvı bélen géne
kanegat tüğél idé, aħrısı. Emma kötmegende ul kabat “séz”ge küçté:

- Şıgırlerégéz bér tiyénge de tormıy! Sézge monnan soñ edebiyat işégé
bikleneçek! Feñri Hısamını üzégézge yalçı itkenséz. Monıñ nerse ħisabına
3140 eşlengenléğén añlamaska bézne yülerge sanıysız mı elle? Citmese, yılap utırgan
bulasız? Komsomoldan da, univérsitéttan da kolak karagız!

Şunda Kerime kabat üzgerde, zihénén, soñğı köçlerén cıyıp:

- Bolarnı sézge Feñri abıy Hısamı üzé eyttémé elle? – dip soradı. Anıñ turı
hem köçlé karaşı edipten dörésén söylevén talep ite idé.

3145 - Séz nerse, bézne tintekke sanıysız mı elle? Anı nindiy gazaplarga
salganıgız nı, canın – yöregén ürtep aptıratuvlarıgız nı bélmiybéz – kürmiybéz dip
uylıysız mı? Ene sézge atap niçeme şıgır yazgan indé! – dip, açuv bélen edip efendé
kızınıñ yözéne taba kulın küterde, emma suga almadı. Moña namusı citmedémé, elle
kéşe küze kürép kalır dip öréktémé?

3150 - Ul sézge üzé eytmegeç, niçék indé şuşı süzlerné miña söyliyséz? – didé
rencétélgen kız yeş aralaş. – Ul bit meħebbet şıgırlerén, ħatınına atap, anı sagınuvdan
yaza! Alarda miném ni katnaşım bar?

3155 Kerimenéŋ kirélegénnen edipnéŋ akıl yörépleré buşadımı, elle eytken süzlerénde ħaklık barlıgın sizdémé – arada tınlık urnaştı. Emma ul adem kiterge, gafuv üténérge uylamadı da. Şulay da uyga çumuvı yaĥşıga sıman toyıldı. Kızınĥ ĥaklı buluvı anıŋ küzlerén açarga tiyész bit.

Bérazdan, zihénén cıyıp, edip katgıy tonda bolay didé:

- Béréncéden, Feĥri Ĥisamilarga baruvıŋnı böténley tuktatasıŋ! Eyé... İkençéden...

3160 - Miném indé küpten alarga barganım yuk! – didé şunda Kerime, batırlıgın cıyıp.

Emma süzleré edipnéŋ açuvın gına kitérdé. Ul kızarıp – bürténép çıktı hem:

- Nişlep ul siné ézlep univérsitétká kile? Avditoriyelerge kére? Kafédra ukıtuvçılarınınnan siné sorıy? – dip, ersézlék bélen soravların tézdé. (s. 111)

3165 Kız bala barı tik:

- Bélmıym! Kürgeném yuk! – diyerge géne ölgérdé.

Edip, şunda uk anıŋ süzlerén élektérép alıp:

3170 - Bélebéz, béz barısın da bélebéz! Anĥlap, kürép torabız! Bézge barısı da açık! – didé, östé – östéne cikérénép. – Anı yöriy ürtep, aŋardan kaçıp yöriyséz! Momısı da – cinayet. Kara elé anı, nerseler eyte!

Bu iké şartnıŋ kaysısın Kerime üterge tiyész idé iken – anĥlaşılmadı. Edip üzé de butaluvın sizéndé. Kırıs itép eytérge aşıktı:

- Yuk! Oçraşmıysız, bitté – kitté! – didé. – Küzéne kürénmiyséz! Eger küréşkenégéz, söyleşkenégéz bélénse – başıgıznı kayda çerétérge bélérbéz!

3175 Hem ul aşkınp kitép bardı. Kerime, uçlarına kaplanıp, üksép – üksép yıladı. Şulay küpmé utırgandır, Alla béle. İndé léktsiyaleré başlandı, e ul univérsitétká barıp kéréрге batırçılık itmedé. Zihénén – yöregén baskan şom - ĥevéften kolakları çııladı, küz alları karaŋgilandı. Anıŋ başına güyeki utta kızdırılğan korşav kidérttéler, hem kız, aŋsız kalıp, yanı bélen éskemiyege séŋdé.

3180 Anı bu ھاleténde hiçkém kürmedé, elle kürép te borçırğa télemedélermé? Ul şulay yartı segatler huşsız yattı, annarı gına kémnéndér sızguruv avazınnan uyanıp kitté, küzlerén açtı. Sızguruv tagın kabatlangan kébék toyıldı. Ul taviş kilgen yakka karadı.

Univérsitéť işégaldındağı tebenek yortlarınıń tübesénde oç malay kügerçénner
3185 oçırıp uynıylar idé. Alar tagın sızgırınıp aldılar. Kerime zeñger kükke töbeldé. Anda ak kügerçénner törkémé oça idé. Aralarınnan bérsé, çitke kayırılıp, nek kız utırgan bakça urtasındağı meydançıkka töşté, güv – güv kilép yöreéne başladı.

Méne alarnıń küzleré oçraştılar. Aña kügerçén başın iye – iye selam birdé, tagın güv – güv kilép, güyeki tınıçlanuvın üténdé.

3190 Malaylar tagın sızgırdılar. Alarnıń télegéne buysınıp, kügerçén, ak kanatların cilpép, kükke küteréldé, oçıp kilgen törkém, anı üz koçagına alıp, yugarıga ménép kitté. Alar yıragaydılar, noktalgara, pıyala östéne sibélgen döge yarmalarına oşşap kaldılar. Şunda bérev:

- Kerime! Nişlep monda utırasıñ? Léksiyané Һezér kémnen küçérem indé? –
3195 dip, açuvlı hem kanegatséz taviş bélen éndeşté. (s. 112)

Kız aña taba borılırga mecbür buldı. Kitaphaneden ukuv binasına taba yögergen cirénnen Sabira, tuktap, erséz küzleré bélen Kerimege töbeldé. Kız aşığırğa kirek ikenlégen aňladı. Alarnıń ukuv urını “Him-korpus” dip atalgan, univérsitétnıń élé yaña tözélgenge sanalgan kolonnalı binalarınıń bérsé idé. Lobaçévskıy bakçasına
3200 karşı yakta gına urnaşkan.

Kerime de Sabira artınnan şunda taba yögerdé. Emma tuktalıp kalırğa mecbür buldı. İşékten Feһri Hısamınıń fakultét dékanı bélen söyleşép çıgıp kilgenén şeylep ölgérdé, yuvan kolonnalar artına tizrek kaçargı itté. Çaba – çaba kilép, yözge – yöz dékan abıysı bélen beréléşe yazgan Sabiradan Feһri abıysı nidér soradı. Kız, artına
3205 borılıp, élé yaña gına monda idé digendey, ézlegen kéşésén taba almıyça, bakça yagına taba kürsetép, nerselerdér aňlatıp aldı da işékke kérép çumdı. Dékan bélen Һuşlaşıp, Feһri Hısamı Lobaçévskıy bakçasına taba atladı. Kerime anıń kémné ézlevén şunda uk aňlap ölgérdé. Dékannıń üz yulı bélen kitép baruvı da aña kulay buldı. Kerime, Sabira artınnan aşkınp, kuvıp totarga télep, işékke taba aşıktı. Emma
3210 annan studéntlar törkémé çıga başlap, anı gacézlıkte kaldırıp, kéréрге mömkinlik

birmiyçe aptıratılar. Kerimenéñ bér küzé Feñri abıysı Hısamınıñ arkasında, ikénçesé aşkımyça çıga torgan studéntlarda idé. Añırda tüzmedé, kısıla – törtéle éçke taba taşlandı.

3215 Platş itegén kémdér tarttı, kükreğ turındağı töymesé özélép töşté. Emma anı ézlep torırğa vakıtı yuk idé. “Barça belalardan barı tik késé küzénen kaçıp kitép kéne kotılıp bula” dip uylavçı bala sıman, ul üz iptişleré yanına, léktsiya avditoriyeséne taba yöğérdé.

IV

3220 Mostafa mögallim kara berhét tübeteyén uramda da kiyép yöriy, avditoriyelerde de salmıy hem monı şulay kirek dip sanıy torgan şehés idé. Kerimelerge ul bérénçé kursta uk garep heréfleré bélen yazuvlı tatar tékstların ukuv deréslerén alıp bardı. Hézér Kayum Nasıyri grammatikalarına beylé mañsus kursnı citekliy. Bu kiñ meglümatlı, yugarı zevıklı, éçké medeniy kuvetlé késé léktsiyalerén bik citdiy tonda, her meselenéñ töbéne töşép añlatuv yünelésinde alıp bara. Ukuv 3225 avditoriyeleré (s. 113) hem kafédraları ħimiya fakultétı bélen bérge bulganlıktan, monda kelepuşlé Yehüdi proféssuranı kürüv de seyárséndermiy. Koridorda alar tatar tübeteylé Mostafa mögallimné oçratsalar, anı koçaklap alalar, ħetta yañakka – yañak kitérép isenleşeler. Bu ħeller studéntlar küz aldında bara, emma kaybér ukıtuvçılarnıñ açuvların çığarmıy kalmıy. Nerse indé ul, milletçeler, iskélék 3230 tarafdarları, iméş. Emma bu küre almavlarınıñ asılında nadanlık hem könçélék yatkanlıgın da añlav kıyın tügél.

Bigrek te bıyıl gına tél gıyléménen kandidatlık dissértatsiyasé yaklap ölgérgen ħanım, üzénéñ léktsiyalerénde irkéneyép kitép, Kelepüş kuşamatı bélen atap, Mostafa mögallimnen törléçe kölgelé, ħetta studéntlarga mondıy ukıtuvçıdan 3235 gıylém éstép yörvlerénnéñ ħeyéré yuklıgın iskertkeliy tordı. Bu süzleré, elbette, üzénéké géne tügél, başka galimnérnéñ de fikéré sıman eytelép, sizgér kolaklarga açık itép citkéréldé. Üz tiresénde nindiydér avır moħit tuvdırıp, şehésné mısķıllav ħönerén üzleştérgeñ ħanım tantana itép te kuzgalıy, fennéñ kileçegé öçén kaygırtuvların da béldére tora. Anıñ ul eytkenneré Kerimenéñ begiréne töşe. Alar 3240 dörös süzler tügélle sıman toylıalar. Soñgı vakıtlarda üzé bélen bulıp uzgan ħeller de moña étergeç yasıy bulsa kirek. Şunlıktan, sabırı betép:

-Léktsiyaler téması başkaçarak bugay, apa, - digen idé, hetérén kaldırırılık süzler işétté:

3245 - Ene Kerime Dulatova kébék komsomolkalar üzlerénéñ nerse hâkında söylevlerén de onıtıp cibereler. Tél gıyléménde hemme nersenéñ ehemiyeté bar, şunu da anılamagaç, univérsitétta ukıp yörüvnéñ nindiy kiregén tabasız?

3250 Kerime partasına séñerge mecbür buldı. Moña kader haman da “biş”lége géne ukıp yörgeñ kız hanımınñ fennerénen, küzge kürénép, tüben tegeriy başladı. Mögallime hatın her praktik deréste anı takta yanına çigara tordı. Heyér, Kerimenéñ cavap birüv öçén alga çıguvı élékten gadgeti kürénéş idé. Emma alarında bütén studéñtlar eşliy, söyliy almagan, anıyata bélmegen oçrakta şulay bula idé.

- Hezér barısın da töşéndérép bireçek üzégézge! – dip, anı maktap, çirattagı “biş”lé bilgésén kuyar öçén takta yanına mahsus çigaralar idé.

E bu hanım, kirésénçe, mıskıllap: (s. 114)

3255 - Méne béldéklé kızını çıgarıyk elé! – dip eytép, meker bélen eşliy.

Kerime çınlıkta hemme yaña témanı belép, öyrénép barırğa tırışa. Anıñ zihéné kamil, tiz üzleştérüvçen. Tik hanımınñ léktsiyaleréne kérép kite almıy. Alarda aña nidér citmiy. Hem méne şul nidérné Kerime kitap – derésléklerden taba. E mögallimesé:

3260 - Yuk, alay tügél, dörös eşlemiysz, cömle bolay analizlanmıy, tél gıyléménde şagıyre kızlarga niçün délat! – dip hataların tabıp tormıyça mıskıllavga kéréşe.

Studéñtlar aptıravga töşeler, zihénneré butala. “Bu apaga ni kirek iken?” – dip, aña soravlı karaşların töbiyler. Bolay bulsa, bérsé de imtiñannarın uñay bilgége bire almayaçaklar bit.

3265 “Univérsitétté gıylémé” digen süznéñ şundıy hikmeté bar: ul üzéne ütken – bügéngé – kileçek fenniy karaşlarını, fikérlerné berge berleştérüv köçéne iye, hâkıykatné açıklap, anıñ çikséz buluvın töşéndére. Anda hemme belém aluv tertiybé analizlav hem sintézlav mantıyına korılğan. Söylep birüv tügél, belki anılatuv belém birüvnéñ asılında yata. Mostafa mögallim nek méne şundıy şeñés te bit indé! E bu
3270 yeş mögallime hanım anıñ ul yakların tanıy almıy. Döréstér indé, başkalarınñ

haklığın küre almagan kеше üzleré hatalı bulalar! Tanıy béléрге kirek, tanıy! E belki, Kerime yalgışadır?

Vakıygalar üz tertiyplerénde bara tordılar. E bér könné Kerimené koridorda Feһri abıysı Ҳisami kötép aldı. Anıñ kötүvén kız sizmiyçe – kürmiyçe kalğan idé. 3275 Léktsiyaleré bétүvge, Sabira bélen tizrek kaytıp kitebéz digende, Feһri Ҳisaminıñ nek karşıısına kilép çıktılar. İsenleşteler. Kerime üzénеñ kavşavın toydı. Ul elége bérnindiy de Һisler kiçermiydér sıman idé. Bérénçе kürvénнен birlé Feһri abıysına kız Һörmet bélen karadı, emma anı söyүv – yaratuv toygıları aңarda bar idélermé – eyte almastır sıman. Gazizçik abıysı da kızga şulay uk kadérlé, emma aña da yöregé 3280 yalganıп cite almıy. Eyé, aña da! Yuk – yuk, monısı dörös түgél, anıñ yöregé Һisleré aша şuşı Feһri Ҳisamıga totaşkan түgélmé soñ? Ya Һoday? Bu nindiy ayanıç Һel?

“Eger de күрэşsegéz, söyleşsegéz... Feһri Ҳisamını tınıçlıkta kaldırmasaғız, béz sézné nişletérge bélérbéz!” – Bolar bit – tége kara eçlé edip abıynıñ süzleré. Ul monda gınadır, karap – күrép toradır! (s. 115)

3285 - Kerime Dulatova, séz elé kitmedégézméni?

E boların tége mögallime Һatın eytté. Kerime anıñ tavışı kilgen yakka күterélép karadı. Baskıçtan alar yanına, “ay – yay!” dip başın bolgap, çekéreyép karap, şul Һanım töşép citép kile idé. Kızga bik te oyat bulıp, gaziz başın kaylarga kuyarga da bélmedé.

3290 - Açuvlanmaғız, Albina Ҳalikovna, gayıp minde! – didé şunda sabır hem itaғatlı tavışı bélen Feһri Ҳisami. – Kerimené min tuktattım, süzém bar idé aңarga. Açuvlanmaғız. Üténem!

Taza hem megrur buylı, bik te kiléşlé sıyfatlar iyesé, çeçlerén matur itép artka karatıp tarap, zamança itép öyép kuygan mögallime Һanım:

3295 - Ukuvı naçarlandı Kerime Dulatovanıñ, Feһri abıysı! Deréslerémde “öç”lége töşép bétté! – didé. Bu süzleré күrelete mıskıllav öçén eytéldéler, elbette. Albina Ҳalikovnanıñ alay dip uylarga Һakı da bar kébék: - Séz bér – bérégezné yaҺşı béleséz bugay? Abıylı – séñéllé dip eytiymmé? Başıkaçamı?.. Feһri abıysı, aңlatıғız elé üzéne, tertiybé de yomşardı kıznıñ! – Albina Ҳalikovna, gorur kıyafeténde şulay eyte 3300 – eyte, alar yanınнан uzıp kitté de: - Sabira, Sabira! Sabira séñlém, tuktaғız, miné

kötégéz elé! – dip, işék yanındagı dürt retlé baskıçtan töşép, Kerimenéñ ipteş kızın kultıklap alıp, çıgıp ta kitté. Alar kolakka – kolak kuyıp, nindiydér gaybet söyleşerge cıyınğan hıtınnarnı hıtérleteler idé. Kerime şul uk könné béldé: Sabiranı Albina Hıalikovna aspiraturada kalırğa, fen bélen şögillenérge öndegen iken, aña gıylémge seleté hıakında söylegen. Kızınıñ tübesé küklerge tigen!

Albina Hıalikovnanıñ maħsus mıskıllavlarına üç itép, ul kiçné Kerime Feħri, abıysı Hısamı bélen Lenin iséméndegé uram buylap Kréml yagına taba atladı. Monda kэшéler de küzge karap ütmiyler, terbiyeléler, yörérge de uñaylı, yaktı. Hemme taş, koyma, tereze, işék – tariyhıy. Méne monda élék “Tatgocizdat” urnaşkan bulğan. Ul işékten Hadi Taktaş uzıp yörgeñ. E monısı – aşhane. Anda da déğendar şehéslernéñ ézleré. Bolar Feħri abıysı Hısamınıñ üz tormışına beylé, e Kerimege – tariyhı.

Hé, kızık iken, méne alar ikev - Feħri Hısamı hem Kerime Dulatova, ikésé iké çor kэшéleré: bérsé – olı şagıyr, e ikénçesé – elége kalem tibretüvçé. Tariyhı hem zaman béрге atlap baralar. Söyleşeler. (s. 116)

- Kerime sénlém, soñgı aylarda kürénmedégéz! Min monda, univérsitétká, studéntlar bélen oçraşuv kiçeleréne niçeme tapkırlar çakırıldım, kildém. Aralarında sézné kürmedém, kadérlém! Avırdıgızını elle? Yuktır la indé! bulmas! Séznéñ kébék güzellék iyeseñe sırhav kağılıp kiterge oyalır!..

Feħri abıysı şagıyrane söyliy idé. Anı Kerime üzén ézlep kilgen dip tora, e ul ene ħimiya fakultétı studéntları bélen oçraşuvğa çakırılğan iken. Meħbbet, İl, Vatan, Dönya, Galem turında şigırlernéñ ukıdım, yaratıp tıñladılar, diy. Elé bérkönné géne rus filologiyasé törkémende ukuvçı studéntlar bélen oçraşuvda bulğan. Aña, ak gvardiyaçél Bunin, Aħmatova, Gumilyov kébék, Kerimenéñ kolagına – zihénéne elé géne kére başlagan şehéslernéñ icatlarına beylé soravların birgenner. Puşkinnıñ ħikeyelerénde éçké garmoniya turında söylegen idém, diy. Studéntlarınıñ mona bik te küñélleré bulğan. Alarnıñ edebiyat bélen kızıksınuvları anı çıkséz söyéndérgeñ. Musa Celil hıakında isteléklerémné söyleрге üténgeç, aña karata nindi y aħşı karaşta toruvımnan başlap kitép, Hadi Taktaşka küçkenmén, yalgışımını elle sizmiy kaldılar, elle indé añladılar, tik eytérge kirek tapmadılar, diy. Dékan üzé alıp bargan oçraşuvını. Annarı, kabinétına çakırıp, söyleşép te utırganar. Séznéñ hıakta aña eytken idém: “Béznéñ bik y aħşı studéntıbız ul!” – dip maktadı üzégézné, e min

şagıyre ikenlégezné de iskertkeç, sézné çakırtıp, ézletken de idéler elé, léktsiyage kilmegen bulgansız iken, didéler.

3335 Kerime elé uttay yanganday helge töşe, elé suvıkka élekkendey kuvırılıp kite. Feħri abıysı söyliy de söyliy, beyremnen beyremge, tuydan tuyga gına yörgen kébék kitérep çıgara. Méne бүгэн Kerimené oçratuvına bik şat iken. Küptennen küréşmegeç, kéşéler sagındıra, iméş!

- Séñlém, bézge kilégéz, kil! Min küp vakıtımın öyde uzdıram. Barıbız da siné sagınabız, hetta tereze töbéndegé göller de!

3340 Kerimenén küpten indé mondıy süzlerné işétkené yuk. Küñélé şatlık hem behet hisleré bélen tula. Alar Kréml yanına barıp citeler. Emma yazgı kiçnéñ salkın havası Feħri abıysın da tuñdırıp ala. Univérsitéť yagına kiterge dip borılalar. Umırzayalar baş kalkıtımın iken elé? Kerime alarnı bik yarata. Bu ħakta Feħri Ĥisamiga da eyte. (s. 117)

3345 - Min sézné alarnı söyesézdér dip bélmıy idém, - dip söylep kite şagıyr abıysı.

Kerimené evvelé romaşkalar bélen tiñlegen bulgan ul. Índé méne hezér gene aňlagan. Umırzayalar turında iske alınsa şıgırémde, ul séznén ħakta bulır, séñlém diy. Umırzaya çeçekleré ritmga da, gomérnéñ ütívéne beylé felsefegede de kilép – kiléşép toralar iken bit. Bu açışka éterüvé öçén, ul Kerimege ayırım reħmetler eyte bardı.

3350 Feħri abıysı bélen şulay söyleşép yörüvleré rehet iken bit. Méne alar üzara niček aňlaşıp, ciñél, küñéllé itép baralar. Ene univérsitéť. Terezelerénnen yaktılık nurı çeçéle. Utlar kabızılğan. Kiçké ukuvdadır indé studéntlar. Köndéz de, çitten torıp ta, kiç te ħalık bélem ala, hemmesé de bik akıllı bulıp béterler indé. Méne behet, méne kürélmegen hel – herkém yugarı bélemlé! Mondıy akıllı ilde yeveşé de küñéllé bulır!

3355 - Séznén fatırız kayda elé, Kerime séñlém?

- Monda gına! Univérsitéť uramı buylap töşem de, Bolakniñ argı yagındağı, sul kuldagı yurtta toram. Yırak tügél!

- Eydegéz, yeş vakıtlarım hetéréme elé! Hezér karañgı da iréşép kile. Kéşe – kara kimsétmesén, sézné ozatıp kuyam!

3360 Kerime elége bér süz de eytmij. Alar Univérsitét uramı buylap Baymanga taba töşeler. Feħri abıysı borıngı ħan zamannarındağı tariyħlarını söylevge alına. Şunda şavlı studéntlar törkémé alarnı aralap uza. Bér – bérsénen yıraklaşalar.

Ul da tügél, Bayman uramı buylap kaytıp kilüvçé Gazizçik abıysı küréne. Kerime, kuvanıp:

3365 - Ene ul abıy, biré taba kile bit, fonar éléngen bagana töbéne citté, éşlepelé! Ul béznéđ fatirıbızınđ ħucabikesé ulı. Aña iyeréđ kitermén, Feħri abıy, sézné aptıratıp yörtmeske yaħşı bulır! – dip, kız şat tavış bélen éndeşté: - Gaziz abıy, sézmé bu?

Kilép citép, tanıp ölgérgen yeş kéşé mul yılmayıp isenleşté:

3370 - E, béznéđ Kerimebéz! Kaytıp kilüvégezmé? – dip soradı.

- Méne sézné kötép torabız! – dip kuvandı kız. – Tanış bulıgız, bu – Feħri abıyım ħisami, şagıyr hem, tanış bulıgız, danlıklılı injénér Gaziz abıy!

- Séz nerse indé, Kerime! Kéşéné ışandırırısız tağın, min nindiğ danlıklılı injénér bulıym diy? Feħri (s. 118) abıy, isenméséz tağın bér kat, séznéđ bélen

3375 oçraşuvıma, tanışuv forsatına bik şatmın!

Alar kulların kısıştılar. Üzara ħellerén soraştılar. Utınđ sürenlége açık kürérge, yöz çalımnarın ħetérlep kalırğa mömkinlék birmedé. E méne tavışları tigéz hem yağımlı, matur itép söyleşeler de indé!

3380 - Séznéđ kébék yégétke, citmese, fatir ħucasına, Kerime kébék çiber kızını ışanıp tapşıra alam iken, - didé Feħri ħisami, süzleréne megneler salıp.

Anı Kerime ańlıy, Gaziz abıysı da kabul ite. Emma ürtelmiy hem ürterge de télemiy.

3385 - Feħri abıy, séz bik dörös eyteséz, moña kader Kerimege cil de tidérmedék. Monnan sođ da şulay bulsinga tırışabız, - didé Gazizçik. Emma anığ şuşı kader küp itép söylevé üzéne de gacep ħel idé bulsa kirek, indé ħezér ni eytérge bélmij, kinet şım kaldı.

Fehri abıysı da bérniy östiy almadı. Ul üzénéñ yaki şat buluvın, yeise başkaça bér – bér fikérge kilgenlégén béldérerge tiyész idé. Emma cayın yugaltkan bala sıman, béráz çitke kitken kébék adım yasadı.

3390 - Gaziz abıy, min sézge tagılıp kaytsam açuvlanmassızdır bit? – dip soradı Kerime, üzén tınıç totıp.

3395 - Bik yahşı bulır, eydegéz elé, kiñ uramnarnı tar itép, yégét bélen kız bulıp uzayık! – dip, Gazizçik Kerimenéñ kulın üzénéñ kultıgına aldı. Alarnıñ bér – bérséne kiléşep toruvların Fehri Hısami da kürmiy kalmadı. Emma ul böténley başka törlé süz eytté:

- Sézge Kerimené ısanıp tapşırasım kilmiy başladı elé! Elle üzém géne ozatıp kuyıymı soñ? – didé.

Bolarnı işétkeç, kız kavşap, kaltıranıp aldı. Emma Gazizçik bik te matur süzler tabıp ölgérdé:

3400 - Etiysé de bik ısanıp tapşırıp kitkenné, séz, Fehri abıy, alay eytmegéz indé! – didé.

Alar şul süzlerden soñ béráz köleşep aldılar da huşlaşıp ayırılıştılar. Gazizçik abıysınıñ bélegéne yabışkan helde Kerime, añardan kalışmıy, Bolakka taba aşıktı. Adımnarı şaktıy citéz idé. Fehri Hısami tramvay tuktalışına taba atladı.

3405 **V**

3410 Soñğı atnalarına Sabira léktsiyalerén yéş kaldıra başladı. Garıfı bélen, mömkinlék çıkkanda, béргеlep kibétlerde yöriyler. Nersedér bulası, tuyga cıyınalar (s. 119) miken? Emma monı bérkémge elége béldérmiyler. Kerimenéñ de üz hesreté üzéne citken, artıgın kızıksınmıy. Anıñ küz aldında tégé kara çeçlé edip abıynıñ kıyafeté, hetérende ise usal itép kurkıtıp eytken süzleré idé. Citmese, Fehri abıysı bélen oçraşuvın yaña péşken fen kandidatı – mögallime hanım kürép kaldı bit. Hezér gaybetén il béledér indé. Kazannıñ üzék uramınnan şagıyr abıysı bélen uzuvları da küzlerge çalınmıy kalgandır diysézmé? Niçék hıatalandı. Kerime, nige kirek idé bu kader kılanuv?

3415 Mostafa mögallim gadeténçe kara berhét tübeteyénnen hem yağımlı yılmayıp léktsiyage kilép kéréde. E avdotoriyede Kerime üze géne idé.

- Başkalarımız kayda? – dip soradı, aptıraşka birélép, Mostafa mögallim. Ul, elbette, bér studéntka gına derés bire almıy indé.

3420 - Alar koridorda idéler. Derés başlanuvın onıtıp cibergennerdér. Çakırıymını üzlerén? – didé Kerime, urınınnan kuzgala başlap.

- Yuk – yuk, séñlém! – didé Mostafa abıysı, anı utırırğa öndep. – Monda gına ikenner, hüzér, çıgıp, üzém deşem. Niçék alay tugarılıp kitüvleré aňlaşıla. Yaz galemetleré bit, séñlém!

3425 Hem ul, Kerimenénj gruppadaşların avdotoriyege çakırırğa dip, işekten çıktı. Anıj eytken süzleré açık işétéldéler.

- Kızlar - yégétler, kadérlé şekértlerém, eydegéz, avdotoriyege uzıgız, léktsiyabéz başlanıp kitté!

3430 Studéntlar bélen bolay, cayga kitérep, univérsitétta Yehüdi proféssorlar gına söyleşe idéler. Başka dotsént – mögallimner ise alarnı kötüv urınına kuyıp yörtérge yaratalar.

Mosatafa mögallim, süzlerén bétérep, tınıç kına eylenép te kéréde. Kafédra artına basıp, léktsiyaler itép tuplap kuygan yazmaların açtı hem:

3435 - Bügén béznénj téma... - dip suzıbrak süz başlagan idé, Sabira küréndé. Nigedér ul, Kerime yanına kilmiyçe, deşmiy – tınmıy, mıştım pési sıman, inj artkı retlernénj bérséne barıp utırdı. Mostafa mögallim aña igtıbar itmedé bulsa kirek. – Yazdıgızımı, Kerime séñlém? – dip soradı hem léktsiyasén ciñél sulış bélen başlap kitté.

3440 Ul arada ikénçé, öçénçé, dürténçé studént ta kérép utırdı. Léktsiya devam ite tordı. Bér Kerimeden başka (s. 120) elége bütenner defterlerén açmagan, yaza da başlamagan idéler.

- Kayum Nasıyri fende herdaim hálıkçan buldı. Tariyh, tél, edebiyat, hımiya, tiyb – méditsina kébék gıylémnerge de hálıkçan yakın kilép, béz folklor dip atagan hálık icatı buyınça fikérlerén üstére barıp...

3445 Avditoriyege kalgan studéntlar da kérép tuldılar. Kerime üze utırgan béréncé retke kémnéñ de yakın kilemevén kürdé, monda nindiydér meker barlıgın ul sizgér küñélé bélen toyarga tiyész idé yugıyse. Emma dikkaté léktor abıysınıñ süzlerénde bulganlıktan, başka nerseler turında uylamadı. Léksiyaşén Mostafa mögallim, özmedé, ciñél agımda devam ittédé, halık icatı digen süzleréne ayıruvça basım yasıy bardı:

3450 - Anıñ şuşı nigéзде fikérlerén üstére baruvı tatarıda gıylémnéñ çınnan da halıkçıñ nigézlerge korılğanlıgı hakkında söylemiymé? – digen kızıktırğıç sorav kuyıp, studéntlarga başın küterép karadı.

- Eyé, - didé aña Kerime, gadette ul proffésorlarına léksiyaşerénde şulay yardım itép algalıy idé.

3455 Emma şunda gruppadaş yégétlerden bérsé, katı hem açuvlı itép:

- Yuk! – dip eytép kuydı.

Léksiyaşén devam itken Mostafa mögallim avditoriyege başın kabat küterép karadı, nigedér süzséz kaldı. Aptırabrak tordı da:

3460 - Ni öçén yuk dip uylıysız, kadérlé şekértém iptesh Hızamov? – dip, yarım meshérelé tonda soradı.

- Yuk bulganga yuk! – didé tégé, ayagına torıp basıp.

- Anısın işétték indé. emma anlaşılmıy, ni öçén yuk?!

3465 - Bik te anlaşıla! – didé Hızamov, mişerlége bélen kaynap çıgıp. – Béz kelepuşlé mulladan komgan heréfleré turında horafat léksiyaşer tınlarga univérsitétká kérmedék! Béz sézge protést béldérebéz!

3470 Anıñ bolay kistérep eytúvleré heyran itté. Mostafa mögallim hetérséz ademge evérelgen tös aldı. Eger ul şuşı şekérténéñ kileçekke tatarınıñ garep heréflé kitapları buyınça üzén bélgéç dip tanıtasınnan heber alğan bulsa, belki anıñ süzlerénen kölep kéne kuygan hem: “Séz yalgışasız, efendém!” – dip, anı urınına utırtuvnı meslihet kúrér idé. Emma şuşı mén de tugız yöz illé tugızınçı yılda şul uk yégérméncé gasırınıñ ahırında dönyanıñ niçék üzgerüvén kaydan küzallarga mömkin? (s. 121)

- İlébéz galem kiñléklerin yavlarga cıyınan çorda béz iské kelepuşlerden gıylém alırga télemiybéz! Kémner komsomol, eydegéz, miném arttan! – dip, Hızamov avditoriyeden çıgıp kitté.

3475 Başkalar da béremlep – ikevlep – öçevlep aña iyerdeler. Sabira da küréndé. Ul, elle Mostafa mögallimnéñ, elle Kerimenéñ küzéné çalınırğa télemiyçe, aldan bargan gruppadaşı Beriyeñéñ artına kaça – posa çıktı. Bu hëller kotoçkıcı idé.

Avditoriyede tıñlık urnaştı. Bérañdan Mostafa mögallim télge kilép soradı:

- Séz bérer nerse añladığızımı?

3480 Kerime cavap bire almadı, ul üze de ukıtuvcısınnan artıgrak tañ – gacepte idé.

- Komgan heréfleré, iméş! Duraklar! Şuşı komgan heréfleré bézné mën yılbuyına yeşetép, cannarıbızını gıylém suvı bélen yuvındırıp, zihénnerébézné agartıp kilgenner!..

3485 Ul, huşın cıyarga dip, östel artındağı urındıkka utırdı. Studéntlarınñ protéstınnan bigrek, anı alarnıñ añsızlığı, tomana buluvları şakkatırğan idé. Eger de halık çınnan da sarık iken, ul barı tik çıbırkı télén géne añlıy. Eger de halık medeniyetlé, alga omıtuvcı bulsa, aña gıylém, medeniyet, edebiyat, sengat kirek, hem ul alarnıñ yugarı derece aluvın téliy, alarnı üstérüvge bar tırışlıgın kuya. Hikmet bit akçañ bulmavdan yaki buluvdan cırlap yürüvde tügél, belki sinéñ cırlavıñnıñ
3490 halıkka kireklé, télep hem sorap aluvınnan! Edebiyat, sengat, medeniyet, fen barı tik şuşındıy oçraklarda gına kéşélékke hëzmet ite alalar.

- E sin, séñlém, nige alarga iyermedéñ? – didé Mostafa mögallim, sabırlıgın kuymıyça.

Kerime anıñ nige bu soravnı birüvén añlamadı.

3495 - Min bit siné, séñlém, saklap kala almayaçakmın. Hëzer min üzém yaklavga mohtac, - didé mögallimé. Bérañdan tağı eytté: - Sinéñ tireñde, Kerime séñlém, bolıtlarnı bik te kuyırtalar. İndé çirat miña da citken iken. Bérük sak bula kür!.. Ya Hoday, tağın şul zamannar başladı mikenni? İndé de üzgerdé, üzgere bara dip tora idék!..

3500 Mostafa mögallim elle üzéne, elle Kerimege söyliy idé. Sulışın köylerge itép, tereze yanına barıp bastı, annarı anı açıp ciberdé. Salgınçı yazgı hava (s. 122) avditoriye buylap uzdı. Şunda işék açılıp kitép, olı gevdelé, at kıyafetlé yöréşénde Albina Hıalikovna kilép kéréde hem:

3505 - Kaya studéntlarıgız? Alar miña kirek idé. Derés bulmıymı elle, Mostafa aga? Kerime, e sin monda nişlep utirasıñ? – dip, soravların yavdıra başladı. Bigrek te soñgı cömlesé nerse öçén, nişlep yörüvén anlı késénéñ küñjéléne iréşélérlek itélép eytéldé. Emma moña Mostafa mögallim irtibar birmedé, Kerime çıgıp kiterge indé soñ buluvın sizéndé. Aña hézér şuşı avditoriye bülmesé nıklı sıyınuv urını sıman toyıldı.

3510 - Alar kérgeñ idéler, yaña gına çıgıp kitteler, - didé Mostafa mögallim, tereze yanınnan kitép, kulındağı defterén östelge caysız gına kuyıp, anda nerselerdér yaza, nindiydér bilgeler téze başlagan Albina Hıalikovnaga.

Hanım, aşıkmyça gına mataşkan ciréñnen kinet üzgerép, artınnan kuyıp kilgendey kabalana başladı, emma eşén tiz géne tögelliy almadı, annarı:

3515 - Kaya? Ni öçén çıkkannarın eytmedélermeni, Mostafa aga? – dip hafalanıp soradı.

- Min üzém töşénép cite almadı, Kerime de bélmıy kalgandır... Alar koridorda tügéllemeni? Üzleréñnen soragız? – didé Mostafa mögallim, üzén tıştan haman da tınıç totarga tırışıp.

3520 - Oçraşmadılar, kürmedém elége! – didé hanım, eşén bétérep, yazgan defterén kükregéne kıstı da: - Kerime, derés bétüvge, komsomol komitétı bülmeséne kérérséñ! Anda siné köteler! – didé.

3525 Anıñ bu süzleréñnen kız böténley koyılıp töşté. Albina Hıalikovna aşkıñıp çıgıp kitté. Léksiya söylevge derté bétken Mostafa aga urındıgına utırgan hem östelge sıgılıp töşken idé.

-Hézér bit yeşler ciñél yulnı saylıylar. Rus gıyléméndegé kazanışlarını élektérép alalar da borkétke evéréleler. Emma tatar fené, tatar télé gıylémé üz kazanışlarını nigézéndé üserge tiyészlé, bu hıakta uylap ta karamıylar! – didé ul şunda.

3530 Kerime anıj nerse öçén, kémge bolarnı eytkenlégén anlamadı. Ul elége bu kader ük tögel, hem gomumiy, hem konkret yüneléşte fikérliy bélmiy idé.

-Dissértatsiyasén tikşérgende, şularnı eytken idém, yaratmadı. Méne neticesé de küréndé, cimésé ozak (s. 123) köttérmedé, özélép kilép töşté, - didé Mostafa mögallim, ürtelép. Şulay da başı yugarı çöyeldé: - Léksiyaabézné devam itiyk!

3535 Kerime yazarga cıyındı. Vakıt elé küptér siman idé. Emma derés ütép te kitken, teneféske çıgarga heber birép kıngırav şaltıradı. Mostafa aga léksiya matériyallarnı cıynadı, portféléne tutırdı da: “Nık bul, séjlem!” – dip eytép, avır adımnarda çıgıp kitté. Kerime anıj artınnan kızganıp karap kaldı. Elége hesreté barı tik Mostafa abıysı turında gına idé. Anı kafédra utırışına kuyıp tikşérérler indé, tübeteyén de saldırırlar. Nige kiye indé ul anı? Éşénen de kuvarlar. Kaya barır?

3540 Şuşı uyları éçénde Kerime komsomol komitéti bülmeséne yüneldé. Saklık bélen géne işék kaktı. Açtılar. Kérdé. Türde, kızıl dostavlı östel artında, komsomol komitéti sékrétarı, anıj yanında tége kara éçlé edip abıy, tagın üç – dürt studént aktivistları, Kerime gruppı starostası, komsorgı, annarı Hızamov utıra idéler. Aşkınp diyerlék Albina Halikovna da kilép kéréde. Yözé bik te kanegat, aña éçké gorurlık 3545 bélen tulı yılmayuv yögértélgen idé.

- Barıbız da monda bugay? Başkalarga kirektér! – dip, komsomol komitéti sékrétarı bédérüv yasadı: - Bügén béz komsomolka Kerime Dulatovnanıj tertiybén tikşérerge cıyıldık. Matériyallar tiyészénçe tuplanılğan. Bu mesele küptennen bézné kızıksındırıp kildé. Bügén tagın da bér ÇP buldı kız aldığımızda! İndé, eyegéz, süzné 3550 başladık. Bérénçé bulıp kém eyte? Sézmé, starosta? Komsorg Bedriyéva? Ezérsézdér bit?

Bedriyéva digenneré kakça yözlé, ozın torıklı, yemséz çalımnarga bay kız idé. Ul:

3555 - Ni indé, ni... - dip, béráz kavşabrak, aldındağı yazuvlı defterge karıy – karıy, süzlerén tézép çıktı: - Kerime béznéj “biş”lége géne ukuvçı kızıbız indé, ni...

- Anısın béz üzébéz de bélebéz, iptéş Bedriyéva! Meselege yakınrak kiliyk! Tertiy yagına, üz – üzén totışına, deréslerde matériyallarnı üzleştérüvde komaçavlık

tuvdiruvlarına... - Komsomol komitétı sékrétarı bu süzlerén işanıç bélen eytté, Bedriyévanıñ péşmegenlégené rizasızlık béldérdé. Anıñ açuvı kabara bardı.

3560 Kerime tertıyp, derésné üzleştérüv yagınnan üzén hervakıt ölgémén dip sanıy idé, aptırabrak kaldı.

Şunda Hızamov: (s. 124)

3565 - Méne бүгэн бэз komgan heréfleréne yabışıp yatuvçı, arttalıgı bélen studéntlarnı nadan kaldırırğa mataşuvçı kelepuşlé léktorıbızga protést béldérdék! Saf, namuslı kızıl komsomol protéstı! Bötén gruppabız bu méropriyeyéde katnaştı. Emma Kerime Dulatova milletché mögallimné yaklap çıktı barçabız karşıında! – dip tézdé de saldı. Anıñ bolay aşığıp eytövléré, citmese univérsitét ukıtuvçısına milletçélék yarlıgın taguvı kötelmegençerek kilép çıktı, ahrısı, barısı da şım kaldılar.

3570 - Séz utırıgız elé, Hızamov! – dip emér birdé kulların kükregéne kuşırıp utırğan Albina Hıalikovna. – Sézge çirat citmegen!

Kerime alar karşıında basıp tora idé. Anıñ küz alları karañılanıp kitté. Süzné hamam da Bedriyévadın köttéler. Ul söylep alıp kite almıyça aptıradı. Annarı, üz helén añlap, defterénde yazılğannarnı ukıy başladı:

3575 - Béznéñ Dulatova – üzsüzlé, ipteşleréne östen géne karavçı kız. Üz maksatlarına iréşüv öçén, ölkénner bélen şayaruvdan da çirkanmıy, bülmedeş kız! Sabira bélen de tartkalaşıp, anı mısquıllap, üzén annan östén kuyıp yeşiy, pıçrak hıyalları turında şıgırler yaz... yaz... yaz-a...

3580 Ul şunda ukuvınnan tuktalıp kaldı hem, nigedér küzleré akayıp, elé komsomol sékrétarına taba, elé kara éçlé edipke, elé Albina Hıalikovnaga karadı. Kerimege taba başın küterérge köçé citmedé. Tagın da ukımakçı buldı, emma:

- Bétté, - didé.

- Anda alar gına tügél bugay bit? – didé kara éçlé edip, komsorgnıñ üz yanında gına utıruvınnan faydalanıp, yazılğan defter biténe ürélép karap aldı. – Ukı, ukı!

3585 Bedriyéva şunda Kerimege gafuv soraganday küterélép karadı. Alarnıñ karaşları oçraşırga tiyész idéler. Emma Kerime indé dönyanıñ yaktı yözén kürérlék

helde tögél idé. Tösé kitép, tézleré bögele barıp, idenge huşsız helénde işélép töşté. Bérsé de bolay bulır dip kötmegen idéler, ahrısı. Bérénçe bulıp kara éçlé edip ölgérdé:

3590 - Su birégéz, su! – dip emér itté.

Komitét sékrétarı östeldege sargayıp – kügerép bétken grafinnan çıstalığına zur nige bulgan stakanga su (s. 125) agızdı, çaykaldırıp, eş kegazleréne de tögél bétérdé. Kerime ul arada küzlerén açkanday buldı. Edip abıysınıñ koçağında huşına kilüvéne gaceplendémé, küzleré şarday açıldı. Kara éçlé edip késesénen nindiýder tartmaçık çıgardı, annan iké ak töyme kaderlé tügerek taruvlarını aldı da Kerimege kaptırdı. Stakan suzıp torgan komsomol komitétı sékrétarınnan, “monda bir” dip, suvnı aldı hem kızga éçép ciberérge kuştı.

3595 - Aña hezér bér – iké segat utırıp torırğa kirek! – didé ul annarı, küteréşerge bulışuvların sorap.

3600 Komitét utırışı şunıñ bélen temamlangan idé. Kerime psişik avırular devalana torgan şifahanede géne aña kildé. Tenéne –canına taralğan avırlık anı ize idé.

VI

İyun ayınıñ bér éssé könénde Kazan şeheréne iké gamlé kéşénéñ irtengé poézd bélen kilép citüvleré, vokzal aldı meydanında indé kayda barırğa iken dip aptırap toruvları şuşı méñ tugız yöz illé tugızınçı yılda kémné de bulsa gaceplendérdé miken? Yuktır. Çönki kala kader kalaga yul yüröv gazapların kiçérép, niçeme kéşé géne kilmiy de uramnarında taralıp bétmiy. Emma bu yulçılarımız “yülerler yortı”n tabarga tiyész idéler. adrésın da tögel géne bélmıyler, kéşéden de sorarga oyalalar.

3610 Avıldan kilgen şuşı apa bélen abıy, üz yaklarında olı kéşélerden, hörmét bélen telge alınuvçı ukıtuvçılardan bulsalar da, Kazan öçén bérkém de tögél idéler.

-Garifulla, elle soñ ene tégé militsionér yégétten sorıysıñmı? – didé apa kéşé, çüprekten zatlap tégélgen sumkasın éskemiyege kuyıp. – Ul béle de béle indé anı. Kitér, sinékén de şuşında!

3615 Garifulla abıy dönyada küpné kürgen – kiçergen. Kulındağı iké totkalı dérmatin sumkasın hatını kulına tapşırıp, borın östéne küzlégén caylap kuyıp,

kostyum késésénen bloknót çıgırıp, annan “Télégramma” digen yazuvlı kegazné alıp, militsionér yégét yanına kitté. Tégésé anı küzetép torgan cirden, elle yöriy, elle kirek bulganga, artı bélen borılıp bastı. Yarıy elé urınında kaldı.

3620 - Ulım, kém, - dip mörecegat itté aña Garifulla abıy, - sorıym digen idém.

- İsenméséz! – didé militsionér yégét. – Séz kém bulasız? Monda nişlep yöriyséz? (s. 126)

3625 Andıy soravlar işétérén başına da kértmegen agay, zihénén çuvaltıp, béráz aņsız ħelderek tordı. Anıñ arıganlıgı, yazmış kadérsézlevénen izalanuvı kürénép tora idé. Şulay da militsionér yégétke kulındağı télégrammasın suzdı. Tégé anı aldı, ukıdı, aptırıp küterélép karadı hem:

-Vokzal éçénde “Spravoçnoyé byuro” digen yazuvlı urın bar. Şunı tabıp, alardan soragız. Yülerlernéñ kayda ikenlégén min bélimiy! – didé.

3630 Garifulla abıy anıñ bu süzlerén avır kiçérdé. Emma rehmetén eytép, vokzal éçéne taba yüneldé. Yarıy elé, ajgırıp kilgen maşına, köçke tuktalıp, aña üterge yul birdé. Garifulla abıy şunı da abaylamıy kaldı. Vokzalga kérép, anda un minutlap torganan soñ gına kiré çıktı. Bu yulı anıñ yözénde béráz yaktılık peyda bulgan idé. Ĥatınına kaysı marşrut bélen kitesélerén eytté.

- Şulay bik yırakmı? – digen süzlerné işétkeç:

3635 - Bara – bara yakınayır elé... Kazan – zur şeher indé ul! – didé sağışlı tavış bélen.

Apa késé küzlerénen elle yeş, elle yul tuzanın sörtép mataştı.

3640 Bér tramvaydan ikénçéséne küçép, şeher çiténe taba gına tügél, dönya artına kader bargan kébék bardılar da bardılar. Annarı uramnı bélésép, tıkrık kébék bér cirge barıp kerdéler. Anda avır kapkalı, biyék koymalı bolinitsa sıman bina bar idé.

- Şuşıdır indé ul! – dip, Garifulla abıy kapkanı barıp kaktı. Anda bér küz açıldı. Başı eşlep ölgérép, Garifulla abıy aña aldan kürsetér öçén ezérlep kuygan télégrammanı suzdı.

Köterge kuştılar. Utırıp torırlık urın yuk idé.

3645 Annarı kéché kapka açıldı, annan bér agay çıktı. Yehüdi borınlı kéşé alar yanınnan tınıç kına ütép bara idé, nigedér küterélép karap, kémnedér tanıganday aptırap tuktalıp kaldı. Kulındağı yahşı kün kéçkéne çémodanı, başındağı tar kırılı éşlepesé aña bik kiléşlé idé. Yöz – kıyafeté bér de tatarınlı kébék toyılmasa da, ul alarga tatarça éndeşté:

3650 - Kémné ézliy idégez? Bérersén kötesézmé elle?

Garifulla abıy aña kulındağı tégé téléggrammanı şiklenép kéne birdé. Ul anı ukıp çıktı da:

- Monı min sukkan idém... Kilgenséz iken, - didé. Tavışı bu yulı zegıyf işétéldé. (s. 127)

3655 – Séz bu hastahänenéñ baş vracımını? – didé Garifulla abıy, yözé yaktırıp. – Sézméni indé ul ipteş Spiranskıy?

- Yuk, min üzém Reħmetulla digen kéşé bulam. Güzel tutaş Kerimenéñ çeçén kırıgan idém. Ul kön unikénçé aprél idé, şuşındıy uk irtengé vakıt. Kızıgız akılında idé elé... Méne şunnan soñ aynımadı indé. Ülgenéne бүгэн öçénçé kön. Spiranskıy bélien tanışlıgım yahşı buluv arkasında, sézge anıñ isémennen téléggramma suvga aldım. Yugıyse bélmıy de kalası idégez. Anı бүгэн, cirlerge ezérlep, tabutka saldılar indé, - dip, üzéne iyertép, hastahane koyması yanındağı sukaktan alıp kitté. – Séz anı barıbér de üz avılıgızga alıp kayta almas idégez. Niçék adresıgıznı taptım diysézmé? Monısı – üzé bér vakıyga. Eydegéz. Anda, bülnis karşında torıp, kızıgıznı alıp kitkennerén kürmiy de kalır idégez. Monda morg artkı yakta...

3665

Alar, Kerimenéñ etiysé hem eniysé, Yehüdi borınlı adem artınnan ni – nerse uylarga da bélmıy aptırap ħelde atladılar. Bérızdan koyma bétép, uñga taba kittéler. Anda açık cirge çıktılar.

3670 - Şul unikénçé aprél könennen kızıgıznıñ monda ni öçén kilép élegüvén béléşép, ukıgan ciréne barıp, sorıştırıgalap yördém. Tögel géne hiçbér ħeber bulmadı. Mostafa mögallim digen edipné bélesézdér indé?..

- Eyé, eyé, ukıybız şıgırlerén! – didé apa kéşé. – Bélebéz! Nik bélmıy?

3675 - Méne şul kəşé eyte, “biş”lége géne ukuvçı bér kızıbız bar idé, Kerime Dulatova, diy... Şunu yugalttık bit elé, diy... Min, annan soraştırıp, kızınıñ tös – kiyafetén béléştém. Dönya yözénde üzara oğşap kəşéler de bula bit. Kaybér eytkenneré turı kilép citmiy. Şulay da etiy – eniysénéñ adrésın soradım, yagniy séznékén indé. “Bu siña bu nersege kirek?” – diy ul miña. Élékten tanışlıgıbiz bar anıñ bélen, şikke salasım kilmedé üzén. Min eytem, belki, avılına kaytıp kitkendér, diyim. Ul da aptırap kaldı. Adrésın tabıym, ھاat yazıym elé, diy. Kürem: 3680 nersedendérmé, kémnendérmé kurka üzé. Yararmı iken, diy. Nerse kiñeş iterge bélmıy aptırap, bulmıy bolay, söylep biriym elé, diyim. Emma min de ikélenép kaldım. Séznéñ kız... E belki, séznéñ kız da tügéldér? Tanımıym bit min anı, isémén de bélmıym. Monda da eytmedéler. Méne kararsız, belki, kızızız tügéldér? Çınnan da... (s. 128)

3685 Alar artkı kapkaga kilép cittéler. Anda zur gevdelé bér adem at cigép mataşa idé: Yehüdi borınlı kəşéné kürgeç, ul aña selam yulladı da:

- E boları kémner? – dip kértmeske itté. – Yaramıy! Monda kəşé yöriy torgan cir tügél! – didé, yullarına arkılı töşép.

Yehüdi borınlı aña kəsesénen kegaz akça çıgarıp birdé de:

3690 - Alarnıñ Spiranskıydan röşset kegazé bar! – didé.

Agay, at cigüvén taşlap, Garifulla abıy kulındağı télégrammaga üréldé:

- Agay bulsa yarıy, - didé de akçanı kəseséne tıgıp kuydı. –Yalgız tabut bar, östén kakmagan idém elé!

Éçte salkınça hem karañğı idé. Ozın östeldegé tabutka ut yaktısı töşép bara.

3695 Yehüdi borınlı agay saklık bélen géne tabut kapkaçın açtı da kırıygarak şuvdırdı. Balasın tanıp alğan ana kəşé tınsız kaldı. Belki, kızım tügéldér dip ömétlengen Garifulla abıynıñ yöregé özélép töşkendey buldı. İr bélen ھاatın bér – bérséne kaplanıp yılap ciberdéler. Tabutta başı uralğan, bit yañakları korı söyekke kalıp yabıkkın dönyanıñ güzelé, tatarınıñ kileçekte böyék şağıyresé bulaçak zatlıdan 3700 – zatlı Kerimesé tınıç kına yata idé. Şunda kükler yarılıp kitép, güyekı Gazrail üzé yılaganday işétéldé. E, yuk iken şul. Tége at cigüvçe dev gevdelé agay işéklerné kiñrek açıp cibergen. İndé alar yanına kildé de:

- Bu bala séznékémé? – dip soradı.

- Eyé, béznéké! – didé dönyanıń bér behétsézé – ata kéşé.

3705 - Ziratka iltép cirlerge kuşıldı! Güré köte balanı! – dip süzén devam itté.

Éşlegen urını “yülerler yortı”nda bulgaç, ülém citémné, başka hëllerné küp kürüvden begire tupaşlanıp bétken ul agay dönya hëlleréne ise de kitmesten haman söyliy birdé:

3710 - Möslime kız bulganda, anı şlangıdan su agızıp öç kat yuvdım. Matur bala bulgan. Küz tigen. Dürt katkı tördém. Méne yözén géne kaplarga küñélém tartmadı. Tabut kapkaçın kakkanda tağın bér kararın digen idém. Bigrek matur bala bit! – didé.

- Başın da yavlıklagansız iken, - didé şunda ana, balasınnan küzén ala almıyça. (s. 129)

3715 - Anısın duhtırlar eşledé. Baş kapkaçın açıp, anda nerseler barın ezlegennerdér indé... - didé tégé adem, haman da üzén salkın totıp.

Alar Kerimenéń meyéténe tınsız kalıp karap tordılar, merhümenéń anasına avır bula başlağaç, tabutnıń kapkaçın yabıp, tégé kéşé kadaklar suvgarga itté. Emma şunda ul, eşén başlamıyça torıp:

3720 - Reħmetulla, sin ukıy béleséń, elle cénazasın başkarasıñmı? – dip soradı.

- Kabéré yanında ukırbız... Çista urın meslihet andıy gamelge, - didé Yehüdi borınlı agay. – Ziratka kérgençé, algı yakta tuktap, cénaza namazın başkarıp alırbız. Béзде şulayrak indé ul, kürgenéń bar...

- Barasıñmı iyerép?

3725 - Barmıy ni?

- Alay iken, - didé ul, kadak – çükéçlerén çitke kuyıp. – Bérer béléşéń dönyanıń bér asıl gölé bulgan, Aléksandr! Andıy kéşélerge küñélém néçke miném.

- Anısı şulay indé. öç kön saklap, aşıktırmavıñnı eytem... Akçañnı da kızganmadıñ!

- 3730 - Akça bit ul, üzëj bélesëj, Aléksandr Valéntiç, bar eybér!
- Kızık söyliysëj sin, Reħmetulla, kızık eytesëj! Méne miném ħatın Varvaraga şulay dip kara elé. Küpmé kaytarıp birsem de, aña citmedé. Davaylap kına tora.
- E sin kaytarıp birme! Üz késejnde tot!
- 3735 - Soj, akça kërgeç, ħatın aldında maktanası da kilép kite.
- Eyé... Anısı şulaydır...
- Buldı bugay bu, ciñél küréne... İkev géne küterép alıp çıgıykmı soj? Séz tatarıda baş yagı bélen çıgıalarmı elé?
- Aléksandr Valéntinoviç tabutnı baş yagınnan alıp, Reħmetulla ayak oçınnan totıp çıgardılar. Arbaga kuydılar. Merħümenëj ħelé kitken enkesën kızınıj ayak turı tiresënerék utırtılar. Yıgılıp kitmesën dip, yanınnan Garifullası totıp – totınıp bardı. Şeher uramında küpér çıkkançı gına bardılar da, borılıp, agaçlar arasınnan, tuzanlı yuldan aska taba töşe bardılar. Bérazdan, tuktalıp, Reħmetulla aga:
- Karalé, kordaş?.. – dip, ata kësëge éndeşté.
- 3745 - Garifulla, - didé ul, isémén sorıy dip aňlap. (s. 130)
- Eyé, Garifulla kordaş, kommunistmı elle sin?
- Şulayrak, - didé ata, kıyınısınıbrak.
- Ni diyüyém, cénaza dogasın niçék ukırbız? Mecnünnerge digenénmé, elle indé tertiptegénémé? – dip soradı Reħmetulla aga.
- 3750 - Alarnıj uk bélmiym indé, didé Garifulla abıy, bik uylap ta tormıyça.
- “Yülerler yortı”nnan kitérdék bit, ikélenep kaldım elé méne, - didé Reħmetulla aga, kıybla yaknı caylabrak karap. – Kémnen sorarga da yuk!
- Annarı, Garifulla abıy bélen Aléksandrın artkarak yeneşe bastırıp, Yehüdi borınlı adem cénaza namazın ukıdı.

3755 Namaznı tamam itkeç, tagın kittéler. Sulda ret – ret teréle kabérler kaldı. Annarı bér alan küréndé, anı da uzdılar. Yuvan hem biyék tirek agaçı yanına kilép tuktadılar. Anıñ kalkuv yağında avızın açkan kabér idé.

Tınlık. Kaydadır sandugaç sayrıy. Ene iken, baş oçlarında gına, tirek botagında bér koşnıñ sikérengelegené küréne. Üzé çut – çut kile.

3760 Tabutnı, haman da şul Reħmetulla aga bélen Aléksandr Valéntinoviç digenneré, kabér yanına töşérép, yeşél çiremge kuydılar. Annarı bér – bérséne karaşıp tın tordılar. Ana kéşéné iré Garifulla arbadan küterép diyerlék ayagina bastırdı, kultıklap alıp kile başladı. Şunda AléksandrValéntinoviç aña:

- Karalé, knyaz, anı arbadan töşérmeske idé! – didé.

3765 Emma ana kéşé bu tekdiymné kiré kaktı:

- Yuk – yuk, atası! – didé. – Kızım yanına yeşél çiremge utırt!

Nek ul kuşkança éşledéler.

3770 Annarı béráz tın tordılar. Tabutnıñ kapkaçın soñğı kat küterép, andağı Kerimenéñ yözéne, kefenéñ kaytarıp, béráz bağıp tordılar da, kabat kaplap, şul revéşlé gürge inderdélér. Monısın da mösélmança başkarganday ittélér. Biçara ana yeşél çiremge yöz tüben yatıp kaldı.

3775 Merħümenéñ kabéré koyaş yakka karatılğan, kıybla tarafında leħét kébék urını da bar idé. Tabut şunda töşéréldé. Komlı cir turı kilgenlégen eyttélér, yatarına yomşak bulır, didélér. Andıy işélérlek cirde tabut bélen kümüv dörös ikenlége de télge alındı.

Reħmetulla aga, kabérge töşép, Kerimenéñ başın kıybla yakka avıştırdı. Annarı: (s. 131)

- Buldı, cemegat! Urının cennet itsén! – didé. – Tabutnıñ kapkaçın birégéz.

3780 Monısın da Aléksandr bélen ikésé başkardılar. Tabutnı kapkaçı bélen kaplagaç, Reħmetulla aga öske çıktı.

Merħümené cirlep bétérép, balçıkların tagın da kütere töşép, tigézlep tözettélér. Komlı cir bulgaç, kantarsız idé. Éşnéñ avırlığı kürénmedé.

E bérázdán irler, köreklerén çitke kuyıp, merhümenéñ hëlséz utirgan anası yanınarak sabır gına çügeledéler. Rehmetulla aga tınıç kına “Egüzé”né eytép, Buva
3785 mekamé bélen Koren ukıy, merhüme ruhına atap “Yesin” çıga başladı. Hetta urıs kësésé de alar yanında kul kuşırıp utıruvını kirek taptı.

Rehmetullanıñ din ölkésinde de gıylémé kamil iken. Buva mekamén bik matur kitérep, “Yesin”né ukıy – ukıy, süzlerné bér – bérséne bik te yatışlı hem
3790 östep, ağırda dogaga küçté, merhümege Hodaynıñ şefkatén üténdé.

Şunda cénazaçılar yanına iké kësé kilép citté. Alarnı şeylemiy de kaldılar. Bolarnıñ bérsé:

- Avır tufragı ciñél bulsın! Möslimenéñ kabéré şuşıymı? – digen sorav birdé.

Kilgen kësélernéñ bérsé Yehüdi borınlı ademné tanıp aldı hem:

3795 - Rehmetulla tugan! Merhümenéñ avır tufragı ciñél bulsın! Sézné ozak ézlep yörép, tiz taptık! – didé.

Alar da çügelep utırdılar. Ukırğa cıyınan Rehmetulla agay tagın da sorıysı itté:

3800 - Kaysıgız üz östéne alıp, delil itép eyté, merhüme Garifulla kızı Kerime mecnün idémé, elle kamil zat idémé?

Cavapnı çandır yözlésé başlap eytté:

- Kamil zihén idé! – didé.

Aña tügerek yözlésé östedé:

- Bik akıllı bala idé!

3805 Garifulla abıyga karadılar, emma ul süz eyte almadı.

- Yarar, üzém katnaşım indé, - didé Rehmetulla aga. – Bélgenémde kamil akıl idé. Mecnünner arasına ecelé kitérgen bulır! Cénaza namazıbız dörös bulgan, Hodayga şökér!

Annarı, Koren ayetlerén kuşıp, tagın da doga ukıdı. Garifulla kızı Kerimené
3810 gazap utlarinnan Allahı Tegalenéñ saklavın sorap, aşırdı doganı yaptılar. (s. 132)
Artta at kuzgalıp kuydı. Aléksandr Valéntinoviç torıym digende, alarga kilép
kuşılğan kakça yözlé adem, aşıkmaska üténgendey, anıñ cilkeséne kulın saldı.
Késesénnen heyér akçaları çıgarıp, hemmeséne öleşép çıktı. Kulındağı taratıp
bétérmegen akçalarga karap tordı da, ikége bülép, yartısın – Reḥmetulla agayga,
3815 kalğanın Garifulla abıyga birdé. Alar tartınuvga, karışmavların üténdé.

- Kün bula! – didé şunda Yehüdi borın.

- Bulmıy! Min kübrek te tiyész elé! – didé kakça yöz.

Annarı tügerek bitlésé de muldan öleşép çıktı, üzé:

- Mondıy ukuvçım gomérémde de bulmadı, bulmas ta indé, - dip eytép kuydı.
3820 – Terbiyesé de yaḥşı, akılı da kamil, zihéné de ütken idé...

- Temammı? – didé Reḥmetulla aga, akçalarını bér yakka alıp kuyıp.

- Etiysé! – didé ana, şunda anı açılıp. – Atası onıtma!

Garifulla siskenép kuydı. Torıp, ul da barlı – yuklı akçasınnan, bér öleşén
üzénde kaldırıp, başkalarga sedakasın öleşép çıktı.

3825 Şunda Reḥmetulla aga:

- İndé merḥüme Kerime Garifulla kızınıñ güréne atap birélgen sedakalarga
doga kılıyk! – didé hem Ḥoday Tegalenéñ reḥmeténen taşlamavın, dönyalıkta
yeşevçélerné yarlıkavın üténép doga kıldı. Annarı. – Sin, Aléksandr Valéntiç, kötép
tor elé, merḥümenéñ kabéré bélen etiy – eniysé ḥuşlaşsınnar da, alarnı arbaña utırtıp,
3830 tramvaygaça çıgarırsın, yarıymı? – didé.

-Ḥuş, ḥuş, bik bula! – dip, urıs agay atına taba kitté.

Garifulla bélen ḥatını, dönyalardan kitép, kabér yanında béráz basıp tordılar.
Ana kéşénéñ tagın tézleré totmıy başlağaç, anı arbaga utırtıp, kuzgalıp, atnı ürge taba
iltüvçé yulga kuvaladılar. Kabér yanında Reḥmetulla agay hem soñınnan kilép
3835 kuşılğan tégé iké kéşé kaldılar.

- Bötén bünlislerné yörép ézledém bit min siné, - didé alarnıñ bérse,
Kerimenen kabérennen küzleren almıya.

- Sin, Feħri, alay söyleme elé, bügeñge kirekmes, telkıyn eytesé bar, - didé
ikénçesé. Annarı: - Reħmetulla, ħeber saluvıña reħmet! İrterek ölgéresé kalgan iken!
3840 – dip béldérép uzdı. (s. 133)

Mostafa tujan, sin Feħri bélen ayak oçına basarsız. Dürténçébéz yuk indé.
min baş oçında torıp telkıyn eytermén! – didé Reħmetulla.

Şunda moña kader tınıp torgan kébék toyılğan sandugaç, tirek botaklarinnan
yöge – aşkına in tübenge kader diyerlek töşep citép, alarnıñ baş oçlarında suzıp -
3845 suzıp, özdérép – özdérép sayrap ciberdé. Aña telkıyn avazları kuşıldı.

VII

Fatir işégén Gazizçik kilép açtı. Ul kiyéngen, kayadır çıgıp kiterge dip
ezérlengen idé. Garifulla abıya béráz karap togaç, tanıp alıp:

- Séz Kerimenen etiysé bit, eyémé? – dip sorav birdé.
3850 - Eyé, enkesé bélen kilgen idék elé méne... - digen cavapnı işétté.

- Bik yaħşı bulgan, bik yaħşı... Türden ütégéz! – didé annarı Gazizçik, ni
eytkenen de anlamagan ħelde kavşap.

- Béz ozakka tügél, eyberleren alırbız da, fatırı öçen tülerbéz de kiterbéz, -
didé ata kéşé, köçke atlagan ħatının kultıklap.
3855 - Eyé, eyé... - didé haman da Gazizçik, tamam kavşap töşüven ciñe, nerse
eytkenen isepliy almıya.

- Öyde kéşé yukmını? – didé Garifulla abıy. – Bézge ħucabikené de kürerge
kirek idé. Annarı, ni, kızım bélen yeşegen Sabiranı da... Soraştırırbız digen idék. Ni,
niçék ikenen...

3860 - Sabira béznen tujanıbız Garifka kiyevge çıktı bit. Tuyga ezérleneler, bügen
bulaçak! Eniyém de şunda, tabın ezérleşermén dip kitken idé...

Yégét yılmayıp ciberdé. Añardan mondıy süzlerné ata bélen ana işétseler de, nerse hakkında eytkenén anlamıylar töslé idé. Alarnıñ aptıraşlı hılleren kürep, Gazizçik tınıçlandırırğa aşıktı:

3865 - Kerimenéñ çémodanın eniyém tutırıp kuygan idé. Méne ul! Monda gına! Bar eybérlerén saldımı iken? – dip, citéz hareketler bélen allarına kitérep te kuydı. Şunda gına başı eşlep ölgérdé: - Karagız elé, nişledém soñ elé min? Séz bit yeş kéşéler tügél, işék töbénde torasız! Uzıgız elé, méne monda, türge utırız! – dip, bülmege çakıra başladı. (s. 134)

3870 Yarar, béráz hel alıyk ta vokzalga töşiyk béz, ulım... Bügén kitsébéz de bar...

Gazizçik alarnı Kerime yeşegen bülmege kértép utırttı da östédegé kostyumın saldı, muyınındagı galstugin çışép taşlap, kuşnya yagına aşıktı, üzénéñ:

3875 - Hezér çey kuyam! – digen süzleré géne işétélép kaldı. Ul elle söyéne, elle köyéne idé, bélmesséñ. Heyér, yaratkan kéşéñnéñ yakınnarın kürsén de üzé bélen oçraşkan kébék bulasıñ bit!

Monda tınıç hem Kerimenéñ ruñı da bardır siman toyıldı. Ana kéşe ekrénlep üz heléne kaytkanday buldı.

- Segat niçe elé, atası? – didé.

3880 - Dürténçége kilép bara, - dip, Garifulla abıy koridor yagındagı işékke karşı divarda élénép torgan segatke ürélép karap eytté.

- Soñga kalmıyk poézdga. Bilét alasıbız da bar!

-Hezér kiterbéz, anası!

Şul vakıtta işékten şavlap Henife Galiyévna kilép kérdé de:

3885 - Gazizçik, sin nerse eşliyséñ? Tuyga barasıñ bar bit! Nişlep östel ezérlep yöriyséñ? Anda ministr üzé bulası, söykémlé kızı Élzası bélen! Siña dip maşsus atap çakıralar bit, yüler baş! İké – öç yılda zavod diréktori yasıym kiyevné, bézge Gaziz bik tös indé, min anı yaşşı bélem, dip eyte iken! E sin monda östel ezérlep mataşasıñ! Şerif maşınaga utırğan. Ministrniñ üzén yörte, bik béleséñ kilse! Sinéñ tugañıñ buluvın bélép eşke alğan ul anı. Kara ciméşleré bétép kitté. Bazarga

3890 çaptırdılar. Méne siné alırga dip kéne kérédm. Bédém min kaçıp yatasıñnı! Kiyén, tizrek bul! – diye – diye, tız-bız kile başladı.

Anıñ bu süzlerén işétken ata bélen ana, bér – bérséne totınışıp, koridorga kilép çıktılar. Alarnı kürép alğan Hıñife Galiyévna ah itté, şunda uk tavışı üzgerdé:

- Abav, kunaklar bar iken! – didé. – Kerimené ézlep kildégézmé? Miném
3895 ulım da, otpuskalar ala – ala, bér ay ézlerdé anı!

- Béz taptık indé! – didé şunda ata kéşe rencégen tavış bélen.

Bu kötélmegén süz idé. Yort éçénde şomlı tınlık urnaştı. Kuñnya yağınnan Gazizçik nersenedér idenge töşérep vattı. Ul balkıp yögérep çıktı da: (s. 135)

- Ul kayda? Kaydan taptıgız? – dip sorıy başladı.

3900 Garifulla abıynıñ aqsızlıgın, hatınıñ küñjélé tulıp, yılap ciberüvén kürép, yégét kabat aptırap kaldı. Avır, hetta kotoçkıç vakıyga bulganlıgın Hıñife Galiyévna da töşénép ölgérdé.

Garifulla abıy, iyélép, bér kulına Kerimenéñ çémodanın, ikénçéséne üzénéñ hem hatınıñ sumkasın alıp çıgarga atladı. Emma hılsézlégé sizéldé. Ul biréşmeske
3905 itté. Hatını, anıñ bér kulın buşatırğa ürélép, sumkalarına totındı. İré kirekmi digén işare yasadı.

- Tuktagız élé, tuktagız! – dip, Gazizçik şunda uk üz bülmeséne aşkıñıp kérép kitté hem annan kalın gına defter küterép kilép te çıktı. – Bu – Kerimenéké iken! Anda barısı da yazılğan bugay. Sabıranı kiyevge ozatkan könde, eybérlerén
3910 cıyıştırganda tabıldı. Ukırğa ölgérmedém. Annarı, röhsétsiz yaramas, didém. Andagı şıgırlerge géne küz saldım. Alarnı ukırğa yarıydır, didém. Şıgırler bit alar ukır öçén yazılalar, açuvlanmagız indé! Tagın şul, monısına kader tagın bér defteré bulgan. Anısın tapmadık. Busınıñ başına “İkénçé tuplanma” dip yazıp kuyılğan. Tuli da tügél. Kaybér bitleré küplep – küplep yırtılıp alıngan. Eyttém bugay indé: bérénçésén
3915 taba almadık. Busın sézge kaytarıp birem! – didé, küp söyledé, aşıktı, tagın da nilerdér eytérge téledé.

Garifulla abıy moña elle ni isé kitmegendey itté. Emma hatını tamam kuvandı, defterné alıp, kükregéne kıstı. Reñmetén eytté.

Şunda Garifullası da, çémodan hem sumkalarını kulınnan töşérép:

3920 - Gafuv ite kürégéz béz iserlerné, - dip, késesénnen akça çıgardı, - béz küpmé tiyêş elé? Alıgız! – dip, alarga suzdı.

- Séz nerse? – didé Gazizçik. – Séz nerse? Kerimenéñ bézge burıçı yuk, fatir öçén ul aynıkın ayga aldan birép bara idé, şulay bit, eniyém? – didé. Emma anıñ Kerime hakkında beyne – beyne söyletesé kile ikenlége sizéle idé.

3925 Hénife Galiyévna akçaga taba ürele başlagan idé, annarı, ulınıñ süzlerénnen oyalıpmı, elle iké biçaramı jellepmé:

- Yuk – yuk, séz nerse, bireségéz kalmadı! Kerime ul yaktan bik tertiyplé kız idé – digen buldı. (s. 136)

3930 Ata kéşé akçaların késeséne kiré tıktı, çémodan hem sumkaların kabat alıp, zur rehmetén eytép, işekten çıktı, baskıçtan hatını bélen sak kına töşép kitté. Yabılırga da ölgérmegen işék artında Hénife Galiyévna ulıp aşkırtıra başladı:

-Eyde, tak galstugıñı! Ki kostyumıñı! Ministrniñ maşınası kötü. Ene uramda tora! – dip, katı - katı eytté.

Kazan éçénde tormış kaynavın devam ite idé.

3935 Uramga çıkkaç, ata kéşé arbalı bér atlını tuktattı. Aña kaya baruvları turında eytté. Yégét, arbasınnan ciñél géne sikérép töşép, Garifulla abıynıñ kulındağı çémodanın arbaga küteréşép kuyarga bulıştı. Annarı atın, aşkırtırırak atlatıp, Parij Kommunası uramı buylap alıp kitté de, Narimanovka kitérép çıkarıp, uñga borıldılar. Monnan vokzalga yakınrak sıman idé.

3940 Yégét igéléklé bulıp çıktı, Garifulla abıyga tagın çémodanın küteréşép, vokzal éçéne kértérge bulıştı, hatının buş éskemiyege kitértép utırtıştı. Ul gına da tügél, kassalar yanına yögerép barıp, bilét hakkında beléşép kildé.

3945 - Miném monda apam eşliy! Altınçı kassaga barırsız. Bögelmege kader iké bilét digen idégéz bit. Tabıp birérge, bulışırga vegde itté. Onıtmağız, isémé – Emine. Béz – Kerimenéñ, diyerséz! Onıtmağız! Tabıp birér! Vegde itté!..Yarıy, min aşıgam! – dip, kat – kat eytté de kitép bardı.

- Tukta elé, éném, akça birérge onítkanmın! – dip, artınnan Garifulla abıy çıgıp ta karagan idé, yégétten ciller isken. Kazan kalasında igéléklé kэшéler de buluvına küñélé tuldı.

3950 Bérızdan bilét kassalarına barıp, Eminené soradı, Kerim digen isémné yalgıslık bélen Kerime didé, emma monı da tóşénmedé. Kız aña iké bilét ezérlep kuygan iken, akçasın tiyéşlé kader géne alıp, kalganın kiré kaytarıp birdé. Monı da Garifulla abıy şulay tiyéş bularak aňladı. Bügéngé Yehüdi borınlı Reħmetulla aga kébék, éşén akça bélen maylap – şomartıp, bérız ciñéleyte tóşép alıp barırğa
3955 öyrenmegen, kэшélernéñ ħörmetén niček bar, şulay kabul ite torgan bendelerden bulganlıktan, şul yakları bélen tormıştan yıragrak zatlardan idé ul. Kerimesénéñ ülémé anı tagın da elle nişletép ciberdé. Ul elé kızın meñgége yugaltuvın da, bügén cirlep kaytıp kilüvén de aňlap citkére (s. 137) almadı. Can ħesreté anı alda kötü idé. Emma şundiý meşekatlé eşlerné ciréne citkérep, kön éçénde başkarıp çıga aluvın da
3960 töp éşné Reħmetulla aganıñ, cidé yat çeç aluvçı ademnéñ, üz cilkeséne alıp, aħırına kader citkéruvén de Garifulla abıy şulay tiyéş itép kéne kabul itté elége.

Vakıtları bérız bar iken elé. Buféttan, ikéşer – öçer ret barıp, stakan bélen çey alıp éçtéler. Busı yahşı buldı. Tenneréne ħel kérép kitté. Kerime ħesreté de artka çigénép tordı. Dertlenép kitép, Garifulla abıy kioskka bardı, belki, ukıp kaytılr digen
3965 uyda törlé – törlé tatar gazétaların da satıp aldı. Avılları Leşevge elé ul nomérları kayçan kilép cite?

Şunda poézdga utırta başlav ħakında ħeber birdéler. İndé ħatını da ħellengen idé. Sumkalarını kulına aldı. Garifulla abıy çémodan bélen meş kildé.

Vagonga bik vakıtlı barıp utırdılar gına, alar yanına Buva ħatınnarı tulırğa
3970 ölgérdé. Kazanı şaktıy ozak çıktılar. Annarı poézd tizlékné arttırı bardı. Ana kэшé gazétalarınıñ bérsén aldı, anı, ukır aldınnan, evvelé karap çıgası itté. Anda Sabira ħairova digen şagıyrenéñ küp itép bastırılğan şigırlerén kürdé. Sureténe karap, bu kız matur iken, dip uyladı hem ukıy başladı. Şunda Kerimesé kabat iséne tóşté hem ana ah itép sikérép tordı da igenge ħuşsız yığıldı. Aña karap bargan bér bala çeréldep
3975 kıkırıp ciberdé. ħalık cıyıluvına seyérsénép, iré Garifulla abıy da yögérép kildé. Vagon vojatıyın deştéler. Ul, aşıgıp, naşatır alıp kilép isnetté. Ana kэшé aña kayttı.

Bu yığıluv vakıygası anıñ gomérinde bérénçé tapkır buldı. Emma soñgısı tügél idé. Moña kader andıy helge oçramagan iré heyran buldı. Hatının koçagına alıp utırdı. Şunda ana:

3980 - İrém, ukı elé şularnı! Nek Kerimebéz şıgırlaré sıman! – didé.

Ata kэшé de ukıdı. Surettegé Sabira Hairovanıñ kém ikénlégén tanıdı, emma:

- Yuk! Anıkı tügél! – didé.

Emma ul andıy idé. Aña bit elé hatının isen – imin alıp kaytarıp citkérésé de bar!

3985 Bu! – Kerimenéñ cénazası köné géne tügél, belki, böyék şağıyre bulırğa dönyaga tугan Kerime Dulatovanıñ ülgen, anıñ urının şıgırdan yırak şağıyre Sabira Hairova alğan kön de idé. (s. 138)

ÉPILOG

3990 1990 yılınıñ iyun añırına kader miña Timér – béton konstruktsiyeler zavodında gadiy eşçé bulıp eşlerge turı kildé. Ul vakıtta yugıyse yeş galim, fenner kandidatı idém. Zavodtan tış, kalğan bötén vakıtım Yeşler torak komiléksın tözövde, Kazan şeherénéñ yaña – yaña yortların saluvda üte tordı. Tözüvçé höneré miném kullarım oçén hiç te yañalık tügél idé. Barlık tırışlıgım gailenné fatırlı itüv télegén tormışka aşıruv mömkinlégénnen faydalanıp kalırğa omtılışka beyle buldı.

3995 Añırdan fenniy eşéme eylenép kayttım. Min tözéléşke kitkende, kıp – kızıl helénde kalğan dünya hezér sarı – yeşél – ak töslerge kérép bétken idé. Güyeki yaña bér ilge kilép élektém, bér kıytgadan çıgıp kitép, törlé illerge tuktalıp – tuktalıp, olı belaler aşa uza – uza, böténley başka matériikka barıp çıkkannındır kébék idé.

4000 Yazmış miné üzénéñ kuvetlé cillerénéñ irkénde ul yıllarda méne şulay aykaldırıp – çaykaldırıp yörtté. Fatir digeném de alay uk ciñél géne, tiz géne bulmadı...

4005 Fen, medeniyet, edebiyat, sengat kébék ölkeler terekkiyatnéñ binasın hasil itseler de, tormış – yeşeyéş barı – bér de iktisadiy nigézge korıla anısı. Yaña tözélép kilgen cemgıyette de, iskéséndegé kébék ök, terekkiyat faydası alga çıgarılmadı.

Ul yılını köz könneré miné üzémnéj tujan yaklarıma – Elmet – Sarman töbegéne – gıylmiy – gameliy komandirovkaga ciberdéler. Éşém avıldan avılga, kaladan kalaga yörep, tatarnıj borıngı kitapların barlap, öyrenép çıguvdan gıybaret idé. Ayagımda – kün iték, östémde poğod kiyémé, arkamda bişter buldı. Evvelé
4010 könner koyaşlı tordılar, annarı yañgırğa kitté, suvıttı, izalandırdı. Küp yullarnı üterge, gıybretlé yazmışlar bélen oçraşırğa, bala çağımda dönya çigénde kébék toyılğan karañğı, méskén, fekıyr avıllarga da, zamanı artta kaldırıp, alga aşkınuvçı salalarga hem şeherlerge de barıp çıgarga turı kildé. Böğélme yakların da küp taptadım. Yulım unđı, kızıklı, fenébéz öçén ayırım ehemiyetke iye kulyazmalar da tabıldı. Söyénéçten
4015 küñélém, ömétlerém de aklanıp, tınıçlanıp ölgérdé. (s. 139)

Elmet şeheréne beylé bér adrés birgen idéler. Evvelé anı, kirekmi dip uylap, indé aşırdı, yarar, minnen kalmasın, diyerek, bérnindiy kızıksınuvsız gına, şunun buyınça barıp, hellerén beléşép bulsa da çıgarga kirektér, didém. Bula bit şundıy çaklar da: küñélém bik te tınıç kön idé bu!

4020 Barısı da unışlı gına idé. Yulda maşınası da oçrap utırttı, adréstá yazılğan yortı, fatırı da hiçbér kıyınlıksız, caylı gına tabıldı. Hucalar da öylerénde idé:

Üzémnéj kém, kaydan, nindiy eşler bélen yörevémné gadettegeçe anlatıp birdém. Tanıştık. Türge ütövémné soradılar. Östel yanına utırdım. Zalları irkén hem zatlı cihazlı idé. Miné karşı alğan hanım östelnéj ikénçé yagına utırdı. Bülmede
4025 béráz karañgırak idé. Ölken yeştege, kap – kara bödre çeçlé, yahşı yon, béráz ukaları da bulğan karañğı – kören töstegé zatlı külmekten idé ul. Bizengen, yasangan.

Barası cirleré, aşıgası urınnarı yukmı ikenlégen soradım. Elé bérer segat söyleşép utırırğa mömkin iken. Emma şunısı aptıraşta kaldırdı: hanım, dörösregé, ebiy kéşé indé ul, miné küptennen kötép alğan sımanrak kabul itté. İské kitaplar,
4030 kulyazmalar turında soradım. Alar aqarda yuk iken. Eyé, kürénép tora, bu apa bér de yavlıklı, abıstay bulıp yörevé tatar ebiyeleréne oğşamagan.

Ul miném aldıma kalın gına bér defter, papkalar bélen hatlar – yazmalar kitérép kuydı. Açtım. Karıym. Kémnéndér köndelége idé bugay, şıgırleré de küp iken, dip uylıym. Ukıym. Béráz tanış ta kébékler. Emma şunda ul hanım:

4035 - Min bolarnı sézge bire almıym, izgé istelékler alar! – didé de küzlerénen yeşlerén sıgıp kına yılap aldı. Annarı gafuv üténdé: - Ya Hodayım, ellé niçék buldı elé bu! – didé.

4040 Kéşélerné sabır gına tıñlap utıra torgan gadgetém bala çağımnan bar idé. Hezér ul sabırlık, eybet romannar ukuvdagı kébék, hikmetlé bér halet sıman toygılar uyatıp, küñélémné rehetlékke çumdira torganga evérelédé.

Min bu hanımnan monnan yégérmé yıl élék indé şuşı eserémde söylep çıkkın vakıygalarnı, yagniy bügéngé könémnen illé yıllar élgeré bulıp uzgan tariyhıların işéttém. Bik teésiyrlengen idém. Kalemém bu kader (s. 140) moñ – sağışnı suretlep – tasviyrlap ta citkére almadı kébék. Ostalıgım hılaflırak bulsa, gafuv iterséz!

4045 Çıgıp kitkenémde min ul apanıñ yözéne kabat baktım. Kara çeç digennerém kalın itép buyalğan idé, yözéndegé cıyırçıklarınñ küplégén hem tirenlégen hiçbér törlé kérşep kaplap, yeşérép bétére almagan.

4050 Anda Kazanda, Arça kırı ziratında, tübengé yakta, megrur tirek töbénde “Şağıyre Dulatova Kerime” digen yazuvlı taş kuyılğan kabér elé de bardır digen uy küñélge kéréde. Yıl sayın, östén tutırıp, sarı – ak – zeñger umırzayalar çeçek atadır dip küzallav da gadgetéme evérelédé.

4055 Elmetke niçe barıldı, emma ul hanım bélen kabat oçraşıp, alar hakkında söyleşérge turı kilmedé. Defteré de, papkalar da üzénde kaldı. E küz aldımnda şul können başlap mondıy suret saklandı da saklandı: zirat, biyé, kükke aşkan tirek, huş islé umırzayalar hem... Méne alar, çeçek tacları koyılalar, kabér östé yeşéllene, anda başka çeçekler şıtıp çıga... Özdérép – özdérép sayragan sandugaçlı may ayı irtesé...

4060 Kazanda, vakıtım tabıluvga, şunda barırğa, haktırmı dip beléşérge, meselené açıklarga ittém. Ézledém. Andıy kabérné tapmadım. Kızganıç. Vakıygada katnaşkan şehésler de isen tügélle idé indé, bérnişesénen kala. Heyér, aların uk barlap, yırak ütkenerné kuzgatıp, borçıp yöriysém kilmedé.

Méne şul tariyh! (s.141)

31 Mart 2009 – 14 Gıynvar 2010

5. SÖZLÜK

A

a Ey!, hey!

abav Heyecan, korku, hayret nidası.

“abov!”

abayla- Sezmek, hissetmek; tahmin etmek.

abıstay 1. Molla hanımı. 2. Din okullarında ders veren hoca. 3. Hanımefendi.

abıy 1. Amca. 2. Dayı. 3. Ağabey.

abituriyént Yüksekokulda okumak için giriş sınavları verici kimse.

abzar Hayvan damı, ahır, avlu.

abzyı 1. Okuryazar, okumuş, tahsilli. 2. Ağabey

aç- Açmak, açığa vurmak, açığa çıkarmak, başlatmak.

açıklav Açıklağa kavuşturma; belirleme.

açıl- Açılmak.

açuv 1. Açma, açış. 2. Kızgınlık, öfke.

açuvlan- Kızmak, öfkelenmek, çok derin nefret hissi duymak.

adaş- 1. Yolunu kaybetmek, yoldan çıkmak. 2 Yanlış fikirde olmak. 3. Kötü yola girmek.

adaştır- 1. Bir insanı veya hayvanı eve dönüp gelmemesi için tanımadığı bir yoldan götürmek. 2. Vatandan ayırmak. 3. Şaşırtmak, kafa karıştırmak.

adem balası İnsanoğlu.

adem 1. İnsan, adam. 2. Hz. Adem.

ademi 1. İnsan. 2. İnsani.

ademi zat İnsan oğlu, adem oğlu.

adrés Adres.

adrésat Postacı.

adréslan- 1. Birinin adına göndermek. 2. Yöneltmek, tevcih etmek.

aga Yaşça büyük, yetişkin erkek.

agar- 1. Ağarmak. 2. Kirlilerden arınmak. 3. Rengi solmak. 4. Beti benzi solmak. 5. Terbiye olmak, ilim ve kültür sahibi olmak.

agarın- Ağarmak, bembeyaz kesilmek.

agay 1. Ağabey. 2. Köylü kimse. krş.
aga.

agım Akış, gidiş, seyir.

agız- Akıtmak, hareket ettirmek.

aguv Zehir.

ah – zar Ahuzar, ağlayıp sızlamak.

ah Ah.

ahen Ahenk, ses ton.

ahır Son.

ahmak Ahmak, akılsız.

ahır İhtimal ki, muhtemel olarak, şöyle olmalı ki, belki.

ahırısı Muhtemelen, belki.

ajgır- 1. Çirkin çirkin uğuldamak. 2. Yılan tıslamak. 3. Çılgın gibi olmak, ateş püskürmek.

ak Ak, beyaz.

akça 1. Para. 2. Sermaye, zenginlik.

akça eşle- Çalışıp para kazanmak.

Akkoş Tataristan'ın Kazan şehrinde bulunan Akkoş Gölü.

akla- Aklamak, temize çıkarmak; bir şeye layık olduğunu kanıtlamak.

aklan- Ağarmak, beyaz renge girmek; aklanmak, temize çıkmak.

akrın Yavaş, ağır.

akrınlap Yavaş yavaş, yavaşça.

Aksana Yer adı.

akşar 1. Ağartmak için kullanılan beyaz renkli kil veya tebeşir tozu. 2. Pudra.

akt 1. Devlette büyük önemi olan karar. 2. Tutanak. 3. Drama eserinin tamamlanmış bir parçası.

aktivist Faal üye, aktif işçi.

al 1. Açık kırmızı. 2. Ön gelecek.

al- 1. Almak, kendisi ile götürmek; satın almak; sahip olmak; ele geçirmek; kaplamak; üstüne almak; üstlenmek; (ekin, sebze vb. hakkında) olgunlaşınca toplamak; işten çıkarmak; işe almak; duymak; hissetmek; (kendisinden önce gelen isim ile) ... diye hesap etmek, düşünmek; tutuklamak.

alıp bar- Götürmek, iletmek, (iş) yürütmek; yapmak, yerine getirmek.

alıp kayt- Alıp gelmek, alıp getirmek.

alıp kil- Alıp gelmek, getirmek.

ala başla- Almaya başlamak.

alama 1. Eski, yıpranık. 2. Eski, püskü, paçavra. 3. Yoksul. 4. Kötü, yaramaz.

alay 1. Öyle. 2. O derece, o kadar.

alaysa Öyleyse, o hâlde, o zaman.

ald Ön.

alda- Aldatmak, kandırmak.

aldagı Öndeki, gelecekteki, ilerideki.

al da göl Hepsi güzel.

aldan Önce, önceden.

algı Öndeki, ilerideki, gelecekteki.

alış- Alıp vermek; değişmek.

alıştır- Değiştirmek; yerine geçmek, yerini almak; yenilemek.

alkışla- Alkışlamak.

Alla Allah.

alma 1. Elma. 2. Alma, alış.

almaş 1. Vardiya. 2. Halef. 3. Yedek. 4. Seçenek, alternatif. 5. Değişken, kararsız.

almav Almama.

alsuv Pembe.

alsuvlan- Kızarmak, kırmızılaşmak.

alsuvlık Pembelik.

aluvçı Alıcı, müşteri.

alyapkıç Gömlek üstüne giyilen koruyucu kıyafet, önlük.

aman Emin, sağ, salim.

amnistiye Af, Affetmek.

ana Ana, anne.

anı bk. **ul** belirtme eki almış şekli, onu.

analizla- İncelemek, tahlil etmek.

anda 1. Orada. 2. O kişide. 3. O sırada, o anda, o arada.

andıy 1. Orada, onda, o anda, o sırada, o zamanda. 2. Öyle, onun gibi.

anık 1. Açık. 2. Tam, kesin olarak, belli. 3. Hazır.

anık itép Açıkça, ayrıntılı olarak.

anısı 1. Şuradaki. 2. Mezkûr. 3. Evvelki.

ant Ant, yemin.

añ 1. Bilinç. 2. Akıl, zeka.

añgı-miñgé Aptal, akılsız, ahmak.

aḡkı- 1. Kokmak, kokusu yayılmak. 2. Pek kuvvetli şekilde sezilmek, fark edilmek.

aḡkıt- Koku yaymak.

aḡla- Anlamak.

aḡlat- Anlatmak, açıklamak.

aḡlatuv Anlatma.

aḡlatuvçı Anlatıcı.

aḡsızlan-Şuursuzlanmak, düşüncesizlenmek.

apa Abla, yaşça büyük kadın.

aprél Nisan ayı.

aptıra- 1. Acizleşmek. 2. Muhtaç olmak. 3. Şaşırıp kalmak, ne yapacağını bilememek.

aptıraş- Şaşkınlık.

aptırat- Şaşırtmak.

aptırav Şaşıрма, şaşkınlık.

ar- Yorulmak, bitkin düşmek, halsiz düşmek.

arala- Yol açmak, aralamak, korumak, kollamak.

arba At veya öküz arabası.

arça Ardıç ağacı.

argı Şu, karşıdaki, öndeki.

arı 1. Öte, uzak. 2. Fazla, çok. 3. Karşı taraf. 4. Sonra.

arı- Yorulmak, halsizleşmek, takatsiz kalmak.

arın- Arınmak, temizlenmek.

arıslan 1. Arslan. 2. Arslan gibi kimse.

arış Çavdar.

arkılı 1. Enine, enlemesine. 2. Baştan başa, boyunca; üzerinden; vasıtasıyla; sayesinde; sebebiyle.

arkılı çık- Aykırı geçmek

armiya Ordu, asker.

arşın Arşın.

art Art, arka, geri.

artığı bélen Fazlasıyla, gereksiz yere.

artist Sanatçı.

asıl 1. Asıl, öz. 2. Dip. 3. Temel.

aspirant Yüksek lisans talebesi.

aspirantura Yüksek lisans öğrenimi.

asra- Hayvan beslemek, yetiştirmek; terbiye etmek; bakıp beslemek; saklamak; muhafaza etmek; hizmetinde çalıştırmak; (duygu ve düşünceler hakkında) içinde saklamak.

ast Alt, aşağı.

astın Aşağı.

astırtın 1. Gizli. 2. Gizlice. 3. Usulca.

aş- 1. Aşmak, geçmek. 2. Taşmak. 3. Olağanın üstünde çoğalmak. 4. Ulaşmak.

aşa 1. Bir uçtan bir uca. 2. ... sayesinde, ile. 3. ... ötesinden.

aşa- 1. Yemek yemek. 2. Dişleyip kemirmek. 3. Soldurmak.

aşat- Yemek yedirmek.

aşhane Yemekhane.

aşığıp – aşığıp Acele acele.

aşık- 1. Acele etmek. 2. Bir şeyi daha çabuk başarmak, belli bir vakitten önce bitirmek.

aşıktır- Acele ettirmek.

aşkın- Eşkinmek, acele ettirmek.

at At.

at- Atmak; ateş etmek; içteki güç ile fırlatıp çıkarmak.

ata- Adlandırmak, bir isim vermek.

ata Baba.

atal- 1. Adlandırmak, ismi olmak. 2. Bağışlanmak, ithaf etmek.

atıl- 1. Atılmak, saldırmak. 2. Fırlayıp taşmak. 3. Heveslenerek öne atılmak, birine sarılmak için ileri atılmak.

atla- Adımlamak, varmak, gitmek.

atna Hafta.

atnalap Haftalarca.

attéstat Diploma.

avaz 1. Ses, seda. 2. Nida.

avdar- 1. Bir şeyi başka bir yere geçirmek. 2. Birisinin fikrini değiştirmek. 3. tercüme etmek. 4. Suçu birisinin üstüne geçirmek.

avditoriye Derslik, sınıf.

avgust Ağustos, yılın sekizinci ayı.

avıl 1. Köy, oba. 2. Köylüler, köy halkı.

avır Ağır, hafif olmayan; zor, çetin; ağır, yavaş; sert; gönül kırıcı, üzücü.

avır- Hasta olmak, bir hastalıkla karşılaşmak, bir tarafı ağrımak

aviş- 1. Bir tarafa yığılmak, eğilmek, yana yatmak. 2. Meyletmek.

avız 1. Ağız. 2. Giriş yeri, baş kısım.

avlak Issız, sakin, تنها; insansız, ücra; kuytu.

avtobus Otobüs.

avtograf Kendi yazısı ile imza.

avtor Yazar, müellif.

ayagüre Oturmadan, ayaküstü.

ayaniç 1. Acınacak, acıklı, zavallı. 2. Kederli. 3. Teesüfe değer.

ayavsız Acımasız, merhametsiz.

ayazlan- Bulut ve sis dağılmak, gökyüzü açılmak.

aya- Merhamet etmek, acımak, esirgemek, şefkat göstermek.

ayırata bk. **ayırucha**.

ayırım Ayır, tek başına, müstakil; mahsus.

ayırma 1. Fark, ayırım. 2. Hesaptaki açık.

ayırucha Özellikle, özel olarak.

ayka- 1. Çalkalamak, karıştırmak. 2. Altını üstüne getirmek. 3. Çok yer görüp gezmek. 4. Geçmişleri yad etmek.

aykal- Çalkalanmak, karıştırılmak.

ayni- Ayılmak.

azdır- Azdırmak, ahlaksızlaştırmak, kötüleştirmek.

azık 1. Azık, yiyip içmek için hazırlanmış maddeler. 2. Ruh doygunluğunu temin eden şeyler.

azın- Yoldan çıkmak.

Azat Kişi adı.

azat Özgür, bağımsız.

B

baba Ata.

babay Ata, dede, yaşlı muhterem kimse.

bagana Ağaç, direk, sütun; kapı pervazı.

bağışla- Bağışlamak, vermek, sarf etmek.

bakça 1. Ağaç ve çiçeklerle süslenmiş yeşillikli yer, park. 2. Bahçe, sebze ve meyve bahçesi.

bala 1. Çocuk. 2. Büluğa ermemiş, toy.

balanıkıday Çocuğu gibi.

balçık Çamur, balçık.

balkı- 1. Parlamak, ışıldamak. 2. Işığıyla göz kamaştırmak. 3. Canlanmak, yüzüne nur gelmek.

balkuv Parıltı, parlama.

balla- Ballamak.

balta Balta.

bantik Fiyonk.

bar (I) 1. Var, mevcut. 2. Bütün, hepsi. 3. Varken, mevcut halde. 4. Zengin, varlıklı. 5. Gerçek, muteber. 6. –v ekli isim fiiller yanında “imkân ve ihtimali var” anlamlarını verir. 7. –ası ekli sıfat fiiller yanında gereklilik anlamı verir.

bar (II) Bar, restoran.

bar- 1. Gitmek, belli bir yöne hareket etmek. 2. Yola çıkmak. 3. Devam etmek, sürmek, cerayan etmek. 4. Gelişmek. 5. Uygun gelmek, yakışmak. 6. Kalkışmak, cüret etmek. 7. Belli bir düşünce taşımak, iddiada bulunmak. 8. Davranmak.

bar Tam zamanında, tam yerinde.

barça 1. Hepsi, tamamı. 2. Tamamen.

barı tik Ancak, muhtemelen

barı Hepsi, bütün, tamamen.

barıbér 1. Zaten, yine de, nasıl olsa da. 2. Bir derecede, hepsi bir aynı.

barıgız Hepiniz.

barınça Olduğu kadar, elden geldiği kadar, oldukça.

barıp çık- Görüşmek, hâl hatır sormak, tanışmak vb. amaçlar ile bir yere veya bir kişi yanına gelmek, başarıyla gerçekleşmek.

barıp kayt- Gidip gelmek.

barıp kil- Gidip gelmek.

barısı Hepsi, bütünü.

barlık 1. Bütün, hepsi. 2. Varlık, var olma. 3. Zenginlik. 4. Gerçeklik, hayat.

barmak Parmak.

bas- Ayağa kalkmak; ayakta durmak; ayağı koymak, basmak; ezmek, çiğnemek; ağırlık vermek, basmak; sıkıkmak, sıkıntı vermek; kaplamak.

basıl- Basılmak, tabedilmek; (yağmur, rüzgar, fırtına, savaş vb.) durmak, dinmek, kesilmek.

basım 1. Adım. 2. Baskı. 3. Matbada baskı. 4. Basınç. 5. Zorlama. 5. Dilbiliminde vurgu.

basıkıç 1. Merdiven. 2. Kapı önü basamağı. 3. Gelişme basamağı, etap.

basuv (I) Tarla.

basuv (II) Basma, basmak.

baş tart- Karşı çıkmak; reddetmek; bir işi yapmaktan kaçınmak, geri durmak.

baş Baş, kafa; bitkilerin üst kısmı; bir şeyin üst tarafı, tepesi; bir şeyin ucu; başlangıç; başkan; önem veya yönetim bakımından önde olan; akıl, zekâ; hayvanlar için adet.

baş isenlégé Başsağlığı, ölen bir kişinin yakınlarına ilgi ve yakınlık göstermek.

başka Başka; diğer, öteki; (ayrılma hâlindeki söz ile) ayrı, ... olmadan.

başkaça Ayrıca, başka türlü.

başkaçarak Daha başka türlü.

başkar- Bir işi yapmak, yerine getirmek, gerçekleştirmek, başarmak.

başkaruv Yapma, yerine getirmek.

Başkort Başkurt.

başla- 1. Başlamak. 2. Yardımcı fiil; başlama.

başlangıç Birinci, ilk.

başlanuv Başlama.

başlap (I) Başlayarak, itibaren, beri, sonra.

başlap (II) İl olarak, en önce; başta, önce.

başlav Başlama, başlamak.

başmak İskarpın, potin, ayakkabı.

baştarak 1. Daha önce, evvelce. 2. Önceleri, eskiden.

baştüben Tepesi üstü.

bat- Batmak; boğulmak; iyice bulanmak; bir duygu veya düşünceye düşürmek.

batır 1. Kahraman, cesur. 2. Güreşte herkesi yenen baş pehlivan.

batırçılık Cesaret.

batrak Irgat, günlük işçi.

bav 1. Bağ, ip, urgan. 2. Tasma, kayış. 3. Bir bağlık, bir demetlik.

bavır Bağır, ciğer.

baya Biraz önce, az vakit evvel, demin.

bayagı Deminki, biraz önceki.

baybetçé 1. Bey çocuğu, zengin ve züppe genç. 2. Burjuva entelektüeli.

baylık Zenginlik.

baz- Cesaret etmek, kalkışmak.

bazar Pazar, çarşı.

begır Bağır, yürek.

beha Paha, fiyat, eder.

behes 1. Tartışma, çekişme. 2. Bahis.

behét Talih, şans, baht, mutluluk.

bél- 1. Bilmek, haberli olmak; bilgi edinmek, öğrenmek; tanımak; anlamak; kabul etmek, saymak; düşünmek.

bela 1. Bela. 2. Kaza. 3. İftira. 4. Sıkıntı, meşakkat.

béle İle.

bélém Bilgi, bilim.

bélen 1. İle; sebebiyle; -v ekli isim-fiiller yanında gelip, bu isim-fiillerin bildirdiği işten, hareketten sonra yapılmış başka bir işin, hareketin hemen, çok kısa zaman içinde yapılmasını ifade eder. krş. **béle**.

bélés- Soruşturmak, öğrenmek, sorup öğrenmek; hâl hatır sormak.

bélgéc Uzman.

bélmev 1. Bilmeme, tanımama. bk.

bél-

belzem 1. Şurup. 2. Yakı.

bende Kul, köle.

bér Bir, bir kere; eşsiz, tek; aynı; (geçmiş zaman ekli fiillerden sonra) hepsi, bütün, her; hep birlikte, beraber; tek, sadece; hiç.

ber- Sertçe vurmak; atmak; fırlatmak; hücum etmek; (genellikle tor-, çık-fiillerinden önce geldiğinde) bilinecek,

görülecek derecede çıkmak, belirginleşmek.

béraz Biraz.

bérdey Aynı, eş, eşit, denk.

bereket Bereket.

berél- 1. Çarpmak. 2. Çarpışmak. 3. İncitmek, dokundurmak.

bérem-bérem 1. Teker teker, birer birer. 2. Tek tük, bazı.

beren Kuzu.

berengé Patates.

bérev Bir, tek; birisi, herhangi biri.

bérev Birisi, herhangi biri, bazı.

bérge Birlikte, beraber.

bérgelep Hep birlikte, beraber, yardımlaşarak.

berhét Kadife.

bérkath Saf, hilesiz.

bérkém 1. Hiç kimse, hiç birisi. 2. Yakın ve gerekli kimse.

bérkét- 1. Bağlamak, bağlayarak, yapıştırarak tutturmak. 2. Netice almak. 3. Başarmaya niyetlenmek, kesin karar vermek.

bérlék Birlik, dayanışma.

bérleştér- Birleştirmek; toplamak, bir araya getirmek.

Bérlin Yer adı, Berlin Almanya'nın başkenti.

bérniçe 1. Birkaç. 2. Bir miktar, bir derece.

bérnindiy Hiçbir.

bérsé Birisi, herhangi birisi; (oçragan, küréngen, çıkkan vb. sözlerden sonra) her biri, hepsi.

bérük Lütfen, ne olur, yalvarırım.

bérvakit Bir ara, bir vakit.

béryulı 1. Aynı zamanda. 2. Hepsi beraber. 3. Hemen. 4. Tamamen, istisnasız.

bét- 1. Bitmek, tamamlamak. 2. Yerden bitmek, yetişmek, boy atmak.

bétér- Bitirmek, sona erdirmek, tamamlamak; öldürmek, helak etmek; bozmak, mahvetmek.

bétérüv Bitirmek, sonlandırmak.

betiy Çebiş.

béton Beton.

bétüv Bitme, sona erme.

beye 1. Fiyat. 2. Değer, değerlendirme. 3. Pahalı.

beyél- Bağlanmak, örülmek.

beyele- 1. Değer biçmek, fiyat vermek. 2. Değerlendirmek, değerini bilmek.

beylé Bağlı, bağlanmış.

beylen- 1. Bağlanmak. 2. Bağlantı kurup haberleşmek. 3. Birisiyle yakın ilişkiye girmek. 4. Evlenmek. 5. Bir işle derinden meşgul olmak. 6. Birisine musallat olmak, aşırı isteklerle bezdirmek.

beyne-beyne Etraflıca, ayrıntısıyla, açık açık.

beyrem Tören, kutlama meclisi.

béz Biz.

béznéké Bizimki.

bıltır Geçen yıl.

bıyıl 1. Bu yıl. 2. Şimdiki yılda.

bibi Kaz veya ördek yavrusu.

biçara Çaresiz, zavallı, aciz.

biçarakay Zavallılık.

bigrek 1. Haddinden gazla, gereğinden çok. 2. Hepsinden evvel.

bihiysap Hesapsız.

bik Pek, çok, fazla; tabii ki, elbette.

bike Hanımefendi.

bikle- 1. Kilitlemek, kapatmak. 2. Birinin işine engel olmak, faaliyetini durdurmak.

bil Bel.

bile- Sahip olmak; (duygular, düşünceler vb. hakkında) kendine çekmek, etkisi altına almak, sarmak, kuşatmak; bir yere yerleşmek, o yerin sahibi olmak.

bilemçé Boş, boşuna yürüyen.

bilét Bilet, bilet parası.

bilgé İşaret; bir şeyi veya kişiyi diğerlerinden ayıran karakteristik özellik, nitelik.

bilgélé Belli; meşhur; elbette, kuşkusuz.

binihaya Uçsuz, bucaksız.

bir- 1. Vermek, eline tutuşturmak, sunmak. 2. Yardımcı fiil olarak çok geniş kullanımı vardır: etmek, yapmak, iletmek, ulaştırmak vs.

birés- Tesir altında kalmak, yenilmek, teslim olmak.

birge Beraber, birlikte.

birlé ... beri, itibaren.

Biste Tataristan'ın Balık Bistesii rayonu.

biş 1. Beş. 2. El. 3. Beş puanlık, en yüksek derecede.

Bişbalta Özel ad, Kazan'a bağlı bir yer adı.

bişék 1. Beşik. 2. Bir şeyin çıktığı yer. 3. Doğum yeri, vatan.

bişter Sırt torbası (çuvalı), yol çantası.

bişterle- Sırta almak, sırtlamak.

bit (I) 1. Elbette, tabi ki. 2. Acaba. 3. Şüphesiz, mutlaka.

bit (II) 1. Sayfa, yaprak. 2. Bölüm.

bit (III) 1. Yanak, yüz. 2. Bir şeyin üstü yüzü.

bitaraf Tarafsız; çekimser.

bitaraflık Tarafsızlık.

biter Epeyce, çok fazla.

biterle- Utandırmak.

biyé- Müzik eşliğinde dans etmek, oynamak, ritim tutarak el ve kol hareketleri yapmak.

biyé Uzun; yüksek.

biyét- Oynamak.

biyüv Dans.

biz- Bezmek, bıkmak, usanmak.

bizdér- Bezdirmek, bıktırmak,
usandırmak.

bizek Bezek, süs, nakış.

Bizerlék Yer adı, Bizerlék tavlari.

boday Buğday.

bolak 1. Dere. 2. Kazan şehri
ortasından akan küçük derenin adı.

bolamık Bulamaç, püre.

bolar Bunlar. bk. **bu** (çokluk).

bolay 1. Böyle, bu şekilde. 2. İyi,
güzel, fazla. 3. İlk bakışta. 4. Sonra.

bolga- Bir şeyi havada sallamak,
silmek.

bolın Hayvan gütmeye veya at
koşturmaya uygun otlak, çayır.

bolıt Bulut.

bolinitsa Hastane.

bolşevik 1903'te Lenin'in
önderliğinde oluşan işçi partisinin
üyesi, bolşevik, komünist.

bolşevizm Bolşevizm, Komünizm.

bor- Çevirmek, döndürmek; dikkati
başka yöne çekmek için sözü
değiştirmek.

borçak Bezelye.

borçı- 1. Rahatsız etmek, birisinin
rahatını huzurunu kaçırmak. 2.
Endişelendirmek.

borçıl- 1. Kaygılanmak, üzülmek,
rahatsız olmak. 2. Merak etmek,
telaşlanmak.

borçuv Sıkıntı.

borçuvlı Sıkıntılı.

borıl- Hareket yönünü geriye veya
başka bir tarafa doğru değiştirmek,
yön değiştirmek, dönmek.

born (I) Burun.

born (II) Evvel zamanda, çok
eskiden.

borıngı 1. Eski zamandaki, pek eski.
2. Evvelki, baştaki.

bot Ayağın dizden kalça kemiğine
kadar olan kısmı but.

botak Ağaç dalı, budak.

botka İçli pilav; karışım.

boyır- Buyurmak, emretmek.

boyırık Buyruk, emir.

boz- Bozmak.

boz Buz, buzdan yapılmış. Davranışta
soğukluk.

bödre 1. KIVIRCIK, kıvrım (saç, yün).
2. Saç örgüsü.

bödren- KIVIRCIKLANMAK.

bögél- BÜKÜLMEK, gövdesini eğmek.

bögélme Bükerek yapılmış, bükülü.

bök- 1. BÜKMEK, eğmek. 2. Bükerek dikmek. 3. Boyun eğmeye mecbur etmek. 4. Aşırı davranmak.

böken İçine patates vb. konularak bükme biçiminde yapılan börek türü.

böklen- Bükülmek, katlanmak.

börélen- Tomurcuk açmak, tomurlanmak.

börké- Püskürtmek.

börkét Kartal.

börték 1. Çeşitli parçalardan oluşmuş bir şeyin tek parçası, tane. 2. İp veya benzeri şeylerin demetindeki bir lif. 3. Parçalı, parça parça.

bötén 1. tam, eksilmemiş, sağlam, hepsi, tamamen. 2. Çarlık döneminde bir sum değerinde metal para.

böténé Bütünü, hepsi.

böténley Tam, tamamen, sonuna kadar.

bötér- 1. Çevirmek, döndürmek, parmakları arasında çevirmek. 2.

KIVIRMAK, bükmek, yuvarlamak. 3. Buruşturup dürmek, bürmek. 4. Katlamak.

böyék Büyük önemi olan, yüce.

böyér Böbrek.

brat Kardeş, birader.

bu Bu.

bugay Belki, muhtemelen.

bugaz Boğaz.

bukça Defter, kitap vb. şeyler konan deri veya bez çanta, bohça.

bul- 1. Var olmak, yaşamak. 2. Bulunmak, denk gelmek. 3. Meydana gelmek. 4. Tamamlanmak. 5. Hazırlanmak. 6. Karara varmak, niyetlenmek. 7. ... gibi görünmek. 8. Ana yardımcı fiil "imek". 9. (*dat.*) Birisinin mülkiyetine geçmek. 10. (*abl.*) Yapabilmek. 11. (-ası + bul-) "gereklilik", "zorunluluk".

buldır- Meydana getirmek, kurmak, yapmak.

bulış-(I) Yardım etmek, yardımlaşmak.

bulış-(II) 1. Meşgul olmak, bir işe dalıp gitmek. 2. Birisine musallat olmak, bulaşmak.

buluv 1. Olma, var olma. 2. Bulunma.

bup – buş Bomboş.

buran 1. Kar fırtınası, rüzgarla uçuşup gelen kum. 2. Ev içindeki büyük kavga.

burjuvaziye Burjuvazi.

büsü bk. **bu**.

buş 1. Boş, yüksüz, işsiz. 2. Gevşek. 3. Yararsız.

buşa- 1. Üstündeki veya içindeki bir şeyden arınmak, temizlenmek. 2. Tenhalaşmak, boşalmak. 3. Meşgul olunan bir işi bırakmak, istifa etmek. 4. Hür hâle gelmek. 5. Hareketlenmek.

buşat- 1. Boşaltmak, taşıyıp tahliye etmek. 2. Evi bırakmak. 3. Azat etmek, işten atmak. 4. İçmek.

buta- 1. Farklı çeşitten şeyleri birbirine karıştırmak, bulamak. 2. Bozmak. 3. Ara bozmak.

butal- 1. Karışmak, dağılmak. 2. Ayağı takılmak, dolaşmak. 3. Yanılmak. 4. Yolunu şaşırma.

Buva Tataristan'ın Buva rayonu.

buvın 1. Eklem yeri, boğum. 2. Kuşak, nesil.

buy 1. Boy. 2. Bir şeyin sağı solu, civarı. 3. Boylu, uzun.

buydak Bekar erkek.

buyın Boyun.

buyına Belirtilen zaman boyunca, süresince.

buyınça 1. ... boyunca, yönünde. 2. Süresince. 3. Vasıtasıyla, sayesinde. 4. Göre. 5. İçin. 6. Ötürü.

buylap Boyunca.

buylık Arış, çözüğü.

buysın- Boyun eğmek, egemenlik altına girmek.

buysındır- Boyun eğdirmek, egemenliği altına almak.

bügén Bugün, şimdi.

bül- 1. Bölmek, parçalara ayırmak. 2. Paylaştırmak. 3. Sınıflandırmak. 4. Vermek, sarf etmek.

bülek 1. Armağan, hediye. 2. Taltif için verilen madalya, nişan.

bülék Bölüm.

bülén- Bölünmek, ayrılmak.

bülés- Bölüşmek, ayrılmak.

bülme 1. Oda. 2. Bölme, bölüm.

bülmedeş Oda veya bölüm arkadaşı.

bülnis bk. **bolnitsa**.

büré Kurt, kurt derisinden yapılmış.

bürt- Kabarmak.

büsél- Dağılmak, yayılmak, ayrılmak.

büten 1. Başka. 2. Farklı. 3. Bundan sonra, başka vakitte. 4. Haricinde.

byuro Büro.

C

can 1. Can. 2. Gönül. 3. Dost, sevgili. 4. Ömür, hayat. 5. Cazibe, canlılık. 6. Asıl, temel.

cavap 1. Cevap. 2. Sesli karşılık. 3. Mahkemede duruşmaya çıkma.

cay 1. Usul, tarz. 2. Uygun zaman, rahat bir an. 3. Tertip, sistem. 4. Hüner, marifet. 5. İmkân, fırsat. 5. Mesele. 6. Çare, çözüm yolu.

cayla- 1. Bir işe hazır ve faydalı hale getirmek. 2. Düzene sokmak. 3. Belli şartlara tabi tutmak. 4. Şartlarını hazırlayıp maksada erişmek. 5. Bir işi yapmak için bir mekanizmayı ayarlamak, kurmak.

caylabrak Daha iyi, daha düzenli, daha uygun.

caylan- Düzene girmek.

caylap 1. İyice, iyi halde. 2. Belli bir tertipte. 3. Yumuşakça, usulca, edebiyle, uygun bir dille.

cébégen Elinden bir iş gelmeyen, beceriksiz.

cébén bk. **cébégen**

cebér Cebir, zulüm, zorlama.

cefa Cefa, sıkıntı, eziyet.

cefala- Eziyet ettirmek, cefa çektirmek.

cehet (I) Hızlı, çabuk.

cehet (II) Cihet, yön.

cék Gedik, rahne, yarık, yuva.

celép it- Çekmek, toplamak, celbetmek.

cemegat Topluluğa hitap sözü “arkadaşlar!”, “ahali!”.

cemgiyet 1. Toplum. 2. Topluluk.

cénaza 1. Cenaze töreni. 2. Cenaze, naaş.

cennet Cennet.

céntékle- 1. Bir şeyi bilmek, öğrenmek üzere uğraşmak, ayrıntısıyla düşünmeye gayret etmek, incelemek. 2. Dikkatle gözetlemek.

cép Yün, pamuk, ipek veya ketenden yapılmış ip, iplik, urgan.

cey Yaz mevsiminin haziran, temmuz ve ağustos aylarına denk gelen en sıcak dönemi.

cey-1. Kapalı veya yumulu bir şeyi açmak. 2. Yayımak, sermek. 3. Örtü yazmak, döşemek. 4. Genişletmek. 5. Birisine bir söz duyurmak, bir haber vermek.

ceyél- 1. Yayılmak, serilmek. 2. Döşenmek.

ceyev Yaya şekilde, yayan, yürüyerek.

ceyevlep bk. **ceyev**.

ceyme 1. Divan örtüsü. 2. Masa örtüsü. 3. Çarşaf. 4. İnce açılmış hamur aşı, çörek.

ceza Ceza.

cıl bk. **yıl**.

cıla- bk. **yıla**-.

cılı 1. Sıcak. 2. Munis, müşfik.

cılılık Sıcaklık, içtenlik.

cılın- 1. Isınmak, üşüdükten sonra kendini ısıtmak. 2. Hava ısınmak. 3. Birisinin himayesinde rahatça yaşamak.

cılıt- Sıcaklık vermek, ısıtmak.

cır- bk. **yır**-.

cır 1. Türkü, ır. 2. Türkü söyleme. 3. Müzik. 4. Kuş ötmesi.

cırıla- 1. Türkü söylemek, şarkı söylemek. 3. Ötmek, şakılamak.

cıy- Toplamak, bir araya gelmek.

cıyın 1. Bir sorunu halletmek için bir araya gelen topluluk, meclis. 2. Düğün. 3. Yaz mevsiminde ekin işleribittikten sonra yapılan köy bayramı, saban tuy.

cıyın- 1. Toplanmak, hazırlanmak, tedarik yapmak. 2. Niyetlenmek, tutunmak, girişmek..

cıyır- 1. Buruşturmak. 2. Büzmek. 3. Dizleri karnına çekip tortop olmak. 4. Başını omuzların arasına saklarcasına gömmek.

cıyırçık 1. Kabarcık, sivilce, pürüz. 2. Kıvrım, büküntü.

cıyış- 1. Toplamak. 2. Düzenlemek, tertiplemek.

cıyna- Toplamak, toparlamak.

cıynak 1. **Mazbut**, düzenli, muntazam, derli toplu. 2. Titiz, gayretli. 3. Konforlu, rahat.

ciber- 1. Göndermek. 2. Göreve atamak. 3. Kovmak. 4. Göreve

atamak. 5. Serbest bırakmak, gevşetmek. 6. Azletmek. 7. Yardımcı fiil olarak “tezlik, bitiş, kuvvetlendirme”.

cidé Yedi.

cik- 1. Taşıyıcı hayvanı arabaya koşmak, yola hazırlamak. 2. Bir enerjiden faydalanmak. 3. Bir usulden faydalanmak. 4. Sömürmek, bir iş yapmaya mecbur etmek. 5. İşe koşmak.

cikér- Bağırarak, haykırmak.

cil Yel, rüzgâr.

cildér- 1. Çok çabuk ve düzgün gitmek. 2. Bir işi çabuk başarmak.

ciles 1. Esintili yer. 2. Serince hava.

cilger- Hafiften esmek.

cilke 1. Ense. 2. Arka, sırt. 3. Meşakkat, zorluk. 4. Tahammül.

cilkén- 1. Heveslenmek, can atmak. 2. Kızmak, öfkelenmek. 3. Heyecanlanmak.

cilkénçek Coşkun, heveskâr.

cim 1. Hayvan yemi, kuş, tavuk vb. hayvanların hububat yiyecekleri veya bunlardan yapılan bulamaç. 2. Rızık. 3. Oltaya konan yem. 4. Bir şeyin aslı, esas anlamı, en gerekli kısmı.

cimér- 1. Yıkarak, tahrip etmek, bozmak. 2. Zor işi başarmak.

cimérék Yıkık, harap.

cimérél- 1. Yıkılmak, harap olmak. 2. İşe yaramamak. 3. Hayatı sona ermek. 4. Çok yorulmak.

cimés 1. Meyve. 2. Sonuç, semere, kazanç.

ciñ Elbisenin omuzdan bileğe veya dirseğe kadar olan kol kısmı, kolun yeni.

ciñél 1. Hafif. 2. Az miktarda. 3. Çabuk, tez. 4. Kolay. 5. Zararsız. 6. Adi. 7. Yumuşak, tesirsiz. 8. Seyrek.

ciñéleyt- Hafifletmek.

cir 1. Yeryüzü. 2. Arazi, toprak üstü. 3. Memleket, yer. 4. Kısım, parça. 5. Aile. 6. Mevki. 7. Sosyal pozisyon.

cirlék Zemin, toprak, temel.

cit- 1. Yakınlaşmak, yanına gelmek. 2. Kovalayıp yetişmek. 3. Vakti gelmek. 4. Belli bir dereceye kadar yükselmek, artmak. 5. Baliğ olmak, yetişkin olmak, büyümek. 6. Yeterli gelmek, yetmek.

citdiy Ciddi.

citekle- İdare etmek, yönetmek, yöneticilik etmek.

citerl k 1. Gerektiği kadar, yeterli. 2. Bol, zengin.

cit ş- (I) (iş vb. hakkında) yetişmek, gerektiği gibi yapabilmek.

cit ş- (II) 1. Yetişmek, b y mek. 2. B luğa ermek. 3. Vaktinde gelmek. 4. Erişmek.

cit z 1. Becerikli, h nerli, usta h nerli. 2.  evik, atik, girişken, g z  açık. 3. Hızlı, canlı, oynak, civelek.

citk r- 1. Yakınlaştırmak, yanına kadar getirmek. 2. Beklenmeyen bir h le sokmak. 3. Bitirmeden muhafaza etmek. 4. Bir vakte kadar sabretmek. 5. Beyan etmek, anlatmak. 6. İletmek, ulaştırmak. 7. K t  haber vermek.

citk r- Yetirmek, ulaşmak.

citk r v İletme, bildirme.

citl k- 1. Erginleşmek, yetişmek. 2. Oluşmak. 3. Hazırlanmış olmak.

citm ş Yetmiş.

cit v bk. **cit-**.

c mle C mle.

cu v it- Cız etmek.

cuy- Yitirmek, kaybetmek.

 itmese  stelik,  st ne.

 

 abıyık  abuk, hızlı.

 ag bk. ** or**.

 agılış 1. Aksetme, yansıma, g r nme. 2. Sonu .

 agırđan bul-  ağırmış olmak.

 ağıştır- Karşılaştırmak, mukayese etmek, kıyaslamak.

 aj –  oj Testere ile ağa  keserken, tırpanla ot bi erken, yağ kızartırken  ıkan ses.

 ak (I)  ağ, devir; belli bir vakit, an, s re.

 ak (II) Zar zor, g cl kle.

 akır- 1.  ağırmak, ses ve işaretle gelmesini istemek. 2. Gelmesini emretmek. 3. Misafirlige davet etmek. 4. Vazifeye  ağırmak. 5. Askere  ağırmak.

 akırt-  ağırtmak.

 aklı 1. ... -e doğru. 2. ...-e yakın. 3. Kadar, gibi. 4. Dolasıya kadar, tamamen, hepsi.

 akrım 1.06 kilometreye eşit olan bir uzunluk  l s .

 al Kır (sa , sakal).

 albar Pantlon.

çalım Vasıf, çehre, sima.

çalın- Göz veya kulaklık tarafından kolayca alglanmak.

çama 1. Ölçü, ölçüt. 2. Tahmin. 3. Bir şeyin tahmini sınırı, yaklaşık büyüklüğü. 4. İstek, niyet.

çamala- Tahmin etmek.

çana Kızak.

çandır Zayıf, cılız, sıska.

çağ Çan, çan sesi.

çap- (I) Biçmek, tırpanlamak.

çap- (II) Kesmek, doğramak, yarmak.

çap- (III) 1. Şak şak diye vurmak. 2. Göklerde kanat çırpma. 3. Vurmak, çarpma.

çap-(IV) 1. Dört nala koşmak, çok hızla gitmek. 2. Koşarak yarışmak. 3. Bir işin peşini bırakmamak, takip etmek. 4. Bir kadını takip etmek.

çaptır- Bir şeye bir aletle sertçe vurarak çıkarmak, koparmak.

çara 1. Tedbir. 2. Çare, tarz, usul.

çarla- 1. Biley taşında bilemek. 2. Şiddetlendirmek. 3. Tecrübe kazandırmak. 4. dövme.

çat 1. Kesişme noktası. 2. Yol kavşağı. 3. Herhangi bir şeyin yan tarafı.

çatan Topal, aksak.

çatkı 1. Kıvılcım. 2. Bir şeyin parlayan küçük parçası. 3. Bir duygu veya fikrin başlangıcı.

çaya Cevval, kıvrak, yaman.

çayalık Cevvallik, atak.

çayka- Yıkamak, kir çıkarmak.

çaykal- 1. Su veya rüzgar tesiriyle silkelemek, çalkalanmak, dalgalanmak. 2. Kaynaşmak.

çebek Avuçlarını birbirine vurma oyunu.

çebele- Avuçlarını birbirine vurmak.

çébéş 1. Cıvcıv, kuş yavrusu. 2. Piliç. 3. Kirden veya pis sudan oluşan yara bere.

çeç Saç.

çeç- Saçmak; dağıtmak; (haber, sır vb.) yaymak.

çeçek Çiçek.

çeçektey Çiçek gibi.

çeçél- Saçılmak, dağıtılmak.

çeçke bk. çeçek.

çeçlé Saçlı, saçlı olan.

çeçre- 1. Sıçramak, saçılmak. 2. Ölmek.

çékérey- Parlamak.

çém (I) Meyvenin sapı.

çém (II) Pek fazla, çok.

çémodan Valiz, bavul.

çepe- Vurmak, çakmak.

çerélde- Acı ve tiz bir sesle ötmek.

çérét- Çürütme; ağır şartlarda tutup helâk etmek.

Çérnişav Özel ad, Çérnişav uramı.

çey Çay.

çeyle- Çay içmek.

çeyne- Çiğnemek.

çeynék Çaydanlık, çay demliği.

çıbrkı Hayvan dürtmek için kullanılan değnek, kamçı.

çıda- Dayanmak, katlanmak, sabretmek.

çıgar- 1. Çıkarmak. 2. Kovmak. 3. Taşımak. 4. Eser vermek. 5. Yayınılamak.

çıgım Masraf, gider, harcama.

çıgımla- Masraf yapmak, harcama yapmak.

çıgış Demeç, konuşma.

çık- 1. Çıkmak, terk edip gitmek. 2. Ortaya çıkmak, görünmek. 3. Bir yere gitmek üzere çıkmak. 4. Göçmek, yer değiştirmek. 5. Taşmak. 6. Hasıl olmak. 7. Yardımcı fiil olarak asıl hareketin “başından sonuna kadar sürdüğünü; sonuçlandığını, ansızın olduğunu” ifade eder.

çılat- 1. Islatmak. 2. Nemlendirmek.

çın 1. Hakiki, gerçek. 2. Gerçeklik. 3. Doğru. 4. Yapma olmayan tabii. 5. İdeal olan.

çınayak Fincan.

çınbarlık 1. Gerçeklik, hakikat. 2. Hayat, yaşayış.

çınık- 1. Çelikleşmek, sertleşmek. 2. Güçlenmek, sağlamlaşmak.

çınlık Gerçeklik, hakikat.

çınla- Çınlamak, sesi duyulmak.

çıpçık Serçe.

çıray 1. Yüz, sima. 2. İnsanın fiziki veya ruhi hâlinin yüzüne yansıması.

çıraylı Yüzlü, ifadeli, benizli.

çirkılda- 1. Cıvıldaşmak, çığıldamak.
2. Cilve ile gülmek.

çiber 1. Görüntüsü pek güzel. 2. Yüzü güzel olan, siması sevimli kimse. 3. Övgüye layık.

çigén- Arkaya doğru yürümek, geri geri gitmek.

çik- Çekmek, duçar olmak.

çikél- 1. Çekilmek, gerilemek. 2. Bir düşünceden vazgeçmek.

çikséz 1. Sınırsız. 2. Olağandışı, pek çok, uçsuz bucaksız. 3. Sonsuz.

çina- İnce sesle bağırarak, ünlemek.

çirat Sıra, dizi; bir şeyi yapmak için ayrılan, uygun görülen zaman.

çirem Yeşillik, çimenlik.

çirkan- 1. Soğuk sudan veya kötü bir şeyden ürpermek, ürkmek. 2. İğrenmek, tiksirmek.

çirkev Kilise.

çirle- Bir hastalığa yakalanmak, hastalanmak.

çislo Ay hesabına göre gün.

çista 1. Temiz, pak. 2. Namuslu.

çistar- Kirden pislikten arınmak.

çiş- 1. Çözmek, açmak. 2. Bağlı bir şeyin iki ucunu ayırmak. 3. Düğmelerini açmak. 4. Bir meseleyi hâlletmek. 5. Bir sırrı açıklamak.

çiş- Çözmek; düğmelerini açmak; bir meseleyi hâlletmek.

çişél- Çözülme.

çişme 1. Pınar, kaynak. 2. Herhangi bir şeyin çıkış yeri, temel.

çit (I) Kenar, kıyı; kenar çizgisi; yan taraf.

çit (II) Yabancı.

çitén Çetin, zor.

çitke Dışarı.

çitlék Kuş benzeri hayvan yetiştirmek için yapılmış ağaç veya metal kafes.

çiye Vişne.

çiyelen- Düğümlemek.

çiyelen- Kirazlanmak.

çokır Çukur.

çolan Köy ve bazı eski şehir evlerinde bulunan merdiven altındaki bölme.

çoğıl Akarsudaki derin yer, girdap.

çor Devir, çağ.

çönki Çünkü.

çöy- Yukarı atmak, yukarı fırlatmak;
yukarı kaldırmak, yükseltmek.

çöyél- Yukarı atmak, yukarıya
kaldırmak, yükseltmek.

çuk 1. Püskül, süs ipliği. 2. İplikli
saçak. 3. Elin bilekten parmağa kadar
olan kısmı.

çukın- 1. Hristiyanlığı kabul edip bu
dinin gereklerini yapmak. 2. Sağ eli ile
Hristiyanlığın sembolik hareketini
yaparak tapınmak. 3. Baş eğmek.

çukınçık Namussuz, alçak.

çum- 1. Suya dalmak, gömülmek,
batmak. 2. Yumuşak bir şey içine
batıp kaybolmak. 3. Çok derin
duygulara dalmak.

çut 1. Hesap. 2. Sayma, sıralama. 3.
Değerlendirme.

çuval- 1. Karışmak, dolaşmak. 2.
Çetrefilleşmek.

çuvar Alaca, karışık renkli.

çuvarla- 1. Rengarenk hâle getirmek.
2. Süsleyip, bezemek. 3. Karalamak. 4.
Kaplamak, işgal etmek. 5. Yazılı veya
sözlü ifadeyi süslemek, edebiyat
yapmak.

Çuvaş Çuvaş.

çuyın 1. Dökme demir. 2. Demirden
yapılmış demir gibi sert. 3. Madenden
yapılmış gövdesi geni, dibi dar çömlek
veya kova.

çügele- Çökmek, çökeltmek.

çük- 1. Diz çökmek. 2. Çökmek,
yıkılmak. 3. Gerilemek.

çükéç Çekiç.

çül Çöl.

çüp Çöp, küçük parça.

çüp-çar Çer çöp.

çüple- 1. Gaganın ucuyla tutup yemek.
2. Bir şeyi parçalayıp yığıldıktan sonra
yemek. 3. Saçılmış şeyleri toplayıp
yemek. 4. Çer çöp toplamak.

çüpli- Kirletmek, çöpleri dağıtmak.

çüprek Paçavra, bez parçası.

D

da de ~ da, dahi.

dahiy Dahi, deha sahibi.

dala Bozkır, kır.

dan Şan, şöhret, nam.

danlı Ünlü, şanlı.

danlıklı Ünlü, pek tanınmış, şanlı.

dégét Katran.

dehriy 1. Dinsiz, tanrı tanımaz. 2. Dinsizliğe çağırın.

dékadént Dekadanlık.

dékan Dekan, üniversitede idari yönetici.

dél Dil.

delil Delil, kanıt.

delille- Kanıtlamak.

derés Ders.

derrev 1. Bir anda, aniden. 2. Hep beraber.

deş- Seslenmek, hitap etmek; konuşmak, söz söylemek.

devalan- Şifa bulmak, iyileşmek.

devér Devir, çağ; zaman.

digen 1. Adında, isimli. 2. Mahsus, has, dair.

diñgéz Deniz.

diplom Diploma.

diréktor Yönetici, müdür.

disput Despot, baskıcı.

dissértatsiye Bilimsel tez.

diste Deste, onluk; on yaş.

divanalık Divanelik, delilik.

divar Duvar.

diyerlék 1. denebilecek. 2. Neredeyse, hemen hemen, adeta.

doga 1. Dua. 2. Ana babanın hayırduası, evden ayrılma müsaadesi, fatiha.

doklad 1. Bildiri. 2. Brifing.

dokumént Doküman, belge.

dorfa Kaba, sert tavırlı.

doşman 1. Düşman. 2. Muhalif, aleyhtar.

dönya Dünya, yeryüzü; âlem; çevre, ortam; yeryüzünde yaşayan herkes;; sosyal düzen, sistem; çok fazla, büyük.

dörés 1. Gerçek, doğru. 2. Normal. 3. Yasaya uygun. 4. Uygun, gerekli. 5. Namuslu. 6. (Cümle başı edatı olarak galiba, her halde, anlaşılın).

duga Hayvan koşum takımındaki boyunduruk.

duhtır Doktor.

dulkın Dalga; duygu taşkınlığı, coşkunluk.

dulkınlan- 1. Dalgalanmak. 2. Heyecanlanmak, telaşlanmak. 3. Kaynaşmak.

dulkınlan- Heyecanlanmak, coşmak, telaşlanmak.

dulkınlanuvlı Heyecanlı, coşkulu, telaşlı.

duñgız Domuz.

dus Yakın arkadaş, dost, yakınlık.

dust Dost, bk. **dus**.

dustane Dostça.

dürt Dört.

E

e 1. Fakat, ama. 2. Aksine. 3. Buna rağmen, yine de. 4. Oysa... -e gelince, ise.

ebiy Yaşlı kadın, nine.

ecel Ecel.

edip Edip, edebiyatçı yazar.

efendé Efendi, bey.

ehemmiyet Gereklilik, değer, önem.

ekiyet Masal.

ekrén 1. Yavaş, ağır. 2. Ağırca. 3. Yumuşakça.

ekrénle- Yavaşlamak, ağırlaşmak.

elé Hele. "elé géne" tam şimdi, şu anda, hemen. "elé(de) yarıy" öyle olur ki

elége 1. Şimdilik, geçici olarak. 2. Şuana kadar.

elekle- İhbar etmek, jurnal etmek.

elle (I) ya... ya...

elle (II) 1. Öyle mi? 2. Bilmem ne? 3. Yoksa.

elle 1. Yoksa, acaba. 2. Soru sözleri ile beraber öyleyse, peki. 3. Soru ifadelerine tam cevap verilemediği durumlardaki belirsizliği anlatır. "kimbilir, belli değil, bilinmez ki.." 4. Belki, ihtimal olabilir.

Elmet Tataristan'ın petrol ve doğalgaz çıkarılması bakımından önemli bir yere sahip rayonu Elmet.

emér Emir, buyruk.

emma Ama, lakin.

ene İşte o, te, aha gösterme edatı

ene İşte, Oradaki.

eniy Ana, anne.

enke ana, anne (sevimsilik şekli). krş.

eni, eniy.

enkey bk. **eniy** (sevimsilik şekli).

eḡgeme Konuşma, sohbet, görüşme, mülakat.

er 1. Ar, haysiyet, namus. 2. sitem, takaza, kınama.

erem Boşa giden, israf edilen, ziyan olan.

erné- Acımak, sızlamak.

eser 1. Bilim veya sanatta eser. 2. İz, işaret. 3. Tesir, etki.

eşeké 1. Kötü, çirkin. 2. Menfur.

etkey bk. **etiy** (sevimsizlik).

evérél- 1. Evirilmek, değişmek, başka bir hâle geçmek, dönüşmek. 2. Sihirli bir güç sayesinde şekil değiştirmek, başka bir kılığa geçmek.

evvel Evvel, önce.

eybér 1. Eşya, madde. 2. Şey.

eybet 1. Güzel. 2. Faydalı. 3. Akıllı. 4. İyi huylu. 5. Keyifli.

eyde- 1. Dehlemek, acele ettirmek. 2. Çağırarak, seslenmek. 3. Sürüklemek.

eyde Haydi.

eyé Evet, elbette, öyle değil mi.

eylen- 1. Kendi ekseni etrafında dönmek. 2. Daima yürüyüp hareket etmek. 3. Daima bir işle meşgul olmak. 4. İkinci bir tarafa dönmek. 5.

Uçarak daireler çözmek. 6. Geri dönmek. 7. Boydan boya yürüyüp dolaşmak. 8. Tamamen başka hâle geçmek. 9. Bir şeyin etrafında çok dolaşmak, bir konuya takılmak.

eylene 1. Çember. 2. Kıyı şeridi. 3. Etraf, çevre, muhit.

eyt- Söylemek, demek; bildirmek, haber vermek; anlatmak; türkü söylemek; eleştiri yapmak.

ezérle- Hazırlamak.

ezérlék Hazırlık.

É

é (Tekrarlanarak söylendiğinde bir şeyi onaylamayı bildirir) Evet, elbette.

éç 1. Karın, kursak. 2. Mide. 3. İç taraf. 4. Bir şeyin içine konmak üzere hazırlanan iç madde. 5. Astar. 6. Gönül, yürek.

éç- İçmek, içki kullanmak.

éçénde Belli bir zaman aralığında, zarfında.

éçér- İçirmek.

éçkerégé İçerideki.

éçtelék 1. İçerik, muhteva 2. Konu, tema.

él- Asmak; iliştiirmek, tutturmak.

élek- 1. Hareket eden bir Şeye kapılıp kalmak. 2. Tutulmak. 3. arpmak. 4. Başına bir hâl gelmek.

élek 1. Önce, evvel. 2. İlk, ilkin. 3. Eskiden.

élektér- Takmak, geirmek; tutmak, yakalamak; ceza almak.

élén- Asılmak.

éncé 1. İnci. 2. Pek seçkin Şey veya kimse.

éndeŐ- 1. Söz söylemek, konuşmak. 2. Cevap vermek.

éné Küçük erkek kardeş.

énékeŐ (sevgi hissi ile birlikte) küçük erkek kardeş.

épiolog Edebi eserin son sözü.

éré- Erimek.

éré İri, büyük.

éret- Eritmek.

éruditsiya Geniş bilgi.

éskemiya Sıra, peyke, sandalye.

éskence 1. Pres, işkence. 2. Eziyet, işkence.

éssé Sıcak.

éste- İstemek.

éŐ İŞ, uğraŐ; görev, vazife; ödev.

éŐcé İŞçi.

éŐle- Bir işle meşgul olmak, alıŐmak; görev yapmak, hizmet etmek; kullanımda olmak, alıŐmak; yapmak, etmek.

éŐlen- Hazırlanmak, yapılmak, meydana getirilmek; iŐlenmek, bir biçim verilmek; yapılmak, edilmek.

éŐlepe Şapka, başlık.

ét İt, köpek.

étél- İtilmek, dıŐarıya atılmak.

éter- 1. ekmek, almak. 2. İtmek, dürtmek. 3. Sevk etmek.

étergéc 1. İtici, itme aleti. 2. Arka lokomotif. 3. İtici kuvvet.

éz İz.

ézle- Bulmaya alıŐmak, aramak, araştırmak.

it- İtmek.

F

faciga Facia.

fakt Gereklik, kanıtlanmış doŐru.

fakültét Fakülte.

faraz Farz, varsayım.

farazla- Farzlamak, varsaymak.

farsı Fars.

fasıl 1. Fasıllık, bölüm. 2. Mevsim.

faşist Faşist.

Faşizm Faşizm.

fatır Apartman daresi, ev.

Fehri Hisami Kişi adı, Fehri Hisami.

fékér bk. **fikér**.

fekıyr Fakir, muhtaç, yoksul.

fenniy Bilimsel.

féodal 1. Feodal, derebeyi. 2.

Derebeylik.

feréşte Ferište, melek.

fétr 1. Fötr kumaşı. 2. Fötr şapka.

fida Fedâ.

figıl Fiil, davranış.

fikér Fikir, düşünce.

fikérdeş Aynı fikre sahip olan.

filolagiye Filoloji.

filte 1. Lamba fitili. 2. Fener.

folklor Folklor, halk bilimi.

fonar Fener.

forsat Fırsat, uygun zaman.

fort Küçük kale, istihkâm.

fortoçka Küçük pencere.

fraza İbare, ifade.

front Foto, fotoğraf.

furajka Kasket.

G

Gabdulla Tukay 1886-1913 yılları arasında yaşamış şair ve yazar, Tatar edebiyatının önemli ismidir.

gaceplen- Şaşırarak, hayret etmek; hayran olmak.

gaceyép Şaşılacak şey, acayip, olağanüstü, tuhaf, ilginç.

gacéz Aciz, zayıf.

gacézle- Zayıflamak, aciz düşmek.

gadél Adil, adaletli.

gadet 1. Birisine has karakter özelliği, huy, tabiat. 2. Gelenek, görenek, tabiat, örf, adet. 3. Sık sık ve sistemli şekilde olan.

gadetke kér- Adet olup gitmek.

gadettegé Her günkü, alışılmış.

gadiy Basit, sıradan; yapılması, anlaşılması zor olmayan; mütevazı.

gafuv Af, bağışlama.

gaile Aile.

galem Âlem, kainat; dünya.

galemet Alamet, belirti, işaret; çok, fazla, aşırı.

galifé Paçaları dar, dizden yukarıki kısmı geniş pantolon.

galim Bilgin, âlim.

Galiyéna Kişi adı, Henife Galiyéna.

galstuk Kravat

gam Umumî, herkese ait.

gamel Amel, iş, eylem; pratik, uygulama.

garep Arap.

Garif Kişi adı, Garif.

garlen- Utanmak, arlanmak.

garmoniye Armoni, uyum.

gasır Asır, yüzyıl.

gaşıyk Aşık.

Gataulla Kişi adı, Gataulla.

gavga Gürültü, anlaşılmaz sesler, bağırış çağırış.

gayar Cesur, yürekli, gözü pek.

gaybet Gıybet, dedikodu.

gaybetçé Gıybetçi, dedikoducu,

gayép Suç, kabahat.

gayéple- Ayıplamak, ayıbını görmek, kusurlu saymak; suçlamak, itham etmek.

gayéplé Suçlu, kabahatli.

gayépséz Suçsuz, kabahatsiz.

gayıp Ayıp, günah.

gayret Güç, kuvvet; gönülden bağlılık.

gayre 1. Başka, ayrı. 2. ... dışında, gayrı (gayré resmî, gayre ihtiyariy, gayre tabigiy).

gazap Azap, büyük sıkıntı.

gazéta Gazete.

gaziz 1. En değerli, biricik. 2. Aziz, kutsal kişi.

Gazizçik Kişi adı, Gazizçik.

gazrail Azrail.

gecit bk. **gazéta**.

géne bk. **gına**.

géroy 1. Kahraman. 2. Askeri zafer kazanmış kahraman, kahramanlık

gösteren asker. 3. Sanat eserlerinde başkişilik, kahraman.

géroy 1. Kahraman. 2. Askeri zafer kazanmış kahramanlık gösteren asker. 3. Sanat eserlerinde başkişilik kahraman.

gevde Gövde, vücut.

gevher Cevher, mücevher.

gına (géne, kına, kéne) 1. Sadece birisi, teki. 2. Sadece, tek, yalnızca. 3. (Yer için) hemen yanında, bile, tamamen, olduğu gibi. 4. (Sıfatlarda) oldukça. 5. Evvelki iş veya hâlin üstünden çok vaktin geçtiğini bildirir.

gırla- Hırlamak.

gıybare 1. İbare, deyim. 2. İfade, anlatım.

gıybaret İbare.

gıylém 1. Bilim. 2. Fen, teknik. 3. Âlim.

gıylmiy İlmi, bilimsel.

gıynvar Ocak ayı.

gıyşık Sevgi duygusu, aşk.

gimnastika Jimnastik.

gimnastyorka Asker gömleği.

Gitlér Hitler.

gomér Ömür, hayat, yaşam.

gomumiy Genel olarak, umumen.

goréf-gadet Örf, âdet, gelenek görenek.

gorur 1. Gururlu, mağrur. 2. Kahramanca, cesur. 3. Böbürlenmiş havalı.

gorurlan- Gururlanmak, gurur duymak.

gozérle- Yalvarmak.

göbé Ağaç fıçı, yayık.

göl Çiçek, gül.

Gölçire Kişi adı, Gölçire.

gölkey Çiçek veya gül gibi.

Gölnaz Kişi adı, Gölnaz.

gönah Günah.

görle- Gürlemek.

grafin Sürahi.

grajdan Vatandaş, yurttaş.

grammatika 1. Dil bilgisi. gramer. 2. Dil bilgisi kitabı.

gruppa Grup, topluluk.

gruppadaş Aynı grup, topluluk.

gurt Kurt.

gür Kabir, mezar.

güv-güv Uğultu.

gvardiyaçél Muhafız birliği mensubu.

H

Hadi Taktaş 1901-1931 yılları arasında yaşamış, Tatar edebiyatı yazarı ve şairidir.

haman Hep, daima, her zaman; durmaksızın, sürekli olarak; buna rağmen, yine de.

helak Ölüm, ölme.

hem Ve; hem de.

hemme Bütün, hepsi; her, her bir.

herkaysı Her biri.

herkém Herkes, her kim olursa olsun.

hervakit Her zaman, daima.

hiç Hiç; hiçbir şekilde.

hiçbér Hiçbiri.

hiçkayçan Hiçbir zaman.

hiçkém Hiç kimse.

hiçnindiy Hiçbir şekilde.

hiçsikséz Hiç şüphesiz, hiç kuşkusuz.

höcüm Hücum, saldırı.

höner Belli bir alanda uzmanlık; hüner, ustalık.

huş akıl, bilinç.

Ħ

ĥafa Endişe, telaş.

ĥafala- Endişelenmek, telaşlanmak.

Ħafiz Kişi adı, Ħafiz.

ĥak 1. Doğru. 2. Hak. 3. Emek. 4. Haklı.

ĥakında Hakkında, -e dair.

ĥakiykat Hakikat, gerçek.

ĥakta ... hakkında, konuda, dair, ait, için.

ĥalat Entari.

ĥalet Hâl, durum.

ĥalık 1. Halk, millet. 2. Ahali, el âlem.

ĥalıkçan Halkçı.

ĥanbike Hükümdar hanımı.

ĥanım Hanım.

ĥarap Çok, aşırı.

ĥasil it- Hasıl etmek.

ĥasiyet Birine veya bir şeye has özellik.

ḥasiyetlep İyileştirerek.	ḥetta Hatta.
ḥastahane Hastahane.	ḥevéf Bela, kaza.
ḥat Mektup.	ḥeyér - ḥah Hayırsever, iyimser.
ḥatalan- Hata etmek.	ḥeyér 1. İyilik, güzellik. 2. Sadaka.
ḥatın Kadın; hanım, eş.	ḥeyle Hile, aldatma, düzen.
ḥatire bk. istelék .	ḥeyleker Hilekâr; kurnaz.
ḥayvan 1. Hayvan. 2. Vahşi hayvan, canavar.	ḥeyran 1. Acayip, ilginç. 2. Çok güzel, hayran olunası.
ḥeber Haber, bilgi, malumat.	ḥezér (I) Hazır, hazırlanmış.
ḥé-ḥé He-he! (gülme sesi)	ḥezér (II) 1. Şimdi, şu an. 2. Hemen, derhâl.
ḥel kir- Güç kazanmak.	ḥezérgeçe Bundan evvel, şu ana kadar.
ḥel Hâl; güç, takat.	ḥézet Hizmet, iş.
Ḥenife Kişi adı, Ḥenife.	ḥıyal Hayal.
ḥerbiy Askeri.	ḥikeye 1. Hikâye, öykü. 2. Anlatma.
ḥeréf Harf, yazı.	ḥikmet Hikmet, içteki anlam, sır.
ḥereket Hareket.	ḥilaflık Çelişki.
ḥesret Üzüntü, keder.	ḥimiye R. Kimya.
ḥesterle- İhtimam göstermek, hazırlamak.	ḥis His, Duygu.
ḥetér Hatır, hafıza; birine karşı duyulan saygı, sevgi, hatır.	ḥisap Hesap.
ḥetérle- Hatırlamak, anımsamak.	Ḥoday Tegale Yüce Allah.
ḥetlé Kadar.. (“sınırlandırma”; “karşılatırma” işlevleri).	Ḥoday Tanrı, Allah.
	ḥolık 1. Huy, tabiat, karakter. 2. Adet.

holıksızlan- Huysuzlanmak.

hor Koro.

horafat Hurafe, boş inanç.

horçı Korocu.

hökém Hüküm, yargı; mahkeme kararı.

hökémdar Hükümdar.

hökümet Hükümet.

höresen Tembel kimse.

hörmet Hürmet, saygı.

hösétlék Kıskançlık.

huca Sahip, iye; amir, patron, yönetici; aile reisi; ev sahibi.

hucabike Evin sahibi kadın, hanımefendi.

hupla- Tasvip etmek, uygun görmek, onaylamak, takdir etmek.

hur Hor, hakir, aşağılık.

huri Cennetteki huri kızı.

hurla- Eleştirmek, yermek.

huş Hoş, güzel; hoşça kal!

huşbuyla- Güzel kokmak.

huşlan- Hoşlanmak.

huşlaş- Hoşlaşmak.

I

ıçkın- 1. Çıkmak, kopmak, fırlamak, sökülme. 2. Elden kaçmak. 3. Zor bir durumdan kurtulmak. 4. Boşa gitmek. 5. Aklını yitirmek.

ıki-miki İkilemde kalma, ne yapacağını bilememe, şaşırma hâli.

ımsın- Çok arzu etmek, çok istemek.

ırgıl- Öne doğru atılmak, fırlamak.

ırım 1. Okuyup, üfeleme, sihir. 2. Kocakarı ilacı. 3. Batıl itikat, hurafe.

ıspay Dış görünüşü güzel, bakımlı, düzgün; iyi giyimli, şık.

ışan- Güvenmek, inanmak.

ışandır- Güven vermek, inandırmak, ikna etmek.

ışanıç 1. Güven, itimat. 2. Ümit, birinin namuslu, ahlaklı olduğuna itimat etme.

ışkı- Bir şeyin üzerini sürterek temizlemek.

ızba Ev, köy evi.

İ

i. ve.

i- 1. Yardımcı fiil olmak. 2. Ana yardımcı fiil imek.

icat it- 1. Yaratmak, vücuda getirmek. 2. Yazmak, telif etmek.

icat Sanat, yaratıcılık; sanat eseri.

içmasa ~ içmasam 1. Şu da olmasa. 2. Üstüne üstlük, bu yetmezmiş gibi. 3. Hatta. 4. Hiç olmazsa, hiç değilse.

iden Tahta veya taştan taban döşemesi, yer.

idéologik İdeolojik.

idéologiya İdeoloji.

igé İyi.

igélék İyilik.

iglan 1. İlan. 2. Afiş.

igtibar 1. Dikkat. 2. İtibar, saygınlık.

ih Ah! (Sevinme, etkilenme, hor görme, kızma, endişelenme vs. ifade eden söz.)

ihlas Halis sevgiyle yapılan, samimi, içten; içten bir şekilde, içtenlikle, samimiyetle.

ihlâslık Samimiyet, içtenlik, saf gönüllülük.

iké İki.

ikev İkisi birlikte.

ikevlep İkisi birlikte.

ikmek Tahıl; ekin; yiyecek, rızık, gıda.

il Belli bir hükümeti olan devlet, memleket, ülke; köy; halk, ahali.

ilahiy İlahi.

ilek 1. Elek. 2. Kalbur.

iles-miles 1. Havai, çılgın. 2. Aptalca, hafif akıllı.

ille (I) Elli sayısı.

illé (II) Parmak genişliğine denk ölçü birimi.

ilt- 1. Alıp gitmek, çekiştirerek götürmek. 2. Önderlik etmek, başı çekmek. 3. Bir şeye sebep olmak.

iméş Sözde, güya; imiş.

iméz- Emzirmek.

impériyalizm Emperyalizm.

imtiĥan İmtihan, sınav

imza İmza.

iŋ En, geniş.

inan- İnanmak.

indé 1. Çeşitli ifadelerde kullanılarak hareketin tamamlandığını bildirir. 2. Şimdi, şu anda, biraz evvel, demin. 3. Bugün. 4. Eğer, şayet.

inés Küçük su akıntısı, dere, çay.

injénér Mühendis.

institut Enstitü.

inték- Acı çekmek, yoksunluk çekmek.

intélligént Aydın, münevver.

intérnatsionalizm Enternasyonalizm.

ij (I) Omuz.

ij (II) Başına getirildiği sıfatın en yüksek derecesini bildiren “en” sözü.

ij- İnmek.

ipteş Arkadaş, dost; yoldaş.

ir Erkek; koca, eş.

irék Özgürlük, hürriyet; istek, dilek.

irén- 1. Üşenmek. 2. Tembellik etmek.

irén Dudak.

irés- Erişmek, ulaşmak; amacına ulaşmak.

irkele- Öpüp, hafifçe kucaklayıp, okşayıp sevmek, sevgi göstermek; çok iyi davranıp şımartmak.

irkén 1. Geniş, yayvan. 2. Açıklık, açık hava. 3. Hür bağımsız. 4. Hürriyet. 5. Tabii şekilde.

irkén Ferah, geniş, açık, rahat.

irkéney- Genişlemek; nefes hafiflemek.

irte 1. Sabah. 2. Erken.

irtege Ertesi gün, yarın. 2. Gelecekte, sonra.

irten Sabahleyin, sabahtan.

irtengé Sabahki

irterek Daha erken.

is- Esmek.

is 1. Koku. 2. Pis koku. 3. Duman, is. 4. Alamet, iz.

is Akıl, hafıza, zihin.

isém İsim, ad.

isen 1. Sağ, diri. 2. Selamet. 3. Sağlıklı, esen.

isen-imin 1. Sağ salim. 2. Hiç zarar vermeden.

isenleş Selamlaşmak.

isenméséz Merhaba, selam.

isep 1. Benzer şeylerin toplam sayısı, miktarı. 2. Belli miktardaki şeyler arasında olan, bulunan. 3. Hesap. 4. Skor. 5. Ölçek. 6. İş Ücreti, yevmiye. 7. Niyet, plan.

iseple- Hesaplamak; göz önünde tutmak, dikkate almak; düşünmek.

iser- Sarhoş olmak.

iske al- Hatırlamak.

iske töş- Akla gelmek, hatırlamak, yâd etmek.

iské 1. Eski, çok kullanılmakla eskiyen. 2. Küçük çocukların altına döşenen eski, partial dokumalar. 3. İptida, ilkel. 4. Muhafazakâr. 5. Eskiden beri olan, önceki, kadim.

iskéçe 1. Mazideki gibi, eski moda, eskiden olduğu gibi. 2. Eskisi gibi, değişmeden.

iskért- Eskimek, yıpranmak.

iskitmelé Çok ilgi çekici, meraklı.

isne- Koklamak.

isnet- Koklatmak.

istelék 1. Anı, hatıra. 2. Abide, anıt. 3. Hatırat, anılar kitabı.

istirahet Dinlenmek.

işare İşaret, jest ve mimik; açıkça, doğrudan söylemeyip sezdirme, ima.

işegaldı Avlu. bk. **işék aldı.**

işék aldı Avlu.

işék Kapı.

işél- (I) 1. İp vs. için kat kat sarılmak, dolanmak. 2. Sarılmak.

işél- (II) 1. Çözülme, dağılma. 2. Yan yana yatmak, eğilmek.

işét- İşitmek, duymak.

it Et.

it- Etmek, yapmak. (yardımcı fiil)

itagat Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma.

itcé Kasap.

ite başla- Yapmaya başlamak.

itek 1. Etek. 2. Kucak. 3. Dağ eteği.

iy Ey, hey, ah.

iy- Eğmek, bükme.

iyé Sahip, iye.

iyé bul- Sahip olmak.

iyelen- Alışmak, ısınmak.

iyeleş- Bağlanmak, benimsemek.

iyer- 1. Birinin peşine takılıp gitmek, yanına katılmak. 2. Birine uymak, birine uyup yoldan çıkmak.

iyert- 1. Yanına takıp götürmek. 2. Kız kaçırmak.

iyul Eylül.

izalan- Cefa çekmek.

iz- 1. Ezmek, şeklini bozmak. 2. Azap çektirmek.

izgé Büyük, yüce, yüksek; mübarek, kutsal, mukaddes; yüksek ahlaklı.

J

jelle- Acımak, merhamet etmek; teesüf etmek, yazıklanmak; saklanmak, vermekten kaçınmak, esirgemek.

jurnal Dergi; yoklama defteri.

jurnalist Gazeteci.

juvla- 1. Uçarken uğuldamak, vızıldamak. 2. Aynı şeyi tekrarlayıp bıktırmak.

K

kabalan- Yinelemek, tekrarlamak, tekrar etmek.

kabat Yine, yeniden, tekrar etmek.

kabat 1. Defa, kere. 2. Tekrar, yine.

kabatla- Yinelemek, tekrarlamak, tekrar etmek, ısrar etmek, tutturmak.

kabér Kabir, mezar.

kabırçık 1. Kabuk, kavkı. 2. Sert kabuk.

kabız- 1. Yakmak. 2. İşletmeye başlamak, hareket ettirmek. 3. His uyandırmak, duygulandırmak.

kabiḥ Çirkin, yakışıksız, fena, ayıp.

kabinet 1. Çalışma odası, ofis. 2. Bakanlar Kurulu.

kabul it- Kabul etmek, almak, karşılamak.

kaç- Kaçmak; saklanmak, gizlenmek; yok olmak, bitmek.

kadak Çivi, mih.

kadal- 1. Saplanmak, batırılmak, kesilmek. 2. Boğaza takılmak. 3. Ölmek, yok olmak.

kadér Kadir, kıymet, değer.

kader 1 Kadar, gibi. 2. –a kadar, değin. 3. –dan önce, evvel.

kafédra Bölüm.

kağıl- 1. Değmek, dokunmak, temas etmek. 2. Ait olmak, bağlı olmak. 3. Değinmek, anmak. 4. Uğramak.

kağın- 1. (Kuşlar için) kanat çırpmaq. 2. Üstünü başını silmek, silkinmek.

kaharman Kahraman, yiğit.

kaher 1. Kahır, kızgınlıkla verilmiş ceza, sert davranış. 2. İntizar etme.

kaherlen- Kahırlanmak.

kak- Vurmak; kakmak, çakmak, saplamak; itmek, kakmak; (yürek) hızlı hızlı çarpmaq; kanat çırpmaq.

kakça Kuru, zayıf, cılız.

kakla- Et, balık benzeri yemekleri tuzlayıp kurutmak, ateş isinde kurutmak.

kal- 1. Kalmak; değişmeden durmak; ... durumuna düşmek; arkada kalmak. 2. Yardımcı fiil devamlılık; sonuç; belli bir hâle geçme; hareketin hızla gerçekleşmesi.

kala (I) Şehir, kale.

kala (II) Hariç, dışında.

kalay 1. Sac, teneke. 2. Pişirme tavası, kavurma sacı.

kaldır- Bırakmak.

kalem Kalem.

kalemdeş Sanatçı arkadaş.

kalın 1. Kalın. 2. Şişman. 3. Koyu, sık dokulu. 4. Dolu.

kalın Kalın, koyu, şişman.

kalkıt- Kaldırmak, dikmek.

kalkuv 1. Kalkık, yüksek. 2. Uzun boylu.

kaltıra- 1. (Soğuktan veya korkudan) titremek. 2. Kalbi hızlı çarpmak. 3. Sesi titremek. 4. Çok korkarak yaşamak.

kaltıran- bk. **kaltıra-**.

kaméra Oda, hücre, koğuş.

kamır Hamur.

kamil Kâmil, olgun, tam.

kamiliyet Olgunluk.

kanat Kanat.

kandidat Aday.

kanegat Memnun, hoşnut.

kanikulga Yaz tatili.

kantar Kantar.

kap- 1. Yemek veya içmek için bir şeyi ağza götürmek. 2. Yutmak, yemek, içmek. 3. Dudaklar arasına kıstırmak. 4. Dişlemek.

kapçık Bez veya kağıttan yapılmış kese, torba.

kapçıkla- Keselemek, torbalamak.

kapka Kapı, cümle kapısı, avlu kapısı.

kapkaç Kapak.

kapma-karşı Karşı karşıya, karşıt, tamamen tezat, uyuşmaz.

kara 1. Siyah, kara. 2. Koyu renkli. 3. Karanlık, ışıksız. 4. Kirli, temiz olmayan. 5. Cahil, okumamış, avam tabakasına mensup. 6. Kötü, neşesiz. 7. Hileli.

kara- 1. Bakmak; izlemek, seyretmek; incelemek; yoklamak, kontrol etmek; hüküm vermek, hâletmek; belli bir görüşte olmak; saymak, hesap etmek; bakmak, hizmet etmek; bir şeyi yapmak için çaba harcamak, uğraşmak; bir şeyle ilgili, ilişkili olmak, bir şeye bağlı olmak, bir şeye ait olmak; örnek almak; dikkate almak, göz önünde tutmak.

karaçkı Korkuluk.

karak 1. Hırsız. 2. Daima çalmaya heveslenen insan.

karal- (I) Kararmak.

karal- (II) Bakılmak, görüşülmek, düşünülme, hesap edilmek.

karalé (< kara elé) Bak hele, bak sen.

karamastan Rağmen.

karaŋgı Karanlık.

karaŋgılık 1. Karanlık. 2. Cahillik, kültürsüzlük.

karaş- 1. Bakışmak. 2. Bakmaya, terbiye etmeye yardım etmek.

karaş 1. Bakma yönü. 2. Duyguların aksettiği mimikler bütünlüğü. 3. Fikir. 4. İdeoloji, dünya görüşü.

karat- 1. Bakmak, seyretmek. 2. Bir yöne seyretmek, yönlendirmek. 3. Baktırmak.

karatut 1. Esmer. 2. Bronzlaşmış tenli.

karavat Uzunca yatak, divan, karyola.

karga Karga.

karındık 1. Hayvanların karın zarı. 2. Karın zarından kurtularak yapılmış kap.

karış- Boyun eğmek, dinlememek, baş kaldırmak, direnmek.

kart Yaşlı, ihtiyar; (bitkiler hakkında) uzun zamandır yaşayan; yaşlı erkek; yaşlı kadınların kocalarına hitap ve onları adlandırma sözü.

kartay- Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

kartina 1. Resim, tablo. 2. Sinema filmi. 3. Tasvir, görünüş, panorama.

kassa Kasa, vezne, gişe.

kat- (I) Katılaşmak, donmak; hareketsiz kalmak; ölmek.

kat- (II) Katmak, eklemek.

kat 1. Yan, taraf. 2. Civar. 3. Durulan, yaşanılan yer. 4. Birisinin önü, karşı. 5. Karşısında. 6. Kat, tabaka, katman. 7. Kat, misli, kere, kez, defa.

katı Katı, sert; sağlam, güçlü; çetin.

katır- Dondurmak; betondan bina yapmak.

katış 1. Karışık, karışmış hâlde. 2. Kuruntulu, sinirli.

katlav Karmaşık, zor.

katnaş Katkı.

katnaş- Katılmak, karışmak, birleşmek, kaynaşmak, eşleşmek.

kavdar Telaşlı, koşuşturup duran.

kavdarlan- Telaşlanmak, acele etmek.

kavşa- 1. Kuvvetli bir tesir altında kalıp ne yapacağını bilememek, afallamak, şaşakalmak. 2. Dalgalanmak. 3. Titremek.

kavşa- Afallamak, şaşakalmak, şaşkına dönmek.

kay- Bir şeyin kenarına dokumadan veya deriden aksesuar dikerek süslemek.

kay 1. Hangi, hangisi. 2. Bazı.

kaya 1. Nereye, ne tarafta? 2. Nerede? 3. Hey!

kaybér Kimi, bazı.

kayan 1. Nerede. 2. Nasıl, niçin.

kayçan 1. Ne zaman? 2. Ara sıra, bazen, zaman zaman. 3. Ne zaman ki..., -dığında.

kayçandır Bir zamanlar, bir ara.

kayçı 1. Makas. 2. Kiriş, çatı kirişi.

kaygı Kaygı, endişe, gam, tasa, üzüntü.

kaygır- Endişelenmek, kaygılanmak.

kaygırt- Hazırlığını yapmak, ilgilenmek, özen göstermek; gözetmek, sakınmak, kollamak.

kayın Kayın ağacı.

kayır- Koparıp çıkarmak; yoldan sapmak; bir meseleye dikkatimi vermek.

kayış Kayış, kemer.

kayma Şerit.

kayna- Kaynamak; (duygular hakkında) şiddetlenmek, coşmak.

kaynar Kaynar hâlde, sıcak; hararetli.

kaynaş- 1. Kaynaşmak, kapışmak, üşüşmek. 2. Uğraşmak, meşgul olmak. 3. İnsanlarla kaynaşmak.

kaysı Hangi.

kayt- 1. Geri gelmek. 2. Gelmek. 3. Tekrar başlamak. 4. Baş kaldırmak. 5.

Caymak, inkar etmek. 6. Azalmak, eksilmek.

kaytar- Geri çevirmek, döndürmek; geri vermek, iade etmek; cevap vermek, karşılık vermek; getirmek; ters yüz etmek, çevirmek.

kaytavaz Eko.

kayvakıt Ne zaman.

Kazaḥ Kazak.

Kazan Tataristan'ın başkenti Kazan; Kazan halkından olan, Kazanlı.

kazan- Kazanmak.

kazna Hazine, devlet mülkü.

kébék Gibi, benzer, şeklinde.

kece Keçi.

kéçé Küçük, yaşça küçük, genç.

kéçkéne Küçük.

kefén Kefen.

kegaz 1. Kağıt. 2. Resmi evrak. 3. Kimlik. 4. Yazılı kağıt. 5. Kağıt para.

kekré Eğri, yamuk.

kelepüş Genellikle büyük şapka (bürék) içine giyilen kadife başlık.

kélt it- Aniden olmak, tık diye oluvermek.

kémlék Kimlik.

kéne bk. **gına**.

kér- 1. Girmek. 2. Bir şeyin içine girip takılmak, takılıp kalmak. 3. Belli bir görünüşte olmak, bir şekle girmek.

Kéreşén Kreşin Tatarı;

Hristiyanlaşmış Türk.

Kerime Dulatova Kişi adı, Kerime Dulatova.

kérogaz Gaz ocağı.

kért- 1. Birisinin girmesine, geçmesine izin vermek. 2. Yerleştirmek, sokmak. 3. Bir şeye bir görüntü kazandırmak.

kése 1. Cep. 2. Çanta veya valizin cebi. 3. Para kesesi. 4. Zenginlik, para.

kéşé 1. İnsan, 2. Şahıs. 3. Adam. 4. Kimse. 5. Herhangi birisi. 6. Yabancı kimse, el. 7. Sevgili

kevse Ağaç gövdesi.

keyéf Keyif.

kıçkır- 1. Bağırıp çağırmak, çığlık atmak. 2. İmdat isteyerek bağırarak. 3. Sert sesle azarlamak. 4. Bir şeye dikkat çekmek için bağırarak.

kıçkırış Ağız dalaşı, bağırışma, tartışma.

kıl Kıl; çalgı teli.

kıl- 1. Yapmak, etmek, kılmak. 2. Yardımcı fiil yapmak, etmek, kılmak.

kılan- -miş gibi yapmak, -miş gibi davranmak; nazlanmak; yapmak, çalışmak.

kına (I) Kına.

kına (II) Kinin.

kına (III) bk. **gına**.

kingırav Çan, zil, büyük çingırak.

kırav Kırağı.

kırık Kırk.

kırıl- Tıraş edilmek; kırılmak, parçalanmak, tahrip olmak; (keyif vb.) bozulmak, kötüleşmek.

kırın 1. Eğri, meyilli duran. 2. Yan bakış. 3. Yan bakan.

kırın- Tıraş olmak.

kırıs Sert, kırıcı, kaba.

kırısın- 1. Sertleşmek, merhametsizleşmek. 2. Hava soğumak.

kırıy 1. Kenar. 2. Civar. 3. Dolay. 4. Uç, bucak. 5. Sınır, hudut. 6. Ücra.

kırşıl- 1. Buruşmak, kırışmak, katlanmak. 2. Yorulmak, hâlsizleşmek. 3. Keskinliğini kaybetmek, körelmek.

kıs- 1. Sıkmak. 2. Kucaklamak. 3. El sıkıkmak. 4. Göz atmak. 5. Sıkıştırmak. 6. Dişleri sıkıkmak. 7.(ayakkabı-elbise) dar olmak. 8. Kapıyı, pencereyi aralamak. 9. (lamba vb.) gücünü azaltmak. 10. Baskı yapmak, mecbur etmek.

kısa 1. Çerçeve. 2. Sınır, hudut.

kısıl- 1. Küçülmek, kısılmak, avuç yumulmak. 2. Sıkışmak. 3. Nefesi daralmak. 4. Söz arasına girmek, karışmak.

kısınkı 1. Sıkışık, dar. 2. Kasvetli. 3. Eli tutumlu, tasarruflu.

kısış- (el) sıkışmak, karşılıklı sıkıkmak.

kıska 1. Kısa. 2. Kısa boylu, bodur. 3. Devamlı olmayan, kısa ömürlü, 4. Özlü, veciz (söz).

kıy- 1. Korku hissine kapılmamak, cesur davranmak. 2. Cüretkâr olmak.

kıya Kaya, taş.

kıybla Kible.

kıyık 1. Eğri, yamuk. 2. Tabii olmayan.

kıyıkça 1. Eğrice, yamukça. 2.
Yapayca.

kıyın Başarılması için çok güç isteyen,
zor, çetin.

kıyınsın- 1. Zor görmek, çekinmek,
utanmak. 2. Yapmak istememek. 3.
Cesaret edememek. 4. Zorluk görmek.

kıymmet Kıymetli, değerli; kıymet.

kıyssa Kıssa, kısa hikâye.

kıyşay- Çarpılmak, bükülmek,
eğilmek.

kıytga 1. Parça, kısım. 2. (Coğ.) Kıta.

kıyuvsız Ürkek, korkak.

kız Kız.

kız- Kızmak, çok ısınmak;
şiddetlenmek, hararetlenmek; kızmak,
öfkelenmek, sinirlenmek.

kızar- Kızarmak, kırmızılaşmak.

kızganiç 1. Acınacak hâlde, zavallı. 2.
Feci. 3. Miskin.

kızgılt kören Kızılca kahverengi.

kızık- 1. Bulmak istemek. 2. Dilemek.
3. Bir şeye sahip olmayı arzulamak,
canı çekmek.

kızık 1. İlgî çekici, dikkate değer. 2.
Cazip. 3. Komik, güldürücü, kendisine
has, orijinal. 4. Kıymet, değer.

kızıklı İlginç, ilgi uyandıran, ilgi
çekici.

kızıksın- Merak etmek, ilgilenmek,
ilgi göstermek.

kızıksındır- Meraklandırmak,
ilgilendirmek.

kızıktır- Heveslendirmek,
isteklendirmek.

kızıl Kızıl, kırmızı.

kibét Dükkân, satış mağazası.

kiç Akşam; (kun- fiili yanında) gece,
akşamleyin.

kiç- Geçmek, aşmak.

kiçe Dün; akşam.

kiçék- Gecikmek, geç kalmak.

kiçén Akşamleyin, akşam vakti.

kiçér- 1. Yardım edip geçirmek. 2.
Baştan geçirmek, görmek. 3.
Hatırlamak. 4. Bağışlamak, affetmek.

kiçéres Duygu, his.

kiçke Akşam, akşamleyin.

kidér- Giydirmek.

kidért- Giydirtmek.

kikrik İbik.

kil- 1. Gelmek, ulaşmak, yetişmek. 2. Ağırılığı olmak, çekmek. 3. Yardımcı fiil –**p kil-** “devamlılık”. 4. –**AsI kil-** “istek”.

kilbet Dış görünüş, kılık, kıyafet, boy-pos.

kileçek Gelecek, istikbâl.

kilén Gelin.

kilés- 1. Yakışmak, uymak. 2. Dost olmak, birbirini anlamak, beraber yaşayabilmek. 3. Barışmak, düşmanlığa son vermek. 4. Birinin sözüne inanmak, güvenmek.

kilés Dış görünüş, görüntü, hâl.

kiléslé Uygun, yerinde.

kimé- 1. Azalmak, küçülmek. 2. Önemi kaybolmak.

kimér- Kemirmek; acı vermek, azap çektirmek.

kimlék Kemlik, noksanlık, haksızlık.

kimsén- 1. Kendini küçük görmek. 2. Birisinin kendisini aşağıladığını hissetmek.

kimsét- 1. Küçük görmek, kale almamak. 2. Hor görmek.

kindér 1. Kendir bitkisi. 2. Kendir dokuma.

kinet Aniden, ansızın, birden, birdenbire.

kino 1. Sinema. 2. Film.

kiñ Geniş.

kiñey- 1. Genişlemek, yayılmak. 2. Artmak, büyümek. 3. Enginleşmek, rahatlamak.

kiñeş Ögüt, nasihat; fikir alışverişi; tavsiye, öneri.

kiñeyt- Genişletmek.

kiñlék Enginlik.

kiñrek Daha geniş, daha rahat.

kiosk Büfe, dükkân, kulube.

kiptér- Kurutmak.

kiré Geri; ters; olumsuz, kötü.

kirek 1. Gerek, lüzum. 2. Bir şeye ihtiyacı olma. 3. Gerekli; -rga, -rge ekli fiillerden sonra gelerek gereklilik çekimi yapar.

kirek- Gerekmek, gerekli olmak.

kirélen- Terslik yapmak, karşı çıkmak.

kirlé Pis, kirlî.

Kirov Özel isim, Rusya’ya bağlı eyalet Kirov (oblastı).

kirte 1. Sırık. 2. Çit, çevirme duvarı. 3. engel, mania. 4. Bir şeyin hududu, sonu.

kis- 1. Kesmek, biçmek. 2. Ameliyat etmek. 3. Kısaltmak, azaltmak. 4. Sözü kestirip atmak.

kisek 1. Bütünün bir parçası, bölüm, kısım. 2. Cüz. 3. Dilim, lokma. 4. Bölüm. 5. Bölge. 6. Tane.

kisetüv Uyarı, ikaz.

kiskén Çok tesirli, güçlü; keskin; zor, müşkül; kesin, kati.

kisté- Kestirmek, biçtirmek; kesin bir fikre, karara varmak.

kit- (I) 1. Gitmek. 2. Başlamak, güçlenerek sürmek, uzamak. 3. Göçmek. 4. Bitmek, yok olmak. 5. Batmak, gömülmek. 6. Devam etmek. 7. Akmak. 8. Bitmek, tükenmek. 9. adet olmak.

kit- (II) Yardımcı fiil “dönüşme”, “yerine getirme”, “çabukluk, tezlik” işlevleri.

kitapḥane Kütüphane.

kitél Askeri üniforma.

kitél- Kırılmak, parçası kopmak.

kiter- Gidermek, temizlemek.

kitér- Getirmek; kitérep biçimiyle suk-, bér- töşér- gibi fiillerin önüne gelerek işin çok kısa süre içinde, aniden gerçekleştiğini bildirir.

kitérel- Getirilmek.

kiy- Giymek; (gözlük vb.) takmak.

kiyém Kıyafet, giysi, giyecek, giyim.

kiyén- Giyinmek.

kiyéndér- Giydirmek.

kiyér- Kabartmak, şişirmek; genişçe açmak.

kiyev Güvey, damat.

klass Sınıf.

klub Kulüp.

koç- Kuçaklama, kucağına almak, sarmak.

koçak Kucak; bir kucağa sığacak kadar.

koçakla- Kucaklamak.

kodret Kudret, güç.

kol Kul, köle.

kolaç Kulaç.

kolaçla- Kulaçlamak.

kolak (I) Kulak.

kolak (II) Zengin.

kolbasa Sucuk.

kolhoz Sovyet devletinde çiftçilik işlerini birlikte yürüten üretme çiftliği.

kolın Bir yaşına kadarki tay.

kolléktiv 1. Aynı amaçla ve bir işi yapmak için toplanan grup, çalışma dairesi. 2. Ortak, imece.

kollık Kulluk, kölelik.

kolon Kolon, sütun.

kolonna Kolon, sütun.

kom Kum.

komaç 1. Açık kırmızı. 2. Kırmızı bayrak.

komaçav Rahatsızlık, zorluk.

komaçavla- Rahatsız etmek, birisine zorluk çıkarmak.

komandirovka Görevlendirmek, görevle gitmek.

komédant 1. Komedyen, komedi aktörü. 2. Sahtekar.

komissiye Komisyon ile ilgili.

komitét Komite.

komissar Komiser.

kommunal Komünal, komünle ilgili, komüne ait.

kommunist Komünist.

kommunistik Komünistik.

kommunizm Komünizm.

komsız Açgözlü, tamahkâr.

komsomol Eski SSRB'de komünist gençler birliği.

könaralaş Günaşırı.

konférans Toplantı, konferans.

konfét Şekerleme, karemela.

konkrét Somut.

konspékt Özet, hülasa.

konstruksiyé Yapı.

kontsért Konser.

konyak Konyak.

koņgirt Koyu kahve.

kor- Kurmak, tesis etmek, oluşturmak, meydana getirmek; bir şeye temellendirmek, dayandırmak.

koral Silah.

korban Kurban.

kordaş Yaşıt, akran, birlikte büyüyen, aynı çağda yaşayan kişi.

Koren İslam dininin kitabı, Kuran-ı Kerim.

korgaksı- 1. İyice kurumak. 2. Eksilmek, fakirleşmek.

korı Kuru; kurak, yağışsız; boş, bir şeyi olmayan; (ses hakkında) soğuk, hissiz.

korı- Kurumak.

korıl- Kurulmak, yapılmak, inşa edilmek.

koridor Bir yapıya girmeyi sağlayan veya odaları birleştiren genellikle dar geçit, geçenek.

korpus Kolordu; uzmanlıkları, resmi veya iş dereceleri aynı olan kişiler grubu.

korsak Mide, işkembe.

korşav 1. Çember, halka. 2. Bukağı.

kort 1. İpek böceği vb. kurt. 2. Arı, bal arısı. 3. Tırtıl. 4. Asalak, parazit. 5. Bir işe aşırı düşkün kimse.

koruv Kurma, tesis etme, oluşturma, meydana getirme.

kosınkaEşarp, baş örtüsü.

kostyum Kostüm, takım elbise.

koş Kuş.

kot 1. Ruh. 2. Nur, güzellik. 3. Şans, baht.

kotıl- Kurtulmak; azat olmak, serbest kalmak.

kotır- Kudurmak, delirmek.

kotırın- 1. Birisinin nasihati veya yönlendirmesine uymak. 2. Anlamsız bir işle meşgul olmak. 3. Şaşırarak. 4. Güçlenerek devam etmek. 5. Canı ne isterse onu yapmak.

kotırınkı Dehşetli, azgınlık.

kotkar- Kurtarmak, azat etmek, serbest bırakmak.

kotoçkıç Müthiş, korkunç; çok, fazla, pek çok.

kotsız 1. Çirkinlik. 2. Hain, inançsız. 3. Dehşetli, korkunç.

koy- Dökmek; madeni eriterek belli bir şekle sokmak; yapmak, kurmak, inşa etmek.

koyaş 1. Güneş. 2. Aydınlık ve mutluluk kaynağı.

koyıl- Dökülmek; kopup düşmek; yapılmak, imal edilmek; yok olmak, bitmek.

koyma Bahçe vb. için yapılan çit, duvar.

koymak Sıvı hamurdan tavada pişirilerek yapılan ve çayla birlikte yenen hamur işi, akıtma.

koyruk Kuyruk.

kozgın 1. Kuzgun. 2. Birisinin gücünü, malını dolandırarak geçinen kişi. 3. Düşman uçakları hakkında mecaz.

köç Güç, kuvvet, enerji.

köçey- Güçlenmek, gücü arttırmak.

köcséz Güçsüz.

köl Kül.

köl- Gülmek; (güneş) ışık saçmak, aydınlatmak.

köleç Sevinçli, neşeli, mülayim, yumuşak yüzlü.

kölké 1. Komik, gülünç, güldürücü. 2. Gülme, gülüşme. 3. Küçük mizahi kitap.

kömen Yer adı, Kömen.

kömés Gümüş; gümüş renginde olan; (ses hakkında) yankılı, çınlayan.

kön 1. Gün. 2. Güneş. 3. Hayat. 4. Rahat ve iyi yaşama.

könbağış Günebakan, ayçiçeği.

könçélék Kıskançlık.

köndeş 1. Kuma. 2. Rakip erkek. 3. Karşı taraf, mücadelede rakip.

köndéz Gündüz.

könleş- 1. Birisine güvenmeden, şüpheyile bakmak. 2. Rakip olmak, kıskanmak, imrenmek.

köpşe 1. Boru. 2. Namlu. 3. Çiçek, bitki sapı.

körek Kürek.

kören Kahverengi.

köreş Mücadele, çatışma.

köt- 1. Beklemek, olmasını veya gelmesini beklemek, hazır durmak. 2. Bir şeyin olacağına güvenmek, inanmak, ümitli durmak. 3. Dilemek.

köt- Beklemek, gözetmek. (kötmegen cirde(n) birdenbire, tesadüfen.)

kötél- Beklenmek.

köy Ahenkli ses, ezgi, şarkı, türkü.

köy- Yanmak.

köyé Biçimde, hâlde.

köyle- (I) Ahenkli sesle bir melodi mırıldanmak.

köyle- (II) Düzenlemek, düzene koymak, ayarlamak.

köylen- Düzene sokulmak, hazırlanmak.

köyme Kayık, sandal.

köz Güz, sonbahar.

közge (I) Ayna.

közge (II) Güze ait, sonbaharınki.

Kréml Moskova'daki Kızıl Meydan'da bulunan ve Rus yönetiminin idari merkezi olan tarihi Kremlin Sarayı.

kréml 1. Kale. 2. Kremlin.

kubar- Koparmak, yerinden ayırmak.

kubız Nal gibi bükülü demir çubuğuna tel gerilerek yapılan ağız kopuzu.

kuhnya Mutfak.

kul Kol; el; araç, yol; imza; hakimiyet; sahiplik.

kulay Uygun, münasip.

kulla bér- kullap "Tek elle", iké kullap "İki elle".

kultuk Omuz başının alt kısmı, koltuk.

kultukla- 1. Koltuk altına kısırmak. 2. Koltuk altından tutup kucaklamak.

kulyavlık Mendil.

kulyazma El yazması (eser, yapıt, kitap); müsvedde.

kunak Konuk, misafir; (yer tamlayıcısı biçiminde) konukluk, misafirlik.

kup- Ayağa kalkmak, yükselmek; (ses, gürültü vb. hakkında) aniden başlamak, ortaya çıkmak.

kupşı Şık, muhteşem, göz alıcı, şatafatlı, cakalı, bopstil.

kupşıla- Giyimini kuşamını güzelleştirmek.

kuptar- Yapışık şeyleri birbirinden ayırmak; kavga, gürültü vb. çıkarmak.

kurık- 1. Korkmak. 2. Kaçmak. 3. Belli şartlara dayanamamak.

kurkit- 1. Korkutmak. 2. Ürkütüp kaçırmak.

kurkuv Korku.

Kursk (dugası) Ayete'l-Kürsi duası.

kurtka Kazak, ceket.

kuş- (I) 1. Eşlemek, eşini koşmak. 2. İki veya daha fazla şeyden bir bütün teşkil etmek. 3. Katmak, ilave etmek, karıştırmak. 4. Ekleme, ulamak. 5. Ayrı olanları kavuşturmak.

kuş- (II) Birisine bir işi yapmasını emretmek, buyurmak. 2. İstemek. 3. Bir şeyin yapılmasını haklı görmek. 4. Müsaade etmek.

kuş- (III) Ad vermek.

kuş 1. İki, çift. 2. İkisi bir dipten, bir kaynaktan çıkan, yetişen. 3. Eş, ikisi bir bütün oluşturan.

kuşamat Takma ad.

kuşıl- Birleştirilmek, eklenmek; katılmak.

kuşır- Kolları kavuşturmak, bağlamak.

kuv- Kovmak; sürgün etmek; peşinden gitmek, takip etmek; at sürmek; devam etmek, sürdürmek.

kuvala- Kovalamak.

kuvan- Sevinmek, mutluluk duymak.

kuvanıç Sevinç, mutluluk.

kuvet Kuvvet, güç.

kuvik 1. Su buharı saydam gaz kabarcığı. 2. Yalan, mübalağlı söz.

kuy- 1. Koymak, yerleştirmek; bir şeye bir şekil vermek, bir şeyi bir hâle sokmak; kurmak, düzmek, yapmak; göreve getirmek; yazmak, yazıda göstermek; değerlendirmek; bir meseleyi ortaya koymak, sunmak; bir görev, sorumluluk yüklemek; belirlemek; vermek, sağlamak. 2. Yardımcı fiil tezlik; tamamlanma.

kuy Koyun.

kuyıl- 1. Koyulmak, yerleştirilmek; bir şeye tutturulmak, takılmak; yapılmak, kurulmak; göreve getirilmek; yazılmak, yazıda gösterilmek.

kuyırt- Konuşma, sohbet vb. koyulaştırmak, derinleştirmek.

kuyış- Karşılıklı olarak vermek.

küzalla- 1. Gözlemek, göz önüne getirmek, hatırlamak. 2. Anlamak.

kuzgal- 1. Silkinip kalkmak, hareketlenmek, davranmak. 2. Ayağa kalkmak. 3. bir yere yönelmek. 4. Baş kaldırmak, isyan etmek. 5. Uykudan kalkmak. 6. Hissetmek. 7. Güçlenmeğe başlamak.

kuzgat- Hareketlendirmek, kımıldatmak. Ayağa kaldırmak. Uyandırmak.

kuzı (I) Koyun yavrusu, kuzu.

kuzı (II) 1. Fındık. 2. Ceviz.

kübésé Çoğu.

kübék 1. Köpük. 2. Köpürtülmüş yumurta akı ve şekerle yapılan yiyecek, sakız kurabiyesi.

kübelek Kelebek.

kübelektey Kelebek gibi.

kübrek 1. Daha çok. 2. Çoğunlukla, çoğu zaman.

küç- 1. Göçmek, geçmek, başka bir yere gidip yerleşmek. 2. İstifa edip iş değiştirmek.

küç 1. Oğul arısı. 2. Arı sürüsü. 3. Göç eden halk veya oba.

küçe Dar sokak, ara sokak.

küçén- Göçmek, göç etmek; taşınmak.

küçér- Başka bir yere geçirmek, taşımak; göçürmek, göç ettirmek; başka bir işe geçirmek, işini değiştirmek; çevirmek, tercüme etmek.

küçerél- Başka bir işe geçirilmek, işi değiştirilmek.

küçme 1. Bir yerden bir yere daima hareket eden. 2. Göçmen. 3. Göçebelik devri. 4. Göçer, göçebe halk. 5. Hareketli, sabit olmayan mekanizma. 6. Gezici, seyyar. 7. asıl olmayan, mecaz anlam.

küçteneç Saygı ve sevgi göstermek üzere armağan olarak hazırlanacak yiyecek.

küger- 1. Göğermek, yeşermek. 2. Küflenmek.

kügerçén Güvercin.

kük (I) Gök, gökyüzü.

kük (II) Gök rengi, mavi, boz.

kükre- Gürlemek, gürüldemek; kükremek; çok iyi bir şekilde büyümek, yetişmek.

kükrek Göğüs; gönül, yürek.

kül 1. Göl. 2. Su birikintisi.

külmek Elbise, entari; gömlek.

küm- Gömmek; ölüyü defnetmek; kaplamak.

kümél- Gömülmek; örtülmek.

kün Deri.

kün- 1. Razı olmak, tasdik etmek. 2. Alışmak. 3. Alışkanlık edinmek.

küñék- Alışmak.

küñél Gönül, ruh dünyası; akıl, zihin.

küp 1. Çok, fazla, sayısı veya miktarı yüksek. 2. Uzun müddet.

küpçélék Çoğunluk.

küpér 1.Köprü. 2. Fikirler arasındaki mantık bağı. 3. Su kıyısında ağaç kütüklerden yapılmış iskele.

küpér- Köpürmek, kabarmak.

küplep Çok sayıda, çok miktarda, kaç; nice, birçok; çok, çok fazla.

küpler Çokları, çoğu kişiler.

küpmé 1. Ne kadar, ne miktarda. 2. Uzun vakit mi. 3. Kaça, kaç para. 4. Duygu bakımından fazla, tesirli.

küptér Hacmini çoğaltmak, büyültmek.

küpyaklı 1. Çok yüzlü, çok taraflı. 2. Muhtelif, çeşitli.

kür- 1. Görmek; karşılamak, rastlamak; anlamak, sezmek; fark etmek; baştan geçirmek, yaşamak; bir şeye sahip olup ondan yararlanmak; saymak, düşünmek, kabul etmek.

kürés- Görüşmek; selamlaşmak için el sıkışmak, vedalaşmak.

kürkem Görkemli, muhteşem.

kürset- Göstermek; takdim etmek; tanıtmak; bildirmek.

kürsé 1. Komşu. 2. Yakın.

küter- 1. Yukarı çıkarmak, yükseltmek, kaldırmak. 2. Dik tutmak. 3. Artırmak. 4. Kültür seviyesini yükseltmek. 5. Bir tecrübeye sahip olmak, baştan geçirmek. 6. Taşımak. 7. Kadeh kaldırmak.

küterép al- Bir teklife sahip çıkmak, desteklemek.

küz alma- Gözünü alamamak, dikkatle bakmak.

küz aldına kitér- Hayal etmek, göz önüne getirmek.

küz Göz; bakış.

küzet- Gözlemek, dikkatle bakmak.

L

laçın 1. Laçın, şahin, doğan. 2. Kahraman, cesur.

lagér 1. Kamp. 2. Askeri kamp, ordugâh. 3. Esir kampı. 4. Toplama kampı.

lampa 1. Lamba. 2. Sokak lambası.

layık Layık, değer, yaraşır.

lehet Lahit, kabir.

Leké Yer adı, Leké.

lekin Lakin, ancak, ama, fakat.

léktor Okutman, lektör; konferansçı.

léktsiya R. Yüksekokul derslerinde hocanın sözlü anlatımı, konferans.

Léningrad Yer adı, Leningrad.

Leşev Yer adı, Leşev.

litr Bir desimetreküpe eşit sıvı ölçüsü birimi, litre.

Lobaçévskiy Yer adı, Loboçevskiy.

M

maçı Kedi. bk. **meçé**.

mahir Mahir, yetenekli, usta.

mahsus Bir kişiye veya bir şeye ayrılmış, özel; özel olarak.

makta- Övmek, daima iyi taraflarından söz etmek.

maktan- Övünmek, böbürlenmek..

maktav Övme, övgü.

mal 1. Dört ayaklı evcil hayvan, davar. 2. Mülk, zenginlik. 3. Bir kıymeti olan veya yararlanan eşya, mal. 4. Ticaret metası.

malay 1. Oğlan. 2. Delikanlı. 3. Çırak. 4. Uşak.

man- 1. Bir suya batırmak, banmak. 2. Boyamak, boyaya yatırmak. 3. Kaplamak. 4. Yumruğu kondurmak, vurmak.

manara 1. Minare. 2. Kule.

mançıl- Islanmak, suya düşmek.

maᅇgay 1. Alın. 2. Dağın en yüksek dik yeri.

marca Rus kızı.

Mari Fin-Ogurlardan Mari halkı.

marja - marca Rus kızı.

Marksizm Marksizm.

marşrut Temel yönelimi ve geçilecek noktaları çok önceden belirlenen yöntem.

maşina Makine; araba, otomobil.

maşinka Yazı makinesi, daktilo.

mataş- Çabalamak, uğraşmak.

matbugat Basın, matbuat.

matur 1. Güzel, latif, yakışıklı. 2. Çok güzel sesli. 3. Hoş. 4. Pek nefis.

maturay- Güzelleşmek.

maturla- Süslemek, bezemek.

mavık- 1. Kapılmak, büyük bir hevesle ilgilenmek. 2. Aşık olup peşinden koşmak.

may 1. Mayıs. 2. Sütten elde edilen yağ, tereyağı. (Yemeğin kalitesini anlatmakta kullanılan sıfat)

mayla- 1. Yağlamak. 2. Rüşvet vermek.

mazar Falan, filan.

mecbür Mecbur, zorunda.

meclés Toplantı, toplanma.

mecmuga 1. Seçme eserler toplaması. 2. Mecmua, dergi.

mecnün Deli, divane.

meçé Kedi.

medrese Medrese.

meger Fakat, ama, lakin; şöyle, şu şekilde.

médal Madalya.

méditsina Tıp, hekimlik.

megarif 1. Bilim, kültür. 2. Eğitim ve öğretim.

meglüm Malum, bilinen, belli.

megne Mana, anlam.

megrur 1. Mağrur, gururlu. 2. Kibirli.

mehabet 1. Çarpıcı derecede güzel. 2. Büyük, ulu.

mehebbet Muhabbet, sevgi, saygı.

mehluk Mahlûk, yaratık, yaratılmış.

mehrüm Mahrum, yoksun.

meşer Mahşer.

mek Haşhaş, haşhaş bitkisi.

mekale Makale.

mekam 1. Derece, makam, mevki. 2. Ezgi, makam.

mekér 1. Kötülük, yaramazlık. 2. Hileli kötü bir iş veya fikir.

mektep Mektep, okul.

melcére- Hâlsiz düşmek, kıpırdayamayacak hâle gelmek.

melgun Kötü, melun.

ménj Bin sayısı; çok fazla, hadsiz hesapsız.

ménder Minder, yastık.

méne 1. İşte. 2. Tabi, elbet, yoksa, şimdi, şu anda.

meñgé 1. Ebedi, daimi, aralıksız. 2. Hiçbir zaman. 3. Uzun vakit. 4. Ömür boyu.

merhemet Merhamet, acıma.

merhüm Merhum, rahmetli.

merhüme (kadın için) Merhum, rahmetli.

mertebe 1. Defa, kere. 2. Otorite, derece, mertebe, rütbe. 2. Hâl. 3. Mevki.

meshere Küçümseme, alay etme, hor görme.

méskén Acınacak durumda olan, zavallı.

Meskev Rusya'nın başkenti Moskova; Moskova yönetimi.

meslihet Yerinde, uygun.

méstkom Sendika komitesi.

meş meş kil- Kaynaşmak.

meşakat Meşekkat, güçlük, zorluk, sıkıntı.

Métri Özel isim, kişi adı.

meyét Ölü, ceset, cenaze.

mezek Fıkra, anekdot.

mıltık Tüfek.

mıskal 4.26 grama eşit bir ağırlık ölçüsü.

mıskıl Hor görme, alay etme, küçümseme.

mıskıl- Hor görmek, alay etmek, küçümsemek.

mıskılla- Aşağılamak, küçümsemek.

mıştım 1. Gizli. 2. Usulca, sakin sakin. 3. Konuşmayı sevmeyen kişi.

mıyık Bıyık.

miç R. Hem ısıtmaya hem de yemek pişirmeye yarayan, tuğla veya demirden yapılmış soba, kuzine; fırın.

mihérban Şevkat, sevecen.

miken Acaba, ...mi imiş, ... mı ki.

mileş 1. Üvez. 2. Üvez ağacı.

Milevşe Kişi adı, Milevşe.

militsionér Polis.

million Million.

milliy 1. Milli. 2. SSCB’de ayne devlete ait olan.

min Ben.

ministr Bakan, vekil.

minut Dakika.

miñ Ben, çıban.

mirza Beyzade, soylu.

mirzabike Soylu hanımefendi.

misal Misal, örnek.

mişer Tatarların Batı ağızlarında konuşan bir grubu, Mişer Tatarı.

mizgél 1. An, vakit, zaman. 2. Hâl, durum.

mogciza 1. Mucize. 2. Olağanüstü görünüş.

moñit Muhit, çevre.

moñtac Muhtaç, ihtiyaç sahibi.

mokıt Akılsız, aptal, budala.

mondıy Bunun gibi, bu şekilde, böyle.

moñ Hüzün, gam, keder.

moñarçı Bugüne kadar, bu zamana kadar.

moñsuv Hüzünlü, gamlı, kederli; keyifsiz, sıkıntılı.

mögallim Öğretmen, muallim.

mögallime (Kadınlar için) Öğretmen.

mögayın Muhtemelen, galiba.

mögre- Böğürmek.

mömkin Mümkün, olası.

mönesebet Münasebet, ilişki; bakış, görüş, tutum.

mörecegat Müracaat, başvuru.

mösélman Müslüman.

mösélmança Müslümana yaraşır biçimde davranma.

möslime (Kadınlar için) Müslüman.

mul Bol, pek çok; zengin, varlıklı.

mulla Molla, hoca, din adamı.

munça Hamam, sauna.

Musa Celil 1906-1944 yılları arasında yaşamış ünlü Tatar şairi.

mut Acar, zeki, kurnaz.

muyın Boyun.

muzıka Müzik.

Myelüşke Kişi adı, Myelüşke.

N

naçar 1. Kötü, çirkin. 2. Güçsüz, takatı olmayan. 3. Morali bozuk, ümitsiz.

naçarlan- 1. Kötüleşmek, bozulmak. 2. (Hasta hakkında) kötüleşmek, ağırlaşmak.

nadan Cahil, bilgisiz.

namus Namus, şeref.

nasıyp Nasip, yazgı, takdir.

naşatır Nişadır.

ne Değil.

néçke Narin, zayıf, ince.

néçker- 1. İncelmek. 2. (Ses için) tizleşmek. 3. Şefkat duymak.

nek Fazla ve ya eksik değil tam.

nerse Ne; şey, nesne; kişi, kimse.

nesél Nesil, soy.

nesiyhet Nasihat, öğüt.

nerse 1. Ne. 2. Nesne. 3. Şey. 4. Kişi.

nersedér Bir şey, herhangi bir şey.

nezék bk. **néçke**.

nıgı- Sağlamlaşmak, kuvvetlenmek, güçlendirmek.

nıgıt- 1. Bağlarını sağlamlaştırmak, sıkılaştırmak. 2. Güçlendirmek.

nıguv Sağlam, güçlü, dayanıklı, ciddi

nık Sağlam, sıkı, güçlü; dayanıklı; sert, katı; ciddi; çok güçlü derecede, şiddetli.

nıklı Sağlam.

ni 1. Ne? 2. Nasıl? 3. Hangi? 4. Şey, nesne.

ni... ni Ne... ne... (bağlama).

niçe 1. Ne kadar, kaç? 2. Pek çok, .fazlasıyla birçok.

niçék Nasıl?

nidér Her neyse, bir şey.

nige Niye, neden?

nigedér Belirsiz bir şekilde, her nedense.

nigéz Temel; yer; baba ocağı.

nigézle- Temelini atmak, kurmak; bir şeye dayandırmak, temellendirmek.

nik Niçin, neden, ne maksatla.

nikader 1. Ne kadar. 2. Pek çok, birçok.

nilékten Neden, ne sebeple.

nindiy 1. Ne. 2. Hangi. 3. İstese ki. 4. Kim.

nisbet Nispet, oran.

nişle- Ne yapmak; bir şey yapmak.

nişlet- Ne yaptırmak.

nomér 1. Numara, rakam, sayı. 2. Hücre, küçük bölme, otel odası.

nugay Nogay.

nur Nur, ışık.

Nurullov Kişi adı, Nurullov.

O

o Şaşırma, hayranlık vb. duyguları bildiren ünlem.

obkom R. Bölge Komitesi.

oç Uç; taraf.

oç- Uçmak; işten çıkarılmak.

oçérk Röportaj.

oçın 1. Uçmak, kanat çırpma. 2. Hızla koşmak. 3. Heyecanlanmak, sevinmek.

oçındır- Uçundurmak, coşturmak.

oçız Ucuz.

oçkın Kıvılcım.

oçla- Bitirmek, sonlandırmak.

oçra-1. Rastlamak, Karşı karşıya gelmek, tesadüf etmek. 2. Başına bir

şey getirmek, baştan geçirmek, dışarı olmak, tecrübe edinmek.

oçrak Olay, vaka; durum.

oçraş- Rastlaşmak, karşılaşmak; buluşmak, görüşmek.

oçrat- Tesadüf etmek, görmek; denk getirmek.

oçuv 1. Uçmak, boşlukta yüzmek, havada gitmek. 2. Buharlaşıp uçmak. 3. yok olmak. 4. Çabuk harekete geçmek.

ofık Ufuk.

oğşa- 1. Benzemek. 2. Şekil hareket vs. bakımından yakınlığı olmak andırmak. krş. **oşa-**.

oktyabr Ekim, ayı.

olı Ulu, büyük.

olpat Büyük, yüce, üstün.

omtil- 1. Kızıp saldırmak, hücum etmek., atılmak. 2. Kolları sıvayıp çalışmaya başlamak. 3. Bir maksada erişmek için gayret etmek, istemek, arzu etmek.

omtiliş Çaba, gayret.

onıt- Unutmak.

or- 1. Vurmak. 2. Birbirine vurmak. 3. Bir şeyi birbirinin üstüne atmak,

fırlatmak. 4. Hücum etmek. 5.

Öldürmek, helak etmek.

ordén Madalya, nişan.

orıl- Vurulmak.

orlık Tohum.

osta Usta, ehil, becerikli, mahir.

ostrog Zindan, hapisane.

oşa- 1. Hoşa gitmek, iyi gelmek. 2. Yaramak. bk. **oğşa-**.

ot- Yenmek, galip gelmek; fayda sağlamak, kazanmak; ezberlemek, akılda tutmak.

otkritka Kart, kartvizit.

oya Hayvan yuvası, yaşama yeri, ev, yurt.

oyal- Utanmak, çekinmek, ar duymak.

oyat Ayıp; çok kötü.

oyatsız Utanmaz, arlanmaz, namussuz.

oyış- Oluşmak, meydana gelmek.

ozak 1. Uzun vakit boyunca. 2. Uzak, uzun (yol).

ozaklap Uzun süre, uzun uzun.

ozat- 1. Uğurlamak, yollamak, geçirmek. 2. Sürgüne göndermek.

ozın Uzun, uzun süren.

Ö

öç Üç.

öçén İçin.

öleş- Paylaştırmak, bölüştürmek.

ölgé 1. Örnek. 2. Giysi biçmek üzere kullanılan patron, model.

ölgér- 1. Vaktinde yetişmek, hazırlamak. 2. Meyve hakkında olgunlaşmak, pişmek. 3. İşlenip bitmek. 4. Olgun bir insan hâline gelmek.

ölke Bölge; bilim alanı.

ölken 1. Yaşça büyük. 2. İhtiyar. 3. Kıdemli olan. 4. Büyük.

ömét Ümit, umut.

önde- Teşvik etmek.

öneme- 1. Hoşlanmamak, sevmemek, içine sinmemek. 2. Hastalıktan kalkmamak, iyileşmemek.

örék- Ürkemek, korkmak.

örék Kayısı.

örfiye Tül.

örkét- Ürkütme, korkutma.

örlék Kiriş kalası.

ös Üst, yukarı.

ös-baş Üst baş, giyim, kıyafet.

öst Üst baş, giyim.

öste- Katmak, ilave etmek, artırmak.

östel 1. Masa. 2. Sofra.

östeme Ek, ilave.

östén Üstün.

öşé- Donup ölmek.

öt- 1. Ütmek, ütölemek. 2. Sefahatla hayatını israf etmek.

öy Ev.

öyel- Yığılmak, kümelenmek.

öylen- Bir kızla evlenmek.

öyren- Alışmak; öğrenmek, bilgi edinmek; incelemek, tetkik etmek.

öyret- Alıştırmak; öğretmek, bilgi vermek; akıl vermek, öğütlemek; anlatmak; yol vb. göstermek.

öz- Ayırmak, koparmak; devamlılığına son vermek, durdurmak.

özdér- 1. Koparmak. 2. Güzel çalgı çalmak. 3. Üzmek. 4. Kestirip atmak. 5. Keskin ve etkili olmak.

özék 1. Kopuk, bölünmüş. 2. Parça parça. 3. Hece hece söylenen.

özél- 1. Ayrılmak, kopmak, bozulmak, sona ermek, durmak. 2. Üzülme.

P

palata 1. Oda. 2. Parlemantonun bölümü.

palto Palto.

papka Dosya.

par (I) Buhar.

par (II) İki tane, çift.

pare 1. Parça. 2. Can parçası. 3. Kur'an'dan bir bölüm. 4. Pay, hisse.

Parij Fransa'nın başkenti Paris.

parovoz Lokomotif.

partbilét SSCB Komünist Partisi'ne üyeliği gösteren belge.

partiya 1. Parti. 2. Grup, takım.

partkom Parti Komitesi; Parti Komitesi Sekreteri.

patşa Padişahlık, sultan; çar.

Pavlik Morozov

peremeç

peké Ustura.

péleş Kel.

pencésembé Haftanın günlerinden biri, Perşembe.

peremeç İçine kıyma konarak kenarları bohça biçiminde büzülmüş hamurun yağda kızartılmasıyla yapılan bir tür börek; beklenmedik bir durumda söylenen şaşma ünlemi.

péron Peron

pési Kedi.

péş- Pişmek.

péşékçédey

péşér- Pişirmek.

peyda bul- Ortaya çıkmak.

pıçran- Pislenmek, kirlenmek, pis iş görmek.

pıçrak Sulu çamur, balçık.

pıçrat- Pislemek, pisletmek, kirlletmek.

pırhılda- İçten içe gülmek.

pışıl-da- Fısıldamak.

pıyala Cam.

pionér İzci, küçük komünist.

pirog Bir çeşit hamurlu yemek.

platş Pardösü.

pob Bar.

poçmak Köşe; gönülde kimseye bildirilmeyen, sır gibi saklanan yer.

poézd Tren.

poğod Askerî, sefer.

pop Papaz, rahip.

portfél Çanta, el çantası.

pos- Görünmemek için bir şeyin arkasına veya içine saklanmak, gizlenmek, pusmak.

post Makam, mevki.

poş- 1. Endişelenmek, kederlenmek. 2. Canı sıkılmak.

povést Büyük hikâye.

poza Duruş, pozisyon, görüntü.

pöhte Düzgün, düzenli, muntazam, tertipli.

pöhtelen- Tertiplenmek, düzenlenmek.

praktik (I) Pratik tecrübesi olan.

praktik (II) Pratik uygulamaya dayalı.

prédsédátél Başkan.

prémiye Prim.

proféssor Profesör.

profkom Sendika komitesi.

protést Protesto, reddiye.

proza Nesir, düz yazı.

psihik (*psihika*) Ruh hâli, hâletiruhiye.

pulat Genellikle taştan yapılan büyük ev, saray.

R

radio Radyo.

rasla- Kanıtlamak, ispat etmek; doğrulamak, tasdik etmek, onaylamak.

raspisaniyé Çizelge, program.

rayon Sovyet düzeninde *républika*, kray içinde coğrafi ve idari açıdan ayrılmış birim, bölge. 2. Saha.

réabilitatsiye Şeref ve itibarını iade etme, aklama.

rédiaktor Redaktör.

rédiaktsiya Yazı kurulu.

rehet 1. Rahat, bolluk. 2. Keyif, tat. 3. Huzur.

rehetlen- 1. Rahatlamak, memnuniyet duymak, memnun olmak. 2. İyilik görmek, yararlanmak.

rehetmet Rahmet, merhamet; teşekkür.

réktor Rektör.

réls Ray.

rencé- Kırılmak, gücenmek, incinmek;
kızmak, öfkelenmek.

rencés Kırgınlık, gücenme.

rencét- Üzmek, hakaret etmek, eziyet
etmek, kırmak, gücendirmek.

réproduktor Hoparlör.

ret 1. Saf, sıra, dizi. 2. Defa, kere. 3.
Bir şeyin tertibi düzeni. 4. Fayda.

retlé 1. İyi, düzgün, mazbut (kişi), 2.
Makul, yerinde, normal. 3. Taleplere
cevap verecek hâlde. 4. Düzenli.

retlep Düzgünce, düzenli olarak.

revés (I) Dış görünüş, şekil. 2. Usul,
tarz.

revés (II) Dil bilgisinde zarf.

revéslé ... şekilde, ... gibi.

Révo Yer adı, Revo.

révolyutsiya İhtilal, devrim.

rifma Kafiye, uyak.

risvay Rezil, rüsva.

ritm Ritim.

riza 1. Rıza. 2. Rızılı olmak, karşı
gelmemek.

rizalaş- Karşılıklı razılı olmak,
anlaşmak.

rizık Rızık, yiyecek, içecek şey,
nimet..

romaşka Papatya.

Rono Yer adı, Rono.

röhset Ruhsat, müsaade, izin.

ruh 1. Ruh. 2. Öz, esas.

ruhıy 1. Ruhi. 2. Manevi.

S

sabak Ders.

sabıy 1. Küçük çocuk. 2. Çocukluk. 3.
Çocukça.

Sabira Kişi adı, Sabira.

saf (I) Saf, sıra, dizi; grup, topluluk.

saf (II) Saf, temiz; (rüzgar hakkında)
serin ve yumuşak; net.

safsata 1. Çok uzun, gereksiz
konuşma, boş söz. 2. Yalan haber. 3.
Hor gören konuşma.

sagay- Dikkatini artırmak.

sagayt- Dikkatini artırtmak.

sagın- Görülen veya bilinen bir şeyi
veya birisini iyi tarafları ile

hatırlamak, özlemle yâd etmek, hasret çekmek.

sagış Özlem, hasret, keder, tatlı ve hüznü düşünce.

sagışlan- Özlemek, hasret çekmek, kederlenmek, hüznülenmek.

sag ol- Sağ ol.

sahra Çöl. bk. **sehre**.

sak (I) 1. Çok dikkatli davranan kimse. 2. Duyuları çok hassas olan. 3. Pek tasarruflu davranan, müsrif olmayan.

sak (II) 1. Emniyet. 2. Nöbetçi, muhafız.

sak (III) Yolculukta çanta yerine kullanılan büyük bohça.

sakçı Bekçi, muhafız.

sakçıl 1. İhtiyatlı, temkinli, dikkatli. 2. Tutumlu.

sakla- Korumak, kollamak; saklanmak, tutmak, muhafaza etmek; beklemek, bekçilik etmek; gözetmek.

saklavçı Koruyucu, saklayıcı.

saklık İhtiyat, tasarruf, tutumluluk.

sal- (I) 1. Koymak, yerleştirmek. 2. Toz hâlinde bir şeyi dökmek, tepeleme doldurmak. 3. Koymak, doldurmak. 4.

Nem veya buharı dışa vurmak. 5.

Temel atmak, tesis etmek. 6. Denizde

demir atmak. 7. Pranga takmak,

zincire vurmak. 8. Ağ atmak. 9. Ev

yapmak, bina dikmek. 10. Sargı

sarmak. 11. Yük vurmak, yük sarmak,

yüklemek. 12. Yol döşemek, yol

açmak. 13. Yıkıp yerleştirmek. 14.

Dayandırmak. 15. Yatırmak. 16.

Yenmek, yıkmak. 17. Eğmek,

bükmek. 18. Çok içki içmek.

sal- (II) 1. Çıkarmak, çekip almak. 2. Soyunmak.

sala Köy, köy yeri.

salam Saman.

salın- İnşa edilmek, yerleştirilmek.

salkın 1. Serin, soğumuş, soğuk. 2.

Duygusuz. 3. Çok ciddi, resmi tavırlı.

4. Soğukluk.

salkınça Biraz serin.

Samat Kişi adı, Samat.

san (I) Sayı; süreli yayınlarda nüsha.

san (II) Saygı, itibar.

san (III) Gövdenin bir kısmı.

sana- 1. Saymak, hesap etmek, miktarını tespit etmek. 2. Bir şey hakkında bir kanaat sahibi olmak, bir fikri olmak, sanmak.

sanal- Sayılmak, fark edilmek.

sandık Sandık.

sandugaç Bülbül.

sanla- 1. İtibar etmek, dinlemek, saymak. 2. Boyun eğmek.

sansızlan- Saygısızlık etmek, hürmetsiz hâle dönmek.

saranlan- Açgözlülük etmek, cimrilik göstermek.

sargay- 1. Sararmak, sarı renge dönmek. 2. Endişelenmek, kaygı duymak.

sarık Koyun.

Sarman Tataristan'da bir bölge olan Sarman.

sataş- Bir şeyle çok meşgul olmak.

sataştır- Konuşmasını şaşırtmak.

satlık 1. Satılık, satışa çıkmış. 2. Namussuz, satılık kişi.

sav bul Hoşça kal.

sav 1. Sağ, sağlıklı. 2. Canlı, diri, dinç.

sav Sağlıklı; sağ, canlı.

savıt Kap, çanak.

say Sığ, derin olmayan.

sayıskan Saksığan.

sayın İsimlerden ve –gan, –gen ekli fiillerden sonra gelerek “her” anlamını bildirir, –gan, gen sayın yapısında “-dıkça, -dikçe” ekinin işlevini görür.

sayla- 1. Seçmek, tercih etmek. 2. Oy kullanmak, seçip tayin etmek.

sayra- Kuş ötmek, şakımak, güzel bir sesle şarkı söylemek; hoş bir şekilde, tatlı tatlı konuşmak.

sazlık Sazlık, bataklık.

sehre Çöl.

Sébér Rusya'nın federal bölgelerinden biri olan Sibirya.

sébér- Süpürmek, çöp temizlemek.

sébérél- Süpürülmek.

sébérké 1. Süpürge. 2. Sefahat içinde yaşayan, serseri.

sedaka Sadaka.

segadet Mutluluk, saadet.

segat Altmış dakikalık zaman dilimi; bir iş için belirlenmiş zaman; içinde bulunulan zamanı gösteren alet, saat.

sehife 1. Sayfa. 2. Ömrün bir dönemi.

sehne Sahne.

seké Seki, divan.

sékretar Bir kuruma seçilerek konmuş yönetici.

séleğey 1. Salya. 2. Salyalı çocuk. 3. Ahmak kişi.

selet Yetenek, beceri, ustalık, hüner.

sélkén- Kımıldamak, kıpırdamak, titremek.

seminar Seminer.

sengat Sanat, estetik.

séntyabr Eylül ayı.

séñ Sen, ikinci tekil kişi zamiri.

séñ- Sinmek, işlemek, nüfuz etmek.

séñlé Kendinden küçük kız kardeş.

sér Sır, giz.

sérjant Çavuş.

seyér tot- İzlemek, seyretmek.

seyér Tuhaf, garip, acayip, ilginç.

seyérsén- Garipsemek, tuhafına gitmek.

seyeset Siyaset, politika.

şholastika Skolastik.

sıbzıgı Düdük, sipsi.

sıkra- İnlemek, sızlanmak, ah etmek.

sıkra- İnleme, sızlanma, ah etme.

sıkta- bk. sıkra-.

sılan- Bulaşmak, sıvaşmak.

sıluv 1. Güzel, güzel yüzlü. 2. Zarif, muntazam.

sıman Gibi, benzer.

sın- Kırılmak.

sına- Sınamak, denemek.

sınav (I) Sınama, deneme.

sınav (II) Sınav, imtihan.

sıpir- Eli üzerinde gezdirerek bir şeyi düzeltmek; sıvazlamak.

sırhav 1. Hasta. 2. Hastalık.

sıy- 1. Sığmak. 2. Yerleşebilmek. 3. Darca bir yerden geçebilmek. 4. Oturacak bir yer bulmak.

sıy 1. Düğünde veya bayramda misafire takdim edilen güzel yiyecek veya içecek, ikram. 2. Ziyafet, ikram meclisi.

sıydır- Sıgdırmak; kalacak yer vermemek, barındırmak.

sıyfat Sıfat, özellik, nitelik; kalite.

sıyın- Sığınmak.

sıyır- Sıyırmak, kollarını sıvamak.

sıyła- Ağırlamak, ikram etmek.

sıynıf 1. Sosyal sınıf, katman. 2.

Derslik.

sıypa- Okşamak, elle sıvazlayıp sevmek.

sıyrak Baldır.

sızgır- 1. Islık çalmak. 2. Yılan tıslamak. 3. Rüzgâr uğuldamak. 4. Yoksullaşmak.

sızıl- 1. Çizilmek. 2. Gözükmek.

sigéz Sekiz.

sihér Sihir, büyü.

sihet 1. Sihat, sağlık. 2. Sağlıklı, salim.

sihriy Sihirli, büyüü.

sikér- 1. Sıçramak, zıplamak, hoplamak. 2. Aşırı davranışlarda bulunmak. 3. Fikirlerde istikrarsızlık göstermek.

sikérén- Zıplamak, sıçramak.

simbolika Sembol, işaret.

sin Sen.

sinéké Seninki.

sintézlav

sip- Serpmek.

sipkél Yüzdeki çil.

sirat küperé Sırat köprüsü.

siregey- 1. Seyrelmek, seyrekleşmek. 2. Azalmak. 3. Sıklığı azalmak.

sirek Seyrek, sık olmayan; nadir, ender.

sisken- İrkilmek, dehşete düşmek.

siz- Sezmek, dehşete düşmek.

sizdér- Sezdirme, hissettirmek.

sizgér Sezgisi güçlü.

skripka Keman.

soklan- 1. Vurulmak, hayran olmak. 2. Âşık olmak.

soldat R. Asker.

soltan Sultan, padişah.

soñ (I) Geç, geç vakit. 2. Mademki, öyleyse, peki. 3. Son, sonuç. 4. Sonuncu.

soñ (II) Sonra (Son çekim edatı).

soñ (III) Ha, ya, değil mi (seslenme edatı).

soñar- Gecikmek, geç kalmak.

soñgı Sonuncu, son.

sora- 1. Sormak. 2. İstemek, talep etmek, rica etmek. 3. Gerektirmek.

soraş- Sormak, soruşturmak.

sorav 1. Soru, sual. 2. Rica, istek. 3. sorgu, soruşturma. 4. Talep, ihtiyaç.

sorgult Bozca, bozumsu.

sotsialistik Sosyalist.

Sovét Meclis; Sovyetler Birliği; kurul, heyet.

soyuz Birlik, ittifak.

sör- (I) 1. Toprak sürmek. 2. ayak altındaki çamuru, karı yarıp süpürmek.

sör- (II) 1. Kovmak, sürmek. 2. Sürgün etmek.

sörél- 1. Toprak sürülmek. 2. Kovulmak. 3. Sürgün edilmek. 4. Ömür veya keyif sürülmek.

sörgén Sürgün.

sörme Kaş veya göz sürmesi.

sört- 1. Silmek. 2. Silip temizlemek. 3. Sıvazlayarak sürmek, kolonya veya parfüm sürmek. 4. Çalmak, hırsızlık yapmak.

söt 1. Söt. 2. Bazı bitkilerin suyu. 3. Bazı maddelerin beyazımsı eriyik şekli.

söy- 1. Elle okşayıp, kucaklayıp sevmek. 2. Sevmek, hoşlanmak.

söyek 1. Kemik. 2. Hayvan kemiklerinden yapılmış.

söyekçél Kemikli.

söyeklé 1. Sevgili, sevimli. 2. Yâr, sevgili, canan.

söyén- Sevinmek, kıvanmak.

söyénéc 1. Sevinç, neşe. 2. Sevinilecek haber, müjde.

söygen Sevilen kişi, sevgili, yâr.

söykémlé Sevimli, çekici, alımlı, şirin.

söykémséz Sevimsiz, itici, alımsız.

söyle- 1. Söylemek, demek. 2. Anlatmak, bildirmek. 3. Göstermek, aksettirmek.

söyleş- 1. Konuşmak. 2. Bir dil konuşmak. 3. Söyleşmek. 4. Sözleşmek, anlaşmak.

stakan Bardak.

starosta Muhtar, başkan.

studént Yüksekokul öğrencisi.

sud 1. Mahkeme, duruşma. 2. Divan.

sugar- 1. Sulamak. 2. Sulu tarım yapmak üzere arık ve kanal açmak. 3. Hayvana su vermek. 4. Bir fikre gönülden bağlanmak.

sugarıl- Sulanılmak.

sugıl- 1. Vurulmak, çarpılmak. 2. Kenara atılmak. 3. Bir yere ayaküstü

uğramak. 4. bir ricayla gelmek. 4.

Rahatsızlık vermek.

sugış 1. Vuruş, dövüş. 2. Savaş, harp.

3. Savaşın içindeki bir çarpışma.

sugış- 1. Vuruşmak. 2. Dövüşmek. 3.

Savaşmak, harp etmek, çarpışmak. 4.

Mücadele etmek.

suk- 1. Sertçe vurmak, itip kakmak. 2.

Saat çanı ötmek. 3. Özel bir şekil

vermek. 4. Kaydetmek. 5. Yaralamak,

zedelemek. 6. Zarar vermek. 7.

Şansızlık getirmek. 8. Sert konuşmak,

eleştirmek. 9. Kâğıt oynamak. 10.

Çabuk çabuk yemek. 11. İçkiyi dibine

kadar içmek. 12. Hırsızlık yapmak.

sukala- 1. Sabanla toprağı sürmek. 2.

Tek tük konuşmak. 3. Az çok okuma

yazma bilmek.

sukmak Patika.

suktur- 1. Dövdürmek, vurdurmak. 2.

At veya traktörle ekin dövmek. 3.

Ceza olarak dayak attırmak. 4.

Kinayeyle söz etmek, laf çarptırmak.

suktur- 1. Vurdurmak. 2. Harman

dövdürmek. 3. Hırsızlık yapmak,

çalmak.

sul 1. Sol. 2. Kumaş veya elbise gibi

şeylerin iç veya ters tarafı.

sulış Soluma, soluk, nefes.

sumka 1. Deri veya bez çanta, bohça.

2. Kangru gibi hayvanların yavrularını
koyduğu torbası.

suret 1. Resim, portre. 2. Tablo,

resim. 3. Kıyafet. 4. İmaj.

suretle- 1. Resimlemek. 2. Tasvir

etmek, anlatmak.

su 1. Su. 2. Akarsu, ırmak, dere. 3.

Nem, ıslaklık. 4. Meyve suyu.

suvgan Soğan.

suvık 1. Soğuk, soğumuş. 2. Resmi

tavırlı, cazibesiz. 3. Soğukluk.

suvıt- 1. Soğutmak. 2. Hava soğutmak.

3. Azaltmak, bitirmek. 4. Çalmak.

suz- 1. Çekme, genişletme veya

büyütme yoluyla uzun hâle getirmek,

uzatmak. 2. Eldeki bir şeyi ikram

etmek, sunmak. 3. Gerinmek. 4.

Engellemek. 5. Uzun hava biçiminde

bir müzik söylemek. 6. Kuray çalmak.

suzıl- 1. Bir yere uzanmak, uzanıp

yatmak. 2. Vakitçe uzanmak, bir süre

devam etmek.

sün- 1. Sönmek. 2. Işığı sönmek. 3.

Motor susmak. 4. Bitmek, sona ermek.

5. Atıl hâle gelmek.

sündér- 1. Söndürmek. 2. Motoru

benzeri şeyleri kapatmak. 3. Bitirmek,

yok etmek.

sürüv Dış yüz, kılıf.

sürél- 1. Yavaş yavaş sönmek. 2. Yavaşlamak, dinmek. 3. Sakinleşmek.

süret bk. **suret**.

süt- Bozmak, dağıtmak, sökmek.

süz 1. Söz, kelime. 2. İfade. 3. Konuşma, sohbet. 4. Verilen söz, ant. 5. fikir, görüş. 6. Nasihat. 7. Tenkit. 8. Dedikodu.

Ş

şagıyr Şair.

şagıyre Kadın şair.

şahta Maden ocağı.

şahtyor Madenci, maden işçisi.

şak Katı maddelerin birbirine çarpma sesi.

şakı- Tıklatmak, kapı çalmak.

şakkat- Şaşırmak, şaşa kalmak, ne yapacağını bilmemek.

şakmak 1. Altı yüzü birbirine eşit geometrik şekil, küp. 2. Küp şeklindeki parça (şeker vs.). 3. Domino veya dama taşı. 4. Kare, kareli.

şakşı 1. Kirli, iğrenç, menfur, çirkef.

2. Ayıp, ahlaksız şey. 3. Suçlu. 4. Kusmuk, kalıntı. 5. Fabrika artığı.

şakşılık Kirlilik, iğrençlik; ahlaksızlık; suçluluk.

şaktıy Pek çok, ziyadesiyle, pek fazla.

şaltıra- 1. Gürlemek. 2. Tıkırdamak. 3. Şıkırdamak, tıngırdamak, şingırdamak. 4. Çınlamak, zangırdamak.

şapıldat- Sertçe vurmak, çarpmak.

şar 1. Yuvarlak, çember, daire, küre. 2. Bilye, misket.

şarday Bilye, misket gibi.

şartla- 1. Patlamak, çatlamak. 2. İnfilak etmek. 3. Yarılmak.

şaş- Şaşmak, sersemlemek.

şaşın- Şaşırmak, sersemlemek.

şat Memnun, sevinçli, mutlu, mesut, hoşnut.

şatlan- Mutlu olmak, sevinmek.

şatlık Şadlık, mutluluk, saadet, sevinç.

şav Gürültü, tamamıyla, bütünüyle.

şavla- Gürültü yapmak; fokurdamak; rüzgâr vb.nin etkisiyle tabiattaki varlıklar uğultu, hışırtı, çağıldı gibi

sesler çıkarmak; insanların dilinde olmak, anılmak.

şavlaş- Bağışmak.

şavlı 1. Gürültülü. 2. Sesli. 3. Canlı, dipdiri, hayat dolu.

şav-şuv Gürültü, patırtı, şamata, curcuna.

şayan 1. Oyunbaz, çok oyuncu, muzip, şakacı. 2. Yaramazlık yapmayı seven. 3. Hiç rahat durmayan.

şayar- 1. Oynamak. 2. Oynatmak. 3. Kandırmak, oyun oynamak. 4. Birine musallat olmak. 5. Düzensiz çalışmak, tekleme.

şaytan Şeytan, iblis.

şehir Şehir, kent.

şehés Şahıs, kişi.

şehsiy Şahsi, kişisel.

şekért 1. Medrese öğrencisi. 2. Öğrenci, bir şeyleri yeni öğrenen, cırak. 3. Bir işi veya bir doktrini devam ettiren, halef.

şep 1. Güzel. 2. Güçlü, etkili. 3. Çabuk.

şerelék Çıplaklık, ağaçsızlık.

şeréf Değerli, muhterem, saygıdeğer.

şerelen- 1. Çıplak olmak, çıplaklanmak. 2. Ormansız olmak.

şerigat Şeriat.

şése Şişe.

şevlelen- Uzaktan veya karanlık içinden silik bir şekilde görünmek.

şeyle- İyice görmek, seçmek.

şığırdat- Gıcırdatmak.

şıgım tulı Tamamen dolu, tıka basa dolu.

şıksız Çirkin, hoş olmayan.

şım 1. Sakin, sessiz. 2. Kıpırdamadan.

şım bul- 1. dinmek, ses çıkarmamak. 2. Durulmak, suskunlaşmak.

şımçılık Casusluk, hafiyelik.

şır 1. Boş, hiçbir şeyi olmayan. 2. Çıplak. 3. Tamamen, bütünüyle.

şırpı 1. Çırpı. 2. Kibrit.

şıt- 1. Tohumdan filiz vermek, yerden bitmek. 2. Doğmak, meydana gelmek.

şifağane Hastane.

şıgır Şiir.

şıgriyet Şiiriyet, şiirlik.

şık Kuşku, şüphe; korku.

şıkéllé Gibi.

şiklen- 1. Şüphelenmek, kuşkulananmak, güvenmemek. 2. Tehlikeli saymak. 3. Korkmak.

şiş- Hacmi azalmak.

şirbet 1. Meyve sularından hazırlanan içecek. 2. Meyve, kahve ve şekerli çikolatadan yapılan tatlı içecek. 3. Çiçek balı. 4. Tatlı, hoş.

şkaf Dolap.

şom 1. Görünmeyen bir sebeple sıkılma, uğursuzluk. 2. Tehlike. 3. Kötülük.

şomar- 1. Aşınmak, yıpranmak. 2. Parlamak. 3. Düzelmek. 4. Çok çalışmaktan ötürü ustalaşmak. 5. Hayatta her şeyi görmüş olmak.

şomırt Kuşkirazı.

şomlan- 1. İçine kötülük düşmek, kötü şekilde düşünmek. 2. şüphelenmek. 3. Korkmak.

şöğül 1. İş, meşgale. 2. Zahmet, meşakkat.

şögillen- Meşgul olmak, çalışmak.

şökér Allah'a hamdetme sözü, şükür.

şpal 1. Demiryolu traversi. 2. 1943'e kadar Sovyet subaylarının üniformasındaki bir yaka işareti

şuk Afacan, yaramaz, yumurcak.

şuklan- 1. Yaramaz olmak. 2. Şuh olmak.

şulay 1. Şöyle, şu şekilde. 2. Doğru, dürüst.

şulay uk Aynı şekilde.

şulçak O anda, şu vakitte.

şulkader Şu kadar, öyle, öylesine.

şundıy Şöyle, böyle, öyle; şunun gibi, şuna benzer.

şunısı Orası, şurası, şu yönü.

şunlıktan Şu sebeple, şundan ötürü, şundan dolayı, bu yüzden.

şuşı Şu, adı geçen.

şuşılay Öylece, anıldığı gibi.

şuv- 1. Tekerlenmek, yuvarlanmak. 2. Kaymak. 3. Kızak veya patenle kaymak. 4. Hiç konuşmadan çekip gitmek, sıvışmak.

şürlé- Korkmak.

T

ta (Mesafe ve sınırlandırma belirtir) kadar.

taba (I) Tava.

taba (II) -e doğru.

tabak – **savıt** Çanak çömlek.

tabış 1. Bulunan, ele geçirilen şey. 2. Ürün. 3. Faydalanılan nesne. 4. Kazanç, gelir.

tabiygat Tabiat, doğa; kişinin doğuştan gelen temel özellikleri, yaradılış, huy.

tabıgy Tabii, doğal; elbette, doğal olarak.

tablét Tablet.

tac 1. Taç. 2. Çiçek tacı.

tagıl- 1. Takılmak, eklenmek. Birisinin peşine takılmak.

tagın 1. Tekrar, yine, tekrardan, yeniden. 2. Devam ederek.

takır Düz, yassı; kel.

takıya Parlak taşlar ve pullarla süslü alçak fes biçiminde kadın başlığı.

takmak Genellikle hiciv ve mizah ağırlıklı kısa şiir, koşma. 2. Basit şiir.

takmakla- Yeri gelince konuya uygun bir takmak (koşma) düzüp söylemek.

takta 1. Tahta. 2. Yazı tahtası.

Taktaş Kişi adı, Hadi Taktaş. 1901-1931 yılları arasında yaşamış olan sanatçı Tatar edebiyatının önemli şair ve yazarları arasında yer alır.

talant İstidat, yetenek, kabiliyet.

talep Talep, istek; kural, kaide.

talpın- Bütün gücüyle uğraşmak, çabalamak.

tamak 1. Damak. 2. Mide. 3. Yemek yeme imkanı. 4. İştah. 5. Bir ailede veya evde daima yemek yiyenlerden birisi, boğaz. 6. Bir ırmağın başka bir ırmağa veya denize döküldüğü yer. 7. Derin bir çukurun veya maden ocağının ağzı.

tamaşa 1. Temaşa, seyirlik, izlence, oyun (tiyatro), piyes, temsil, gösteri, gösterim. 2. Hayran edici manzara, görünüm. 3. Kavga, dalaş.

tamaşaçı Seyirci, izleyici.

tamçı 1. Damla. 2. Bir damla, azıcık.

tamga 1. Damga, mühür. 2. Kötü şöhret.

tamır Bitki kökü, damar; temel, esas.

tantana 1. Tören, merasim, geçit, alay, seramoni. 2. İhtişam, görkem.

tanıç-basın Sessiz sakin, alçak gönüllü, mütevazı.

tanıl- Tanınmak, bilinmek.

tanış – béléş Tanıdık, arkadaş çevresi.

tanış Tanış, aşına, belli, tanıdık, bildik.

tanış- 1.Tanışmak. 2. Bilgi sahibi olmak.

tanışlık 1. Tanışlık, tanıdık olma. 2. Çevresi geniş olma, çok kimseyi tanıma. 3. Bilgi sahibi olma, aşına olma.

tansık 1. İlginç, değişik. 2. İsteyerek satın alınmış, beğenilmiş. 3. Yeni, kullanılmamış.

tañ (I) Tan, şafak.

tañ (II) Olağanüstü güzel.

tap- Bulmak; temin etmek; gözlem, düşünme veya incelemeden sonra belli bir sonuca varmak; çalışıp para kazanmak; çocuk doğurmak; hoşnut etmek, keyiflendirmek; [(dip) tap-biçiminde] bir şey hakkında belli bir fikirde olmak, ... diye düşünmek.

tapkır (I) 1. Kez, defa, kere. 2. Kenar, yan, civar.

tapkır (II) 1. Açık göz, cin fikirli, hazırcevap. 2. Yerinde, faydalı, uygun.

tapoçka Hafif ve yumuşak bir ayakkabı.

tapşır- 1. Hukuk ve kanun bakımından verilemesi gereken hakkı vermek. 2. Birisine başarması için bir

iş vermek, vazife yüklemek. 3. Birisinden alıp bir başkasına vermek, teslim etmek. 4. Tanrıya sığınmak, Allaha havale etmek.

tapşır- 1. Vermek, iletmek. 2. Radyo vb. yayınlamak.

tapta- Ezmek, çiğnemek.

tar 1. Karanlık. 2. Saç Teli.

tara- Taramak.

taral- 1. Etrafa saçılmak, yayılmak. 2. Parçalanmak. 3. Yayınlamak. 4. Hafızasını kaybetmek. 5. Unutulmak.

tarat- Grup, topluluk vb.nin birliğini bozmak, dağıtmak; yaymak; pay etmek, bölüştürmek, üleştirmek; kuruluş, birlik vb.nin işleyişine son vermek.

tarav Bölünmüş, parça parça, dağınık hâlde.

tariyh 1. Tarih. 2. Tarih bilimi.

tarlık 1. Darlık. 2. Rahatsızlık, ziyan. 3. Kıtlık, sefalet.

tarmak Dal, budak; brans, çalışma alanı.

tart- Çekmek; taşımak; sigara vb. içmek; kendine çekmek, celbetmek; bir şeye eğilim göstermek, meyletmek; belli bir ağırlıkta olmak.

tartkala- 1. Çekip itelemek. 2. İnatla çekiştirmek. 3. Zorla bir tarafa çekmek.

tarkav 1. Dağınık, düzensiz. 2. Örgütlenmemiş. 3. Mazbut olmayan, sarsak. 4. Dikkatsiz. 5. Beceriksiz.

tasma Süsleme için kullanılan kurdele vb. şerit.

tastımal Peçete.

tasviyr Tasvir, anlatım.

taş- 1. Taşmak, kabarak dışarı dökülmek. 2. Coşmak.

taşkın Taşkın, sel, su baskını.

taşla- 1. Yukarıdan atmak. 2. Bırakmak, terk etmek, fırlatıp atmak. 3. Aşk, sevgi ilişkilerini bitirmek. 4. Bir işi, meşgaleyi durdurmak, bitirmek. 5. Uzağa göndermek. 6. Belli bir yöne göndermek.

taşlan- 1. Bırakılmak, atılmak, terk edilmek. 2. Yukarıdan atlamak. 3. İleri atılmak, fırlamak.

tatı- Bir şeyi tecrübe etmek, acısını tatlısını görmek görmek, bilmek.

tav Dağ.

tavık Tavuk.

tavış 1. Ses, gürültü, seda, avaz. 2. Oy, rey.

tavışlan- Ses çıkarmak, gürültü etmek.

tayan- Dayanmak; bir yerden yardım almak.

téatr Tiyatro.

tebenek Alçak; kısa, bodur.

tecriybe Tecrübe, deneyim.

teémiyn Temin, sağlama, tedarik.

teésiyr Tesir, etki.

tegale Ulu, yüce.

tegayın Tam, bütün, mükemmel.

tegayınle- Tayin etmek.

tégé 1. Şu. 2. Başka. 3. Adı geçen, mezkur. 4. Bilinen.

tégéley Şöylece, şu biçimde. Bilindiği gibi, malum biçimde.

tegere- Yuvarlamak.

tegermeç Tekerlek.

teḥét 1. Taht. 2. Padişah iktidarı.

ték- (I) Dikmek, teğellemek.

ték- (II) Dik hâle getirmek, dikmek, saplamak.

tekdiym Takdim, sunma; teklif, öneri.

tekdiyr 1. Takdir, kader. 2. Ecel.

3. Değerlendirme.

tékel- Gözlerini dikerek bakmak,
dikkatle bakmak.

tekebbér 1. Kibirli, kendini mağrur
tutan, böbürlenmiş. 2. Kibirleşme,
böbürlenme.

teki 1. Bile, dahi. 2. Asla.

tékst Metin, yazı.

tél Dil; lisan; belli bir durum, ruh hâli
vb.ne ait sözler.

tél- 1. Dilmek, dilim dilim kesmek. 2.
Doğramak. 3. Kamçı veya sopayla çok
sert vurmak.

tele- Dilemek, istemek.

télégramma 1. Telgraf. 2. Telgraf
haberi.

télek Dilek, istek, amaç, gaye, arzu,
talep.

télém Dilim.

télevçé Dilekçe.

telinke Tabak, çanak.

telkıyn Telkin.

tem Tat, lezzet.

téma Konu, tema.

temam 1. Tamamen, bütünüyle. 2.
Tam, bütün, eksiksiz.

temeké 1. Tütün. 2. Sigara.

temén Demin, az önce.

temug Cehennem.

ten 1. Beden, gövde. 2. Ten.

tenefés Ara, mola, dinlenme.

tenkıyt Tenkit, eleştiri.

teñgel 1. Aynı, özdeş. 2. Gerekli,
lüzumlu. 3. Çevre, etraf, dolay. 4.
Hakkında.

tepen 1. Küçük fıçı. 2. Tombul,
şişman.

terakkıyat İlerleme, gelişme.

tére- 1. Dikmek, dayamak. 2. Bir yere
tespit etmek, bağlamak. 3. Bakışlarını
bir noktaya dikmek.

tereze 1. Pencere. 2. Mola vakti. 3.
Medresede bölme, hücre.

térke- 1. Yan yana dizmek, bağlamak.
2. Kaydetmek. 3. Not etmek, yazıya
geçirmek.

tirle- 1. Terlemek. 2. (Toprak için)
buğu çıkarmak.

tertiyp saklavçı Emniyeti koruyan.

tertiyp 1. Tertip, düzen, nizam. 2.
Sıra. 3. Asayiş. 4. Disiplin, cinayet.

teté- Nasip olmak; ele geçmek.

tevekkel 1. Kararlı, azimli. 2. Büyük cesaret, kendine güven, tevekkül.

tevekkellék Cesaret, atılganlık.

tevfıyk Terbiyelilik, mazbutluk, edepli olma.

téyatr Tiyatro.

téz Diz.

téz- Dizmek, sıralamak.

tézél- Dizilmek, sıralamak.

tézme 1. Dizi, sıra. 2. Silsile. 3. Dize. 4. Manzum, dizeli.

tıgzılan- Sıkışmak.

tıkırık Ara sokak, patika.

tıl Cephe gerisi.

tın- Susmak, sessiz kalmak; ses kesilmek, dinmek; sakinleşmek.

tın (I) 1. Sessiz, gürültüsüz. 2. Sessizce. 3. Sessizlik. 4. Hareketsiz. 5. Rüzgârsız, durgun. 6. Ortaya çıkarmak, gizlice. 7. Tenha. 8. Az sesli. 9. Kültür merkezinden uzak.

tın (II) 1. Teneffüs etmek, soluk olma. 2. Ciğerlere doldurulan hava. 3. Tesir. 4. Müddet, süre. 5. Kez, defa.

tınçuv 1. Havasız. 2. Durgunlaşmış, eskimiş, yenilikleri kabul etmeyen.

tıngı Huzur.

tınıç 1. Sessiz, sakin, rahat. 2. Dostça, barış içinde. 3. Usulca, yavaşça. 4. Gürültüsüz.

tınıçlan- Rahatlamak, sakinleşmek, yatışmak.

tınıçlık Sessizlik, sükûnet; sakinlik; rahatlık, ferahlık, huzur.

tınıçrak Daha sessiz, sakin; Daha dostça barış içinde.

tınlık 1. Sessizlik, sakinlik. 2. Savaşın ara vermesi, ateşkes.

tıngla- Dinlemek, kulak vermek.

tıpırçın- Debelenmek, tepinmek, çırpınmak.

tırış- 1. Gayret etmek, çabalamak, uğraşmak, çalışmak. 2. Başarmayı arzu etmek.

tırış Gayretli, çalışkan.

tış (I) Dış; dışarı; dış görünüş.

tış (II) -dan başka, -dan ayrı, ... haricinde.

tışla- Bir şeyi kumaş, tahta vb. ile kaplamak.

tıy- 1. Yasaklamak, önlemek tutmak, uygun görmemek, izin vermemek. 2.

Bir şeyin yapılmasına engel olmak. 3.

Bir hareketi durdurmak.

tıyb Tıp.

tıyıl- Kendini tutmak, kendine engel olmak.

tıynak Mütevazı, alçak gönüllü, mazbut, edepli; gösterişsiz, sıradan.

tız-bız Bir oraya bir buraya, sağa sola, düzensizce.

ti- Söylemek, demek.

tiber- İtmek, itelemek.

tibren- 1. Sallanmak, uçuşmak. 2. Hafifçe dalgalanmak. 3. Çırpınmak. 4. Yüreği pır pır etmek.

tibret- 1. Titretmek. 2. Silkelenmek, sallamak. 3. Duyguları depreştirmek.

tigézle- Eşitlemek, eşit hâle getirmek.

tik (I) 1. Hareketsiz. 2. Değişmeksizin. 3. Bir şekilde. 4. Boş, işlemeksizin.

tik (II) 1. Tek. 2. Sadece, yalnızca. 3. Fakat, ancak.

tik (III) 1. Gibi. 2. Şeklinde. 3. Aynı

tikşér- Araştırmak; incelemek, tetkik etmek; yoklamak, kontrol etmek.

tilmér- Bir şeyin yokluğundan dolayı acı çekmek.

timér Demir.

tintek 1. Aptal, ahmak, sersem, bön. 2. Zıpır.

tiñ 1. Denk, eşit. 2. Akran.

tiñle- Denkleme, eşitleme.

tip- Bir yüzeyde aniden ortaya çıkmak, belirme; (kalp ve damarlar hakkında) atmak.

tip 1. Tür, tip. 2. Marka, model. 3. Edebiyat veya sanatta tip. 4. Tuhaf kişi.

tir Ter.

tiran Tiran, baskıcı hükümdar.

tirben- 1. Sallamak. 2. Devamlı değişmek, sabit kalmamak.

tirbet- Yumuşak bir şekilde sallamak, çalkalamak, dalgalandırmak.

tire Çevre, etraf; bir şeyin durduğu yer, mahâl; (sayıları yaklaşık olarak ifade etmek için) civar.

tirek Kavak.

tiren 1. Derin. 2. Dip. 3. Bir şeyin içine çok nüfuz eden. 4. Üstünkörü şekilde anlaşılacak köklü mesele. 5. Güçlü tesiri olan.

tireney- Derinleşmek.

tiresénde 1. Sularında. 2. Yaş civarında.

tirle- 1. Terlemek. 2. (Toprak için) buğusunu çıkarmak.

tiş- Delmek, deşmek.

tişkele- Delik delik olmak.

tiy- Değmek, dokunmak; zarar vermek, tahrip etmek; izinsiz almak, çalmak; bir şey etki etmek; payına düşmek.

tiydért- Değdirtmek, dokundurtmak, zarar verdirtmek.

tiyén “Sum”un yüzde biri değerinde para, kuruş.

tiyéş Gerekli; -rga, -rge ekli fiillerden sonra gelerek gereklilik çekimi yapar.

tiz Tez, çabuk, hızlı.

tizek Hayvan dışkısı.

tizrek Daha tez, çabuk, hızlı.

togız Dokuz.

tol Dul.

tolım Saç örgüsü.

tomala- Tıkamak, kapatmak; soba, semaver vb.nin duman, buhar çıkan yerini kapatmak.

tomalan- Bilincini kaybetmek.

toman 1. Sis. 2. Buğu. 3. Sisli. 4. Belirsiz.

tom Cilt, kitap.

tomır- Fırlamak, atılmak.

tomırıl- 1. Var gücüyle koşmak, fırlamak. 2. Şiddetle vurmak.

tomlık Ciltlik.

ton Ton, ses derecesi.

tonık Donuk, solgun, mat; belirsiz; (göz veya bakış hakkında) renksiz, hissiz; net işitilmeyen, boğuk.

tor- 1. Belli bir yere basar hâlde durmak, durmak. 2. Bulunmak. 3. Ayağa kalkmak, doğrulmak. 4. Yaşamak, hayat sürmek. 5. Vakit geçirmek. 6. Birine herhangi bir muamelede bulunmak. 7. Takas edebilmek. 8. ... ederinde olmak. 9. İbaret olmak. 10. Oluşmak, meydana gelmek. 11. Bağlantılı, ilintili olmak.

torf Turba.

torgız- Ayağa kaldırmak.

torık Direk.

tormış Yaşam, hayat.

toruv Beli bir yerde basar hâlde olma, durma; belli bir duruşta olma; yaşama, hayat sürme; belli bir özellikte olma.

tot- Parmaklar veya bir araç yardımıyla tutmak, kavramak; engellemek, durdurmak; alıkoymak, gitmesine izin vermemek; dizgin, direksiyon vb. yardımıyla at, otomobil vb.ni belli bir yönde sürmek; yıkılmasına, devrilmesine izin vermemek, tutmak; belli bir hâlde tutmak; başkalarına karşı belli bir karakterde, davranışta olmak; bazı sözlerle birlikte gelerek şu sözlerin bildirdiği işi yapmak, yerine getirmek; içki içmek; hastalık nüks etmek; birisine yapılan haksızlık ceza olarak geri dönmek; sarf etmek, harcamak; saklamak, korumak.

totaş- Bağlanmak, birleşmek, eklenmek.

totka Temel, esas.

totkal Tutkal.

totkarla- 1. Engel olmak, birinin işini yavaşlatmak. 2. Duyarlılığını yitirmek, duyarsızlaşmak. 3. Tutuklamak, gözaltına almak.

totkın Tutuklu, mahpus.

tovar Ticari ürün, mal.

toy Toy.

toy- Duymak, dokunarak duymak, hissetmek, sezmek.

toygı Duygu, his.

toyıl- Duyulmak, hissedilmek, algılanmak.

toz Tuz.

tozla- Tuzlamak.

töbel- (göz, dikkat vb.) dikilmek, odaklanmak.

töbe- 1. Nişan almak, vurmak üzere hedeflemek. 2. Gözünü dikmek, bakışlarını bir yere odaklamak, bir yere dik dik bakmak.

töcé 1. Tuzsuz. 2. Tatlı, lezzetli. 3. Ruha sıkıntı verici şekilde.

tögel 1. Tam doğru. 2. Doğru zamanda. 3. Net. 4. Yeterli, kafi. 5. Eksiksiz.

tögelle- Bir işi tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak.

töken- Tükenmek, bitmek.

tölké Tilki.

tön 1. Gece. 2. Kuzey.

tönle Geceleyin, gece vakti.

töp 1. Dip, kütük. 2. Esas.

töplen- Bir yere yerleşmek.

töpséz Dipsiz.

tör Tür, cinsi çeşit.

törék Millet adı, Türk.

törél- 1. Dürülmek. 2. Yapraklar büyürken üst üste gelmek.

törén- 1. Bürünmek. 2. Kıvrılmak. 3. Gizlenmek.

törés- Toplamak, derlemek, düzeltmek.

törgék Bohça, paket, tomar, top (kumaş vb.).

törkém 1. Topluluk, camia. 2. Grup. 3. Cemiyet, birlik.

törlé Türlü, çeşitli.

törléçe Türlüce, değişik biçimlerde, farklı farklı.

törme Cezaevi, hapishane.

tört- Dürtmek, dikkat çekmek için dürtmek.

tös 1. Renk. 2. Yüz, sima. 3. Görüntü, görünüş. 4. Hâl, vaziyet. 5. Uygun, layık. 6. Yedigâr.

töslé 1. Renkli. 2. Belli bir biçimi olan. 3. Gibi, benzer.

tösmér 1. Nüans, renk tonu. 2. Anlam farkı. 3. Duygusal yansıma.

tösmérlen- 1. Biçimlenmek, göz önünde canlanmak. 2. Belli belirsiz

bir siluete dönüşmek. 3. somutlaşmak, elle tutulur hâle gelmek.

töş- 1. Düşmek, inmek. 2. Suyla sürüklenmek. 3. Yere yıkılmak. 4. Konmak. 5. Damlamak. 6. Kopmak. 7. Hâsıl olmak, varlık bulmak. 8. Bir yere girmek. 9. Fotoğraf çekilmek. 10. Girişmek, başlamak. 11. Yardımcı fiil olarak “yaklaşma, evrimle, dönüşme”.

töş (I) Düş, rüya; hayal.

töş (II) Gün ortası, öğle, öğlen.

töş (III) Yer; görünüş, şekil, biçim.

töşén- 1. Kavramak, alamak, idrak etmek. 2. Bilmek. 3. Düşünmek.

töşér- 1. Aşağıya indirmek. 2. Aşağıda bir yere iletmek, ulaştırmak. 3. Astına emir vermek. 4. Trenden veya arabadan indirmek. 5. yumruk atmak. 6. Fırlatmak, atmak. 7. Azletmek, idareden düşürmek. 8. Yansıtmak. 9. Kaplamak. 10. Fotoğraf çekmek veya çektirmek, kaydetmek. 11. Fiyat düşürmek.

tötén 1. Duman. 2. Tütme. 3. Yalan. 4. Eskiden köylerde hane saymak için kullanılan birim.

töye- 1. Üst üste yığmak, yüklemek, doldurmak, istif etmek. 2. Oburca yemek.

töyel- Üst üste yığılmak, istif edilmek, yüklenmek.

töyme Dügme, boncuk tanesi.

töyne- Yumruk sıkmak.

töz Düz.

tözé- 1. Kurmak, inşaa etmek, bina yapmak. 2. Örgütlemek, bir grup teşkil etmek. 3. Kompoze etmek, telif etmek.

tözél- 1. Düzelmek, iyileşmek. 2. Huzur bulmak, rahatlamak.

tözet- 1. Düzgün hâle getirmek, düzeltmek, onarmak. 2. Faydalanır hâle sokmak, ayarlamak, tertiplemek, düzene sokmak.

tözetme Düzeltmek, tashih.

tözüvçé İnşaatçı, yapı ustası.

tramvay Tramvay.

tribunal 1. Askeri mahkeme. 2. Askeri yargı.

tufрак Toprak.

tugan Kan bağı olan, akraba; kardeş.

tugarıl- bk. **tuvarıl-**.

tugız Dokuz.

tugrı bk. **turı**.

tujurka Ceket.

tuk Tok, dolgun.

Tukay Kişi adı, Gabdulla Tukay; 1886-1913 yılları arasında yaşamış büyük Tatar şairidir.

Tukayça Abdullah Tukay'ın kendine özgü edebi dili.

tukı- (I) 1. Kumaş dokumak. 2. Örmek. 3. Meydana getirmek, var etmek.

tukı- (II) 1. Bir şeye sık sık vurmak, tıklatmak. 2. Gagalamak. 3. Israr etmek, tutturmak, üstelemek.

tuksan Doksan.

tukta- 1. Bir hareketi durdurmak, dinmek, durmak, bitmek, sona ermek. 2. Duraklamak. 3. Bir konu üzerinde durmak, değinmek.

tuktal- 1. Durmak, dinmek. 2. Çalışmayı bırakmak. 3. Tamamlamak. 4. duraklamak, konaklamak.

tuktat- Durdurmak, hareketine son verdirmek; bitirmek, sonlandırmak

tul- Dolmak; toplamak, yığılmak; belli bir vakit geçmek; belli bir hacme, miktara, sayıya ulaşmak.

tulay torak Lojman, yurt.

tulı 1. Dolu, tam, bütün, eksiksiz, dolgun. 2. Hisleri dolup taşan, duygu,

üzüntü bakımından dolu. 3. Tamamen, bütünüyle.

tulu Dolu.

tuğ Soğuk sebebiyle buz tutma, don.

tuğ- Çok üşümek, donmak.

tupas 1. Kaba, zevksiz yapılmış. 2. Yakışksız. 3. Kulağa hoş gelmeyen. 4. Nazik olmayan, kaba ve terbiyesiz, kültürsüz. 5. Keskin olmayan, kör.

tupaslan- 1. Sertleşmek, kabalaşmak. 2. Kalınlaşmak. 3. Kabalaşmak, edepsizleşmek. 4. Ucu körelmek.

tupla- Toplamak, bir araya getirmek.

tupsa 1. Menteşe, kapı rezesi. 2. Eşik. 3. Dügül, nodüs.

turu 1. Doğru, düz. 2. Düz çizgi. 3. En kestirmeden, en yakın. 4. Direkt, doğrudan doğruya. 5. İsabetli. 6. Gizlemeden, açıkça. 7. Dürüst, hakiki, doğru. 8. Adil. 9. Hatasız. 10. Sadık. 11. Dilde esas anlam.

tursay- Hindi kabarmak.

tut Burada.

tutaş Evlenmemiş yetişkin kız.

tutur- 1. Doldurmak, tamamlamak. 2. Tok hâle getirmek. 3. Bitirmek.

tuv- 1. Doğmak, dünyaya gelmek. 2. Görünmek, başlamak. 3. Ufuktan görünmek, çıkmak.

tuvarıl- 1. Serbest kalmak, yularından kurtulmak. 2. Soyunmak. 3. Terbiyesini yitirmek, edepsizleşmek. 4. Gamsız ve aşırı rahat davranmak.

tuvdır- Doğurmak, meydana getirmek, ortaya çıkarmak.

tuy Dügün; bayram, kutlama.

tuy- Doymak, açlığı bitmek; bir şeye ihtiyacı kalmamak, kanmak; bıkmak, bezmek, usanmak.

tuydır- 1 Doyurmak, beslemek. 2. Kendi terbiyesine almak, himaye etmek. 3. Bezdirmek, bıktırmak.

tuzan Toz.

tuzın- 1. Sağa sola koşuşmak, bağırıp çağırıp koşuşmak. 2. Kızmak, öfkesinden kudurmak.

tübe 1. Ev gibi yapıların çatısı, tepesi. 2. Başın üst kısmı, tepe. 3. Herhangi bir şeyin üstü. 4. Uç nokta. 5. En dip nokta. 6. Tepecik.

tüben Alt, aşağı; alta, aşağıya, alt tabaka, avam; miktarı, gücü, derecesi vb. az düşük.

Tüben Tataristan'ın sanayi bakımından oldukça önemli bir yere sahip rayonu Tüben Kama.

tübençélék 1. Hoşgörü, müsamaha, lütufkârlık. 2. Saygı, nezaket.

tübensén- Kendini aşağı görmek, küçümsenmek.

tübetey Fazla yüksek olmayan, fes benzeri süslü bir başlık çeşidi.

tügél Değil.

tügerék Yuvarlak, toparlak; (geometride) daire.

tüle- Ödemek.

tülev Ödeme.

tüp Küspe, posa.

tür 1. Evin veya odanın kapıya bakan köşesi (Buraya genellikle şeref misafirleri oturtulur). 2. Evin çok özen gösterilerek güzelleştirilen büyük misafir odası. 3. Kır veya orman gibi büyük bir yerin insan basmadık ücra yerleri. 4. Bir şeyin en iç kısmı. 5. En gizli yer. 6. Evin önü.

tüz- Dayanmak, katlanmak, sabretmek, tahammül etmek; borcu talep etmeden beklemek, almayı ertelemek.

U

uç Avuç.

uçak Ocak; bir şeyin ortaya çıkma yeri, kaynak.

uf (rahatlama ifadesi olarak) Oh!

Ufa Yer adı, Başkurdistan'ın başkentidir.

uftan- Yakınmak, sızlanmak.

uk 1. Pek, çok. 2. Ta. 3. Hatta. 4. Tam şu vakitte.

ukı- Yazılı bir metni okumak; öğrenim görmek, okula gitmek; iyi dilek veya beddua sözlerini tekrar tekrar söylemek.

ukıtuvçı Öğretmen.

uklav Oklava.

ukşı- Öğürmek, kusası gelmek.

ukuvçı Okuyan, öğrenim gören; ilköğrenim.

ul (I) Oğul, erkek çocuk.

ul (II) O; kendisinden önce gelen sözün bildirdiği anlamı güçlendirir.

umırzaya Kardelen.

un 1. On. 2. Eski idari sisteme göre on haneden oluşan birim.

unaltı On altı.

univérsité Üniversite.

untugız On dokuz.

uŋ- (I) (ekin, meyve, sebze hakkında)
bol ürün vermek, iyi büyümek.

uŋ- (II) Rengi kaçmak, solmak.

uŋ Sağ.

uŋay Uygun; faydalı, iyi; olumlu.

uŋış Ürün, mahsul; olumlu sonuç,
başarı, kazanç.

ura- Sarmak, dolamak.

ural- 1. Sarılmak. 2. Dolanmak. 3.
Karışıp yumak olmak. 4. Gömülmek,
kaplanmak. 5. Birinin eline ayağına
dolaşmak.

uram 1. Sokak, cadde, yol. 2.

Binaların dışı, dışarı, açık hava.

uraza 1. Ramazan ayı. 2. Oruç. 3.

Epey zaman aç kalma.

urgı- bk. **urgıl-**.

urgıl- 1. Yırılmak, kopmak,
parçalanmak. 2. Coşmak, köpürmek,
fişkirmek, kabarmak, fokurdamak. 3.
Püskürmek, indifa etmek.

urın Yer; meydan; merkez dışında
kalan yer, taşra; işte erişilen derece,
mevki, makam; yatmak için
hazırlanmış yer, yatak.

urındık 1. Sandalye. 2. Koltuk.

urıs Rus.

urman Orman.

urnaş- 1. Belli bir zaman için
yerleşmek, yer tutup kalmak. 2. Ev
tutmak, yerleşmek. 3. Belli bir yeri
işgal etmek, binaya dâhil olmak. 4. İşe
girmek. 5. Peyda olmak, var olmak. 6.
Geleneğe dönüşmek. 7. Şekillenmek,
oluşmak. 8. Tesir etmek, iz bırakmak.

urta Orta; orta hâlli köylü.

urtak 1. Ortak, genel. 2. Ortak,
birlikte yapılan. 3. Birkaç kişinin
ortakça sahip olduğu, ortak, yarı
yarıya.

usak Kavak ağacı, titrete kavak.

usal 1. Acımasız, kötü. 2. Düşmanca.
3. Yaramaz çocuk, kötü huylu. 4.
Edepsiz. 5. Zor.

usallan- Acımasızlaştırmak,
merhametsizleştirmek.

ut Ateş; ışık, elektrik.

utın 1. Odun. 2. Odunluk. 3. Aptal,
ahmak.

utır- 1. Oturmak; taşıta yerleşmek,
binmek; bir işte olmak, bir işe
yerleşmek; işsiz hareketsiz hâlde
olmak, boş durmak; belli bir yere

yerleşmek, belli bir yeri mesken tutmak; hapiste yatmak; (toz, kum vb.) bir şeyin üstünde veya dibinde birikmek; (bitkiler hakkında) belli bir hâlde olmak. 2. Yardımcı fiil devamlılık.

utırış Oturum, celse.

utırt- Ekmek, dikmek; oturtmak, yerleştirmek; bir yere kapatmak, hapsetmek.

utız Otuz.

utla- Otlamak.

uy 1. Akıl, fikir. 2. Endişe, kaygı.

uyçan Endişeli, tasalı, efkârlı.

uyın 1. Oyun. 2. Spor oyunu, müsabaka. 3. Çalgı çalma. 4. Sahne oyunu, piyes. 5. Kâğıt oyunu. 6. Entrika. 7. Işık oyunu. 8. Latife, şaka. 9. Harp oyunu, askeri tatbikat.

uyla- Düşünmek.

uyna- Kıpırdamak, hareket etmek; müzik aleti çalmak.

uz- 1. Geçmek, geride bırakmak, aşmak. 2. Bir yerden geçmek. 3. Seçimden galip çıkmak, seçilmek. 4. Vakit geçmek. 5. Öğrenmek, öğrendiğini sindirmek. 6. Cerayan etmek.

uzdır- Geçirmek; geçmek, yenmek; gerçekleştirmek, yapmak.

Ü

übés- Öpüşmek.

üç Öç, intikam.

üçékle- Tahrik etmek, fiştelemek, alay etmek.

ügét Öğüt, nasihat.

ük bk. **uk**.

ükçe Ökçe, topuk.

üksé- Hıçkırarak, hıçkırarak ağlamak.

ül- Ölmek, vefat etmek.

ülçe- 1. Ölçmek. 2. Tayin etmek. 3. Dikkatle bakmak.

ülém 1. Ölüm. 2. Keder. 3. Bela.

ülen Ot.

üp- Öpmek.

üpke Kızgınlık, öfke.

üpkelet- Kızdırmak, öfkelenmek.

üpkelev Kızma, öfkelenme.

ür- (I) 1. Örmek, bükme. 2.

Kaplamak, sarmak.

ür- (II) Bitkilerde kol atmak, filiz vermek.

ürél- Bir şeye veya birine uzanmak; bir şeyi almaya kalkışmak, el uzatmak.

ürmele- 1. Emeklemek, sürünmek. 2. Tırmanmak. 3. Sarmaşıp, çıkmak. 4. Yüksek derecelere gelmek. 5. Yavaş yavaş ilerlemek. 6. Çöreklenip yayılmak, dağılmak.

ürte- 1. Kundaklamak, bütünüyle yakmak. 2. Alay etmek, utandırmak.

üs- 1. Büyümek, boy atmak, yetişmek. 2. Büyük, uzun ve ağır hâle gelmek. 3. Olmak. 4. Yaşamak. 5. Gelişmek. 6. İlerlemek, kalkınmak.

üsmér Olgunluk çağındaki genç, yetişkin.

üstér- Büyütmek, beslemek, geliştirmek.

üsüv Büyüme, yetişme; gelişme.

üt- Geçmek; baştan geçmek, yaşanmak; işlemek, tesir etmek.

ütel- Gerçekleşmek; yapılmak, yerine getirilmek, ifa edilmek.

ütén- Rica etmek, istekte bulunmak.

ütér- Öldürmek, yok etmek.

ütért- Öldürtmek, yok ettirmek.

ütéslé Geçerken.

ütken Geçmiş, mazi.

üz Kendi; tam gelen, doğru; öz, asıl.

üzara Kendi aralarında, içlerinde, karşılıklı.

üzek Merkez; orta, iç; en önemli sayılan, asıl, ana; gönül, yürek, can.

üzger- Bir hâlden başka hâle geçmek, değişmek, başkalaşmak, dönüşmek.

üzgerés Değişim, dönüşüm.

üzgert- Bir hâlden başka bir hâle geçirmek, değiştirmek; yenilmek.

üzleştér- Kendine almak; benimsemek; bellemek.

V

vafat Ölmüş, ölü, mevta.

vagon Vagon.

vak 1. Ufak, küçük. 2. Genç, çocuk. 3. Sık, kısa (zaman). 4. Az. 5. Önemsiz. 6. Akıl, zihin.

vakıt Vakıt, zaman; an, esna, sıra.

vakıyga Olay, vaka, durum

vasıyet Vasiyet.

vat- 1. Parçalamak, kırmak, bozmak.
2. Para bozmak. 3. İşe yaramaz hâle getirmek. 4. Yok etmek, harab etmek.
5. Kemikleri, eklemleri ağrımak. 6. Birinin sinirlerini bozmak, işkence yapmak.

vatık 1. Parçalanmış, kırık. 2. Kırık parçası. 3. Bozuk, çalışmaz veya kullanılmaz hâle gelmek.

vatıl- 1. Parçalanmak, kırılmak, dağılmak. 3. Bozulmak, onarılmaya muhtaç hâle gelmek. 4. Sağlığı bozulmak, sinirleri harap olmak.

vegde Vaad, söz.

vehşi Vahşi.

vekar Vakar, ağırbaşlılık.

vlast İktidar, erk.

vokzal Gar, tren istasyonu.

vraç Hekim, doktor.

Y

yabık- Zayıflamak, kilo vermek.

yabil- 1.Kapatıl- 2. Kapanıp kalmak.
3. Unutulup kalmak.

yabın- 1. Örtünmek. 2. Başını örtmek.

yabırıl- Atılmak, saldırmak.

yabuvlı Örtülü.

yafrak Yaprak.

yagıl- Yakılmak.

yagımlı Sevimli, güzel, gönül okşayıcı, hoş.

yagniy Yani, demek ki.

yak 1. Yön. 2. Yer. 3. Taraf, yan. 4. Yaka. 5. Sağ ve sol taraf. 6. Bir meselenin tek bir görünüşü, bir bakımdan ele alınışı.

yak- (I) Yakmak; binayı ısıtmak.

yak- (II) Makyaj malzemesi, krem vb. sürmek; leke çalmak, itham etmek.

yakın Yakın; akrabalık veya dostluk münasebetinde olan.

yakınrak Daha yakın.

yaki veya.

yakla- Himaye etmek, savunmak, desteklemek, ... tarafında olmak. Fikrinde olmak. Onaylamak. Dostça, kardeşçe davranmak.

yaklav Savunma, destekleme, yanında yer alma.

yaktı Işıklı, aydınlık.

yaktılık Aydınlık, ışık.

yaktır- (mutluluk, keyif vb.nin belirtisi olarak) yüz aydınlanmak, canlılık göstermek.

Yakup Agiş Kişi adı, Yakup Agiş.

yakut Yakut taşı.

yal Dinlenme; tatil.

yal 1. Dinlenme, istirahat. 2. Mola. 3. Tatil.

yalçı Kul, köle.

yalga- 1. Bağlama, yapıştırma, dikme vb. gibi bir yolla parçaları birbirine kavuşturmak, sağlamlaştırmak. 2. Haberleşme ihtiyacı duymak, temas kurmak istemek.

yalgan Yalan, yanlış, hatalı.

yalgış 1. Yanlış, hatalı. 2. elde olmadan, aniden.

yalgış- 1. Yanlış yapmak, hata etmek, yanılmak. 2. Yanlış fikirde olmak.

yalgız 1. Yalnız, tek. 2. Bekâr.

yalgızak 1. Bekâr, ailesiz kişi. 2. Tek çocuk. 3. Tek yaşayan. 4. Kolhoz üyesi olmayan.

yalkın 1. Alev, yalaz, yalkın. 2. Şevk, ilham.

yallan- Bir zengininin yanında ırgatlık etmek, hizmet etmek.

yalma- Güneş eritmek.

yaltır Parlak.

yaltıra- 1. Parlamak, ışıldamak, ışık saçmak. 2. Gözler ışık saçmak. 3. Gülümsemek.

yaman Kötü, yaramaz; çok, fazla.

yamanla- Hor görmek, kötülemek.

yamaştır- Üstün körü yamamak, yama tutturmak.

yamavlı Yamalı.

yan Yan, taraf; sağ veya sol taraf; çevre, etraf.

yan- Yanmak; ışık saçmak; kızarmak; (ot, ekin vb.) çürümek, bozulmak; güneşte yanmak; bir işte faş edilmek, yakalanmak.

yandır- Yakmak; bir tür güçlü duygu, düşünce, kaygı, azap doğurmak.

yanıp tor- 1. Yüzünden sağlık fişkırmak. 2. Çok arzulamak.

yanuvçı Yanıcı.

yağa Yeni; taze; henüz.

yağak Yanak.

yağar- 1. Eski hâline dönmek, bozulmamış normal görünüşüne kavuşmak. 2. Yenilenmek. 3. Artmak. 4. akla gelmek, hatırlamak.

yağart- Yenileştirmek, tekrarlatmak.

yağır- Yağmur.

yağırat- Etrafı yankılatmak.

yap- Kapatmak, örtmek; hapsetmek, iş yeri, kurum vb.nin faaliyetini durdurmak.

yapma Örtü yazma.

yar (I) Su kıyısı, sahil.

yar (II) Yâr, sevgili.

yar- Yarmak, boylu boyunca kesmek; yol açmak; vurmak, dövmek; (yaprak ve çiçek hakkında) ıkarmak, açmak.

yara- 1.Yaramak, faydalı olmak, bir iş başarabilmek. 2. Birisine yaranmak, kendini beğendirmeye çalışmak. 3. Uygun olmak, denk gelmek. 4. Geleneğe, ahlaka uygun olmak.

aran 1. Yaren, dost. 2. Mürit.

arar Peki, tamam, olur, oldu.

arat- 1. Kendini çok yakın hissetmek, sevmek, hoşlanmak. 2. Saygı göstermek. 3. Sevmek. 4. Aşık olmak. 5. Severek meşgul olmak.

aratıl- Yaratılmak, var edilmek.

aratılış Yaratılış.

ardem Yardım.

ardemçé Yardımcı, yardım eden kimse.

arıy Peki, tamam, olur, oldu, olabilir.

arıy elé Memnuniyet ve kabul belirtir.

arıy indé Gönülsüzce kabul ifade eder. arıy la Tereddüt ve şüphe ifade eder.

arılıka- Bağışlamak, affetmek, merhamet etmek.

arma Yarma, bulgur.

arısı- Çok kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek; heyecanlanmak, coşmak.

artı Yarım, yarı; yarım litrelik rakı.

arasa- 1. Yapmak. 2. İşlemek. 3. Hazırlamak. 4. Değiştirmek, geliştirmek. 5. Kotarmak, yemek pişirmek.

arasa- Yapılmak.

arasma 1. Yapma, suni. 2. Yapmacık, sahte, yapay. 3. Dil bilgisinde yapım eki almış öge.

arasa- Bezenmek, süslenmek.

at- 1. Yatmak; bir yere yerleşmiş, ko ulmuş olmak; kendi yerine konmamış olmak, tertipsiz bir hâlde durmak; bir yerde saklanmak, kullanılmadan boş boş durmak; yaşamak; uzun zaman

boyunca bir yerde olmak, durmak; bir yeri kaplayıp yayılmak; belli bir yönde uzayıp gitmek, uzanmak; (kühél, can vb. sözlerle) hoşla gitmek; (duygular, düşünceler hakkında) yürekte, akılda saklanmak. **2.** Yardımcı fiil belli bir hâlde değişmeksizin kalma; devamlılık.

yat Yabancı, el, tanıdık olmayan.

yatış- Uymak, yaraşmak.

yatsın- 1. Yabancılaşmak, yadırgamak. 2. Garipsemek, uzak tutmak, üvey tutmak. 3. Çekinmek.

yav Düşman.

yav- 1. Yağmak. 2. Düşmek. 3. Uçup, gitmek. 3. Yağıp bir tarafta birikmek. 4. Sel gibi gelen, çoğalan şey.

yavdır- 1. Yağdırmak. 2. Saçmak, dökmek. 3. Bol bol vermek, çok çok getirmek.

yavız Kötü, fena; acımasız, merhametsiz.

yavla- 1. İşgal etmek, almak, zapt etmek. 2. Ele geçirmek. 3. Mücadele etmek. 4. Kaplamak, sarmak, kuşatmak.

yavlık 1. Baş örtüsü, eşarp. 2. Mendil.

yavlıkla- Örtmek.

yaz İlkbahar.

yaz- (I) Yazmak, yazıya geçirmek; yazılı eser vermek.

yaz- (II) Kaybetmek, yoksun kalmak.

yaz- (III) Yardımcı fiil olarak, asıl hareketin gerçekleşmesine az kaldığını, yaklaşıldığını bildirir.

yazdır- Mahrum etmek, kayba uğratmak.

yazgı-közgé Hem yazın hem kışın giyilen hafif palto.

yazma 1. Yazma, yazıt, kitabe. 2. El yazısı. 3. Kısa yazı, not, pusula. 4. Yazılı, sadece sözlü olmayan.

yazmış 1. Yazgı, kader, alın yazısı. 2. Kariyer, bir şeyin yaşayış tarihi. 3. Gelecek, istikbâl.

yazuvçı Yazar, edip, müellif.

ye (I) (yegéz, yegézçé; yemé) 1. Bir işe veya harekete çağrı “haydi”. 2. Bir durumdan memnuniyetsizliği sorarken “peki”. 3. Karşılıklı konuşmada onay sormak veya işe katmak için “olur mu, tamam mı”. 4. Sohbetteki soruya, onay isteğine cevap olarak “iyi mi, tamam mı”.

ye (II) 1. Ya, veya. 2. Yoksa.

yéfek 1. İpek. 2. İpekli.

yégérmé Yirmi.

yégét Delikanlı, genç erkek; erkek kişi, adam; yiğit, kahraman.

Yehüdi Yahudi.

yeise Değilse, ya da, veya.

yeki Ya da, veya.

yem Güzellik, güzel his, tat.

yemséz Çirkin, güzel olmayan; kötü, fena.

yeneşe Yan yana, yanında dizili, yakın, komşu.

yep-yeş Gencecik, çok genç.

Yesin Kur'an-ı Kerim'de bulunan surenin adı, Yasin suresi.

yeş (I) Tecrübesiz, toy; genç, taze; yeni evlenmiş delikanlı veya kız.

yeş (II) Ömrün bir yılı, yaş.

yeş (III) Gözyaşı.

yeşe- 1. Yaşamak, ömür sürmek. 2. ilgilenmek, önem vermek. 3. Hayat sürmek, gününü geçirmek. 4. Geçinmek. 5. Bir yerde yerleşik olmak, ikamet etmek. 6. Aile kurmak, evlenip hane açmak. 7. Hayatını devam ettirmek, kalıcı olmak. 8. Sürekli olmak, unutulmamak.

yeşél Yeşil.

yeşér- 1. Bir şeyi saklamak, gizlemek. 2. Sır hâlinde tutmak. 3. Sezdirmemek, belli etmemek.

yeşev Yaşama, hayat.

yeşkélt Açık yeşil.

yeşlék (I) Gençlik.

yeşlék (II) ... yaşındaki.

yeşteş Yaşta, aynı yaşta olan kişi.

yetim Yetim, öksüz.

yetme 1. Balık ağı. 2. Ağ, kılcan.

yıl 1. Yıl. 2. Dönem.

yıla- 1. Ağlamak, gözyaşı dökmek. 2. Ağlar gibi hıçkırıp feryat etmek. 3. Yakınmak, şikayet etmek.

yılamııra- Ağlamaklı olmak.

yılav Ağlama, gözyaşı dökme.

yılga Akarsu, ırmak.

yılğan Yılan.

yılgır Kurnaz, açık göz.

yılış- 1. Sığınmak, yakınlaşmak. 2. Yakınına yerleşmek. 3. Yakınlık göstermek, iyi muamele etmek. 4. Pusuya yatmak.

yılla- Yıllanmak, yıl boyu korunmak.

yılmay- 1. Tebessüm etmek, gülümsemek. 2. İsteğine denk gelmek, dilediğince olmak. 3. Ay güneş parlamak.

yıltıra- Parlamak, ışıldamak.

yır- Kar, çamur, su vb.ni aşır geçmek, genişçe açmak.

yırak 1.Uzak, ırak. 2. Uzun süren, uzun süreli. 3. Uzun süre. 4. İlgisiz, bağlantısız.

yıraklaş- 1. Uzaklaşmak, ara bırakmak. 2. Arkada bırakmak, bitmek. 3. İlişkileri bozulmak, soğumak.

yodruk Yumruk, kaba güç, baskı.

yokı 1. Uyku. 2. Sakinlik, hareketsizlik.

yokla- 1. Uyumak. 2. Uyuklamak, sızıp kalmak. 3. Gamsız davranmak. 4. Hiçbir iş yapmadan durmak. 5. Gelişmemek, durup kalmak.

yoktır- 1. Hastalık bulaştırmak. 2. Bir beceriyi veya karakter özelliğini başkasına geçirmek.

yola Gelenek.

yoldız Yıldız.

yolkı- Kopmak, çekip çıkarılmak.

yomgak Netice, sonuç.

yomgakla- Netice çıkarmak, sonuçlandırmak.

yomkıy 1. Kapalı yaşayan, insandan uzak kişi, suskun. 2. Çekik, yumulu (göz).

yomıl- Yumulmak, kapanmak.

yomırka Yumurta.

yomiş Görev, vazife; iş, hizmet; nasihat; nasihati gerektiren iş, mesele.

yomşa- Yumuşamak.

yomşak Yumuşak; zayıf, güçsüz; sevimli, tatlı; ılık.

yomşar- Yumuşatmak.

yort Bina, yapı; ev; hane, aile; yurt, memleket.

yot- Yutmak; konuşurken sesleri yutmak; bitirmek, sarf etmek; belli etmemek, içinde tutmak, içine atmak; bir şeye düşer olmak, baştan geçirmek.

yotıl- Bir şeyle çok meşgul olmak, dikkatini vermek.

yotım 1. Yutma, yudum. 2. Bir yudum.

yozak 1. Kilit. 2. Bir şeyin varlığı için en temel şart.

yögen Yular takımı, dizgin.

yögenle- 1. Dizgin takmak. 2. Yasaklamak, boyun eğdirmek.

yögér- 1. Koşmak, çok çabuk gitmek. 2. Süratli geçmek. 3. Vaktin akıp gitmesi. 4. Bir renge girmek.

yögért- 1. Koşturmak, iş için bir yere çabucak göndermek. 2. At koşturmak. 3. Koşuya katılmak.

yön Yün.

yör- 1. Yürümek; hareket etmek; belli bir yönde ilerlemek, gitmek; gezinmek, dolanmak, dolaşmak; çalışmak, görev yapmak, hizmet etmek; bir şeyle meşgul olmak, uğraşmak; (fikir, söz, haber vb.) konuşulmak, dilden dile dolaşmak; düşünmek, niyetlenmek; kişi belli bir duruşta, belli bir tutumda olmak; yaşamak, hayat sürmek; kullanımda olmak, hâlihazırda kullanılmak. 2. Yardımcı fiil devamlılık.

yöré- 1. Yürümek. 2. Hareket etmek, yola çıkmak. 3. İşlemek. 4. Varmak. 5. Geçmek, çıkmak. 6. Gitmek. 7. Gezinmek. 8. Katılmak, bulunmak. 9. Meşgul olmak. 10. Flört etmek, sevişmek. 11. Belli bir kılıkta bulunmak. 12. Düşünmek, niyetlenmek. 13. Yaşamak, hayat sürmek. 14. Para tedavülde olmak. 15.

Yardımcı fiil olarak “devamlılık, süreç”.

yörek 1. Kalp. 2. Yürek. 3. Gönül. 4. Güç, gayret, cesaret. 5. Merkez, odak.

yörét- Gezdirmek, dolaştırmak; yaya olarak veya atla, arabayla bir yere götürmek; hareketlerine yön vermek, hareket ettirmek; bir şeyi daima yanında tutmak, taşımak; akılda veya gönülde saklamak; adlandırmak; bir işi yapmak, yürütmek.

yört- bk. **yörét-**.

yöz (I) Yüz sayısı.

yöz (II) Yüz, surat; üst taraf, yüz.

yöz- Yüzmek.

yugal- 1. Kaybolmak. 2. Göze görünmemeğe başlamak. 3. Yok olmak. 4. Boşa gitmek, neticesiz kalmak. 5. Bitmek. 6. Düşünceye dalmak.

yugalt- Kaybetmek, yitirmek.

yugarı Yukarı; yüksek; üst; idari düzende üstte yer alan; üstün; çok iyi; yüksek, yankılı.

yugıyse 1. Yoksa. 2. Aslında. 3. İse. 4. Veya

yuk 1. Yok. 2. Hayır. 3. Pek önemsiz, gereksiz, boş.

yuka 1. İnce. 2. Saydam, arkası görünen, geçirgen. 3. Soğuktan korumayan, sıcak tutmayan giyim. 4. Sıkska, cılız, narin. 5. Güçsüz, dayanıksız. 6. Az, yetersiz.

yukal- Kaybolmak, yok olmak.

yukar- 1. İncelmek. 2. Zayıflamak. 3. Yoksullaşmak.

yukı Uyku.

yukka Boşuna, yok yere, sebepsiz yere, gereği yokken.

yukla- 1. Yitirmek, kaybetmek. 2. Özlemek, hasret çekip aranmak.

yul Yol; gidilen yön, tutulan yol; kez, kere, defa, sefer; belli bir meşgale ile geçirilen uzun zaman aralığı; usul, hareket tarzı.

yulçı Yolcu.

yulık Torunun torunu.

yulık- 1. Rastlamak, tesadüf etmek, karşılaşmak, bilmeden denk gelmek. 2. Adrese ulaşmak, varmak.

yulla- (I) 1. Yollamak, göndermek. 2. Uğurlamak.

yulla- (II) 1. Yol aşmak. 2. Yol bulmak. 3. Resmi makamlara rica etmek, müracaat etmek. 4. Arayıp

bulmak, temin etmek, elde etmek. 5. Talep etmek, ısrar etmek.

yumala- 1. Yalakalık etmek. 2. Överek aldatmak. 3. Teskin etmek, avutmak.

yurgan Yorgan.

yuv- Yıkamak; temizlemek.

yuvan Kalın; şişman, semiz.

yuvantık Tıknaz, şişman.

yuvat- Teselli etmek, avutmak, rahatlamak.

yüke 1. İhlamur ağacı. 2. İhlamur ağacının kabuğu. 3. Taze ıhlamur kabuğundan örülmüş ip.

yüler 1. Akılsız, çılgın, gamsız. 2. Çılgınca, akılsızca. 3. Havai. 4. Deli, kaçık.

yülerlék 1. Akılsız, çılgın, gamsız. 2. Çılgınca, akılsızca. 3. Havai. 4. Deli, kaçık.

yün 1. Yön, cihet, doğrultu, istikamet. 2. Gerekli düzen. 3. Düzen. 4. Çare.

yünel- Belli bir yöne bakıp gitmek, yönelmek.

yünlep Doğru dürüst, tam olarak, samimice.

yünséz Kötü, yaramaz.

yüriy Kasten, bile bile.

Z

zaçetka Sınav, imtihan.

zakaz Sipariş, ısmarlama.

zal 1. Salon. 2. Evlerin misafir odası.

zamana Devir, vakit; zamane, şimdiki zaman.

zar 1. Yakınma, şikayet. 2. Keder, sıkıntı.

zarlan- Yakınmak, şikayet etmek.

zarlı Şikayetli, sıkıntılı, yakınıp duran.

zarur 1. Zaruri, pek gerekli, önemli. 2. Mecburi.

zat Zat, kişi; varlık, şey, nesne.

zatla- Kişileştirmek.

zatlı Asil, soylu; değerli, kıymetli; nitelikli, kaliteli.

zavod Fabrika.

zaya 1. Zıyan. 2. Boşuna.

zegıyf 1. Hasta, garip, tuhaf kişi. 2. Güçsüz, hâlsiz. 3. Zayıf ve güçsüz büyümüş. 4. Zayıf (ses veya ışık). 5. Kötü, yetersiz.

zeher 1. Zehir. 2. Kötülük, yaramazlık. 3. Zehir gibi güçlü. 4. Çok güzel, dillere destan.

zemzem Zemzem suyu.

zeñger Çivit mavisi, gök mavisi.

ziya 1. Işık, nur. 2. Bilim, marifet.

ziyalı Aydın, okumuş, entelektüel.

ziyan Zıyan, zarar.

zihén Zihin, akıl.

zirat Kabristan, mezarlık.

zur 1. Büyük. 2. Fazla, çok. 3. Kalabalık. 4. Güçlü. 5. Mühim. 6. Ciddi. 7. Yaşça büyük.

zuray- 1. Büyümek, boy atmak. 2. Karmaşıklaşmak.

zurla- Yüceltmek.

zvonok Zil, çingirak.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti. (1953). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türkiyat Mecmuası*, X, 59-139.
- Arat, Reşit Rahmeti, “Kazan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 6, s. 518.
- Buran, Ahmet – Alkaya, Ercan. (2014). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri 3*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet. (1988). *Türk Kavimleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Davtov, R. N. - Rahmani, R. F. (2009). *Ediplerimiz: Biobibliografik Béléşmelék, 2. C.*, Kazan: Tatar Kitap Neşriyat.
- Devlet, Nadir. (2002). Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri. *Türkler*, C. 20, Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 15-47.
- Ercilasun, A. Bican. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. Bican. (1992). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, I. C., Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2012). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.
- Ergin, Muharrem. (2011). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev F. – Ahmetyanov, R. – Açıkgoz, H. (1997). *Tatarca – Türkçe Sözlük*. Kazan – Moskova: İnsan Neşriyatı.
- Gülensoy, Tuncer. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gültek, Vedat. (2012). *Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

- Hisamova, F. M. (2015). *Tatar T  l   Morfolojiyes  , II. Tom*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.
- Kanlıdere, Ahmet. (2002). XIX. ve XX. Y  zyıllarda Kazan Tatarları, T  rkler C. 18. Ankara: Yeni T  rkiye Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep, (2003) Gramer Terimleri S  zl  ğ  , Ankara: T  rk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurat, A. Nimet. (1965). Rus Hakimiyeti Altında İdil – Ural   lkesi, C. XIII. S. 3-4 (Temmuz-Aralık). Ankara: Dil Tarih Coğrafiya Fak  ltesi Dergisi.
-   gel, B. –Temir, A. - S  mer, F. “Tatar” maddesi. *İslam Ansiklopedisi, 12/I.C.*, s.51.
-   ner, Mustafa. (2007). *Tatar T  rk  si, T  rk Leh  eleri Grameri*, (Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun). Ankara: Ak  ağ Yayınları.
-   ner, M. (2013). Bug  nk   Kıp  ak T  rk  si (Tatar, Kazak ve Kırgız Karşılaştırmalı Grameri). Ankara: T  rk Dil Kurumu.
-   ner, Mustafa. (2015). *Kazan Tatar T  rk  si S  zl  ğ   (2. Baskı)*. Ankara:T  rk Dil Kurumu.
-   zkan, Nevzat. (Tarihsiz). *T  rk Dilinin Yurtları*. Ankara: Ak  ağ Yay.
- Rorlich, Azade Ayşe. (2000). *Volga Tatarları (  ev. M. S  reya Er)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, Erdal. (2007). *Stalin D  nemi Siyasetinin Kazan Tatar T  rklerine Etkileri*, Stalin ve T  rk D  nyası, Edt. Emine G  rsoy – Naskali, Liasian Şahin. İstanbul: Kakn  s Yay.,s. 237.
- Şahin, Erdal. (2003). Kazan Tatar T  rklerinin Latin Alfabeti M  cadelesi. İstanbul: T  rk D  nyası Tarih K  lt  r Dergisi (S.199).
- Tatar T  l  n  j Anlatmalı S  zl  g  , 3 Tom. (1977-1981). Kazan
- TDTEA 18 T  rkiye Dışındaki T  rk Edebiyatları Antolojisi: Tatar Edebiyatı-II, 18. C. (2001). Ankara: K  lt  r Bakanlığı Yay.

- TDTEA 19 Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Tatar Edebiyatı-III, 19. C. (2001). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Tekin, Talat. - Ölmez, Mehmet. (1995). *Türk Dilleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Türk Dilleri Araştırma Dizisi: 20, s.74
- Temir, Ahmet. (1992). *Kuzey Türkçesi C. II*. Ankara:TDEK.
- Temir, Ahmet. (1998). Kuzey Türkleri Edebiyatı (Tatar-Başkurt) I, *Türk Dünyası El Kitabı, Edebiyat (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)*, C. 4, III. Baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Toparlı R. – Vural H. – Karaatlı R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, Ahmet Turan (2014) Nurihan Fettah'ın “Sızgıra Torgan Uklar” Romanı Üzerine Dil İncelemesi. İzmir: (Yayımlanmamış Doktora Tezi)
- Türkoğlu, İsmail. (2011). *Tataristan.İslam Ansklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın, Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, s. 162-168.
- Yahin, Ferit. (2014a). *Umırzaya*. Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı
- Yahin, Ferit. (2014b).*Saylanma Eserler – Proza*. C. 1, Kazan: Süz Neşriyatı.
- Yahin, Ferit. (2015a). *Saylanma Eserler – Proza*. C. 2, Kazan: Süz Neşriyatı.
- Yahin, Ferit. (2015b). *Saylanma Eserler – Proza*. C. 3, Kazan: Süz Neşriyatı.
- Yahin, Ferit. (2015c). *Saylanma Eserler – Proza*. C. 4, Kazan: Süz Neşriyatı.
- Zaripova-Çetin, Ç. (2006). “Tatar Edebiyatının Gelişimi”, *Akademik Bakış*, S. 9, s. 1-19. <http://www.akademikbakis.org/eskisite/pdfs/9/tatar.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- Zekiyev, M. (Red.) (2002). *Tatar Grammatikası-Morfolojiye, Tom II, (Red. M. Zekiyev), II. Tom*. Meskev-Kazan: İnsan-Fikér.